

**WYŻSZA SZKOŁA PRAWA I ADMINISTRACJI
RZESZOWSKA SZKOŁA WYŻSZA
Z SIEDZIBĄ W RZESZOWIE**

Natalia Oślizło-Doskocz

**Rygor natychmiastowej wykonalności wyroków jako mechanizm
zwiększający efektywność postępowania cywilnego**

Rozprawa doktorska przygotowana
pod naukowym kierunkiem
dr. hab. Macieja Mulińskiego

Rzeszów 2025

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW.....	6
Uwagi wprowadzające.....	9
Uzasadnienie wyboru tematu.....	9
Przedmiot i cel pracy.....	15
Metody badawcze.....	17
Konstrukcja pracy.....	18
Rozdział I. Pojęcie i rys historyczny natychmiastowej wykonalności wyroków.....	23
1.1. Natychmiastowa wykonalność wyroków – wprowadzenie.....	23
1.2. Regulacje okresu międzywojennego jako wzór dla współczesnych norm rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków.....	25
1.3. Podstawy aksjologiczne rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków.....	27
1.4. Uwagi podsumowujące.....	31
Rozdział II. Przesłanki stosowania rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków.....	32
2.1. Zarys unormowań dotyczących rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków w regulacjach ustawy z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego.....	32
2.2. Obligatoryjne nadanie przez sąd rygoru natychmiastowej wykonalności.....	33
2.3. Fakultatywne nadanie przez sąd działający z urzędu rygoru natychmiastowej wykonalności.....	35
2.4. Nadanie przez sąd rygoru natychmiastowej wykonalności na wniosek strony.....	35
2.5. Rygoru natychmiastowej wykonalności – ograniczenia i wyłączenia.....	36
2.6. Uwagi podsumowujące.....	39
Rozdział III. Funkcjonowanie mechanizmu natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji w sprawach cywilnych w wybranych krajach europejskich.....	41
3.1. Uwagi ogólne.....	41

3.2. Natychmiastowa wykonalność wyroków wydanych w sprawach cywilnych w prawie niemieckim.....	43
3.3. Natychmiastowa wykonalność wyroków wydanych w sprawach cywilnych w prawie austriackim.....	47
3.4. Natychmiastowa wykonalność wyroków wydanych w sprawach cywilnych w prawie szwajcarskim.....	49
3.5. Natychmiastowa wykonalność wyroków wydanych w sprawach cywilnych w prawie włoskim.....	51
3.6. Uwagi podsumowujące.....	53

Rozdział IV. Francuski mechanizm natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji w sprawach cywilnych.....	56
4.1. Uwagi ogólne.....	56
4.2. Nowy kształt natychmiastowej wykonalności wyroków w prawie francuskim.....	59
4.3. Korzyści i zagrożenia wynikające z francuskiego mechanizmu natychmiastowej wykonalności wyroków sądu pierwszej instancji.....	66
4.4. Francuski model wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji sposobem na przyspieszenie postępowania cywilnego?.....	72

Rozdział V. Rygor natychmiastowej wykonalności jako środek tymczasowej ochrony prawnej.....	74
5.1. Tymczasowa ochrona prawna – uwagi ogólne.....	74
5.2. Zarys problematyki wybranych zasad prawa w kontekście rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków.....	80
5.3. Rygor natychmiastowej wykonalności a zasada równouprawnienia stron.....	81
5.4. Konstytucyjna zasada proporcjonalności i jej znaczenie dla instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności.....	86
5.5. Zasada proporcjonalności jako podstawa rozstrzygnięcia sądu w zakresie nadania wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności.....	88
5.6. Szybkość postępowania cywilnego.....	91
5.7. Podsumowanie.....	94

Rozdział VI. Natychmiastowa wykonalność wyroków w aspekcie prawa do rzetelnego procesu.....	96
6.1. Krajowe i międzynarodowe standardy praw procesowych stron w postępowaniu cywilnym w zakresie natychmiastowej wykonalności wyroków.....	96
6.2. Rygor natychmiastowej wykonalności jako odpowiedź na społeczne potrzeby.....	100
6.3. Natychmiastowa wykonalność wyroku a czas trwania postępowania.....	103
6.4. Suspensywność apelacji.....	106
 Rozdział VII. Skutki wykonania wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności.....	 111
7.1. Uwagi wprowadzające.....	111
7.2. Roszczenia restytucyjne określone w art. 338 k.p.c.....	112
7.3. Roszczenia restytucyjne określone w art. 415 k.p.c.....	123
7.4. Odpowiedzialność Skarbu Państwa za skutki wykonania wadliwego wyroku.....	125
7.5. Uwagi podsumowujące.....	127
 Rozdział VIII. Potrzeba zmian w regulacji rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków.....	 128
8.1. Zagadnienia wstępne.....	128
8.2. Orzekanie przez sąd obligatoryjnie z urzędu w przedmiocie nadania wyrokom rygoru natychmiastowej wykonalności.....	129
8.3. Orzekanie przez sąd z urzędu w przedmiocie nadania rygoru natychmiastowej wykonalności wyrokom wydanym w sprawach o naruszenie posiadania.....	132
8.4. Uprzywilejowanie Skarbu Państwa.....	142
8.5. Klauzula wykonalności.....	145
8.6. Natychmiastowa wykonalność wyroku zasądzającego świadczenie w sprawach z zakresu prawa pracy.....	149
8.7. Uwagi podsumowujące.....	151

Rozdział IX. Społeczne i rynkowe przesłanki uzasadniające koncepcję rozszerzenia zakresu zastosowania rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków.....	153
9.1. Wprowadzenie.....	153
9.2. Skuteczność egzekucji sądowej.....	157
9.3. Rygor natychmiastowej wykonalności a skuteczność egzekucji.....	160
9.4. Wyjątkowe stosowanie instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności.....	161
Rozdział X. Natychmiastowa wykonalność wyroków jako zasada w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych.....	168
10.1. Wprowadzenie i rys historyczny postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych.....	168
10.2. Postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych – uwagi ogólne.....	182
10.3. Zasadnicze cechy postępowania w sprawach gospodarczych wpływające na przyspieszenie postępowania.....	185
10.4. Wyrok wydany w postępowaniu w sprawach gospodarczych jako tytuł zabezpieczenia.....	193
10.5. Potrzeba zwiększenia ochrony praw powoda i efektywności postępowania w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych.....	198
10.6. Rygor natychmiastowej wykonalności wyroków wydanych w sprawach gospodarczych w aspekcie prawa do rzetelnego procesu.....	205
Uwagi podsumowujące.....	209
BIBLIOGRAFIA.....	214
I. Literatura.....	214
II. Wykaz powołanych aktów prawnych.....	229
III. Orzecznictwo polskie.....	232
IV. Orzecznictwo zagraniczne.....	234
V. Inne.....	234

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

aZPO – austriacki kodeks postępowania cywilnego – Gesetz vom 1. August 1895 über das gerichtliche Verfahren in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten (Zivilprozessordnung)

wCPC – włoski kodeks postępowania cywilnego – Codice di Procedura Civile, Regio Decreto 28 ottobre 1940, n. 1443, Gazzetta Ufficiale n. 253

CPC – francuski kodeks postępowania cywilnego – Décret no 75-1123 du 5 décembre 1975 Code de Procédure Civile, JORF n°0285 du 9 décembre 1975

dawny k.p.c. – Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934), w brzmieniu z 1.01.1933 r.

dawne p.u.s.p. – Prawo o ustroju sądów powszechnych z 6.02.1928 r. (Dz.U. Nr 12, poz. 93)

d.p.a.g. – dekret z 5.08.1949 r. o państwowym arbitrażu gospodarczym (t.j. Dz.U. z 1961 r. Nr 37, poz. 195)

EO – austriacka ordynacja egzekucyjna – Gesetz vom 27. Mai 1896, über das Executions- und Sicherungsverfahren (Exekutionsordnung). StF: RGBL. Nr. 79/1896

GG – Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z 23.05.1949 r. (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland), BGBl. Nr 1, s. 1.

k.c. – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.)

Konstytucja – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

k.p.c. – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.)

k.r.o. – ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 ze zm.)

r.p.o.s.h. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 24.12.1928 r. o prawach i obowiązkach oraz odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów handlowych (Dz.U. Nr 104, poz. 940 ze zm.)

sZPO – szwajcarski kodeks postępowania cywilnego – Schweizerische Zivilprozessordnung (Zivilprozessordnung, ZPO) z 19.12.2008 r., AS 2010 1739

u.P.A.G. – ustawa z 23.10.1975 r. o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym (Dz. U. Nr 34, poz. 183 ze zm.)

ZPO – niemiecki kodeks postępowania cywilnego (Zivilprozessordnung z 30.01.1877 r., GBGI.I s. 3202)

Inne

Dz.U. – „Dziennik Ustaw”

ETPC – Europejski Trybunał Praw Człowieka

Legalis – system informacji prawnej C.H. Beck

LEX – system informacji prawnej Wolters Kluwer Sp. z o.o.

OSNC – „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna”

OTK – „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego”

OTK-A – „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria A”

PPC – „Polski Proces Cywilny”

PUG – „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego”

RPEiS – „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”

SA – Sąd Apelacyjny

SN – Sąd Najwyższy

SO – Sąd Okręgowy

TK – Trybunał Konstytucyjny

uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie k.p.c. – uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, VIII kadencja, druk sejmowy nr 3137, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3137> (dostęp: 17.06.2021 r.)

uzasadnienie projektu ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie k.p.c. – uzasadnienie projektu ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz

niektórych innych ustaw, IX kadencja, druk sejmowy nr 2650,
<https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2650> (dostęp: 25.05.2023 r.)
ZNSA – „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego”

Uwagi wprowadzające

Uzasadnienie wyboru tematu

Postępowanie cywilne powinno umożliwiać jego stronom dochodzenie roszczeń i obronę praw. Powyższe wynika z faktu, że celem tego postępowania jest ochrona praw podmiotowych¹. Każdy proces cywilny wymaga czasu. W Konstytucji znajduje się wskazanie jego modelowej długości, bowiem zgodnie z art. 45 ust. 1 ustawy zasadniczej każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Wprawdzie określenie nieuzasadniona zwłoka nie posiada definicji ustawowej, jednakże w doktrynie wiąże się je z przewlekłością postępowania, wskazując, że „pojęcie przewlekłości generalnie dotyczy stanów czy zdarzeń nadmiernie rozciągniętych w czasie, przedłużających się, przy czym przewlekłość nie jest zależna jedynie od upływu czasu i subiektywnych odczuć strony, ale od czynników obiektywnych oraz czasu niezbędnego do podejmowania działań zgodnych z obowiązującymi przepisami, przewidującymi prowadzenie określonych procedur”². Nie stawia się znaku równości pomiędzy wskazanym w Konstytucji pojęciem nieuzasadnionej zwłoki a niezwłocznym rozpoznaniem sprawy, bowiem „żadne społeczeństwo nie byłoby w stanie ponosić kosztów tak dużego aparatu sądowego, by możliwe było niezwłoczne rozpoznawanie każdej sprawy”³. Długotrwały proces może jednak doprowadzić do iluzoryczności prawa do sądu, jeżeli okaże się, że strona, z uwagi na znaczny upływ czasu, nie uzyska możliwości zaspokojenia swojego roszczenia. Termin, w jakim sprawa jest rozpoznana, ma istotne znaczenie dla zagwarantowania praw stron, jednakże szybkość postępowania jako taka nie stanowi wartości nadrzędnej. W orzecznictwie Sądu Najwyższego wyrażono pogląd, że postulat szybkości postępowania cywilnego ustępuje konieczności zagwarantowania stronom prawa do obrony⁴.

¹ Zob. J. Jodłowski, J. Lapierre [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016, s. 26.

² K. Sadowski, 3.2. *Prawo do rozpoznania sprawy bez zbędnej zwłoki jako zasada konstytucyjna* [w:] *Przewlekłość postępowania w sprawach cywilnych*, red. O. M. Piaskowska, K. Sadowski, Warszawa 2016, s. 33.

³ K. Sadowski, 3.2. *Prawo...*, s. 31.

⁴ Zob. wyrok SN z 16.07.2009 r., I CSK 30/09, LEX nr 584184.

W kontekście potrzeby zapewnienia stronom należytej ochrony ich praw przy jednoczesnym dążeniu do szybkiego rozpoznania sprawy należy zwrócić uwagę na okoliczność, że wskazane elementy zależą między innymi od obciążenia sądów sprawami do nich wpływającymi. W tym aspekcie należy zaznaczyć, że wpływ spraw cywilnych do sądów powszechnych cechuje tendencja wzrostowa. Najbardziej jest ona widoczna w sądach rejonowych, ponieważ do sądów tych wnoszonych jest około 90% wszystkich spraw cywilnych⁵. Zgodnie z danymi Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości w roku 2002 do sądów rejonowych wpłynęło 1 878 794 sprawy cywilne, a 15 lat później – w roku 2017 – było ich już 5 682 084⁶. Z powyższego wynika, że na przestrzeni lat 2002–2017 analizowany wpływ wzrósł o ponad 300%. Nie budzi więc zdziwienia to, że z uwagi na wyzwania, jakie niesie ze sobą znaczący wzrost liczby spraw wnoszonych do sądów, rozpatrzenie przez sąd sprawy cywilnej nie następuje szybko. Przeciętny czas trwania postępowania w sprawach rejestrowanych w repertoriach C (sprawy cywilne procesowe) wyniósł w roku 2021 w sądach okręgowych ponad 10 miesięcy, natomiast w sądach rejonowych – ponad 17 miesięcy. W tym samym roku przeciętny czas trwania postępowania w sprawach rejestrowanych w repertoriach GC (sprawy gospodarcze procesowe) wyniósł w sądach okręgowych ponad 19 miesięcy, natomiast w sądach rejonowych – ponad 21 miesięcy⁷.

Znaczne obciążenie sądów, będące jednym z czynników długiego czasu rozpoznawania spraw sądowych, sprawia, że społeczna ocena wymiaru sprawiedliwości w Polsce jest negatywna. Przewlekłość postępowań sądowych zajmuje w opinii społecznej pierwsze miejsce w hierarchii najbardziej doniosłych problemów sądownictwa⁸. Okoliczności te powodują, że ustawodawca poszukuje metod zwiększenia efektywności działania wymiaru sprawiedliwości. Zaliczyć można do nich próby usprawnienia postępowania cywilnego poprzez zmiany instytucji prawnych

⁵ Zob. A. Siemaszko, P. Ostaszewski, J. Włodarczyk-Madejska, *Tendencje wpływu spraw do polskich sądów powszechnych. Analizy wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2019, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2019/05/IWS-Siemaszko-Ostaszewski-W%C5%82odarczyk-Madejska-Tendencje-wp%C5%82ywu-spraw-do-polskich-s%C4%85d%C3%B3w-powszechnych.pdf> (dostęp: 16.06.2023 r.).

⁶ Zob. A. Siemaszko, P. Ostaszewski, J. Włodarczyk-Madejska, *Tendencje...*

⁷ Zob. Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości, *Średni czas trwania postępowania sądowego w latach 2011 – I kwartał 2022 – wybrane repertoria*, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (dostęp: 26.06.2023 r.).

⁸ Zob. R. Boguszewski, *Społeczne oceny wymiaru sprawiedliwości*, Komunikat z badań CBOS nr 31/2017, <https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty.php> (dostęp: 5.04.2021 r.).

uregulowanych w kodeksie postępowania cywilnego⁹. Tytułem przykładu należy wskazać, że w uzasadnieniu obszernej nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego dokonanej ustawą z 4.07.2019 r.¹⁰ wprost określono, że jednym z celów reformy jest skrócenie czasu trwania postępowań sądowych w sprawach cywilnych¹¹. Cel ten pojawia się także w uzasadnieniu kolejnej znaczącej nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego – z 9.03.2023 r.¹²

W procesie cywilnym funkcjonują środki tymczasowej ochrony prawnej, których celem jest m.in. ograniczenie lub całkowite zniwelowanie negatywnych skutków, jakie niesie upływ czasu dla możliwości zaspokojenia roszczeń podmiotów uprawnionych. Jedną z instytucji służących zabezpieczeniu praw strony inicjującej postępowanie cywilne jest rygor natychmiastowej wykonalności. W polskim porządku prawnym istnieje reguła, że wykonalność, umożliwiającą przymusową egzekucję, jest przymiotem prawomocnych wyroków zasądzających świadczenie. Instytucja natychmiastowej wykonalności stanowi wyjątek od tej zasady, umożliwiając przymusowe egzekwowanie nieprawomocnie zasądzonych roszczeń. Oznacza to, że strona korzystająca z tej instytucji może uzyskać zaspokojenie, nawet gdy wniesiona przez nią do sądu sprawa nadal znajduje się w toku, w tym na etapie postępowania apelacyjnego. Rygor natychmiastowej wykonalności może zostać nadany wyrokowi jedynie w ściśle określonych sytuacjach, skutki wykonania orzeczenia zaopatrzonego w rygor mogą być bowiem trudne do usunięcia. Należy jednak dostrzec również inną stronę tej instytucji – w sprawach, w których pozwany wnosi apelację jedynie w celu przedłużenia postępowania i odsunięcia w czasie grożącej mu egzekucji, rygor sprawia, że taki cel nie zostanie osiągnięty.

W niniejszej pracy skupiono się na natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji zasądzających świadczenie w sprawach cywilnych.

⁹ Zob. I. Gil, P. Gil, A. Borys [w:] *Regulacje służące usprawnieniu cywilnego postępowania rozpoznawczego*, red. I. Gil, Warszawa 2020, s. 13–16.

¹⁰ Ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469 ze zm.).

¹¹ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, VIII kadencja, druk sejmowy nr 3137, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3137> (dostęp: 17.06.2021 r.) – dalej uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie k.p.c.

¹² Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, IX kadencja, druk sejmowy nr 2650, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2650> (dostęp: 25.05.2023 r.) – dalej uzasadnienie projektu ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie k.p.c.

Przeprowadzono analizę tego mechanizmu pod kątem jego optymalizacji mającej na celu przyspieszenie postępowania cywilnego i zwiększenie jego efektywności. Pominięto rozważania w zakresie innych rodzajów orzeczeń, bowiem istotą dysertacji jest ocena postulatu rozszerzenia możliwości nadawania wyrokom rygoru natychmiastowej wykonalności. Z uwagi na powyższe – rozważania w zakresie natychmiastowej wykonalności orzeczeń innych niż wyroki zasądzające znacząco wykraczałyby poza cel i zakres pracy.

U podstaw instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności stoi założenie istnienia wysokiego prawdopodobieństwa, że wydany w sprawie wyrok jest prawidłowy i nie będzie podlegał uchyleniu lub też zmianie w przypadku jego zaskarżenia. Założenie to może oczywiście okazać się mylne, jednak należy zwrócić uwagę na argument, że wysoki poziom merytoryczny sędziów i wysoka jakość orzecznictwa minimalizują taką obawę. Warto więc rozważyć szersze zastosowanie tego mechanizmu. Rewolucyjne zmiany w prawie mogą jednak, oprócz zakładanych pozytywnych rezultatów, przynieść także niespodziewane problemy i wyzwania. Dlatego przed wprowadzeniem rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków na szeroką skalę do postępowania cywilnego warto najpierw przetestować tę koncepcję, wdrażając rozwiązania pilotażowe. Mogą one polegać na wprowadzeniu rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków jako zasady w wybranym postępowaniu odrębnym. Powstaje więc pytanie o to, które z tych postępowań powinno służyć powyższemu celowi. Kategorią spraw, w których szybkość postępowania ma istotne znaczenie, są sprawy gospodarcze. Kryzys ekonomiczny będący następstwem m.in. pandemii COVID-19 i skutków wojny w Ukrainie¹³ sprawił, że szybkość i sprawność postępowania w tej kategorii spraw są jeszcze bardziej pożądane. Długotrwałe postępowania sądowe w sprawach gospodarczych powodują zwiększanie niepewności odnośnie do pozycji rynkowej konkretnych podmiotów, a nadto nie oddziałują pozytywnie na zjawisko zatorów płatniczych. Wprowadzenie rygoru natychmiastowej wykonalności w sprawach gospodarczych może prowadzić do usprawnienia postępowania w tej kategorii spraw. Jednocześnie zmiana ta pozwoli ocenić słuszność koncepcji wprowadzenia na szerszą skalę rygoru natychmiastowej wykonalności jako zasady, a nie wyjątku.

¹³ Zob. K. Dębkowska, U. Kłosiewicz-Górecka, A. Szymańska, K. Zybertowicz, *Szok pandemiczny, szok wojenny, czyli jak firmy reagują na kryzysy*, Warszawa 2022.

Podobne zagadnienie było w ostatnich latach przedmiotem rozważań we Francji, w których efekcie nastąpiły znaczące zmiany legislacyjne we francuskim kodeksie postępowania cywilnego. Przyczynkiem do zmian w prawie francuskim była w szczególności przewlekłość postępowania sądowego. Problem długiego czasu trwania postępowań w sprawach cywilnych i gospodarczych nie jest bowiem zjawiskiem występującym jedynie w Polsce. Równie wyraźnie uwidocznił się on we Francji, gdzie w roku 2018 potrzeba było szacunkowo ponad dwunastu miesięcy na procesowe rozpatrzenie spraw cywilnych i handlowych w pierwszej instancji. Czas rozpoznania spraw w drugiej instancji był podobny¹⁴. Nic więc dziwnego, że ustawodawca francuski poszukiwał rozwiązań umożliwiających zwiększenie sprawności wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych. Skala problemów związanych z długością czasu trwania postępowania sądowego w tej grupie spraw była jednym z powodów, dla których dekretem z 11.12.2019 r. zdecydowano się dokonać we Francji radykalnego posunięcia legislacyjnego, ustanawiając zasadę natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji w sprawach cywilnych¹⁵.

Francuski model wzmocnienia ochrony roszczeń powoda poprzez odwrócenie konstrukcji natychmiastowej wykonalności (uczynienie natychmiastowej wykonalności zasadą, od której istnieją wyjątki) to bardzo śmiałe posunięcie prawodawcze. Zabieg ten w sposób zdecydowany wzmacnia pozycję powoda będącego stroną wygrywającą sprawę w pierwszej instancji, zapewniając większą sposobność do realizacji przysługujących mu roszczeń i skracając czas, w którym pozostaje on bez możliwości egzekucji swojej należności przy wykorzystaniu przymusu państwowego. Strona sporu, inicjując postępowanie, co do zasady dąży do uzyskania realnej ochrony swoich praw i roszczeń. Samo stwierdzenie przez organ państwowy, że jej żądanie znajduje uzasadnione podstawy, nie da jej satysfakcji, jeżeli przez upływ czasu związany z trwaniem postępowania sądowego nie będzie mogła uzyskać jego zaspokojenia. Zarazem jednak zmiana konstrukcji natychmiastowej wykonalności powoduje zdecydowane pogorszenie sytuacji pozwanego. Niewłaściwie ukształtowane reguły

¹⁴ Zob. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Banku Centralnego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, *Unijna tablica wyników wymiaru sprawiedliwości z 2020 r.*, Bruksela 10.07.2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52020DC0306> (dostęp: 25.06.2021 r.).

¹⁵ Zob. art. 514 CPC.

natychmiastowej wykonalności wyroków mogą prowadzić do ograniczenia prawa do rzetelnego procesu.

Natychmiastowa wykonalność wyroków sądów pierwszej instancji w modelu francuskim ma niewątpliwe zalety dla powoda, wzmacniając jego sytuację procesową. Jednocześnie zasadniczo pogarsza sytuację pozwanego, wobec którego może być prowadzona egzekucja, mimo że wyrok, który został przeciwko niemu wydany, nie ma waloru prawomocności. Powstaje więc pytanie, czy tak istotne procesowe zachwianie równowagi między prawami strony powodowej oraz strony pozwanej jest uzasadnione. Sam wzgląd na przyspieszenie postępowania nie jest elementem, który w sposób nadrzędny powinien wyznaczać kierunek zmian w prawie procesowym, w szczególności gdy wprowadzane są bardzo istotne obciążenia dla strony pozwanej. W związku z tym należy wyraźnie podkreślić, że wprowadzenie odwróconego modelu natychmiastowej wykonalności wyroków ma uzasadnienie nie tylko w dążeniu do skrócenia czasu załatwiania spraw sądowych, ale przede wszystkim jest umotywowane potrzebą zwiększenia ochrony praw powoda.

Ze względu na to, że we Francji wdrożono zasadę natychmiastowej wykonalności wyroków w sprawach cywilnych, warto przeanalizować te rozwiązania. Analiza ta umożliwi ocenę skuteczności modelu francuskiego w usprawnieniu postępowania cywilnego, nadto wskaże korzyści i zagrożenia, jakie ten model ze sobą niesie. Wnioski płynące z tych rozważań pozwolą z szerszej perspektywy spojrzeć na polską instytucję rygoru natychmiastowej wykonalności.

Zarysowane powyżej wątpliwości co do skutków zmian konstrukcyjnych natychmiastowej wykonalności wyroków nie oznaczają, że model francuski należy uznać za zbyt kontrowersyjny w kontekście rozważania możliwości jego wprowadzenia do porządku prawa polskiego. Model ten może stanowić pożądaną odpowiedź na krajowe potrzeby społeczne w zakresie przyspieszenia postępowania cywilnego.

Wskazane powyżej zagadnienia, w postaci problematyki długotrwałego postępowania sądowego oraz poszukiwania rozwiązań legislacyjnych usprawniających proces sądowy, stanowiły asumpt do wyboru tematu niniejszego opracowania. Myślą przewodnią dokonanej w pracy analizy było dążenie do ukazania perspektyw rozwoju instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności w kontekście potrzeb społecznych, warunkowanych w szczególności aktualną sytuacją ekonomiczną.

Przedmiot i cel pracy

Niniejsze opracowanie koncentruje się na problematyce związanej ze zmianą elementów konstrukcyjnych rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków w celu poprawy funkcjonowania tego mechanizmu oraz na ocenie zasadności koncepcji rozszerzenia katalogu spraw, w których sąd może nadać wyrokowi przy jego wydaniu rygor natychmiastowej wykonalności (art. 333 § 2 k.p.c.). Zakres tematyczny pracy obejmuje także zmiany wprowadzone w zakresie natychmiastowej wykonalności we Francji na mocy dekretu z 11.12.2019 r. nr 2019-1333¹⁶, bowiem umożliwiają one szersze spojrzenie na instytucję prawną będącą przedmiotem dysertacji. Zasadniczym celem pracy jest analiza krajowej instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków – w zakresie pozwalającym na ustalenie roli i zadań, jakie spełnia ona w procesie cywilnym, zasadności i ewentualnego kierunku zmian, które mogą doprowadzić do optymalizacji jej kształtu, a nadto ocena możliwości jej rozszerzenia. Oceny i postulaty *de lege ferenda* koncentrują się wokół możliwości i zasadności zmaksymalizowania wykorzystania omawianej instytucji w celu zwiększenia ochrony roszczeń powoda oraz przyspieszenia i usprawnienia postępowania cywilnego. Podczas dokonywania analiz uwzględniono nie tylko istotne kwestie szybkości, sprawności i efektywności postępowania cywilnego, ale również odpowiednie zabezpieczenie praw stron. Możliwość usprawnienia postępowania cywilnego poprzez zmianę konstrukcji rygoru natychmiastowej wykonalności jest śmiałym posunięciem legislacyjnym. Warto zatem przyrzeć się bliżej wskazanym zagadnieniom, bowiem przewidywane efekty badawcze pozwolą ocenić zasadność koncepcji przebudowy założeń tej instytucji prawnej.

Równocześnie należy podkreślić znaczenie analizy francuskiego modelu instytucji wykonalności orzeczenia sądu pierwszej instancji w sprawach cywilnych dla praktyki handlu międzynarodowego. W tym zakresie niebagatelną rolę odgrywa okoliczność, że zbliżenie gospodarcze Polski i Francji dokonane w ramach Unii Europejskiej skutkuje faktem, iż wymiana handlowa między ww. państwami osiągnęła znaczący poziom. Rynek francuski jest jednym z czołowych rynków eksportowych dla Polski. Na przestrzeni lat 2019–2020 wartość eksportu z Polski do Francji wynosiła średnio

¹⁶ Décret n° 2019-1333 du 11 décembre 2019 réformant la procédure civile.

ponad 13 miliardów euro rocznie¹⁷. Wskazana okoliczność, poza wymiarem ekonomicznym, rodzi również skutki w obszarze prawa, w szczególności w przypadku konieczności przymusowego dochodzenia roszczeń pomiędzy partnerami handlowymi, zwłaszcza gdy ma to miejsce na terytorium Francji. Powyższe sprawia, że niniejsza praca w zakresie analizy francuskich rozwiązań prawnych dotyczących wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji w sprawach cywilnych ma niebagatelne znaczenie praktyczne.

Przedstawione okoliczności wskazują, że instytucja natychmiastowej wykonalności wyroków w postępowaniu cywilnym wymaga dogłębnej i wszechstronnej analizy, zwłaszcza w kontekście postulatów dotyczących jej przebudowy.

Problematyka rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków w postępowaniu cywilnym stanowiła przedmiot zainteresowania doktryny, jednakże liczba opracowań monograficznych dotyczących tego zagadnienia nie jest znacząca. W tym zakresie należy zwłaszcza wyszczególnić wydaną w 1965 roku monografię Henryka Mądrzaka *Natychmiastowa wykonalność wyroków w procesie cywilnym PRL*¹⁸, monografię Andrzeja Jakubeckiego *Restitutio in integrum w sądowym postępowaniu cywilnym (art. 338 § 1, 415 i 422 § 1 k.p.c.)*¹⁹, wydaną w 1993 roku (wznowioną w 2020 roku), pracę Józefa Jagiły *Tymczasowa ochrona prawna w postępowaniu cywilnym*²⁰, wydaną w 2007 roku, oraz opracowanie Katarzyny Sokólskiej *Natychmiastowa wykonalność orzeczeń co do istoty sprawy w procesie cywilnym*, wydane w 2023 roku²¹. Monografia Henryka Mądrzaka nie bazowała na obowiązującym kodeksie postępowania cywilnego, ale na jego projekcie. Z tego względu, jak również z powodu zmian społeczno-gospodarczych, które nastąpiły w okresie ponad pół wieku od wydania tej pracy, część zawartych w niej rozważań straciła przymiot aktualności. Monografie Józefa Jagiły i Andrzeja Jakubeckiego poruszają zagadnienie rygoru natychmiastowej wykonalności, jednak problematyka ta nie stanowi ich głównego pola badawczego, zaś praca Katarzyny Sokólskiej nie dotyczy zagadnień rozszerzenia rygoru w zakresie

¹⁷ Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii, Departament Handlu i Współpracy Międzynarodowej, *Francja, informacja o sytuacji gospodarczej i stosunkach gospodarczych z Polską*, 2021, <https://www.gov.pl/attachment/18066489-8cbd-4889-9887-24bdf11e026> (dostęp: 20.06.2022 r.).

¹⁸ Zob. H. Mądrzak, *Natychmiastowa wykonalność wyroków w procesie cywilnym PRL*, Wrocław 1965.

¹⁹ Zob. A. Jakubecki, *Restitutio in integrum w sądowym postępowaniu cywilnym (art. 338 § 1, 415 i 422 § 1 k.p.c.)*, Lubin 2020.

²⁰ Zob. J. Jagiła, *Tymczasowa ochrona prawna w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2007.

²¹ Zob. K. Sokólska, *Natychmiastowa wykonalność orzeczeń co do istoty sprawy w procesie cywilnym*, Warszawa 2023.

proponowanym w tym opracowaniu ani analizy prawnoporównawczej, które stanowią punkt wyjścia dla niniejszej dysertacji.

Liczba opracowań monograficznych dotyczących poruszanej w pracy problematyki wskazuje, że nie jest to temat stanowiący częsty przedmiot zainteresowania doktryny. Nadto omówione w dysertacji zagadnienia, łączące analizę francuskiego modelu natychmiastowej wykonalności wyroków wydanych w sprawach cywilnych z rozważaniami dotyczącymi zasadności częściowego recypowania tych rozwiązań na grunt prawa krajowego, jak dotąd nie były przedmiotem badań i nie zostały opisane w literaturze. Praca ta zawiera pożyteczne wskazówki nieodzowne do praktycznego wykorzystania przedstawionych w niej postulatów *de lege ferenda*.

Metody badawcze

Metody badawcze, którymi posłużono się w przedmiotowej pracy, dobrano, mając na uwadze dążenie do optymalnego zbadania analizowanego tematu, wyjaśnienia jego znaczenia dla celu postępowania cywilnego i stron procesu, ukazania konsekwencji, jakie ze sobą niesie dla praktyki, oraz sformułowania dotyczących go ocen, wniosków i postulatów.

Podstawową metodą badawczą przyjętą dla potrzeb niniejszej pracy jest metoda dogmatycznoprawna, wykorzystana w celu analizy przepisów krajowych i obcych dotyczących prezentowanej w pracy problematyki. Analizę tę uzupełnia przedstawienie stanowiska doktryny oraz judykatury. Nawiązanie do dorobku orzecznictwa jest niezbędne, aby pokazać praktyczne zastosowanie analizowanej instytucji. Odniesienie to ukazuje z jednej strony pozytywne strony rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków, a z drugiej – jego mankamenty oraz problemy związane z praktycznym wykorzystaniem.

Prawnoporównawcza analiza natychmiastowej wykonalności w świetle rozwiązań funkcjonujących w Polsce oraz w wybranych krajach europejskich, w szczególności we Francji, umożliwia ocenę poruszanych zagadnień w szerszej perspektywie, z uwzględnieniem doświadczeń kraju, w którym dokonała się swoista rewolucja w zakresie natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji w postępowaniu cywilnym. Obecnie postępowanie cywilne we Francji jest swoistym

poligonem doświadczalnym dla odwróconych założeń instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności, co przemawia za zasadnością jego analizy.

W pracy zastosowano także metodę historycznoprawną. Ma ona mniejsze znaczenie niż metody wyżej wymienione, tym niemniej jest niezbędna do zrozumienia powiązań między instytucją rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków a postępowaniem w sprawach gospodarczych. Nadto elementy historycznoprawne ukazują ewolucję rygoru natychmiastowej wykonalności w kontekście zadań stawianych mu przez ustawodawcę.

Należy także zaznaczyć, że w pracy wykorzystano wyniki badań prowadzonych przez przedstawicieli krajowej doktryny nad statystycznym ujęciem cywilnych postępowań sądowych oraz ochroną posiadania.

Konstrukcja pracy

Niniejsza praca składa się z uwag wprowadzających, dziesięciu rozdziałów oraz uwag podsumowujących. Punktem wyjścia dla prowadzonych rozważań jest analiza pojęć prawomocność, wykonalność oraz natychmiastowa wykonalność, zawarta w rozdziale I. Pozwala ona lepiej zrozumieć powiązania między tymi mechanizmami. W rozdziale tym przybliżono również historyczne unormowania rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków, które stanowią podstawę dla współczesnych regulacji. Na zakończenie omówiono także aksjologiczne podstawy tego mechanizmu.

Kolejny rozdział zawiera omówienie aktualnie obowiązujących przepisów dotyczących rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków, co ułatwia zrozumienie zagadnień analizowanych w dalszej części pracy. Poruszono w nim również problematykę ograniczeń i wyłączeń stosowania tego mechanizmu.

W rozdziale III przedstawiono analizę prawnoporównawczą natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji w sprawach cywilnych w wybranych krajach europejskich. Do porównania wybrano rozwiązania prawne funkcjonujące w Niemczech, Austrii, Szwajcarii oraz we Włoszech. Wybór wskazanych państw nie był przypadkowy – stoją za nim historyczne uwarunkowania polskich regulacji mechanizmu rygoru natychmiastowej wykonalności.

Kolejny rozdział zawiera analizę francuskiego mechanizmu natychmiastowej wykonalności wyroków wydanych w sprawach cywilnych. Doświadczenia francuskie mają istotne znaczenie dla określenia perspektyw i kierunku rozwoju polskiego mechanizmu natychmiastowej wykonalności, stąd też poświęcono im odrębną część pracy.

Tematykę rozdziału V stanowią rozważania w przedmiocie środków tymczasowej ochrony prawnej, co wynika z okoliczności, że rygor natychmiastowej wykonalności zaliczany jest do katalogu tych środków. Dalsza część rozważań przedstawionych w rozdziale koncentruje się na problematyce wybranych zasad prawa w kontekście omawianego mechanizmu. Propozycje rozszerzenia możliwości wykorzystania natychmiastowej wykonalności wyroków w postępowaniu cywilnym powinny odnosić się do warstwy związanej z aksjologią prawa²², stąd też w dalszej części rozdziału omówiono wskazane zagadnienie.

Rozdział VI zawiera rozważania dotyczące gwarancji praw procesowych stron w kontekście natychmiastowej wykonalności wyroków, z uwzględnieniem prawa krajowego oraz standardów międzynarodowych. Nadto w tej części dysertacji odniesiono się do społecznych potrzeb, które zaspokajać ma instytucja rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków.

Jedno z największych zagrożeń dla pewności obrotu prawnego, które wiąże się z rygiem natychmiastowej wykonalności, dotyczy możliwości uchylecia lub zmiany wyroku, do którego rygor ten się odnosi. W rozdziale VII pracy skupiono się na skutkach zrealizowania się wskazanego zagrożenia, ze szczególnym uwzględnieniem roszczeń przysługujących pozwanemu. Ocenie poddano w szczególności regulację roszczeń restytucyjnych, których pozwany może dochodzić od powoda w sytuacji zmiany lub uchylecia wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności. Zaprezentowano spektrum poglądów w zakresie materialnych podstaw roszczeń pozwanego, ze szczególnym uwzględnieniem stanowiska doktryny i orzecznictwa w tym przedmiocie. Finalnie poruszono problematykę odpowiedzialności Skarbu Państwa za skutki wykonania wadliwego wyroku, który został następnie uchylony lub zmieniony.

²² Zob. *Założenia aksjologiczne nowelizacji KPC z 4 lipca 2019 r.*, red. S. Cieślak, Łódź 2020.

W rozdziale VIII przeanalizowano obowiązujące regulacje dotyczące rygoru natychmiastowej wykonalności, które według doktryny wymagają reformy. Jednocześnie przedstawiono koncepcje ich modyfikacji.

W rozdziale IX omówiono problematykę rozszerzenia zakresu zastosowania rygoru natychmiastowej wykonalności oraz przedstawiono propozycję w tym zakresie. Opracowana koncepcja zakłada wprowadzenie rozwiązań pilotażowych poprzez ustanowienie rygoru natychmiastowej wykonalności jako zasady, początkowo wyłącznie w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych.

Ostatni rozdział zawiera analizę efektywności postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych przez pryzmat możliwości rozszerzenia katalogu określonego w art. 333 § 2 k.p.c. na wyroki zasadzające wydane w tym postępowaniu. W tej części pracy przedstawiono argumentację uzasadniającą wybór wskazanego postępowania odrębnego jako najwłaściwszego do wdrożenia omawianego mechanizmu.

Niniejsze opracowanie stanowi próbę sformułowania i oceny postulatów dotyczących optymalizacji wykorzystania rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków w postępowaniu cywilnym. W dysertacji skupiono się wyłącznie na kwestiach związanych ze wskazaną problematyką, zagadnienia ogólne związane z natychmiastową wykonalnością wyroków zostały już bowiem szczegółowo omówione w literaturze²³. W uwagach podsumowujących przedstawiono podstawowe ustalenia badawcze oraz postulaty *de lege ferenda* dotyczące zmian elementów konstrukcyjnych i rozszerzenia zakresu zastosowania rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków.

Jak już wcześniej wskazano, niniejsza praca dotyczy możliwości wprowadzenia natychmiastowej wykonalności wyroków jako zasady w postępowaniu cywilnym, przy czym postulat sformułowany w tym zakresie ogranicza się wyłącznie do spraw gospodarczych. Zawężenie to jest zabiegiem celowym, wynikającym z taktyki polegającej na poprzedzeniu wprowadzania radykalnych zmian legislacyjnych rozwiązaniami pilotażowymi. Niektóre nowelizacje nie przynoszą bowiem spodziewanych rezultatów, stąd też należy ze szczególną ostrożnością podchodzić do wdrażania nowych koncepcji. W tym zakresie wskazać w szczególności należy, iż w ostatnich latach postępowanie cywilne podlegało wielu istotnym zmianom

²³ Zob. K. Sokólska, *Natychmiastowa...*

legislacyjnym. Część wprowadzonych rozwiązań, zwłaszcza wynikających z ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, została przez doktrynę poddana krytyce²⁴. Warto wskazać, że w uzasadnieniu projektu ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie k.p.c., jednoznacznie podano, że celem projektu jest m.in. wyeliminowanie wątpliwości dotyczących zmian wprowadzonych wymienioną ustawą z dnia 4.07.2019 r. Wobec mnogości nowych regulacji wprowadzonych w postępowaniu cywilnym, a w szczególności – w procesie, formułowanie postulatów dotyczących kolejnych radykalnych rozwiązań należy dokonywać ze szczególną ostrożnością. Co więcej, nawet znajomość francuskich doświadczeń dotyczących wprowadzenia natychmiastowej wykonalności wyroków jako reguły w postępowaniu cywilnym, nie stanowi jeszcze wystarczającej podstawy do przeniesienia tak radykalnej koncepcji na grunt polskiego prawa, a tym samym do polskiego życia społecznego.

Wprowadzenie natychmiastowej wykonalności wyroków wyłącznie w sprawach gospodarczych stanowić będzie rozwiązanie pilotażowe, umożliwiające obserwowanie praktyki w zakresie stosowania nowych konstrukcji prawnych oraz analizowanie poglądów odnoszących się do tych rozwiązań - wyrażanych w doktrynie i orzecznictwie, bez radykalnej zmiany zasad procesu cywilnego *in genere*. W ostatnich latach w postępowaniu cywilnym wprowadzono konstrukcje prawne, które przez doktrynę zostały zaklasyfikowane jako eksperymentalne. Dotyczy to w szczególności umowy dowodowej w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych²⁵. Ograniczenie formuły natychmiastowej wykonalności wyroków wyłącznie do spraw gospodarczych, pozwoli ocenić przydatność tych rozwiązań, przy jednoczesnym zminimalizowaniu ewentualnych negatywnych skutków wdrożenia radykalnych zmian legislacyjnych. Stopniowe wprowadzanie koncepcji istotnie zmieniających kształt procesu cywilnego, w tym wykorzystanie rozwiązań pilotażowych – początkowo tylko w jednym z postępowań odrębnych, należy uznać za celowe i racjonalne. Za trafnością wskazanej praktyki legislacyjnej przemawiają chociażby rezultaty koncepcji wprowadzonych bez powodzenia w ostatnich latach od razu do przepisów ogólnych

²⁴Zob. przykładowo M. Rzewuski, *Nowelizacja procedury cywilnej z dnia 4 lipca 2019 r. – problemy praktyczne*, „Studia Prawnoustrojowe” 2023, nr 55, s. 281-295, P. Ryłski, *O nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego ustawą z 4.07.2019 r. w ogólności*, „Palestra” 2019/11–12, s. 15-35.

²⁵Zob. P. E. Dąbrowicz, *Umowa dowodowa w świetle konstytucyjnych praw i wolności* [w:] *Konstytucyjne aspekty procesu cywilnego*, red. A. Orzeł-Jakubowska, T. Zembruski, Warszawa 2023, s. 225-253.

o procesie. Dotyczy to chociażby posiedzeń przygotowawczych, które miały usprawnić postępowanie, a które w praktyce nie są wykorzystywane²⁶.

Z uwagi na powyższe za zasadne należy uznać stopniowe wprowadzanie postulowanej propozycji – początkowo w ramach wybranego postępowania odrębnego. Wskazane rozwiązanie powinno po kilku latach obowiązywania zostać poddane weryfikacji przez ustawodawcę. Doktryna i praktyka w tym czasie powinny ocenić jego przydatności, co pozwoli jasno określić, czy zasadne jest rozszerzenie wprowadzonych regulacji, czy też rezygnacja z nich.

²⁶Zob. P. Szymaniak, *MS ożywia trupa. Zmiany w posiedzeniu przygotowawczym mają zachęcić do jego stosowania*, Dziennik Gazeta Prawna z 7 grudnia 2020 r., s. B8.

Rozdział I. Pojęcie i rys historyczny natychmiastowej wykonalności wyroków

1.1. Natychmiastowa wykonalność wyroków – wprowadzenie

Wyrok wydany w postępowaniu cywilnym stanowi merytoryczną czynność decyzyjną sądu rozstrzygającą co do istoty sprawy²⁷. Dokonując podziału wyroków z uwagi na kryterium rodzaju ochrony prawnej poszukiwanej przez powoda, należy wyróżnić wyroki zasądzające świadczenie, wyroki ustalające istnienie lub nieistnienie stosunku prawnego lub prawa oraz wyroki kształtujące stosunek prawny lub prawo²⁸.

Prowadząc rozważania dotyczące natychmiastowej wykonalności wyroków, należy skupić się na pojęciach prawomocność, wykonalność oraz natychmiastowa wykonalność. Prawomocność wyroku sądowego wydanego w procesie cywilnym można rozpatrywać w aspekcie formalnym oraz materialnym. Prawomocność materialna to moc wiążąca wyroku²⁹. Prawomocność formalna to natomiast brak możliwości zaskarżenia wyroku w toku instancji³⁰. Prawomocność formalna zasadniczo warunkuje wykonalność orzeczenia.

W literaturze wskazuje się, że orzeczenie wykonalne to takie orzeczenie, które jest zdadne do wykonania w drodze egzekucji³¹. W odniesieniu do wyroków, dotyczy to wyłącznie wyroków zasądzających świadczenie. Pozostałe typy wyroków – kształtujące prawo lub stosunek prawny oraz wyroki ustalające, nie posiadają takiego przymiotu³². Wykonalność nie dotyczy również wyroków wstępnych, ponieważ posiadają one charakter wyroku ustalającego, ani oddalających powództwo. Wykonaniu w drodze egzekucji podlegają zasadniczo wyroki prawomocne, wyjątek w tym zakresie stanowią wyroki podlegające natychmiastowemu wykonaniu.

²⁷ Zob. E. Gapska, *Czynności decyzyjne sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 61 i n., A. Jakubecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Artykuły 1–366, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, s. 1314 i n.

²⁸ Zob. E. Gapska, *Czynności...*, s. 61 i n., A. Jakubecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Artykuły 1–366, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, s. 1314 i n.

²⁹ Zob. W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2005, s. 288-289.

³⁰ Zob. W. Siedlecki [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2003, s. 288.

³¹ K. Sokółska, *Natychmiastowa ...*, s. 46 i powołana tam literatura.

³² Zob. A. Marciniak [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz. Art. 205¹–424¹²*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019, s. 657 i n.

Natychmiastowa wykonalność może powstać na dwa sposoby – z mocy prawa, jak i w drodze orzeczenia sądu. W procesie, w zakresie orzeczeń merytorycznych rozstrzygających co do istoty sprawy, natychmiast wykonalny *ex lege* jest nakaz zapłaty wydany na podstawie weksla lub czeku, gdy upłynął termin do zaspokojenia roszczenia (art. 492 § 1 i 3 k.p.c. w zw. z art. 491 § 1 k.p.c.). Sytuacje, w których wyrok staje się natychmiast wykonalny, wiążą się z nadaniem mu przez sąd rygoru natychmiastowej wykonalności. Należy ubocznie zauważyć, że zgodnie z art. 477⁶ § 1 k.p.c. wyrok sądu pierwszej instancji zasądzający świadczenia na rzecz pracownika lub członków jego rodziny, w stosunku do którego sąd drugiej instancji oddalił apelację pracodawcy, podlega natychmiastowemu wykonaniu także w części, w której sąd nie nadał mu rygoru natychmiastowej wykonalności na podstawie art. 477² k.p.c. Podkreślenia jednak wymaga, na co słusznie zwraca się uwagę w literaturze, że natychmiastowa wykonalność orzeczeń sądu drugiej instancji, z uwagi na wprowadzenie systemu dwóch instancji, nie ma obecnie uzasadnienia³³, ponieważ wykonalność tych orzeczeń jest konsekwencją ich prawomocności.

Sąd, orzekając o natychmiastowej wykonalności wyroku, działa z urzędu (art. 333 § 1 i 2, art. 477² k.p.c.) lub na wniosek (art. 333 § 3 k.p.c.). Działanie z urzędu przybiera formę obligatoryjną (art. 333 § 1, art. 477² § 1 k.p.c.) lub fakultatywną (art. 333 § 2 k.p.c.).

Rygor natychmiastowej wykonalności w postępowaniu cywilnym jest instytucją, przed którą stoją dwa główne cele: ochrona uzasadnionych interesów powoda oraz przeciwdziałanie wnoszeniu środków odwoławczych jedynie w celu wydłużenia czasu trwania postępowania³⁴. W świetle postępującego wydłużania czasu trwania postępowania sądowego w sprawach cywilnych i gospodarczych warto dokonać wnikliwej analizy rygoru natychmiastowej wykonalności w celu oceny możliwości, zasadności i ewentualnego zakresu przebudowy tej instytucji w sposób, który przyczyni się do usprawnienia postępowania cywilnego.

³³ Zob. P. Telenga [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–729*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2017, s. 547.

³⁴ Zob. W. Siedlecki [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne...*, s. 296-297.

1.2. Regulacje okresu międzywojennego jako wzór dla współczesnych norm rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków

Regulacje stanowiące wzorzec dla obecnego polskiego modelu rygoru natychmiastowej wykonalności odnaleźć można w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej – Kodeks postępowania cywilnego z 29.11.1930 r. Akt ten, stanowiący dorobek legislacyjny okresu międzywojennego, nawiązywał z kolei do rozwiązań prawnych funkcjonujących w tym czasie w innych krajach europejskich³⁵. Podczas tworzenia polskich regulacji dotyczących instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności analizowano m.in. prawny kształt rozwiązań francuskich, czerpiąc z niego inspirację. Zdystansowano się natomiast do rozwiązań austriackich, bowiem zakładały one, że egzekucja na podstawie nieprawomocnego wyroku nie prowadzi do zaspokojenia, a jedynie zabezpieczenia roszczenia, co uznano za zbyt mało efektywne³⁶.

We Francji okresu międzywojennego, czyli w czasie, w którym w Polsce kształtowało się jednolite prawo postępowania cywilnego, obowiązywał kodeks postępowania cywilnego z czasów napoleońskich³⁷. Akt ten był ceniony w polskiej doktrynie postępowania cywilnego do tego stopnia, że Franciszek Ksawery Fierich, prezydent Komisji Kodyfikacyjnej RP, prezes Sekcji dla Postępowania Cywilnego, wskazywał, że francuskiego prawo postępowania cywilnego jest matką procesu cywilnego³⁸.

W polskiej doktrynie postępowania cywilnego już w XIX wieku wyrażono pogląd, że za uzasadnieniem funkcjonowania instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności przemawia przekonanie o zasadności praw dochodzonych przez powoda, a także konieczność niezwłocznego podjęcia działań celem ich realizacji. Wskazywano źródła rygoru natychmiastowej wykonalności, wymieniając przepis prawa oraz decyzję

³⁵ Zob. S. Gołąb, *Projekty polskiej procedury cywilnej. Powstanie – uzasadnienie – zdania odrębne*, Kraków 1930, s. 2.

³⁶ Zob. J. J. Litauer, *Rygor natychmiastowej wykonalności wyroków w kodeksie postępowania cywilnego*, „Głos Prawa” 1931/7, s. 289–290.

³⁷ Zob. Code de procedure civile z 14.04.1806 r.

³⁸ Zob. M. Sawczuk, *Tradycja a postęp w nowelizacji cywilnego prawa sądowego (in statu nascendi)*, „Teka Komisji Prawniczej – OL PAN” 2008, s. 164.

sędzię. Sędzia o rygorze orzekał obligatoryjnie, gdy przepis prawa mu tak nakazywał, lub też fakultatywnie, gdy dawał mu takie uprawnienie³⁹.

Przechodząc do regulacji międzywojennych, jako wzorcowych dla obecnego kształtu instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków, należy zaznaczyć, że w dawnym kodeksie postępowania cywilnego normy dotyczące rygoru umieszczone zostały w art. 355–358. Rygor został ukształtowany jako instytucja stosowana wyłącznie na wniosek powoda, co stanowiło podkreślenie przyjętej koncepcji, zgodnie z którą to na powodzie ciąży obowiązek należytej dbałości o swoje interesy⁴⁰. Nadto przyjęto założenie, że instytucja ta dotyczy tych wyroków, co do których można z dużą dozą prawdopodobieństwa przyjąć, że nie zostaną zmienione lub uchylone przez sąd wyższej instancji⁴¹. Do przypadków, w których możliwe było jej zastosowanie, należały: zasądzenie żądania pozwu w całości lub w części na podstawie uznania żądania przez pozwanego, zasądzenie alimentów lub wynagrodzenia za pracę, sytuacja, w której opóźnienie uniemożliwiłoby lub znacznie utrudniło wykonanie wyroku, lub naraziło powoda na straty, wydanie wyroku zaocznego, wydanie wyroku w sprawie, która mogła być rozpoznawana przez wydział handlowy, ponadto wydanie wyroku na podstawie weksla, czeku lub dokumentu publicznego⁴².

Przesłanka uzasadniająca nadanie rygoru w sytuacji, w której opóźnienie naraziło powoda na straty, interpretowana była w sposób zakładający obiektywizację czynników powodujących stratę. Jak wskazywano w literaturze, nie można było do nich zaliczyć okoliczności, że powód utracił płynność finansową z uwagi na brak uregulowania zobowiązań przez pozwanego. Jako przykład odpowiadający wymienionej przesłance wskazywano zmniejszenie wartości przedmiotu sporu wywołane sytuacją na rynku⁴³.

Sąd mógł uzależnić natychmiastową wykonalność wyroku od złożenia przez powoda zabezpieczenia, jednakże jeśli rygor został nadany w sytuacji, w której opóźnienie uniemożliwiłoby lub znacznie utrudniło wykonanie wyroku, zabezpieczenie stawało się obligatoryjne⁴⁴.

³⁹ Zob. H. Krzyżanowski, *Zasady postępowania sądowego cywilnego*, Warszawa 1864, s. 318.

⁴⁰ Zob. M. Allerhand, *Kodeks postępowania cywilnego. Przepisy wprowadzające kodeks postępowania cywilnego*, Lwów 1932, s. 390.

⁴¹ Zob. J. J. Litauer, *Rygor...*, s. 289–290.

⁴² Zob. art. 355 dawnego k.p.c.

⁴³ Zob. M. Allerhand, *Kodeks...*, s. 391.

⁴⁴ Zob. art. 356 § 3 dawnego k.p.c.

Dawny kodeks postępowania cywilnego określił w art. 357 wyłączenia możliwości nadania rygoru natychmiastowej wykonalności. Uprzywilejowano w tym przedmiocie procesową pozycję Skarbu Państwa oraz przedsiębiorstw państwowych reprezentowanych przez Prokuratorię Generalną, wyłączając możliwość nadania rygoru w stosunku do tych podmiotów, nawet za zabezpieczeniem. Nadto rygor nie mógł zostać nadany, nawet za zabezpieczeniem, jeżeli skutkiem wykonania wyroku mogła być dla pozwanego niepowetowana szkoda. Jednocześnie uczyniono wyłom od tej regulacji dotyczący zasądzenia alimentów oraz wynagrodzenia za pracę⁴⁵.

Zgodnie z regulacją art. 358 dawnego k.p.c. rygor obowiązywał od momentu ogłoszenia wyroku lub od chwili wydania wyroku, jeżeli nie był on ogłoszony. Przepisy nie regulowały daty ustanienia rygoru, jednakże doktryna wiązała ją z zakończeniem postępowania lub z uchyleniem zaskarżonego wyroku przez sąd drugiej instancji⁴⁶.

Od momentu wprowadzenia rygoru natychmiastowej wykonalności do polskiego postępowania cywilnego w instytucji tej nie zaszło wiele zmian, które miałyby charakter fundamentalny. Współczesne regulacje dotyczące rygoru natychmiastowej wykonalności w zasadniczej części nawiązują do ich pierwowzoru. Określając znaczące odmienności pierwowzoru instytucji i jej aktualnego kształtu, należy w szczególności wskazać, że obecnie w określonych przypadkach sąd nadaje wyrokowi rygor z urzędu, co było niedopuszczalne według przepisów dawnego k.p.c., a ponadto obecnie kodeks postępowania cywilnego zawiera regulacje dotyczące wygaśnięcia natychmiastowej wykonalności (art. 337 k.p.c.) i co szczególnie istotne w kontekście tematyki niniejszej pracy – nie przewiduje generalnej możliwości nadania rygoru natychmiastowej wykonalności wyrokom wydanym w sprawach gospodarczych.

1.3. Podstawy aksjologiczne rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków

Zagadnienie założeń aksjologicznych rygoru natychmiastowej wykonalności ma charakter złożony i wielopłaszczyznowy, dlatego też, analizując je na potrzeby niniejszej pracy, zasadne wydaje się odwołanie do konkretnych poglądów

⁴⁵ Zob. art. 357 § 1 dawnego k.p.c.

⁴⁶ Zob. M. Allerhand, *Kodeks...*, s. 396.

przedstawionych w literaturze przedmiotu. Aksjologia prawa koncentruje się zasadniczo na relacjach między określonymi wartościami a normą prawną⁴⁷. Jak wskazuje się w doktrynie, „norma zawsze jest tworzona i stosowana w oparciu o jakieś wartości, a nawet zakończenie jej mocy obowiązującej też wynika z określonych wartości. Prawo nie może powstawać bez wartości albo w oparciu o wartości fałszywe”⁴⁸. W odniesieniu do norm procesowych sytuacja jest o tyle złożona, że w doktrynie brak jest zgodności co do tego, czy postępowanie cywilne ma pod względem aksjologicznym charakter jedynie instrumentalny, czy też samoistny⁴⁹.

W przypadku rygoru natychmiastowej wykonalności nie można tracić z pola widzenia, że mechanizm ten z samej swojej istoty odnosi się do wyroków nieprawomocnych, które mogą zostać uchylone lub zmienione w postępowaniu apelacyjnym. Rygor z jednej strony wzmacnia sytuację procesową powoda, umożliwiając mu szybsze egzekwowanie roszczeń, z drugiej strony jednak – w przypadku, gdy wyrok, któremu rygor został nadany, zostanie uchylony lub zmieniony na korzyść pozwanego – mechanizm ten może prowadzić do pokrzywdzenia pozwanego. Z perspektywy aksjologicznej dochodzi do konfliktu wartości pomiędzy efektywnością ochrony prawnej a procesowymi gwarancjami praw pozwanego. W tym kontekście szczególnie istotne staje się stanowisko Sławomira Cieślaka, zgodnie z którym „procedura nie może być oceniana przez pryzmat rezultatu, do którego doprowadziła; ważny jest katalog wartości, jakim powinna ona odpowiadać. Uznanie procesu za sprawiedliwy jest niezależne od poprawności ostatecznego rezultatu postępowania”⁵⁰.

Rygor natychmiastowej wykonalności wyroków wzmacnia efektywność ochrony prawnej. Mechanizm ten zakorzeniony jest w dążeniu do ochrony określonych wartości, w szczególności szybkości i efektywności postępowania. Warto zaznaczyć, że w określonych sytuacjach rygor nadawany jest obligatoryjnie z urzędu (zob. art. 333 § 1, art. 477² § 1 k.p.c.), może być także nadany fakultatywnie z urzędu

⁴⁷ K. Chochowski, *Pojęcie i istota aksjologii* [w:] *Aksjologia prawa administracyjnego Tom I*, red. J. Zimmermann, Warszawa 2017, s. 50.

⁴⁸ J. Zimmermann, *Przedmowa* [w:] *Aksjologia prawa administracyjnego Tom I*, red. J. Zimmermann, Warszawa 2017, s. 19.

⁴⁹ S. Cieślak, *Założenia aksjologiczne postępowania cywilnego – propozycja sformułowania kryteriów aksjologicznej oceny regulacji procesowej* [w:] *Założenia aksjologiczne nowelizacji KPC z 4 lipca 2019 r.*, red. S. Cieślak, Łódź 2020, s. 14-18.

⁵⁰ S. Cieślak, *Założenia ...*, s. 17.

(zob. art. 333 § 2 k.p.c.) lub fakultatywnie na wniosek (zob. art. 333 § 3 k.p.c.). Wszystkie te przypadki łączy wspólna przesłanka aksjologiczna – założenie, że roszczenie powoda wymaga podwyższonej ochrony poprzez umożliwienie mu prowadzenia egzekucji na podstawie wyroku nieprawomocnego. Mechanizm ten wpisuje się w dążenie do zapewnienia efektywności postępowania cywilnego.

Poszukując definicji pojęcia efektywności postępowania cywilnego, za Kingą Flagą-Gieruszyńską można przyjąć, że jest to postępowanie, którego rezultatem jest trafne rozstrzygnięcie, osiągnięte przy jednoczesnym poniesieniu proporcjonalnych kosztów. Jedną z jego cech powinna być także szybkość⁵¹. W tym kontekście należy podkreślić, że rygor natychmiastowej wykonalności pełni funkcję środka tymczasowej ochrony prawnej, umożliwiającego przymusową realizację nieprawomocnego orzeczenia. Mechanizm ten pozwala na zachowanie równowagi pomiędzy szybkością postępowania, efektywną ochroną interesów powoda a koniecznością zabezpieczenia praw procesowych pozwanego. Rygor natychmiastowej wykonalności jest środkiem, który wspiera efektywność postępowania cywilnego, a tym samym - efektywność ochrony prawnej.

Dla analizy aksjologicznych podstaw rygoru natychmiastowej wykonalności istotne jest również ustalenie wartości leżących u podstaw poszczególnych przesłanek jego zastosowania. W tym kontekście warto w szczególności wskazać, że nadanie rygoru wyrokom zasądzającym alimenty (art. 333 § 1 pkt 1 k.p.c.) oraz wyrokom zasądzającym należności w sprawach z zakresu prawa pracy (art. 477² § 1 k.p.c.) ma na celu zabezpieczenie podstawowych potrzeb życiowych osób uprawnionych. W niektórych przypadkach opóźnienie wykonania wyroku wydanego w tych kategoriach spraw mogłoby skutkować pogorszeniem sytuacji bytowej, a nawet pauperyzacją osób uprawnionych. Z kolei nadanie rygoru wyrokowi, w którym zasądzono roszczenie uznane przez pozwanego (art. 333 § 1 pkt 2 k.p.c.), znajduje swoje uzasadnienie aksjologiczne w potrzebie zwiększenia efektywności postępowania, zwłaszcza w sytuacjach, w których między stronami nie występuje spór co do roszczenia. Analogicznie rygor zostaje nadany wyrokowi zaocznemu (art. 333 § 1 pkt 3 k.p.c.), jeżeli zostały spełnione przesłanki jego wydania. W niektórych przypadkach brak podjęcia obrony przez pozwanego może być

⁵¹ Zob. K. Flaga-Gieruszyńska, *Szybkość, sprawność i efektywność postępowania cywilnego – zagadnienia podstawowe*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2017/3, s. 14-18.

interpretowany jako uznanie roszczenia, co również przemawia za umożliwieniem powodowi prowadzenia egzekucji mimo braku prawomocności wyroku.

W zakresie przesłanek fakultatywnych nadania rygoru natychmiastowej wykonalności należy zauważyć, że możliwość jego zastosowania w przypadku zasądzenia należności na podstawie weksla, czeku, dokumentu urzędowego lub dokumentu prywatnego, którego prawdziwość nie została zakwestionowana przez pozwanego, znajduje swoje uzasadnienie aksjologiczne w uznaniu, że wskazane dokumenty zwiększają wiarygodność twierdzeń powoda. Tym samym uprawnione staje się przyznanie mu możliwości szybszej realizacji dochodzonych roszczeń. Z kolei możliwość nadania rygoru w przypadku uwzględnienia powództwa o naruszenie posiadania wynika zarówno z charakteru tego postępowania, jak i z faktu, że sprawy tego rodzaju wymagają szybkiego rozpoznania⁵².

Możliwość nadania rygoru natychmiastowej wykonalności w sytuacjach, w których opóźnienie uniemożliwiałoby lub znacznie utrudniało wykonanie wyroku, lub też narażało powoda na szkodę (art. 333 § 3 k.p.c.), znajduje swoje uzasadnienie aksjologiczne przede wszystkim w potrzebie ochrony uzasadnionych interesów majątkowych powoda.

Wykonanie wyroku przed jego uprawomocnieniem umożliwia powodowi szybsze uzyskanie realizacji dochodzonych praw. Nie można jednak pomijać okoliczności, że wyroki nieprawomocne mogą zostać zmienione lub uchylone w postępowaniu odwoławczym. W przypadku analizowanego mechanizmu zachodzi zatem potrzeba wyważenia pomiędzy interesem powoda, polegającym na szybkim i skutecznym egzekwowaniu roszczeń, a koniecznością zapewnienia pozwanemu odpowiedniego poziomu ochrony jego uzasadnionych interesów. W tym kontekście zasadne wydaje się zastosowanie zasady proporcjonalności jako narzędzia służącego równoważeniu konkurujących wartości. Kwestia ta zostanie poddana szerszej analizie w dalszej części niniejszego opracowania.

⁵² A. Jakubecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, s. 1399.

1.4. Uwagi podsumowujące

Z przeprowadzonych rozważań wynika, że natychmiastowa wykonalność wyroków w postępowaniu cywilnym stanowi instrument procesowy mający na celu przyspieszenie postępowania oraz zwiększenie jego efektywności. Mechanizm ten ma swoje korzenie historyczne sięgające okresu międzywojennego – funkcjonował już w dawnym k.p.c. Instytucja ta w istotny sposób wzmacnia procesową pozycję powoda względem pozwanego. Znajduje to uzasadnienie w potrzebie ochrony jego interesów oraz przeciwdziałaniu instrumentalnemu wykorzystywaniu apelacji wyłącznie w celu przedłużenia postępowania i odsunięcia w czasie grożącej pozwanemu egzekucji.

Znaczącym czynnikiem przy ocenie rygoru natychmiastowej wykonalności, zwłaszcza w kontekście wynikającej z tego rozwiązania asymetrii sytuacji procesowej stron, jest jego aksjologiczne uzasadnienie. Opiera się ono na dążeniu do zwiększenia efektywności postępowania cywilnego oraz wzmocnienia gwarancji praw powoda w określonych sytuacjach. Stosowanie tego mechanizmu wymaga wyważenia sprzecznych interesów stron, co stanowi istotne i niełatwe zadanie nałożone na sądy.

Rozdział II. Przesłanki stosowania rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków

2.1. Zarys unormowań dotyczących rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków w regulacjach ustawy z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego

Stosowanie rygoru natychmiastowej wykonalności było dla sądów dużo łatwiejsze pod rządami dawnego kodeksu postępowania cywilnego. Stan ten był pokłosiem okoliczności, że w kodeksie z 1930 roku rygor nadawany był wyłącznie na wniosek strony. Pod rządami obecnie obowiązującego kodeksu postępowania cywilnego można wyróżnić natomiast aż trzy warianty dotyczące nadawania wyrokom rygoru przez sąd:

- obligatoryjnie z urzędu (zob. art. 333 § 1, art. 477² § 1 k.p.c.);
- fakultatywnie z urzędu (zob. art. 333 § 2 k.p.c.);
- fakultatywnie na wniosek (zob. art. 333 § 3 k.p.c.).

W tym miejscu wskazać należy, że obecnie treść art. 360 k.p.c. wyłącza możliwość nadania postanowieniem wydanym w procesie rygoru natychmiastowej wykonalności. Wprawdzie problematyka natychmiastowej wykonalności postanowień nie stanowi przedmiotu niniejszej pracy, jednakże wskazane zagadnienie wymaga krótkiego omówienia. Zgodnie z powołanym art. 360 k.p.c. postanowienia stają się skuteczne w takim zakresie i w taki sposób, jaki wynika z ich treści, z chwilą ogłoszenia, a jeżeli ogłoszenia nie było - z chwilą podpisania sentencji. W literaturze wyrażono pogląd w myśl którego skuteczność o której jest mowa w powołanym przepisie należy rozumieć również jako wykonalność w drodze egzekucji⁵³. Wykładnię tę uzasadnia w szczególności brzmienie art 396 k.p.c., zgodnie z którym sąd może wstrzymać wykonanie zaskarżonego postanowienia do czasu rozstrzygnięcia zażalenia⁵⁴. W literaturze wskazuje się na potrzebę doprecyzowania wskazanych regulacji, poprzez jednoznaczne wskazanie, że dotyczą one także wykonalności w rozumieniu wykonania egzekucyjnego⁵⁵, jednakże nawet obecnie wskazaną wykładnię przepisów można uznać

⁵³A. Jakubecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, s. 1503-1506 i powołana tam literatura.

⁵⁴Zob. K. Sokólska, *Natychmiastowa...*, s. 149.

⁵⁵Zob. K. Sokólska, *Natychmiastowa...*, s. 149.

za dominującą⁵⁶. Dodać również należy, że poza zakresem tematycznym pracy pozostają zagadnienia dotyczące natychmiastowej wykonalności postanowień wydanych w postępowaniu nieprocesowym. Wynika to zasadniczo z szeregu odmienności między regulacjami trybu procesu oraz trybu postępowania nieprocesowego, które utrudniłyby prowadzenie harmonijnych rozważań.

Rygor natychmiastowej wykonalności przybiera formę postanowienia. W zasadniczej części przypadków rozstrzygnięcie w powyższym przedmiocie umieszczane jest jednak w wyroku, stanowiąc jeden z jego punktów (zob. art. 333 § 1 i 2 k.p.c.). W sytuacji, gdy sąd nie orzekł w wyroku o nadaniu rygoru, może on zostać nadany odrębnym postanowieniem. W przypadku gdy sąd nie wydał rozstrzygnięcia w przedmiocie rygoru, stronie w tym zakresie nie przysługuje środek zaskarżenia, lecz wniosek o uzupełnienie orzeczenia (zob. art. 351 k.p.c.)⁵⁷.

2.2. Obligatoryjne nadanie przez sąd rygoru natychmiastowej wykonalności

Artykuł 333 k.p.c. zawiera katalog przypadków, w których sąd nada lub może nadać wyrokowi rygor natychmiastowej wykonalności. Zgodnie z powołanym przepisem sąd jest zobowiązany nadać wyrokowi przy jego wydaniu rygor natychmiastowej wykonalności, jeżeli zasądza alimenty (co do rat płatnych po dniu wniesienia powództwa, a co do rat płatnych przed wniesieniem powództwa – za okres nie dłuższy niż trzy miesiące), zasądza roszczenie uznane przez pozwanego lub też wyrok uwzględniający powództwo jest zaoczny. Możliwość, a nie konieczność nadania wyrokowi rygoru dotyczy sytuacji, w których sąd zasądza należność z weksla, czeku, dokumentu urzędowego lub dokumentu prywatnego, którego prawdziwość nie została zaprzeczona, jeżeli uwzględnia powództwo o naruszenie posiadania, a także gdy sąd rejestrowy wydaje postanowienie dotyczące stosowania środków przymusu, gdy wymaga tego interes wierzyciela lub innych osób (art. 694⁵ § 3 k.p.c.). Sąd może nadać rygor na wniosek w sytuacji, w której opóźnienie uniemożliwiałoby lub znacznie utrudniało wykonanie wyroku albo narażało powoda na szkodę. Okoliczność, że sąd

⁵⁶A. Jakubecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, s. 1503-1506 i powołana tam literatura.

⁵⁷ Zob. J. Gudowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Orzecznictwo. Piśmiennictwo*, t. 3, Warszawa 2020, s. 189.

może działać z urzędu, nie wyklucza złożenia przez stronę wniosku o dokonanie stosownej czynności.

Orzekanie z urzędu w przedmiocie nadania rygoru natychmiastowej wykonalności roszczeniom alimentacyjnym wynika z dążenia do zwiększenia ochrony uprawionego z tytułu alimentów. W części przypadków alimenty służą zaspokajaniu niezbędnych potrzeb życiowych, stąd też roszczenia w tym zakresie są traktowane w sposób procesowo uprzywilejowany. W literaturze podnosi się, że pod pojęciem alimentów w ujęciu, którym posługuje się art. 333 § 1 k.p.c., rozumie się „nie tylko roszczenia o dostarczanie środków utrzymania oraz wychowania wynikające z prawa rodzinnego (art. 128, 61, 614 § 4 k.r.o.), lecz także roszczenia określone w prawie cywilnym (art. 903, 913, 932, 938, 966 k.c., a nawet art. 444 § 2, art. 446 § 2 oraz art. 897 k.c.)”⁵⁸.

Określony przez art. 333 § 1 pkt 1 k.p.c. zakres, w jakim rygor jest nadawany wyrokom zasądzającym alimenty, może być rozszerzony w przypadku, gdy jego podstawą będzie inny przepis, w tym w szczególności dotyczący nadania rygoru wyrokom wydanym w sprawach, w których pozwany uznał powództwo, lub wyrokom zaocznym. Powyższe jest wynikiem możliwości łączenia różnych podstaw nadania wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności⁵⁹.

Warto mieć również na uwadze to, że w przypadku, gdy alimenty zasądzone są w wyroku rozwodowym, wyrokowi temu w tej części nie można nadać rygoru natychmiastowej wykonalności. Powyższe jest pokłosiem konstytutywnego charakteru wyroku rozwodowego⁶⁰.

Uznanie roszczenia przez pozwanego w zasadzie eliminuje spór między stronami. Taki akt pozwanego w części przypadków może doprowadzić do wydania wyroku zgodnego z żądaniem powoda (w zakresie objętym uznaniem roszczenia), z czym pozwany powinien się liczyć⁶¹. Podobny skutek może wywołać bierność pozwanego prowadząca do wystąpienia przesłanek wydania wyroku zaocznego (zob. art. 339 i 340 k.p.c.). Zarówno wyrok wydany na podstawie uznania roszczenia, jak i wyrok zaoczny uwzględniający powództwo są obligatoryjnie zaopatrywane przez sąd w rygor natychmiastowej wykonalności.

⁵⁸ A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, s. 1399 i powołana tam literatura.

⁵⁹ Zob. A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, s. 1401.

⁶⁰ J. Gudowski, *Kodeks...*, s. 188–189.

⁶¹ P. Grzegorzczak, M. Jędrzejewska, K. Weitz [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Postępowanie rozpoznawcze*, wyd. V, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 224.

2.3. Fakultatywne nadanie przez sąd działający z urzędu rygoru natychmiastowej wykonalności

Sąd może fakultatywnie nadać rygor natychmiastowej wykonalności, jeżeli zasądza należność z weksla, czeku, dokumentu urzędowego lub dokumentu prywatnego, którego prawdziwość nie została zaprzeczona (art. 333 § 2 k.p.c.). Argumentem przemawiającym za możliwością nadania rygoru w powyższych sytuacjach jest wysoki stopień uprawdopodobnienia roszczeń powoda – za pomocą dowodów wymienionych w powołanym przepisie. Okoliczność ta minimalizuje obawy co do ewentualnego uchylecia lub zmiany wyroku, co przemawia za zasadnością nadania mu rygoru natychmiastowej wykonalności⁶².

Uzasadnienie możliwości nadania rygoru wyrokowi uwzględniającemu powództwo o naruszenie posiadania (art. 333 § 2 k.p.c.) „wynika z charakteru postępowania posesoryjnego, które powinno być postępowaniem szybkim i uproszczonym, o ograniczonym zakresie kognicji sądu”⁶³.

Jak wskazuje się w literaturze, okoliczność, iż w wymienionych sytuacjach sąd może działać z urzędu, nie wyłącza uprawnienia powoda do złożenia stosownego wniosku w tym przedmiocie⁶⁴. Powód może, a nawet powinien przedstawić uzasadnienie dla takiego wniosku, czym może przekonać sąd o słuszności swoich twierdzeń, a w konsekwencji – o zasadności nadania przez sąd z urzędu rygoru natychmiastowej wykonalności. .

2.4. Nadanie przez sąd rygoru natychmiastowej wykonalności na wniosek strony

Sąd może nadać na wniosek rygor natychmiastowej wykonalności w sytuacji, w której opóźnienie uniemożliwi lub znacznie utrudni wykonanie wyroku, lub też narazi powoda na szkodę (art. 333 § 3 k.p.c.). Nadanie rygoru natychmiastowej wykonalności w powyższym przypadku wymaga inicjatywy ze strony powoda, który musi złożyć stosowny wniosek a nadto odpowiednio go uzasadnić i przedstawić dowody na jego poparcie. W literaturze wskazuje się, że przesłanka dotycząca uniemożliwienia lub

⁶² A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, s. 1399.

⁶³ A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, s. 1399.

⁶⁴ Zob. K. Sokólska, *Natychmiastowa...*, s. 178.

znaczącego utrudnienia wykonania wyroku musi mieć oparcie w faktach, w tym w konkretnym zachowaniu pozwanego, a nie subiektywnych ocenach powoda⁶⁵. Do okoliczności przemawiających za uznaniem, że opóźnienie może uniemożliwić lub znacznie utrudnić wykonanie wyroku zalicza się w szczególności obawę o uszkodzenie lub zniszczenie rzeczy, lub też wyjazd pozwanego⁶⁶. Również przesłankę narażenia na szkodę, powód musi wykazać powołując się na konkretne okoliczności. Same gołosłowne twierdzenia nie będą w tym zakresie wystarczające.

Warto zauważyć, że w literaturze wskazuje się również, że możliwość nadania rygoru w powyższych sytuacjach doznaje ograniczeń, jeżeli sąd uprzednio w postępowaniu zabezpieczającym zabezpieczył roszczenie powoda w sposób, który umożliwił powodowi tymczasowe zaspokojenie⁶⁷.

2.5. Rygoru natychmiastowej wykonalności – ograniczenia i wyłączenia

Stosownie do treści art. 334 § 1 k.p.c. natychmiastowa wykonalność wyroku może zostać uzależniona od złożenia stosownego zabezpieczenia przez powoda. Regulacja ta, stanowiąca wyraz dbałości o zabezpieczenie interesu pozwanego, ma chronić jego prawa w sytuacji, gdy powód wyegzekwuje świadczenie na podstawie nieprawomocnego wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności, który to wyrok zostanie następnie uchylony lub zmieniony. Przesłanką braną przez sąd pod uwagę podczas decydowania o uzależnieniu nadania rygoru od złożenia zabezpieczenia jest ocena sytuacji majątkowej powoda, a konkretnie ustalenie, czy pozwany zdoła odzyskać świadczenie uprzednio od niego wyegzekwowane⁶⁸. Możliwość uzależnienia nadania rygoru od złożenia zabezpieczenia została wyłączona w sprawach dotyczących należności alimentacyjnych, w zakresie, w jakim rygor nadawany jest z urzędu (art. 334 § 4 k.p.c.).

Dalsze ograniczenia w zakresie możliwości nadania rygoru natychmiastowej wykonalności mają charakter podmiotowy oraz przedmiotowy. Możliwość nadania rygoru została wyłączona w sprawach toczących się przeciwko Skarbowi Państwa

⁶⁵ A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, s. 1400.

⁶⁶ A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, s. 1400.

⁶⁷ A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, s. 1400.

⁶⁸ H. Pietrkowski, 2.5. *Natychmiastowa wykonalność wyroków* [w:] H. Pietrkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2021, s. 712.

(art. 335 § 2 k.p.c.). W literaturze wskazuje się, że uprzywilejowanie Skarbu Państwa wynika z faktu, że jest on wypłacalny, można go uznać za dłużnika pewnego, a okoliczności te w konsekwencji powodują, że nadanie rygoru przeciwko temu podmiotowi nie spełniałoby funkcji tej instytucji⁶⁹. Regulacja ta nie ma charakteru bezwzględnego. Doznaje ograniczenia w odniesieniu do wyroków, w których sąd zasądza zależności pracownika w sprawach z zakresu prawa pracy – niedopuszczalność nadania rygoru nie dotyczy pełnego jednomiesięcznego wynagrodzenia pracownika (art. 477² § 1 k.p.c. *in fine*).

Rygoru natychmiastowej wykonalności nie nadaje się także w sytuacji, gdy wykonanie wyroku mogłoby spowodować dla pozwanego niepowetowaną szkodę. W takim przypadku sąd nie nada rygoru, nawet za zabezpieczeniem (art. 335 § 1 k.p.c.). Pojęcie niepowetowanej szkody nie ma definicji legalnej. W doktrynie rozumie się je jako „każdy uszczerbek majątkowy lub niemajątkowy, który nie daje się nagrodzić przez późniejszy zwrot spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub przywrócenie stanu poprzedniego”⁷⁰. W judykaturze podkreśla się, że przy ocenie niepowetowanej szkody należy brać pod uwagę wysokość ewentualnego uszczerbku, jaki grozi pozwanemu, oraz możliwości powoda w zakresie zwrotu wyegzekwowanego świadczenia⁷¹. Prymat ochrony interesu pozwanego, któremu grozi niepowetowana szkoda wskutek wykonania wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności, nie jest nieograniczony. Reguła ta zostaje wyłączona w przypadku, gdy sąd nadaje rygor natychmiastowej wykonalności wyrokom zasądzającym alimenty, w granicach, w jakich rygor nadawany jest z urzędu (art. 335 § 1 k.p.c.). Ponadto zasądzając należność pracownika w sprawach z zakresu prawa pracy, sąd z urzędu nada wyrokowi przy jego wydaniu rygor natychmiastowej wykonalności w części nieprzekraczającej pełnego jednomiesięcznego wynagrodzenia pracownika (art. 477² § 1 k.p.c. w zw. z art. 335 § 1 k.p.c.).

Wyłączenie dopuszczalności nadania rygoru natychmiastowej wykonalności zależy od możliwości wystąpienia niepowetowanej szkody. Ustalenie tej okoliczności wymaga określenia rodzaju grożącej szkody, jej rozmiaru oraz prawdopodobieństwa

⁶⁹ A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, art. 335, s. 1405–1406; O. M. Piaskowska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz*, red. O. M. Piaskowska, Warszawa 2020, s. 879.

⁷⁰ A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, s. 1069.

⁷¹ Zob. postanowienie SA w Szczecinie z 9.08.2011 r., I ACz 525/11, „Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Szczecinie” 2012/2, poz. 103–111.

wystąpienia. Inicjatywę w tym zakresie powinien zasadniczo podjąć pozwany, który musi powołać się na zagrożenia szkodą, przedstawić przekonującą argumentację wskazującą, że szkoda ta faktycznie może zostać mu wyrządzona, a ponadto uprawdopodobnić swoje twierdzenia. Uprawdopodobnienie nie oznacza udowodnienia, jednakże powinno prowadzić do przekonania sądu, że możliwość wystąpienia niepowetowanej szkody jest okolicznością wiarygodną w świetle zasad doświadczenia życiowego i logiki.

Nadanie wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności nie oznacza, że takie orzeczenie automatycznie staje się tytułem wykonawczym. Żeby mogło ono uzyskać taki status, niezbędne jest zaopatrzenie go w klauzulę wykonalności. Ma to znaczenie w szczególności w przypadku, gdy rygor natychmiastowej wykonalności został uzależniony od złożenia przez powoda stosownego zabezpieczenia, bowiem to właśnie etap postępowania klauzulowego jest momentem, w którym dochodzi do badania, czy powód wywiązał się z nałożonego na niego obowiązku⁷².

W art. 336 k.p.c. określono początkowy moment, od którego obowiązuje rygor natychmiastowej wykonalności, wiążąc go z chwilą ogłoszenia wyroku lub postanowienia, którym rygor nadano, lub – w przypadkach, w których nie było ogłoszenia – z chwilą podpisania sentencji orzeczenia. Wskazana regulacja określa moment, od którego powód może wystąpić o nadanie orzeczeniu klauzuli wykonalności, co umożliwia mu w dalszej kolejności wszczęcie egzekucji⁷³. W literaturze wskazuje się, że wprowadzenie powyższego przepisu podyktowane było okolicznością, że w razie jego braku termin uprawomocnienia się rozstrzygnięcia w przedmiocie nadania rygoru natychmiastowej wykonalności byłby, w przypadkach, w których orzeczenie w przedmiocie rygoru znajdowałoby się w wyroku, taki sam jak termin uzyskania przez wyrok waloru prawomocności⁷⁴.

Wygaśnięcie rygoru natychmiastowej wykonalności związane jest między innymi z chwilą ogłoszenia orzeczenia, które zmienia lub uchyla wyrok lub postanowienie w przedmiocie natychmiastowej wykonalności. Jeżeli takie orzeczenie nie podlega

⁷² T. Szymański, *Czy do wszczęcia egzekucji na podstawie wyroku zaopatrzonego rygorem natychmiastowej wykonalności niezbędna jest klauzula wykonalności?*, „Nowy Proces Cywilny” 1933/20, s. 636–637.

⁷³ A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, s. 1406.

⁷⁴ Zob. M. Manowska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Art. 1–477(16), red. M. Manowska, Warszawa 2021, art. 336, s. 1051–1052.

ogłoszeniu – rygor wygasa z chwilą podpisania jego sentencji. Rygor wygasa w takim zakresie, w jakim nastąpiła zmiana lub uchylenie rozstrzygnięcia, do którego się odnosi. Kolejną przyczyną powodującą wygaśnięcie rygoru jest uwzględnienie zażalenia na jego nadanie. Zażalenie takie jest rozpoznawane przez inny skład sądu pierwszej instancji (art. 394^{1a} § 1 pkt 3 k.p.c.).

Istotną kwestię dotyczącą rygoru natychmiastowej wykonalności stanowi zakres prawnych obowiązków powoda w sytuacji, w której nastąpiło uchylenie lub zmiana wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności. Zgodnie z art. 338 § 1 k.p.c. w takiej sytuacji sąd orzeka o zwrocie spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub o przywróceniu poprzedniego stanu. Nie dzieje się to jednak automatycznie – niezbędny w tym zakresie jest wniosek pozwanego. Regulacja ta nie zamyka pozwanemu drogi do dochodzenia naprawienia szkody w osobnym postępowaniu. Wskazane unormowania dotyczą tak istotnej i zasadniczej cechy rygoru natychmiastowej wykonalności, że szczegółowemu ich omówieniu poświęcono odrębną część niniejszego opracowania.

2.6. Uwagi podsumowujące

Rygor natychmiastowej wykonalności stanowi mechanizm ukierunkowany na ochronę praw powoda. Okoliczność, że umożliwia on wykonanie nieprawomocnego wyroku, ma szczególne znaczenie w sytuacjach, gdy istnieje ryzyko podjęcia przez pozwanego działań zmierzających do przedłużenia postępowania i opóźnienia realizacji obowiązku wynikającego z orzeczenia. Kształt tej instytucji procesowej jest mocno ugruntowany, gdyż obecnie obowiązujące regulacje dotyczące rygoru natychmiastowej wykonalności nie odbiegają znacząco od ich pierwowzoru zawartego w przepisach dawnego k.p.c. Powyższe nie stanowi jednak przesłanki wykluczającej możliwość dokonania przebudowy mechanizmu rygoru natychmiastowej wykonalności. Aktualne potrzeby społeczne i gospodarcze wymuszają poszukiwanie nowych metod oraz sposobów przyspieszenia postępowania cywilnego, a także zwiększenia zakresu ochrony roszczeń powoda. Jedynym ze sposobów osiągnięcia tych celów może być przebudowa elementów konstrukcyjnych rygoru natychmiastowej wykonalności. Warto w tym kontekście przeanalizować regulacje dotyczące tego mechanizmu obowiązujące

w innych państwach europejskich. Rozważania w tym zakresie pozwolą sformułować wnioski dotyczące możliwości optymalizacji kształtu tej instytucji, uwzględniające zmieniające się uwarunkowania społeczne i gospodarcze. Do analizy tej wybrano regulacje natychmiastowej wykonalności wyroków obowiązujące w Niemczech, Austrii, Szwajcarii, Włoszech oraz Francji. Mając na uwadze, że regulacje francuskie w przedmiocie natychmiastowej wykonalności wyroków wyróżniają się na tle pozostałych rozwiązań, dokonano podziału analizy na dwie odrębne części. W kolejnym rozdziale omówiono funkcjonowanie mechanizmu rygoru natychmiastowej wykonalności w Niemczech, Austrii, Szwajcarii i Włoszech, natomiast regulacjom francuskim poświęcono osobny rozdział.

Rozdział III. Funkcjonowanie mechanizmu natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji w sprawach cywilnych w wybranych krajach europejskich

3.1. Uwagi ogólne

Przepisy regulujące konkretny mechanizm prawny z reguły stanowią odpowiedź na społeczne potrzeby. Nierzadko regulacje te mają podstawy w historii i tradycji. Mechanizm natychmiastowej wykonalności wyroków w sprawach cywilnych funkcjonuje nie tylko w prawie polskim, występuje także w systemach prawnych wielu innych państw europejskich, w szczególności Niemiec, Austrii, Szwajcarii, Włoch czy Francji. W Niemczech, Austrii, Szwajcarii i Polsce ukształtowany jest on w sposób, który wykazuje wiele cech wspólnych. Natychmiastowa wykonalność wyroków w sprawach cywilnych we Włoszech i Francji skonstruowana jest w sposób wyróżniający te regulacje na tle pozostałych wymienionych państw – zasadnicza różnica polega na tym, że w państwach tych natychmiastowa wykonalność funkcjonuje jako zasada, a nie jako wyjątek.

Natychmiastowa wykonalność wyroków jest instytucją prawną funkcjonującą w określonym kontekście historycznym. Historia polskiego prawa postępowania cywilnego wskazuje, że bazą dla opracowania dawnego kodeksu postępowania cywilnego była zarówno oryginalna myśl prawodawcza, jak też idee sformułowane w systemach prawnych funkcjonujących w innych państwach europejskich. „Kodyfikator nowożytny nie może pomijać zdobyczy ogólnej kultury prawnej, ani przechodzić do porządku dziennego nad instytucjami, wypróbowanymi już w praktyce prawnej”⁷⁵, pisał w 1930 r. Stanisław Gołąb. Dokonania Komisji Kodyfikacyjnej okresu międzywojennego, w tym przyjęte regulacje dotyczące rygoru natychmiastowej wykonalności, stanowią grunt dla współczesnych przepisów postępowania cywilnego. W literaturze dotyczącej komparatystyki prawniczej wyrażono tezę, w myśl której prawo danego państwa stanowi konstrukcję dla niego charakterystyczną, jednakże nie wszystkie obowiązujące w nim normy prawne cechują się przymiotem oryginalności.

⁷⁵ S. Gołąb, *Projekty...*, s. 2.

Sytuacja ta wynika z zapożyczeń norm prawnych pomiędzy systemami prawnymi różnych krajów⁷⁶.

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. spowodowało, że konieczne stało się wprowadzenie jednolitego prawodawstwa na obszarze całego kraju w miejsce regulacji prawnych państw zaborczych. Bazę dla ukształtowania reguł procesu cywilnego stanowiły dla członków komisji kodyfikacyjnej zarówno regulacje prawne dotychczas obowiązujące na terenie państwa polskiego (w tym niemieckie i austriackie), jak też systemy prawne funkcjonujące w rozwiniętych państwach europejskich (w tym we Francji czy też w szwajcarskim kantonie zuryskim)⁷⁷. W obrębie zainteresowania polskich kodyfikatorów znajdowały się także rozwiązania włoskie, jednakże uznano ówczesnie obowiązujący włoski kodeks postępowania cywilnego za anachroniczny⁷⁸.

Powyższa okoliczność stanowi przyczynę, dla której rozwiązania prawne w zakresie rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków obowiązujące obecnie w Polsce mają wiele punktów wspólnych z rozwiązaniami obowiązującymi w Niemczech, Austrii i Szwajcarii. Polski mechanizm rygoru miał też wiele punktów wspólnych z rozwiązaniami francuskimi obowiązującymi do 31.12.2019 r., jednakże sytuację tę zmienił dekret nr 2019-1333 z 11.12.2019 r.⁷⁹, na podstawie którego natychmiastowa wykonalność stała się we Francji regułą, a nie wyjątkiem.

Porównanie instytucji natychmiastowej wykonalności wyroków w sprawach cywilnych w systemach prawnych funkcjonujących w Niemczech, Austrii, Szwajcarii, Włoszech i Francji jest narzędziem pozwalającym na sformułowanie wniosków w przedmiocie optymalizacji kształtu tej instytucji. Analiza prawnoporównawcza umożliwia zapoznanie się z prawnymi koncepcjami stosowanymi przez inne państwa w zakresie omawianego zagadnienia. Pozwala ustalić w szczególności, czy inne ustawodawstwa znają instytucję natychmiastowej wykonalności wyroków, a jeżeli tak – opisać sposób, w jaki została ona ukształtowana i porównać z regulacjami polskimi. Zabieg ten ma duże znaczenie dla analizy krajowych rozwiązań prawnych, umożliwia

⁷⁶ Zob. A. Drabarz, *Komparatystyka prawnicza a umiędzynarodowienie obrotu krajowego* [w:] *Umiędzynarodowienie krajowego obrotu prawnego*, red. M. Perkowski, W. Zoń, Białystok 2016, t. 1, s. 31–43.

⁷⁷ A. Stawarska-Rippel, *Trzy transformacje w procedurze cywilnej w Polsce w XX wieku. Wzorce rozwiązań*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2011/11.2, s. 353–354.

⁷⁸ A. Stawarska-Rippel, *Trzy transformacje...*, s. 353–354.

⁷⁹ Zob. décret n° 2019-1333 du 11 décembre 2019 réformant la procédure civile.

spojrzenie na przedmiotową problematykę z szerszej perspektywy, uchwycenie podobieństw, różnic, dokonanie oceny istnienia ogólnych tendencji rozwoju instytucji. Niebagatelną rolę odgrywa również możliwość wysunięcia wniosków *de lege ferenda* wyłaniających się z porównania funkcjonowania analizowanej instytucji w systemach prawnych różnych państw.

Krótki opis funkcjonowania mechanizmu rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków w sprawach cywilnych w systemach prawnych wybranych krajów europejskich ma również na celu identyfikację rozwiązań służących wzmocnieniu efektywności rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków. Badania prawnoporównawcze mają duże znaczenie dla rozwoju nauki, w szczególności poprzez fakt, że stanowią inspirację dla reform prawnych, ale także z uwagi na to, że pozwalają sformułować tezy w zakresie rozwiązań prawnych, które w sposób nienależyty realizują postawione przed nimi cele i przynoszą więcej zagrożeń niż korzyści.

W niniejszym rozdziale skupiono się na ogólnym zarysie natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji w sprawach cywilnych w prawie niemieckim, austriackim, szwajcarskim i włoskim. Rozwiązanie francuskie w powyższym zakresie uznano za wymagające gruntowniejszej analizy, stąd też poświęcono mu odrębną część pracy.

3.2. Natychmiastowa wykonalność wyroków wydanych w sprawach cywilnych w prawie niemieckim

Regulacje dotyczące prawa do sądu zostały wpisane do Ustawy Zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec (GG). Wprawdzie odnoszący się do tej kwestii art. 19 ust. 4 GG stanowi o naruszeniu praw przez władzę publiczną, jednakże wykładnia doktrynalna wskazuje powyższą regulację jako ogólne źródło prawa do sądu⁸⁰. Władzę sądowniczą w Niemczech sprawują sądy krajów związkowych, sądy federalne oraz Federalny Sąd Konstytucyjny (zob. art. 92 GG). W państwie tym

⁸⁰ Zob. M. Dąbrowski, *Dostęp do apelacji i zakres kognicji sądu odwoławczego w postępowaniu cywilnym w Polsce na tle rozwiązań w innych państwach Unii Europejskiej – Austria, Niemcy i Szwajcaria*, Warszawa 2017, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/D%C4%85browski-M-Dost%C4%99p-do-apelacji-i-zakres-kognicji-s%C4%85du-odwo%C5%82awczego-w-post.-cywilnym-w-Polsce-na-tle-rozwi%C4%85za%C5%84-w-innych-pa%C5%84stwach-UE-Austria-Niemcy-i-Szwajcaria.pdf> (dostęp: 14.03.2024 r.).

funkcjonuje system instancji sądowej, od wyroków sądów pierwszej instancji przysługuje odwołanie, będące środkiem suspensywnym i dewolutywnym⁸¹.

Wniesienie odwołania zasadniczo wstrzymuje wykonanie zaskarżonego wyroku, jednakże prawo procesowe niemieckie dopuszcza w niektórych przypadkach natychmiastową wykonalność wyroków. Instytucja natychmiastowej wykonalności wyroków wydanych w sprawach cywilnych uregulowana jest w ustawie z 30.01.1877 r. – *Zivilprozessordnung* (ZPO). Niemiecki kodeks postępowania cywilnego jest aktem najstarszym – obowiązującym najdłużej ze wszystkich aktów prawnych objętych przedmiotową analizą prawnoporównawczą.

Postępowanie egzekucyjne w niemieckim prawie procesowym cywilnym służy odzyskaniu należności za pomocą środków przymusu państwowego. Pomijając w tym miejscu inne tytuły egzekucyjne wskazać należy, że zgodnie z regulacjami ZPO egzekucja w sprawach cywilnych prowadzona jest na podstawie wyroków, które muszą posiadać przymiot prawomocności lub którym został nadany rygor natychmiastowej wykonalności (§ 704 ZPO)⁸². W prawie niemieckim, podobnie jak w prawie polskim, wyroki zasadniczo nie stają się prawomocne przed upływem terminu do wniesienia środka zaskarżenia. Skuteczne zaskarżenie orzeczenia powoduje, że generalnie nie staje się ono prawomocne i nie może stanowić podstawy egzekucji – do czasu ostatecznego zakończenia sporu między stronami. Warunkiem niezbędnym do wywołania tego skutku jest terminowe złożenie środka zaskarżenia (§ 705 ZPO)⁸³. Nieprawomocny wyrok może jednak stanowić podstawę egzekucji, jeżeli zostanie uznany za natychmiast wykonalny.

Niemiecki kodeks postępowania cywilnego określa sytuacje, w których nieprawomocne wyroki podlegają natychmiastowemu wykonaniu. Akt ten nadto wprowadza podział na wyroki, które są natychmiast wykonalne w sytuacji, w której powód złoży zabezpieczenie, oraz na wyroki, które są natychmiast wykonalne bez złożenia zabezpieczenia. Orzeczenia należące do drugiej kategorii zostały ujęte

⁸¹ Zob. M. Dąbrowski, *Dostęp...*

⁸² Zob. Ch. G. Paulus, B. Hess [w:] *Zivilprozessordnung und Nebengesetze. Großkommentar, Band 4/Teilband 1, §§ 704-807*, red. B. Wiczorek, R. A. Schütze, Berlin–New York 1999, s. 31 i n., M. Fries, *Verbraucherrechtsdurchsetzung*, Rottenburg/N., 2016, s. 120.

⁸³ Zob. O. Elzer, *Teilanfechtung: Umfang der Rechtskraft*, „Monatsschrift für Deutsches Recht”, 2022 vol. 76, no. 5, s. 294.

w § 708 ZPO⁸⁴. Przepis ten obejmuje wyroki zaoczne, wyroki wydane na podstawie weksla lub czeku, niektóre orzeczenia wydane w sporach pomiędzy wynajmującym a najemcą, orzeczenia dotyczące obowiązku płatności alimentów oraz renty z tytułu uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, wyroki dotyczące przywrócenia posiadania czy też orzeczenia wydane w sporach z zakresu prawa majątkowego, jeżeli wartość zasądzonego roszczenia nie przekracza kwoty 1250 euro. Istotna z punktu widzenia stron jest okoliczność, że natychmiastowa wykonalność wyroku bez obowiązku składania zabezpieczenia dotyczy również rozstrzygnięcia w przedmiocie kosztów, pod warunkiem że natychmiastowa wykonalność dotyczy wyłącznie kosztów, a ich zasądzony wymiar nie przekracza kwoty 1500 euro.

Dychotomiczny podział na wyroki które mogą uzyskać natychmiastową wykonalność bez składania przez stronę zabezpieczenia oraz na wyroki, w których natychmiastowa wykonalność uzależniona jest od złożenia zabezpieczenia, wynika z tego, że pewnym kategoriom orzeczeń przyznano dodatkowy przywilej w postaci wyłączenia warunku zabezpieczenia w odniesieniu do natychmiastowej wykonalności. Sytuacje takie zostały wprost określone w ustawie.

Natychmiastowa wykonalność ma na celu ograniczenie powodowi negatywnych skutków wynikających z długości trwania postępowania w przedmiocie odzyskania należności. Długotrwałe postępowanie odwoławcze, odkładające w czasie możliwość uzyskania zaspokojenia, mogłoby prowadzić do negatywnych konsekwencji dla powoda. Mechanizm natychmiastowej wykonalności ma na celu przeciwdziałanie takim sytuacjom. Jednocześnie należy podkreślić, że regulacje ZPO dotyczące natychmiastowej wykonalności zostały opracowane z myślą o zagwarantowaniu praw pozwanego. Realizacji powyższego służy w szczególności obowiązek uiszczenia przez stronę zabezpieczenia celem uzyskania natychmiastowej wykonalności (sytuacje, w których wyrok jest natychmiast wykonalny bez złożenia zabezpieczenia stanowią wyjątki wskazane w ustawie). Ponadto ZPO przewiduje również możliwość złożenia zabezpieczenia przez dłużnika celem uniknięcia egzekucji na podstawie natychmiast wykonalnego wyroku. Ta możliwość chroni dłużnika przed ewentualną niewypłacalnością wierzyciela w sytuacji, gdy wydany w sprawie wyrok zostanie

⁸⁴ Zob. M. Trinks, *Die Berechnung nach § 708 Nr. 11 Var. 2 ZPO*, „Juristische Rundschau”, 2016/12, s. 673-676.

zmieniony lub uchylony i wierzyciel zobowiązany będzie do zwrotu wyegzekwowanego świadczenia.

Niemiecki kodeks postępowania cywilnego zawiera szczególne regulacje na wypadek zmiany lub uchylenia nieprawomocnego orzeczenia, które korzystało z natychmiastowej wykonalności. W razie zaistnienia takiej sytuacji powód jest zobowiązany do naprawienia szkody poniesionej przez pozwanego na skutek wykonania wyroku, który został następnie uchylony lub zmieniony⁸⁵. Pozwany ma możliwość dochodzenia od powoda roszczenia o naprawienie szkody – w ramach już toczącego się postępowania (§ 717 ZPO). Wskazana regulacja umożliwia ograniczenie sporów sądowych między stronami i szybsze rozstrzygnięcie o roszczeniach pozwanego. Jednocześnie opracowana została z myślą, aby złagodzić pozwanemu negatywne skutki wykonania nieprawomocnego orzeczenia, które zostało następnie uchylone lub zmienione.

Egzekucja prowadzona na podstawie orzeczenia natychmiast wykonalnego różni się od egzekucji prowadzonej na podstawie wyroku prawomocnego. Zasadnicze różnice dotyczą w szczególności ograniczeń w egzekucji z nieruchomości oraz tego, że dłużnik w przypadku egzekucji prowadzonej na podstawie nieprawomocnego wyroku może uniknąć przymusowego wykonania tego orzeczenia poprzez złożenie zabezpieczenia (§ 720a ZPO).

W regulacjach niemieckiego kodeksu postępowania cywilnego dotyczących natychmiastowej wykonalności wyroków można znaleźć wiele podobieństw do regulacji polskich. Zasadnicza różnica dotyczy dychotomicznego podziału na orzeczenia natychmiast wykonalne bez konieczności złożenia przez powoda stosownego zabezpieczenia oraz orzeczenia, których natychmiastowa wykonalność zależy od złożenia wymienionego zabezpieczenia. Rozróżnienie takie, w formie obowiązującej w niemieckim ZPO, nie jest znane prawu polskiemu.

⁸⁵ Zob. M. Duchstein, *Schadensersatz- und Bereicherungsansprüche wegen fehlerhafter Vollstreckung* [w:] *Zwangsvollstreckungsrecht*, Berlin, Heidelberg 2020, s. 587-592.

3.3. Natychmiastowa wykonalność wyroków wydanych w sprawach cywilnych w prawie austriackim

Prawo do sądu nie jest wyrażone wprost w austriackich regulacjach prawnych⁸⁶. Nie oznacza to jednak, że nie obowiązuje ono w tym kraju. Prawo to w Austrii wywodzone jest z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁸⁷. Rozpoznanie spraw cywilnych odbywa się przed sądami rejonowymi (*Bezirksgerichte*), sądami krajowymi (*Landesgerichte*), wyższymi sądami krajowymi (*Oberlandesgerichte*) oraz Sądem Najwyższym (*Oberster Gerichtshof*)⁸⁸. Sądami powołanymi do rozpoznawania spraw w pierwszej instancji są sądy rejonowe oraz sądy krajowe (właściwość ww. sądów uzależniona jest zasadniczo od wartości przedmiotu sporu), w drugiej instancji natomiast orzekają sądy krajowe oraz wyższe sądy krajowe.

Środek zaskarżenia od austriackich wyroków sądów pierwszej instancji w sprawach cywilnych – odwołanie (*Berufung*) jest środkiem dewolutywnym oraz suspensywnym. Odwołanie przysługuje zasadniczo we wszystkich kategoriach spraw, austriacki kodeks postępowania cywilnego (aZPO) nie wyróżnia kategorii spraw rozpoznawanych wyłącznie w jednej instancji⁸⁹. Prawo procesowe w Austrii dopuszcza w niektórych sytuacjach natychmiastowe wykonanie wyroku.

Prawo austriackie reguluje zasadniczo natychmiastowe wykonanie wyroków wydanych w sprawach cywilnych w ustawie z 27.05.1896 r. o postępowaniu egzekucyjnym i zabezpieczającym (EO). Powyższe wyróżnia rozwiązania austriackie na tle innych regulacji prawnych przyjętych do porównania, bowiem w pozostałych analizowanych systemach prawnych natychmiastowe wykonanie wyroków w sprawach cywilnych uregulowane jest głównie w normach kodeksów postępowania cywilnego. Należy jednak zauważyć, że ww. austriacka ustawa o postępowaniu egzekucyjnym i zabezpieczającym zawiera w § 78 odesłanie do austriackiego kodeksu postępowania cywilnego, który stosowany jest posiłkowo⁹⁰.

⁸⁶ Zob. M. Dąbrowski, *Dostęp...*

⁸⁷ Zob. M. Dąbrowski, *Dostęp...*

⁸⁸ Zob. *Krajowe sądy powszechne. Austria*, https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-at-maximizeMS-pl.do?member=1 (dostęp: 14.03.2024 r.).

⁸⁹ Zob. M. Dąbrowski, *Dostęp...*

⁹⁰ Zob. P. Oberhammer, *Civil Enforcement in Austria*, „European Business Law Review”, 2006/17, s. 595.

Zgodnie z austriacką ustawą o postępowaniu egzekucyjnym i zabezpieczającym dochodzenie roszczeń na drodze egzekucji sądowej wymaga posiadania przez wierzyciela tytułu egzekucyjnego. Tytułami egzekucyjnymi są w szczególności prawomocne wyroki, nakazy zapłaty wydane w sprawach wekslowych, jeżeli nie zgłoszono wobec nich w wyznaczonym terminie środka zaskarżenia, ugody zawarte w sprawach z zakresu prawa prywatnego przed sądem cywilnym, niezaskarżalne orzeczenia arbitrów lub trybunałów arbitrażowych oraz zawarte przed nimi ugody (zob. § 1 EO).

Treść oraz wymogi formalne tytułu wykonawczego zostały określone w § 7 EO, który wskazuje, jakie elementy musi zawierać dokument uprawniający do wszczęcia egzekucji⁹¹. W myśl § 7 ust. 2 EO podstawę egzekucji zasadniczo stanowią wyroki prawomocne. Austriacka ustawa o postępowaniu egzekucyjnym i zabezpieczającym w drodze wyjątku dopuszcza jednak możliwość wykonania wyroku nieprawomocnego. Zgodnie z § 370 EO na podstawie nieprawomocnego wyroku można prowadzić egzekucję w celu zabezpieczenia roszczeń⁹². Wniosek wierzyciela dotyczący umożliwienia mu prowadzenia egzekucji na podstawie nieprawomocnego wyroku musi zawierać określone przez przepisy podstawy, do których zalicza się m.in. obawa, że bez powyższego egzekucja nie będzie skuteczna lub będzie znacznie utrudniona. Egzekucja na podstawie nieprawomocnego orzeczenia dotyczy roszczeń pieniężnych, a ponadto sposoby tej egzekucji są ograniczone do katalogu wymienionego w ustawie (§ 374 EO).

Uchylenie lub zmiana nieprawomocnego wyroku, który podlegał tymczasowemu wykonaniu, powoduje powstanie po stronie powoda obowiązku naprawienia szkody powstałej na skutek wykonania nieprawomocnego orzeczenia (§ 376 EO).

Kwestią odróżniającą rozwiązania austriackie od rozwiązań polskich w zakresie możliwości prowadzenia egzekucji na podstawie nieprawomocnego orzeczenia jest okoliczność, że przepisy austriackie przewidują zasadniczo prowadzenie tej egzekucji celem zabezpieczenia roszczeń, a nie ich zaspokojenia⁹³. Regulacja ta obowiązywała w prawie austriackim już na początku XX wieku⁹⁴.

⁹¹ Zob. H. Schumacher, *Zu Inhalt und Bestimmtheit von Schiedssprüchen und Vollstreckungsanträgen*, „ASA Bulletin” 2007/40, s. 493.

⁹² Zob. B. Nunner-Krautgasser, *The Effect of Enforceability*, „LeXonomica”, 2021/13(1), s. 17-28.

⁹³ B. Nunner-Krautgasser, *The Effect ...*, s. 17-28.

⁹⁴ Zob. J. J. Litauer, *Rygor...*, s. 289–290.

Jak już wcześniej wskazano, polskie regulacje rygoru natychmiastowej wykonalności, opracowane w dwudziestoleciu międzywojennym, nie bazowały na funkcjonujących ówczesnie rozwiązaniach austriackich. Powodem było właśnie to, że egzekucja prowadzona na podstawie nieprawomocnego wyroku została w prawie austriackim ukształtowana w taki sposób, że nie prowadziła do zaspokojenia roszczenia, a jedynie do jego zabezpieczenia. Podejście to zostało uznane za nieefektywne, stąd też nie stało się ono inspiracją dla polskich rozwiązań⁹⁵.

3.4. Natychmiastowa wykonalność wyroków wydanych w sprawach cywilnych w prawie szwajcarskim

Prawo do sądu jest gwarantowane w Szwajcarii przez obowiązującą tam konstytucję⁹⁶. Prawo do sądu nie jest tożsame z prawem do wniesienia środka odwoławczego od wydanego przez sąd wyroku. W Szwajcarii konstytucyjne gwarancje prawne w zakresie prawa do zaskarżenia wyroku sądu pierwszej instancji dotyczą wyłącznie spraw karnych, nie odnoszą się natomiast do spraw cywilnych⁹⁷.

Szwajcarskie kantony posiadają znaczną autonomię, w tym są uprawnione do tworzenia prawa obowiązującego na ich obszarze⁹⁸. Powyższe jest przyczyną, dla której Szwajcaria aż do roku 2011 nie posiadała jednolitych reguł postępowania cywilnego obowiązujących na terenie całego kraju. Stan ten zmienił się 1.01.2011r. wraz z wejściem w życie szwajcarskiego kodeksu postępowania cywilnego (*Schweizerische Zivilprozessordnung*, powoływanego dalej jako SZPO), który zastąpił kantonalne ustawy procesowe⁹⁹.

Regulacje prawa federalnego wymuszają, aby kantony, tworząc prawo w ramach posiadanej autonomii, zapewniały stronom procesu sądowego dostęp do instancji odwoławczej. Na kantony został nałożony obowiązek utworzenia sądów instancji

⁹⁵ Zob. J. J. Litauer, *Rygor...*, s. 289–290.

⁹⁶ Zob. art. 29a Konstytucji Federalnej Konfederacji Szwajcarskiej z 18.04.1999 r.

⁹⁷ Zob. M. Dąbrowski, *Dostęp...*

⁹⁸ Zob. art. 3 Konstytucji Federalnej Konfederacji Szwajcarskiej z 18.04.1999 r.; K. Prokop, *Szwajcaria* [w:] *Systemy ustrojowe państw współczesnych*, red. S. Bożyk, M. Grzybowski, Białystok 2012, s. 215–244.

⁹⁹ Zob. Ch. Kölz, *Die Vollstreckung von Nichtgeldleistungstiteln durch indirekten Zwang im schweizerischen Zivilverfahrensrecht*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2192386>, (dostęp: 31.05.2025 r.).

niższej oraz sądów instancji wyższej¹⁰⁰. Ten ostatni m.in. rozpoznaje środki odwoławcze od orzeczeń sądów niższej instancji, pełniąc istotną rolę w procesie ujednolicania wykładni przepisów prawa¹⁰¹. W Szwajcarii funkcjonuje także Sąd Najwyższy, powołany do kontroli prawomocnych orzeczeń kantonalnych sądów wyższej instancji.

Zgodnie z art. 308 ust. 1 sZPO odwołanie przysługuje m.in. od orzeczeń kończących postępowanie wydanych w pierwszej instancji¹⁰². Szwajcarski kodeks postępowania cywilnego przewiduje szereg wyjątków od powyższego uregulowania¹⁰³. Tytułem przykładu można wskazać, że odwołanie w sprawach majątkowych jest dopuszczalne, jeżeli wartość przedmiotu zaskarżenia wynosi co najmniej 10 000 franków szwajcarskich¹⁰⁴. Niedopuszczalność odwołania wynikająca ze zbyt niskiej wartości przedmiotu zaskarżenia nie oznacza, że orzeczenia, od których nie można z powyższego powodu wnieść odwołania, w ogóle nie podlegają zaskarżeniu. Od orzeczeń tych przysługuje zażalenie. Zasadniczą różnicą między odwołaniem a zażaleniem jest zakres kognicji sądu odwoławczego oraz rodzaj zarzutów, które można podnosić we wskazanych środkach zaskarżenia¹⁰⁵.

W tym miejscu warto także odnotować, że w sprawach gospodarczych (handlowych) od orzeczeń sądów kantonalnych nie przysługuje odwołanie, lecz zażalenie do sądu federalnego¹⁰⁶. Rozwiązanie to ma głównie na celu skrócenie czasu trwania postępowania sądowego w tej kategorii spraw.

Odwołanie od wyroku sądu pierwszej instancji wywołuje zasadniczo skutek zawieszający, w tym rozumieniu, że wydany w sprawie nieprawomocny wyrok nie podlega przymusowej egzekucji (art. 315 sZPO)¹⁰⁷. Odwołanie składa się do sądu

¹⁰⁰ Zob. art. 75 (2) Bundesgesetz über das Bundesgericht vom 17. Juni 2005, SR 173.110.

¹⁰¹ Zob. M. Rufibach, *Dispositiveröffnung von kantonalen Rechtsmittelentscheiden und die Probleme im Zusammenhang mit ihrer Rechtskraft und Vollstreckbarkeit*, „Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht” 2023/68, s. 232.

¹⁰² Zob. J. Roth, *Vorläufige Vollstreckbarkeit und Vollstreckung Ab wann und unter welchen Voraussetzungen sind Vollstreckungsmassnahmen in das Vermögen des Schuldners möglich?*, AJP 2011/6, s. 771-787.

¹⁰³ Zob. art. 309 sZPO.

¹⁰⁴ Zob. art. 308 ust. 2 sZPO; T. Sutter-Somm, *Die neue Schweizerische Zivilprozessordnung (ZPO)*, „Ritsumeikan Law Review” 2012, s. 81–105.

¹⁰⁵ Zob. M. Dąbrowski, *Dostęp...*

¹⁰⁶ Zob. M. Dąbrowski, *Dostęp...*

¹⁰⁷ Zob. H. Reiser, *Schweizer Arrest, neuer Arrestgrund – praktische Handhabung*, „Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht”, 2011/2012, s. 1-7.

wyższej instancji w terminie 30 dni liczonym od doręczenia orzeczenia z uzasadnieniem lub też od doręczenia uzasadnienia (art. 311 sZPO).

Prawo szwajcarskie przewiduje wyjątki od zasady zawieszającego skutku odwołania. Egzekucja na podstawie nieprawomocnego orzeczenia jest dopuszczalna na mocy decyzji sądu. Sąd może uzależnić wykonanie nieprawomocnego wyroku od złożenia zabezpieczenia (art. 315 ust. 2 sZPO). W doktrynie szwajcarskiej podkreśla się trudność w należyтым wyważeniu sprzecznych interesów powoda, który chciałby jak najszybciej uzyskać zaspokojenie swojego roszczenia, oraz pozwanego, który jest zainteresowany pełną obroną swoich praw¹⁰⁸. Nadanie wyrokowi natychmiastowej wykonalności zasadniczo wymaga wniosku powoda, jednakże w określonych przypadkach sąd może ją nadać z urzędu¹⁰⁹.

3.5. Natychmiastowa wykonalność wyroków wydanych w sprawach cywilnych w prawie włoskim

Prawo do sądu zostało we Włoszech zagwarantowane w Konstytucji. Zgodne z art. 24 ust. 1 włoskiej konstytucji, wszyscy mogą zwrócić się do sądu dla uzyskania ochrony własnych praw i uzasadnionych interesów. W ramach sądów powołanych do rozpoznawania spraw cywilnych wyróżnia się we Włoszech orzekające jednoosobowo sądy pokoju (*giudici di pace*), które powołane są do rozpoznawania spraw mniejszej wagi, sądy pierwszej instancji (*tribunali*), sądy drugiej instancji (*corti di appello*) oraz mieszczący się w Rzymie Sąd Kasacyjny (*Corte Suprema di Cassazione*)¹¹⁰.

Postępowanie cywilne we Włoszech regulowane jest zasadniczo przez włoski kodeks postępowania cywilnego (*Codice di Procedura Civile*, powoływany dalej jako wCPC). Zgodnie z art. 474 wCPC podstawę przymusowej egzekucji stanowi tytuł wykonawczy.

¹⁰⁸ Zob. A. R. Markus, D. Wuffli, *Rechtskraft und Vollstreckbarkeit: zwei Begriffe, ein Konzept?*, „Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins” 2015/2, s. 75–120.

¹⁰⁹ Zob. A. R. Markus, D. Wuffli, *Rechtskraft...*, s. 95.

¹¹⁰ Zob. *Krajowe sądy powszechne. Włochy*, https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-it-maximizeMS-pl.do?member=1 (dostęp: 16.03.2023 r.).

Istotną kwestią jest okoliczność, że do 1.01.1993 r. we Włoszech wykonaniu podlegały generalnie wyroki prawomocne¹¹¹. Ma to znaczenie, bowiem zgodnie z włoskim prawem procesowym od wyroku sądu pierwszej instancji zasadniczo przysługuje apelacja (art. 339 wCPC). Nowelizacją włoskiego kodeksu postępowania cywilnego, która weszła w życie 1.01.1993 r., zmieniono katalog tytułów wykonawczych – od powyższej daty nieprawomocne wyroki sądu pierwszej instancji zasadniczo podlegają wykonaniu¹¹². Wykonalność ta może jednak zostać zawieszona w określonych przez przepisy postępowania cywilnego przypadkach¹¹³.

Na uwagę zasługuje regulacja art. 479 wCPC, w myśl której jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, egzekucja musi być poprzedzona doręczeniem stronie pozwanej wezwania do wykonania orzeczenia. Istota wskazanego wezwania sprowadza się do wyznaczenia dłużnikowi terminu do dobrowolnego spełnienia świadczenia. Po jego bezskutecznym upływie można wdrożyć przymusowe wykonanie¹¹⁴. Wezwanie ma z jednej strony umożliwić dłużnikowi dobrowolne spełnienie świadczenia, bez konieczności wdrożenia środków przymusu państwowego, jednocześnie jednak daje pozwanemu możliwość obrony w postaci wniesienia sprzeciwu¹¹⁵.

Egzekucja na podstawie nieprawomocnego wyroku prowadzona jest na ryzyko powoda, który musi liczyć się z ewentualną odpowiedzialnością w przypadku uchylecia lub zmiany orzeczenia będącego podstawą egzekucji¹¹⁶. W doktrynie włoskiego prawa procesowego wskazuje się, że włoski mechanizm dochodzenia należności cywilnych różni się od mechanizmów przyjętych w takich krajach jak Niemcy czy Francja¹¹⁷.

¹¹¹ Zob. art. 282 wCPC w brzmieniu obowiązującym do 1.01.1993 r., B. Capponi, *Orientamenti recenti sull'art. 282 c.p.c.*, <https://www.judicium.it/wp-content/uploads/saggi/356/B.%20Capponi.pdf>, (dostęp: 31.05.2025 r.).

¹¹² Zob. art. 282 wCPC w brzmieniu obowiązującym od 1.01.1993 r., M. Zulberti, *La provvisoria esecutività della sentenza di primo grado*, *Revista da Faculdade de Direito da Universidade Federal de Minas Gerais*, 2021, s. 229–257.

¹¹³ Zob. A. Pizzella, *Esecutività della sentenza di primo grado e sua inibitoria (prima e) dopo la riforma Cartabia*, *IL DIRITTO PROCESSUALE CIVILE ITALIANO E COMPARATO* 2023/4, s. 788–800.

¹¹⁴ Zob. G. Oberto, *An outline of the Italian system of enforcement proceedings in civil matters*, <https://www.giacomooberto.com/enforcement/reportoberto.htm> (dostęp: 13.03.2024 r.).

¹¹⁵ Zob. G. Oberto, *An outline...*

¹¹⁶ Zob. M. G. Canella [w:] *Commentario breve al codice di procedura civile*, red. F. Carpi, V. Colesanti, M. Taruffo, 2023, s. 2073–2085.

¹¹⁷ Zob. E. Silvestri, *Enforcement of Civil Judgments and Orders in Italy: An Overview*, „*Bond Law Review*” 2000/12, s. 183–192.

Postępowanie cywilne we Włoszech jest uznawane za nieefektywne¹¹⁸. Tezę tę potwierdzają dane statystyczne, z których wynika, że szacunkowy czas potrzebny na rozpatrzenie procesowych spraw cywilnych i handlowych jest we Włoszech zdecydowanie dłuższy niż w innych krajach europejskich¹¹⁹. Znajduje to potwierdzenie w wypowiedziach przedstawicieli włoskiej doktryny¹²⁰. Na marginesie można dodać, że czas trwania procesu cywilnego we Włoszech stał się przedmiotem komunikatu w polskiej prasie, która donosiła o zakończeniu procesu trwającego pół wieku¹²¹.

3.6. Uwagi podsumowujące

Pragmatyczny cel uwag prawnoporównawczych, na który zwrócono uwagę we wstępie do niniejszego rozdziału, powoduje, że skupiono się na analizie natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji w sprawach cywilnych w systemach prawnych państw, w których funkcjonuje ten mechanizm. Dzięki powyższemu zabiegowi przedstawienie podobieństw i różnic w prawnym ukształtowaniu instytucji natychmiastowej wykonalności pozwala wysunąć koncepcje w zakresie kierunku rozwoju i ewentualnej zmiany krajowych unormowań.

Ustawodawcy państw, których normy prawne zostały poddane analizie, w większości zdecydowali się na uregulowanie natychmiastowej wykonalności wyroków w kodeksach postępowania cywilnego. Wyjątkiem są rozwiązania prawne przyjęte w Austrii, gdzie omawiana instytucja jest zasadniczo uregulowana w odrębnej ustawie o postępowaniu egzekucyjnym i zabezpieczającym. Polskie regulacje natychmiastowej wykonalności wyroków, podobnie jak analogiczne regulacje

¹¹⁸ Zob. M. Lorencka, M. Urbaniak, *Prawo do sądu we Włoszech*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016/3, s. 223–243; R. Szymczykiewicz, *Rozdział V. Włochy* [w:] P. Banaszak, K. Buczkowski, K. Burdziak, M. Jankowski, R. Szymczykiewicz, *Struktura organizacyjna i zakres zadań podmiotów uczestniczących w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w wybranych systemach sądownictwa państw europejskich – raport z badania*, Warszawa 2019, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2019/09/IWS_Zesp%C3%B3%C5%82_Struktura-organizacyjna-i-zakres-zada%C5%84-podmiot%C3%B3wuczestnicz%C4%85cych-w-sprawowaniu-wymiaru-sprawiedliwo%C5%9Bci.pdf (dostęp: 13.03.2024 r.).

¹¹⁹ Zob. Komunikat Komisji...

¹²⁰ Zob. G. Oberto, *An outline...*; E. Silvestri, *Enforcement...*, s. 183–192.

¹²¹ Zob. S. Wysocka, *Zakończyła się najdłuższa cywilna sprawa sądowa we Włoszech. Trwała pół wieku*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/zakonczyla-sie-najdluzsza-cywilna-sprawa-sadowa-we-wloszech-trwala-pol-wieku> (dostęp: 16.03.2024 r.).

niemieckie, szwajcarskie, włoskie czy francuskie, znajdują się w kodeksie postępowania cywilnego.

W systemach prawnych Niemiec, Austrii i Szwajcarii zasadą jest, że nieprawomocne wyroki wydane przez sądy w pierwszej instancji w sprawach cywilnych nie podlegają przymusowemu wykonaniu. Od zasady tej istnieją wyjątki – przepisy prawa wymienionych państw wprost określają sytuacje, w których nieprawomocne orzeczenia podlegają natychmiastowemu wykonaniu. Szczegółowe unormowania mechanizmu natychmiastowej wykonalności wyroków w sprawach cywilnych nie są we wskazanych krajach ukształtowane jednolicie. Jednakże główna zasada, w myśl której natychmiastowe wykonanie jest wyjątkiem od reguły, obowiązuje w każdym z wymienionych państw.

Z prawnoporównawczej analizy podstawowych zasad natychmiastowej wykonalności wyroków wydanych w sprawach cywilnych wynika również, że w niektórych systemach prawnych możliwość wniesienia środków odwoławczych od wyroków sądów pierwszej instancji jest ograniczona. Tytułem przykładu należy powołać regulacje przyjęte w prawie szwajcarskim. Wskazane rozwiązanie jest warte odnotowania, jednakże jego szczegółowa analiza znacząco wykracza poza ramy tego opracowania.

We wszystkich analizowanych systemach prawnych natychmiastowa wykonalność wyroków w sprawach cywilnych była do pewnego okresu ukształtowana w sposób zbliżony – stanowiła wyjątek od ogólnej zasady, w myśl której nieprawomocne wyroki nie podlegały przymusowemu wykonaniu w drodze egzekucji. Kraje takie jak Niemcy, Austria czy Szwajcaria nadal utrzymują wskazany kształt tego mechanizmu prawnego. Od tego generalnego trendu wyłamują się obecne regulacje włoskie i francuskie, w których odwrócono model natychmiastowej wykonalności wyroków, czyniąc natychmiastową wykonalność zasadą, od której istnieją wyjątki.

Poszczególne rozwiązania dotyczące natychmiastowej wykonalności wyroków w sprawach cywilnych funkcjonujące w innych systemach prawnych mogą stanowić przyczynek do dyskusji w przedmiocie rozważenia możliwości i zasadności wprowadzenia ich do krajowych regulacji prawnych. Powyższe w rezultacie stanowi czynnik służący ogólnemu rozwojowi analizowanej instytucji. Szczególne znaczenie mają w tym zakresie regulacje odmienne od obowiązujących w polskim prawie

procesowym. Dotyczy to w szczególności funkcjonujących we Włoszech i Francji rozwiązań, w których natychmiastowa wykonalność wyroków jest zasadą, a nie wyjątkiem. Ponieważ postępowanie w sprawach cywilnych we Włoszech jest nieefektywne i długotrwałe¹²², obowiązujące w tym kraju zasady natychmiastowej wykonalności wyroków w sprawach cywilnych przedstawiono jedynie w bardzo ogólnym zarysie. Zdecydowanie uważniej należy jednak przeanalizować rozwiązania prawne funkcjonujące w powyżej wskazanej materii we Francji, stąd też analizie tej poświęcono odrębny rozdział.

¹²² Zob. zawarte w niniejszym rozdziale uwagi odnoszące się do natychmiastowej wykonalności wyroków wydanych w sprawach cywilnych w prawie włoskim.

Rozdział IV. Francuski mechanizm natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji w sprawach cywilnych

4.1. Uwagi ogólne

Regulacje prawne francuskiego kodeksu postępowania cywilnego (CPC) dotyczące wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji do 31.12.2019 r. były w zakresie swojej budowy zbliżone do obecnie obowiązujących unormowań polskich¹²³. Wspólne cechy przejawiały się w szczególności w przyjęciu, że apelacja wniesiona od wyroku sądu pierwszej instancji cechuje się suspensywnością, która generalnie oznacza wstrzymanie wykonania zaskarżonego orzeczenia do momentu jego uprawomocnienia. Ponadto we francuskim kodeksie postępowania cywilnego znajdowały się regulacje, w myśl których przymusowe wykonanie zasadniczo dotyczyło wyroków prawomocnych, a ewentualne odstępstwa od tej zasady określone były w ustawach. Generalnie odpowiada to obecnym rozwiązaniom zawartym w polskim kodeksie postępowania cywilnego. Sytuację tę zmienił dekret nr 2019-1333 z 11.12.2019 r.¹²⁴, na mocy którego francuski mechanizm wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji został zmieniony w sposób diametralny – zasadą stała się natychmiastowa wykonalność wyroków sądów pierwszej instancji, która uprzednio należała do kategorii wyjątków¹²⁵.

Analiza obecnego francuskiego modelu natychmiastowej wykonalności wyroków musi zostać poprzedzona generalnymi uwagami dotyczącymi pozycji sędziów oraz struktury sądownictwa powszechnego. We Francji sędziowie dzielą się na sędziów zawodowych oraz sędziów niezawodowych. Zasadniczą drogą dojścia do stanowiska sędziego zawodowego jest ukończenie aplikacji sądowej, na którą w ramach konkursu przyjmowane są osoby, które ukończyły studia. Sędziowie niezawodowi stanowią przejaw udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Przed objęciem stanowiska sędziowie ci przechodzą szkolenie w krajowej szkole urzędników sądowych. Szkolenie to ma charakter teoretyczny. Następnie muszą odbyć szkolenie praktyczne w sądach (szkolenie to trwa zasadniczo 40 dni) lub okres próbny w sądzie,

¹²³ Zob. CPC w wersji obowiązującej do 31.12.2019 r.

¹²⁴ Zob. décret n° 2019-1333 du 11 décembre 2019 réformant la procédure civile.

¹²⁵ Zob. art. 514 CPC.

wynoszący 40–80 dni¹²⁶. Rozwinięta świadomość społeczna oraz kultura prawna sprawiają, że sędziowie niezawodowi zwykle rzetelnie wypełniają swoje obowiązki¹²⁷. Sądy powszechne we Francji dzielą się na sądy pierwszej instancji (*première instance*) oraz drugiej instancji (*seconde instance*), ponadto w tamtejszej strukturze sądownictwa funkcjonuje również Sąd Kasacyjny (*Cour de cassation*), pełniący rolę podobną do polskiego Sądu Najwyższego. Dwuinstancyjność stanowi jedną z zasad prawa francuskiego¹²⁸. Powyższe wskazuje na istnienie punktów wspólnych pomiędzy ukształtowaniem struktury sądów we Francji i w Polsce, co ułatwia porównanie mechanizmów natychmiastowej wykonalności wyroków funkcjonujących w obu krajach.

Artykuł 514 CPC w brzmieniu sprzed nowelizacji dokonanej dekretem nr 2019-1333 z 11.12.2019 r.¹²⁹ stanowił: „natychmiastowe wykonanie nie może wystąpić, jeżeli nie zostanie zarządzone, z wyjątkiem orzeczeń, które korzystają z niego z mocy prawa. W szczególności natychmiastowo wykonalne są nakazy w postępowaniu uproszczonym, orzeczenia nakazujące zastosowanie środków tymczasowych w toku postępowania, orzeczenia nakazujące zastosowanie środków zabezpieczających oraz postanowienia sędziego przedprocesowego przyznające wierzycielowi zaliczkę”¹³⁰. Po reformie przepis ten stanowi, że „orzeczenia pierwszej instancji są natychmiastowo wykonalne z mocy prawa, chyba że ustawa lub wydane orzeczenie stanowi inaczej”¹³¹.

Mocą wskazanej nowelizacji przyznano powodowi generalne prawo do prowadzenia wobec pozwanego egzekucji na podstawie nieprawomocnego orzeczenia sądu. Istotą tego uprawnienia jest pozbawienie apelacji cechy suspensywności, która to cecha powoduje zawieszenie wykonania nieprawomocnego orzeczenia. Egzekucję prowadzoną na podstawie wyroku natychmiast wykonalnego należy odróżnić od egzekucji prowadzonej na podstawie wyroku prawomocnego, czyli takiego, od którego stronie nie przysługuje środek zaskarżenia. Zmiana dokonana we Francji ma na celu uproszczenie i przyspieszenie postępowania oraz uzyskanie

¹²⁶ Zob. *Rodzaje zawodów prawniczych. Francja*, https://e-justice.europa.eu/content_legal_professions-29-fr-maximizeMS-pl.do?member=1 (dostęp: 30.03.2023 r.).

¹²⁷ Zob. A. Machowska, *Kognicja sądów powszechnych w sprawach cywilnych – Francja*, Warszawa 2017, s. 8.

¹²⁸ Zob. A. Machowska, *Kognicja...*, s. 1.

¹²⁹ Zob. décret n° 2019-1333 du 11 décembre 2019 réformant la procédure civile.

¹³⁰ Zob. art. 514 CPC.

¹³¹ Zob. art. 514 CPC.

szybszego zaspokojenia roszczeń przez powoda. Stanowi ona śmiałe posunięcie legislacyjne, które burzy przyjęty i ustalony porządek prawny.

Pomysł przebudowy zasad wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji nie był nową ideą, która wynikała z potrzeb społeczno-gospodarczych czy też woli politycznej. Dyskusja w przedmiocie przebudowy zasad rządzących wykonalnością wyroków sądów pierwszej instancji rozpoczęła się już w 1997 r. i skutkowałą projektem nowelizacji przedmiotowych zagadnień. Projekt ten spotkał się jednak z dezaprobatą i krytyką, które skutkowałą jego odrzuceniem w 2002 r. Zamyśl stojący za wspomnianym projektem nie został jednak porzucony, powrócono do niego po raz kolejny w 2018 r.¹³² Z badań przeprowadzonych w sądach oraz wśród przedstawicieli doktryny co do słuszności wprowadzenia zasady natychmiastowej wykonalności wyroków wynikało, że środowiska akademickie były podzielone w swoich opiniach, natomiast opinie, które napłynęły z sądów, były krytyczne wobec wprowadzenia natychmiastowej wykonalności w sposób generalny – tj. we wszystkich rodzajach spraw¹³³. Koncepcja natychmiastowej wykonalności nieprawomocnego orzeczenia sądu pierwszej instancji została finalnie uznana za słuszną¹³⁴. Powyższe skutkowało wprowadzeniem na podstawie dekretu nr 2019-1333 z 11.12.2019 r.¹³⁵ zmian we francuskim kodeksie postępowania cywilnego w powyżej wskazanym zakresie.

Wejście w życie wskazanej nowelizacji nie zakończyło we Francji burzliwej dyskusji o zasadności wprowadzonych zmian. Nie spowodowało też, że ich przeciwnicy zaczęli na masową skalę dostrzegać pozytywne aspekty nowych regulacji. Wręcz przeciwnie – we Francji trwa ożywiona dysputa w przedmiocie zasadności natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji w sprawach cywilnych. Przeciwnicy tej koncepcji argumentują, że nowelizacja nie uprościła postępowania – wręcz przeciwnie, przyniosła wiele wątpliwości interpretacyjnych¹³⁶,

¹³² Zob. T. Le Bars, *Le principe de l'exécution provisoire des décisions de première instance*, <https://www.lexbase.fr/article-juridique/69692279-actes-de-colloques-le-principe-de-l-execution-provisoire-des-decisions-de-premiere-instance> (dostęp: 14.03.2023 r.).

¹³³ Zob. F. Agostini, N. Molfessis, *Chantiers de la Justice. Amélioration et simplification de la procédure civile*, przypisy nr 91–92, http://www.justice.gouv.fr/publication/chantiers_justice/Chantiers_justice_Livret_03.pdf (dostęp: 16.03.2021 r.).

¹³⁴ Zob. T. Le Bars, *Le principe...*

¹³⁵ Zob. décret n° 2019-1333 du 11 décembre 2019 réformant la procédure civile.

¹³⁶ Zob. T. Le Bars, *Le principe...* Autor powołanego opracowania jest profesorem prawa prywatnego na Université de Caen w Normandii, przedstawicielem obozu krytycznie nastawionego do reformy natychmiastowej wykonalności wyroków.

zwolennicy zaś podkreślają rolę natychmiastowej wykonalności w zapewnieniu stronie szybkiego egzekwowania jej praw¹³⁷.

4.2. Nowy kształt natychmiastowej wykonalności wyroków w prawie francuskim

Zmiany francuskiego kodeksu postępowania cywilnego w zakresie natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji są elementem planu reformy wymiaru sprawiedliwości zaprojektowanego we Francji na lata 2018–2022¹³⁸. Natychmiastowa wykonalność wyroków wydanych w sprawach cywilnych została wprowadzona na podstawie wspomnianego już dekretu nr 2019-1333 z 11.12.2019 r.¹³⁹ Ma ona zastosowanie do postępowań wszczynanych od 1.01.2020 r. Wskazanie, do jakich spraw natychmiastowa wykonalność ma zastosowanie, biorąc pod uwagę datę ich wniesienia do sądu, zostało dokonane w sposób na tyle niejednoznaczny, że wielokrotnie w tym przedmiocie musiały wypowiadać się francuskie sądy. Wydawane orzeczenia potwierdziły, że datą graniczną jest 1.01.2020 r.¹⁴⁰ Powołany dekret zmienił fundamentalne założenia konstrukcji natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji, która przed opisaną nowelizacją była instytucją prawną stosowaną jako wyjątek od ogólnej zasady, że wykonaniu podlegają tylko orzeczenia prawomocne. Obecnie strony postępowania nie muszą nawet składać wniosku o orzeczenie wykonalności nieprawomocnego wyroku – skutek ten następuje *ex lege*.

¹³⁷ Zob. F. Agostini, N. Molfessis, *Chantiers...* Autorzy powołanego opracowania Frédérique Agostini – prezes Sądu Wielkiej Instancji w Melun oraz Nicolas Molfessis – profesor prawa prywatnego na Université Panthéon Assas, sekretarz generalny Klubu Prawników, jako przedstawiciele obozu zwolenników reformy natychmiastowej wykonalności wyroków przyczynili się do zmian prawa w tym zakresie.

¹³⁸ Zob. A. Bamde, *L'exécution provisoire des décisions de justice (jugements, ordonnances): régime juridique*, <https://aurelienbamde.com/2019/07/23/lexecution-provisoire-des-decisions-de-justice-jugements-ordonnances-regime-juridique/> (dostęp: 23.03.2021 r.).

¹³⁹ Zob. décret n° 2019-1333 du 11 décembre 2019 réformant la procédure civile.

¹⁴⁰ Zob. orzeczenia wskazane w publikacji *L'exécution provisoire de droit: réforme majeure de procédure civile*, <https://www.simmons-simmons.com/en/publications/ckdaff0ldkeh0926m98obj7t/l-ex-cution-provisoire-de-droit-r-forme-majeure-de-la-proc-dure-civil?fbclid=IwAR1byjA-tlm9Qe8Fmg8HveykE3HECFUEswSbM8HgD7QPHOn4AlqqlkQCaQ> (dostęp: 16.03.2021 r.): Sąd Apelacyjny Bordeaux, 12.03.2020 r., nr 19/00189, Sąd Apelacyjny Bordeaux, 2.04.2020 r., nr 20/00001 i nr 20/00022, Sąd Apelacyjny Caen, 7.04.2020 r., nr 20/00009, Sąd Apelacyjny Grenoble, 27.04.2020 r., nr 20/00038, Sąd Apelacyjny Reims, 13.05.2020 r., nr 20/00001, Sąd Apelacyjny Versailles, 28.05.2020 r., nr 20/00148.

Ustawodawca francuski, mając na względzie doniosłe konsekwencje, jakie wywołuje mechanizm natychmiastowej wykonalności w nowym kształcie, ustanowił obszerny katalog wyjątków od jego stosowania. Regulacje modyfikujące przepis art. 514 CPC są rozbudowane do tego stopnia, że przewidują nie tylko wyjątki, ale nawet odstępstwa od tych wyjątków. Wyłączeniu spod omawianej regulacji podlegają orzeczenia wydawane w sprawach szczegółowo wskazanych w przepisach, dotyczy to między innymi spraw o obywatelstwo, separację, rozwód, przysposobienie, o zmianę płci czy też spraw dotyczących zabezpieczenia społecznego. Poza tym tymczasowa wykonalność wyłączona jest w sprawach dotyczących upadłości konsumenckiej¹⁴¹. Warto również zwrócić uwagę na to, że orzeczenia kończące postępowania w sprawach rodzinnych zasadniczo nie korzystają z przymiotu natychmiastowej wykonalności, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej¹⁴². Należy także nadmienić, że z uwagi na okoliczność, że natychmiastowa wykonalność orzeczenia obowiązuje z mocy prawa, nie ma potrzeby umieszczania rozstrzygnięcia w powyższym zakresie w sentencji orzeczenia. W przypadku jednak, gdy tymczasowe wykonanie z jakichś przyczyn nie obowiązuje, okoliczność ta musi być wyraźnie w wyroku stwierdzona¹⁴³.

Okoliczność, że w niektórych sprawach natychmiastowa wykonalność wyroku nie obowiązuje z mocy prawa, nie oznacza, że mechanizm ten jest w tych przypadkach niedopuszczalny. Zasadniczo może mieć on zastosowanie, lecz nie jest orzekany obligatoryjnie, lecz fakultatywnie. Regulacje te nie dotyczą spraw, w których na mocy przepisów szczególnych nie można zastosować natychmiastowej wykonalności wyroku¹⁴⁴.

Warto odnotować, że w niektórych przypadkach wykonalność może zostać uchylona decyzją sędziego, który w tym zakresie orzeka, kierując się niezgodnością natychmiastowego wykonania z charakterem sprawy. Charakter sprawy wyklucza natychmiastową wykonalność, jeżeli w następstwie zastosowania tej instytucji prawnej wystąpią nieodwracalne skutki¹⁴⁵. Rozstrzygnięcie w tym zakresie wydawane jest

¹⁴¹ Zob. U. Schreiber, *Réforme de la procédure civile: exécution provisoire de droit des décisions de justice* (dostęp: 16.05.2023 r.); A. Bamdè, *L'exécution...*

¹⁴² Zob. U. Schreiber, *Réforme...*

¹⁴³ Zob. J.-C. Lemalle, *L'exécution provisoire (articles 514 à 524 du Code de procédure civile – Applicable à compter du 01/01/2020)*, https://jcl06-fr.translate.google/lexecution-provisoire/?_x_tr_sl=fr&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=sc (dostęp: 16.04.2021 r.).

¹⁴⁴ Zob. U. Schreiber, *Réforme...*

¹⁴⁵ Zob. A. Bamdè, *L'exécution...*

z urzędu lub na wniosek strony. Może ono dotyczyć zarówno całego wyroku, jak też jego części¹⁴⁶. Od regulacji tej przewidziano odstępstwa wyłączające uprawnienie sędziego do uchylenia natychmiastowej wykonalności. Dotyczą one orzeczeń wydanych w postępowaniu uproszczonym, środków tymczasowych zarządzonych na czas trwania postępowania, środków zapobiegawczych oraz sytuacji, w której sędzia udzielił zaliczki wierzycielowi, działając w charakterze sędziego przedsądowego¹⁴⁷.

Według doktryny pod pojęciem niezgodności natychmiastowego wykonania z charakterem sprawy należy rozumieć okoliczności obiektywne dotyczące sprawy, a nie okoliczności odnoszące się do stanu faktycznego, w szczególności do sytuacji stron postępowania¹⁴⁸. Sędzia musi uzasadnić swoją decyzję w przedmiocie uchylenia natychmiastowej wykonalności – obowiązek ten nie jest uzależniony od tego, czy jego rozstrzygnięcie zostało wydane z urzędu, czy też na wniosek strony. Uzasadnienie to musi być ponadto osadzone w realiach sprawy, z podaniem konkretnych przyczyn, które stały się jego podstawą; nie jest w tym zakresie wystarczające ogólne wskazanie, że natychmiastowa wykonalność jest niezgodna z charakterem sprawy¹⁴⁹.

W literaturze francuskiej wskazuje się, że niezgodność natychmiastowego wykonania z charakterem sprawy zasadniczo wynika z nieodwracalnych skutków, jakie niesie ze sobą wykonanie orzeczenia. Pod pojęciem nieodwracalności rozumiana jest niemożność usunięcia skutków natychmiastowego wykonania wyroku, które to orzeczenie może przecież zostać przez sąd wyższej instancji uchylone lub zmienione. Jako przykład rozstrzygnięć, w których charakter sprawy przemawia przeciwko ich natychmiastowemu wykonaniu, wskazuje się wyroki dotyczące rozebrania budynku¹⁵⁰. W doktrynie podkreślono, że sędzia przed wydaniem rozstrzygnięcia w przedmiocie uchylenia natychmiastowej wykonalności powinien ustalić, czy będzie możliwe cofnięcie skutków wydanego przez niego wyroku w sytuacji, gdy orzeczenie to zostanie uchylone lub zmienione przez sąd odwoławczy¹⁵¹. Ocena ta powinna uwzględniać sytuację zarówno powoda, jak i pozwanego. Doktryna francuska, powołując się

¹⁴⁶ Zob. art. 514-1 CPC; K. Castanier, *Les nouvelles dispositions issues du décret n° 2019-1333 du 11 décembre 2019 relatives à l'exécution provisoire des jugements*, <https://www.actu-juridique.fr/civil/procedure-civile/les-nouvelles-dispositions-issues-du-decret-n-2019-1333-du-11-decembre-2019-relatives-a-l-execution-provisoire-des-jugements/> (dostęp: 28.03.2021 r.).

¹⁴⁷ Zob. art. 514-1 CPC.

¹⁴⁸ Zob. J.-C. Lemalle, *L'exécution...*

¹⁴⁹ Zob. art. 514-1 CPC; J.-C. Lemalle, *L'exécution...*

¹⁵⁰ Zob. J.-C. Lemalle, *L'exécution...*

¹⁵¹ Zob. J.-C. Lemalle, *L'exécution...*

na dorobek orzecznictwa, wskazuje, że uchylenie natychmiastowej wykonalności nie może zostać powiązane z oceną zasadności apelacji czy też naruszeniem prawa do obrony¹⁵².

Pierwszy prezes sądu odwoławczego może na wniosek strony wstrzymać wykonalność wyroku sądu pierwszej instancji w sytuacji, gdy wniesiono od niego środek zaskarżenia¹⁵³. Strona żądająca powyższego rozstrzygnięcia musi uwiarygodnić, że zaskarżony wyrok jest obarczony wadami, które uzasadniają jej wniosek¹⁵⁴. Strona musi wykazać istnienie ważnego powodu uzasadniającego uchylenie lub zmianę oraz okoliczność, że wykonanie orzeczenia może spowodować nadmierne skutki¹⁵⁵. Dodatkowo, zgodnie z art. 514-3 CPC, jeżeli wniosek o wstrzymanie natychmiastowej wykonalności składa strona, która stawiała się w pierwszej instancji, ale nie wносиła uwag co do natychmiastowej wykonalności, to wniosek taki jest skuteczny tylko wtedy, gdy poza istnieniem poważnej podstawy uchylenia lub zmiany natychmiastowe wykonanie może spowodować wyraźnie nadmierne skutki, które nie były znane do dnia wydania orzeczenia w pierwszej instancji.

Ewentualna decyzja o wstrzymaniu wykonalności podlega zaskarżeniu i może zostać zmieniona, przy czym niezbędne jest w tym przedmiocie wykazanie, że tymczasowa wykonalność orzeczenia nie wywoła oczywiście nadmiernych konsekwencji, a także że nie sprzeciwia się jej charakter sprawy¹⁵⁶. Do przesłanek warunkujących żądanie przywrócenia natychmiastowej wykonalności należy zaliczyć wykazanie, że sytuacja jest nagła, przywrócenie jest zgodne z charakterem sprawy i że nie istnieje ryzyko spowodowania wyraźnie nadmiernych skutków¹⁵⁷.

Pod pojęciem sytuacji nagłej należy rozumieć stan, w którym opóźnienie wykonania orzeczenia spowodowałoby negatywne skutki dla powoda. Jak wskazuje się w literaturze, do obowiązków sędziego należy wyważenie interesów powoda, którego prawa mogą być zagrożone w sytuacji odłożenia w czasie wykonania wyroku, z interesami pozwanego, który mógłby ucierpieć w razie wykonania orzeczenia. Sędzia musi więc w swojej ocenie brać pod uwagę wszelkie okoliczności sprawy¹⁵⁸.

¹⁵² A. Bamdé, *L'exécution...*

¹⁵³ Zob. art. 514-3 CPC.

¹⁵⁴ Zob. A. Bamdé, *L'exécution...*

¹⁵⁵ Zob. art. 514-3 CPC.

¹⁵⁶ Zob. art. 514-4 CPC.

¹⁵⁷ Zob. art. 514-4 CPC.

¹⁵⁸ Zob. A. Bamdé, *L'exécution...*

Odnosząc się do przesłanki wiążącej możliwość przywrócenia natychmiastowej wykonalności z charakterem sprawy, należy wskazać, że ocenia się ją przez pryzmat nieodwracalnego charakteru szkody, która może zostać wyrządzona jednej ze stron. W swoim rozstrzygnięciu sędzia musi więc uwzględnić konsekwencje, jakie mogą powstać w wyniku zmiany lub uchylecia wyroku, co do którego przywrócona zostanie natychmiastowa wykonalność. W szczególności ustaleniu podlega to, czy istnieje możliwość przywrócenia stanu poprzedniego.

Ostatnia przesłanka dotyczy braku ryzyka wywołania oczywiście nadmiernych skutków. Francuska doktryna, powołując się na dorobek orzecznictwa, wskazuje, że ocena skali groźących konsekwencji powinna uwzględniać w szczególności wysokość należności w kontekście sytuacji finansowej powoda i pozwanego. Powyższą przesłankę rozumie się w sposób zawężający, poprzez uznanie, że jest spełniona jedynie w sytuacji, gdy istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że nie będzie można odwrócić skutków natychmiastowego wykonania wyroku. Dokonując oceny w zakresie powyższego, francuskie sądy powinny brać pod uwagę zwłaszcza ryzyko niewypłacalności stron¹⁵⁹.

Nie bez znaczenia pozostają także inne okoliczności leżące po stronie powoda, w szczególności jego zachowanie w toku postępowania, wola ewentualnego zwrotu wyegzekwowanych należności w przypadku, gdy orzeczenie sądu pierwszej instancji zostałoby zmienione lub uchylone, jak też okoliczności obiektywne, pozwalające na ocenę jego możliwości finansowych i stanu majątkowego, w szczególności to, czy posiada na terenie Francji nieruchomości i czy zadeklarował możliwość złożenia zabezpieczenia¹⁶⁰.

Należy również zaznaczyć, że przepisy francuskiego kodeksu postępowania cywilnego przewidują możliwość oceny wniosku o wstrzymanie natychmiastowej wykonalności wyroku pod względem nadużycia prawa. Ocena ta dokonywana jest przez pierwszego prezesa sądu drugiej instancji, który w przypadku uznania, że złożony wniosek stanowi nadużycie prawa, może z tego tytułu obciążyć pozwanego obowiązkiem zapłaty określonej sumy pieniężnej. W doktrynie wskazuje się, że do przesłanek, które uzasadniają uznanie, że wniosek o wstrzymanie natychmiastowej wykonalności został złożony w złej wierze, należy zaliczyć

¹⁵⁹ Zob. A. Bamd , *L'exécution...*

¹⁶⁰ Zob. A. Bamd , *L'exécution...*

w szczególności pochoć wniosek, jego ukierunkowanie głównie na wstrzymanie wykonania zaskarżonego wyroku, bez jednoczesnego wykazania oczywiście nadmiernych konsekwencji wynikających z wykonania orzeczenia, a także fakt, że z okoliczności sprawy wynika, że wniosek złożony jest w celu doprowadzenia do przewlekłości postępowania¹⁶¹. W tym ostatnim aspekcie istotne znaczenie może mieć sytuacja finansowa pozwanego.

Warto także dodać, że pierwszemu prezesowi sądu odwoławczego nie przysługują uprawnienia do podważenia skutków egzekucji, które powstały przed podjęciem przez niego decyzji w przedmiocie natychmiastowej wykonalności wyroku¹⁶².

Na mocy art. 514-5 CPC odrzucenie wniosku o uchylenie lub wstrzymanie natychmiastowego wykonania z mocy prawa oraz o przywrócenie natychmiastowego wykonania z mocy prawa może być uzależnione od ustanowienia zabezpieczenia rzeczowego lub osobowego wystarczającego do wszelkiej restytucji lub naprawienia szkody. Rozstrzygnięcie w powyższym przedmiocie może zostać wydane zarówno na wniosek, jak też z urzędu. Powyższe wzmacnia sytuację procesową pozwanego na wypadek zmiany lub uchylenia natychmiast wykonalnego wyroku.

W sytuacji uprawomocnienia się orzeczenia sądu pierwszej instancji nie można kwestionować tymczasowego wykonania. Uchylenie wyroku powoduje natomiast powstanie po stronie pozwanej uprawnienia do żądania naprawienia szkody, którą poniosła na skutek wykonania orzeczenia. Egzekucja na podstawie nieprawomocnego wyroku prowadzona jest na ryzyko powoda-wierzyciela, który musi liczyć się z konsekwencjami mogącymi powstać, gdy wydany w sprawie wyrok sądu pierwszej instancji zostanie zmieniony lub uchylony. Restytucja zasadniczo powinna nastąpić w naturze, jednakże gdy nie jest to możliwe, pozwanemu należy się odszkodowanie¹⁶³.

Zmiana lub uchylenie wyroku wywołują szereg komplikacji w zakresie roszczenia restytucyjnego, jakie przysługuje pozwanemu w sytuacji, gdy wyegzekwowano od niego świadczenie na podstawie nieprawomocnego orzeczenia. Nie można zakładać, że w każdej sprawie powód jako strona, która finalnie sprawę przegrała, dobrowolnie zwróci pozwanemu przymusowo wyegzekwowane świadczenie i naprawi szkodę. Rodzi się więc pytanie o podstawę, na mocy której pozwany będzie mógł domagać się

¹⁶¹ Zob. A. Bamdé, *L'exécution...*

¹⁶² Zob. A. Bamdé, *L'exécution...*

¹⁶³ Zob. A. Bamdé, *L'exécution...*

przymusowej realizacji swoich praw. W literaturze francuskiej zaprezentowano koncepcję polegającą na tym, że samo orzeczenie sądu drugiej instancji, na podstawie którego zaskarżony wyrok uległ zmianie lub uchyleniu, stanowi wystarczającą podstawę restytucji. Jej zakres mógłby zostać określony przez porównanie orzeczenia sądu pierwszej instancji z orzeczeniem sądu drugiej instancji. Takie rozwiązanie przyspiesza postępowanie, a także powoduje, że pozwany nie musi wytaczać odrębnego procesu celem uzyskania zwrotu należności¹⁶⁴. Koncepcja ta jest jednak w niektórych przypadkach bardzo trudna do realizacji. Ponadto zdecydowanie utrudnia, a w części przypadków w zasadzie wyklucza możliwość domagania się przez pozwanego dodatkowych świadczeń, w tym odsetek. W tym ostatnim przypadku trudno nawet ustalić datę, od której odsetki te się należą. Według jednej z koncepcji, skoro powód niezasadnie uzyskał od pozwanego świadczenie, to obowiązany jest do zapłaty odsetek od dnia uzyskania należności. Zgodnie z innym poglądem, skoro powód prowadził egzekucję na podstawie orzeczenia sądu pierwszej instancji, to prawo pozwanego do żądania odsetek od niezasadnie wyegzekwowanego od niego świadczenia należy wiązać z wydaniem przez sąd odwoławczy orzeczenia w przedmiocie zmiany lub uchylenia wyroku sądu pierwszej instancji, w którym świadczenie to zostało zasądzone¹⁶⁵. Odpowiedzialność powoda – wierzyciela z tytułu roszczenia restytucyjnego, które przysługuje pozwanemu, nie jest uzależniona od wykazania winy po stronie powoda. Okoliczność ta ma ułatwić pozwanemu dochodzenie roszczeń związanych z przymusowym wyegzekwowaniem należności¹⁶⁶.

We francuskiej literaturze zaznacza się, że odpowiedzialność powoda za skutki wykonania nieprawomocnego orzeczenia różni się od odpowiedzialności za skutki wykonania prawomocnego orzeczenia, które to orzeczenie zostało zmienione lub uchylone – przykładowo w postępowaniu przed Sądem Kasacyjnym (*Cour de cassation*)¹⁶⁷. Zagadnienia te jednakże znacząco wykraczają poza zakres tematyczny niniejszego opracowania.

¹⁶⁴ Zob. E. Cordelier, *Conséquences de l'infirmité d'une décision assortie de l'exécution provisoire (obs. sous Cass. 2e civ., 21 mars 2019, n° 17-31.395, n° 393 D)*, <https://publications.ut-capitole.fr/id/eprint/42061/> (dostęp: 18.04.2023 r.); A. Bamdé, *L'exécution...*

¹⁶⁵ Zob. A. Bamdé, *L'exécution...*

¹⁶⁶ Zob. E. Cordelier, *Exécution forcée d'un titre exécutoire à titre provisoire et indemnisation du débiteur (obs. sous Cass. 2e civ., 17 sept. 2020, n° 19-17.721, n° 843 P + B + I)*, <https://publications.ut-capitole.fr/id/eprint/42007/> (dostęp: 18.04.2023 r.).

¹⁶⁷ Zob. A. Bamdé, *L'exécution...*

4.3. Korzyści i zagrożenia wynikające z francuskiego mechanizmu natychmiastowej wykonalności wyroków sądu pierwszej instancji

Bez wątpienia zmiana modelu tymczasowej wykonalności nieprawomocnego orzeczenia, która dokonała się we Francji, jest śmiałym posunięciem ustawodawcy. Dekret nr 2019-1333 z 11.12.2019 r.¹⁶⁸ nie tyle zmodyfikował omawianą instytucję, co dokonał przebudowy jej fundamentalnych cech. Francuska doktryna wskazuje jednak, że przed omawianą reformą natychmiastowa wykonalność wyroków miała szerokie zastosowanie na podstawie przepisów szczególnych¹⁶⁹. Powyższe oznacza, że dla francuskiego systemu prawnego natychmiastowa wykonalność nieprawomocnych wyroków jako zasada, a nie wyjątek nie stanowi aż tak drastycznej zmiany, jak można by sądzić na podstawie samej analizy treści zmodyfikowanych przepisów.

W doktrynie francuskiej natychmiastowa wykonalność wyroków sądów pierwszej instancji budzi szereg wątpliwości¹⁷⁰. Koncentrują się one na różnych płaszczyznach, w tym na warstwie motywacyjnej, która stała za wprowadzeniem omawianej reformy. Natychmiastowa wykonalność wyroków miała w zamierzeniu reformatorów przyczynić się do usprawnienia postępowania i odciążenia sądów poprzez zmniejszenie liczby wnoszonych apelacji. Zamysł ten nazwano obrazowo ciosem w prawo do apelacji, podnosząc, że zwiększenie efektywności wymiaru sprawiedliwości powinno następować poprzez zapewnienie mu potrzebnych środków, a nie poprzez wprowadzanie regulacji proceduralnych, których głównym celem jest ograniczenie liczby sporów¹⁷¹.

Kolejny zarzut w stosunku do wprowadzonych regulacji koncentruje się wokół ułatwień proceduralnych, które miały być ich następstwem. Natychmiastowa wykonalność wyroków miała wpłynąć na uproszczenie procedury w zakresie wykonalności wyroków. W doktrynie francuskiej wskazuje się jednak, że do uproszczenia nie doszło, ponadto obecnie mechanizm procesowy wykonalności

¹⁶⁸ Décret n° 2019-1333 du 11 décembre 2019 réformant la procédure civile.

¹⁶⁹ Zob. F. Agostini, N. Molfessis, *Chantiers...*

¹⁷⁰ Na wydziale prawa, nauk ekonomicznych i zarządzania Université du Mans 26.03.2021 r. odbyła się konferencja naukowa „Uproszczenie wymiaru sprawiedliwości, Jaki bilans od ustawy «Belloubet»?”, pod kierownictwem naukowym Didiera Choleta, Sandrine Drapier i Karine Lemercier, mistrzów konferencji Université du Mans. Wystąpienie profesora prawa prywatnego z Université de Caen w Normandii Thierry'ego Le Bars zawierało szczegółową krytykę natychmiastowej wykonalności wyroków, zob. T. Le Bars, *Le principe...*

¹⁷¹ Zob. T. Le Bars, *Le principe...*

wyroków jest jeszcze bardziej skomplikowany niż przed reformą. Przed 1.01.2020 r. we francuskim postępowaniu cywilnym natychmiastowa wykonalność wyroku zasadniczo mogła obowiązywać z mocy prawa lub też na podstawie decyzji sądu. W niektórych przypadkach była także wyłączona. W obecnych regulacjach francuskiego kodeksu postępowania cywilnego wdrożono jako zasadę natychmiastową wykonalność wyroków z mocy prawa, przy czym sądowi przyznano możliwość jej uchylenia. Uprawienie sądu do dokonania powyższego jest jednak w niektórych przypadkach ograniczone¹⁷². Poza tym rozstrzygnięcie sądu w zakresie uchylenia natychmiastowej wykonalności jest zaskarżalne i może zostać zmienione¹⁷³, dodatkowo nadal obowiązują regulacje wyłączające natychmiastową wykonalność w określonych sytuacjach. W takim ujęciu wskazane zmiany nie cechują się uproszczeniem postępowania, a wręcz przeciwnie – jego nadmiernym rozbudowaniem¹⁷⁴.

Niejasności budzą także przesłanki przywrócenia natychmiastowej wykonalności na etapie postępowania apelacyjnego w sytuacji, w której sędzia w sądzie pierwszej instancji uchylił natychmiastowe wykonanie. Artykuł 514-1 CPC stanowi, że sędzia może uchylić natychmiastowe wykonanie z mocy prawa, w całości lub w części, jeżeli uzna je za niezgodne z charakterem sprawy¹⁷⁵. W art. 514-4 CPC wskazano natomiast, że jeżeli natychmiastowe wykonanie z mocy prawa zostało uchylone w całości lub w części, można wnosić o jego przywrócenie pod warunkiem, że sytuacja jest nagła, a przywrócenie jest zgodne z charakterem sprawy i nie istnieje ryzyko spowodowania wyraźnie nadmiernych skutków¹⁷⁶. Analiza powyższych regulacji wskazuje, że uchylenie natychmiastowej wykonalności wyroku jest uzależnione zasadniczo od spełnienia jednej przesłanki – niezgodności natychmiastowego wykonania z charakterem sprawy. Strona, która wnioskuje o przywrócenie natychmiastowej wykonalności, musi natomiast wykazać spełnienie trzech przesłanek – że ocena w przedmiocie niezgodności natychmiastowego wykonania z charakterem sprawy jest niezasadna, a ponadto że sytuacja jest nagła i dodatkowo nie istnieje ryzyko spowodowania wyraźnie nadmiernych skutków. W doktrynie francuskiej wskazuje się na wyraźnie zarysowany brak korelacji pomiędzy wskazanymi przepisami. Spójność

¹⁷² Zob. art. 514-1 CPC.

¹⁷³ Zob. art. 514-4 CPC.

¹⁷⁴ Zob. T. Le Bars, *Le principe...*

¹⁷⁵ Zob. art. 514-1 CPC.

¹⁷⁶ Zob. art. 514-4 CPC.

regulacji dotyczy wyłącznie oceny zgodności lub niezgodności natychmiastowej wykonalności z charakterem sprawy. Według przedstawicieli nauki francuskiej ocena tej przesłanki powinna być wystarczająca do rozstrzygnięcia w postępowaniu odwoławczym w przedmiocie przywrócenia natychmiastowej wykonalności. Obarczenie sędziego analizą dodatkowych warunków przywrócenia natychmiastowej wykonalności – oceną nagłego charakteru sprawy oraz braku ryzyka wyraźnie nadmiernych skutków – wpływa negatywnie na pozycję procesową powoda. Może też prowadzić do sytuacji, w której orzeczenie w przedmiocie wstrzymania natychmiastowej wykonalności wydane na podstawie przesłanki niezgodności natychmiastowego wykonania z charakterem sprawy będzie utrzymane, mimo że w postępowaniu odwoławczym zostanie stwierdzone, że przesłanka ta nie zachodziła. Podstawą rozstrzygnięcia sądu odwoławczego może być bowiem jedna z pozostałych przesłanek warunkujących rozstrzygnięcie w przedmiocie przywrócenia natychmiastowej wykonalności. Powyższe, jak wskazano w literaturze przedmiotu, prowadzi do usankcjonowania funkcjonowania w obrocie prawnym rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji, które nie znajduje uzasadnienia w stanie faktycznym i prawnym sprawy¹⁷⁷. Z regulacji tej wynika ponadto niekonsekwentne podejście do zagadnienia natychmiastowej wykonalności. Z jednej strony mechanizm ten miał być zasadą, od której przewidziane są nieliczne wyjątki wprost wskazane w ustawie, a z drugiej – treść art. 514-4 CPC znacząco zawęża możliwość przywrócenia natychmiastowej wykonalności w sytuacji, gdy została ona wstrzymana¹⁷⁸. W ocenie części doktryny przesłanka niezgodności natychmiastowego wykonania z charakterem sprawy może być interpretowana w sposób rozszerzający, a dodatkowe okoliczności badane na etapie postępowania odwoławczego mogą doprowadzić w części przypadków do ograniczenia możliwości podważenia rozstrzygnięcia sądu w tym zakresie¹⁷⁹.

W literaturze zwraca się również uwagę na brak kompatybilności między przesłankami uchylenia natychmiastowej wykonalności przez sędziego w sądzie pierwszej instancji a przesłankami wstrzymania natychmiastowej wykonalności w sytuacji wniesienia apelacji. W pierwszym przypadku sędzia, działając z urzędu lub też na wniosek strony, może uchylić natychmiastowe wykonanie obowiązujące z mocy

¹⁷⁷ Zob. T. Le Bars, *Le principe...*

¹⁷⁸ Zob. T. Le Bars, *Le principe...*

¹⁷⁹ Zob. T. Le Bars, *Le principe...*

prawa, w całości lub w części, jeżeli uzna je za niezgodne z charakterem sprawy¹⁸⁰. W drugim z kolei przypadku wstrzymanie natychmiastowej wykonalności orzeczenia uzależnione jest od istnienia poważnego powodu oraz dodatkowo ryzyka spowodowania wyraźnie nadmiernych skutków¹⁸¹. Doktryna podkreśla, że ograniczenie sędziego w sądzie pierwszej instancji do badania jedynie przesłanki zgodności natychmiastowej wykonalności z charakterem sprawy, bez rozszerzenia zakresu tego badania o dodatkową, alternatywną przesłankę ryzyka w postaci zagrożenia niewspółmiernymi skutkami, stanowi nieuzasadnione ograniczenie. Nie ma dostatecznej argumentacji przemawiającej za tym, aby sędzia w sądzie pierwszej instancji, orzekając w przedmiocie uchylenia natychmiastowej wykonalności, badał jedynie jej zgodność z charakterem sprawy, podczas gdy sędzia w sądzie drugiej instancji, rozstrzygając w przedmiocie wstrzymania natychmiastowej wykonalności, mógł jako podstawę swojego rozstrzygnięcia powołać fakt, że natychmiastowe wykonanie może spowodować wyraźnie nadmierne skutki¹⁸².

We francuskiej doktrynie zwraca się również uwagę na fakt, że natychmiastowa wykonalność wyroków wyłączyła suspensywny charakter apelacji. Rozwiązanie to podważa obowiązującą we francuskim kodeksie postępowania cywilnego zasadę, zgodnie z którą wniesienie apelacji powoduje, że zaskarżony wyrok nie podlega wykonaniu – zasadniczo do czasu jego uprawomocnienia się. Zakres wprowadzonych rozwiązań, w kontekście natychmiastowej wykonalności, oznacza, że obecnie obowiązują dwie przeciwstawne zasady – zasada suspensywnego charakteru apelacji oraz zasada natychmiastowej wykonalności wyroku. Przed reformą regułą było to, że apelacja wstrzymuje wykonanie nieprawomocnego orzeczenia, obecnie jednak należy stwierdzić, że sytuacje, w których nieprawomocny wyrok sądu pierwszej instancji nie podlega wykonaniu, są wyjątkiem, bowiem prymatem jest zasada natychmiastowej wykonalności¹⁸³.

Dokonana we Francji reforma mechanizmu natychmiastowej wykonalności w swoich założeniach ma doprowadzić do przyspieszenia i usprawnienia postępowania, a także zmniejszenia liczby wnoszonych apelacji. To, czy założenia te mają szansę

¹⁸⁰ Zob. art. 514-1 CPC.

¹⁸¹ Zob. art. 514-3 CPC.

¹⁸² Zob. art. 514-3 CPC.

¹⁸³ Zob. T. Le Bars, *Le principe...*

na realizację, w dużej mierze uzależnione jest od poziomu orzeczniczego w sądach pierwszej instancji oraz stabilności wyroków pierwszoinstancyjnych.

Mechanizm natychmiastowej wykonalności wyroków z mocy prawa budzi obawy co do możliwości spowodowania trudnych lub wręcz niemożliwych do odwrócenia skutków i finalnie pokrzywdzenia pozwanego. Z uwagi na to pozwanemu przyznano dodatkowy środek obrony przed tym mechanizmem w postaci możliwości złożenia zabezpieczenia. Zabezpieczenie składa się za zgodą sędziego, generalnie w postaci środków pieniężnych lub papierów wartościowych. Jego wysokość powinna wystarczać do zaspokojenia kwoty głównej dochodzonej w sprawie należności, odsetek oraz kosztów postępowania. Nie we wszystkich sprawach strona może uchronić się w powyższy sposób przed natychmiastowym wykonaniem orzeczenia. Możliwość skorzystania z dobrodziejstwa zabezpieczenia jest wyłączona w szczególności w sprawach alimentacyjnych czy też dotyczących renty¹⁸⁴. Określenie szczegółowych warunków zabezpieczenia, przykładowo terminu, do którego musi ono zostać złożone, należy do kompetencji sędziego. Jak podkreśla się w literaturze, zabezpieczenie nie ma służyć stworzeniu dodatkowych obostrzeń w stosowaniu natychmiastowej wykonalności orzeczeń, ale zabezpieczeniu praw pozwanego i umożliwieniu mu uniknięcia egzekucji¹⁸⁵. Należy też zauważyć, że środek ten zabezpiecza pozwanego przed ewentualną niewypłacalnością powoda w przypadku, gdy wydany w sprawie wyrok zostanie uchylony lub zmieniony, a sytuacja finansowa powoda nie umożliwi mu zwrotu wyegzekwowanej należności. Jednakże z drugiej strony – wskazana forma zabezpieczenia powoduje, że powód nie może uzyskać zaspokojenia swojego roszczenia, co stoi w opozycji do założeń natychmiastowej wykonalności wyroków¹⁸⁶. Należy także dodać, że art. 522 CPC przewiduje możliwość zastąpienia gwarancji pierwotnej gwarancją równoważną, co odbywa się na podstawie zezwolenia sędziego¹⁸⁷.

Przebudowując model tymczasowej wykonalności wyroków sądu pierwszej instancji, prawodawca francuski kierował się dążeniem do usprawnienia postępowania cywilnego, skrócenia czasu jego trwania oraz odciążenia sądów rozpoznających środki odwoławcze. W zamyśle reformy przepisy w nowym kształcie mają przeciwdziałać wnoszeniu przez stronę, która przegrała proces, środków odwoławczych mających

¹⁸⁴ Zob. art. 521 CPC.

¹⁸⁵ Zob. J.-C. Lemalle, *L'exécution...*

¹⁸⁶ Zob. A. Bamdè, *L'exécution...*

¹⁸⁷ Zob. art. 521 CPC.

na celu jedynie przedłużenie postępowania, a nie zmianę lub uchylenie wydanego wyroku. Przedstawiciele doktryny sygnalizują jednak, że zamierzenie ustawodawcy może prowadzić do większego obciążenia sądów, w sytuacji gdy zostaną one lawinowo zarzucone wnioskami o wstrzymanie wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji i ewentualnymi środkami odwoławczymi wywiedzionymi od orzeczeń wydanych w toku rozpoznania wskazanych wniosków¹⁸⁸. Nowelizacja spowodowała również wzrost znaczenia postępowania przed sądem pierwszej instancji oraz zwiększenie odpowiedzialności powoda wobec pozwanego. Ten ostatni element wynika z faktu, że egzekucja nieprawomocnego wyroku prowadzona jest na ryzyko powoda, który musi liczyć się z obowiązkiem przywrócenia stanu poprzedniego i naprawienia szkody w sytuacji, gdy korzystne dla niego orzeczenie zostanie uchylone lub zmienione. W tym zakresie wypowiedział się już w swoim orzeczeniu Sąd Kasacyjny (*Cour de cassation*), stanowiący najwyższy organ francuskiego sądownictwa powszechnego¹⁸⁹, stwierdzając, że egzekucja na podstawie wyroku natychmiast wykonalnego odbywa się na ryzyko powoda oraz pod warunkiem, że w razie późniejszej zmiany tytułu naprawi on szkody i w ten sposób przywróci pozwanemu jego prawa w naturze lub w odpowiedni sposób¹⁹⁰.

Należy podkreślić, że wykonalność nieprawomocnego wyroku sądu pierwszej instancji przeciwdziała sytuacjom, w których pozwany wnosi środek zaskarżenia jedynie w celu przeciągnięcia toku procesu, co może umożliwić mu też ucieczkę z majątkiem, skutkującą zagrożeniem możliwości zaspokojenia przez powoda zasądzonego wyrokiem roszczenia¹⁹¹.

Jeden z głównych zarzutów wyrażanych przez przedstawicieli doktryny w stosunku do przepisów w nowym kształcie koncentruje się na obawie, że w niektórych przypadkach mogą one prowadzić do pozbawienia strony prawa do rozpoznania sprawy przez sądy dwóch instancji. Do katalogu skutków negatywnych

¹⁸⁸ S. Sancandi, *French reform on provisional enforcement by Law and why it matters to civil and commercial disputes strategy in France*, <https://www.charlesrussellspeechlys.com/en/news-and-insights/insights/litigation--dispute-resolution/2020/french-reform/> (dostęp: 6.04.2021 r.).

¹⁸⁹ Zob. *Krajowe sądy powszechne. Francja*, https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-fr-pl.do?member=1 (dostęp: 8.04.2022 r.).

¹⁹⁰ Zob. orzeczenie Sądu Kasacyjnego Izba Cywilna 2 z 17.09.2020 r., 19-17.7211, https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000042579682?init=true&page=1&query=19-17.7211&searchField=ALL&tab_selection=all (dostęp: 8.04.2022 r.).

¹⁹¹ S. Sancandi, *French...*

należy również zaliczyć fakt, że wykonanie wyroku może spowodować niemożność przywrócenia stanu poprzedniego, co ma istotne znaczenie w sytuacji zmiany lub uchylecia natychmiastowo wykonalnego orzeczenia¹⁹².

Natychmiastowa wykonalność wyroków jest środkiem, który przyspiesza uzyskanie przez powoda zaspokojenia jego roszczeń, ale jednocześnie w sposób znaczący ogranicza prawa drugiej strony postępowania. Największe kontrowersje związane z omawianym rozwiązaniem koncentrują się właśnie na zagrożeniach, jakie niesie ono dla procesowej sytuacji pozwanego. We Francji uznano jednak, że wystarczającymi gwarancjami praw pozwanego są dwuinstancyjność postępowania połączona z możliwością dochodzenia roszczeń restytucyjnych.

Analiza skutków, jakie dla praktyki przyniosła we Francji omawiana zmiana legislacyjna, obecnie nie przyniesie miarodajnych wyników. Wynika to ze stosunkowo krótkiego czasu obowiązywania przepisów w ich nowym kształcie oraz z tego, że ustawodawca francuski, z uwagi na pandemię COVID-19, wprowadził regulacje prawne tymczasowo, lecz znacząco modyfikujące przepisy francuskiego kodeksu postępowania cywilnego¹⁹³.

4.4. Francuski model wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji sposobem na przyspieszenie postępowania cywilnego?

Przewlekłość postępowania stanowi bolączkę wymiaru sprawiedliwości, stąd też nieustanne poszukiwanie przez polskiego ustawodawcę środków przeciwdziałających temu zjawisku. Ostatnim najbardziej istotnym krokiem w tym zakresie była nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego dokonana ustawą z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹⁹⁴. W zamyśle ustawodawcy ma ona doprowadzić do usprawnienia i przyspieszenia postępowania cywilnego¹⁹⁵. W kontekście dalszego poszukiwania rozwiązań powyższego problemu rodzi się pytanie, czy francuski model wykonalności wyroków pierwszoinstancyjnych jest wartym uwagi sposobem na usprawnienie postępowania cywilnego.

¹⁹² S. Sancandi, *French...*

¹⁹³ Zob. P. Kubat, *Covid-19: French rules of civil procedure have been adapted*, <https://www.soulier-avocats.com/en/covid-19-french-rules-of-civil-procedure-have-been-adapted/> (dostęp: 5.04.2021 r.).

¹⁹⁴ Dz.U. z 2019 r. poz. 1469.

¹⁹⁵ Zob. I. Gil, P. Gil, A. Borys [w:] *Regulacje...*, s. 13–16.

Ważnym elementem, który należy wziąć pod uwagę, formułując wnioski w powyższym zakresie, jest skala uchyleń i zmian orzeczeń sądów pierwszej instancji w wyniku postępowań apelacyjnych. Ministerstwo Sprawiedliwości monitoruje poziom stabilności orzecznictwa sądów powszechnych. Do badań prowadzonych w tym zakresie wykorzystywany jest wskaźnik stabilności, będący „odniesieniem środków zaskarżenia do wszystkich spraw apelacyjnych i zażaleniowych załatwionych w sądach”¹⁹⁶. W 2016 r. w sądach apelacyjnych rozpoznano 14 320 apelacji wniesionych w sprawach cywilnych, z czego poprzez oddalenie załatwiono 8301 wymienionych środków zaskarżenia. Wskaźnik stabilności załatwionych spraw apelacyjnych wyniósł 57,97%. W sądach okręgowych w podanym okresie wskaźnik ten był wyższy – miał wartość 62,77%, przy czym do sądów okręgowych wniesiono 58 215 apelacji, z czego 35 710 zostało oddalonych. Ogólny wskaźnik stabilności załatwiania spraw cywilnych, uwzględniający poza sprawami apelacyjnymi również sprawy zażaleniowe, wyniósł 62,55%¹⁹⁷. W kolejnych latach wskaźnik ten kształtował się na następującym poziomie: 61,0% w 2017 r., 61,4% w 2018 r., 61,4% w 2019 r. i 56,4% w 2020 r.¹⁹⁸

Przebudowa francuskiego modelu wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji ma charakter rewolucyjny. Z uwagi na to należy z dużą rozważą formułować oceny w zakresie ewentualnego recypowania francuskich rozwiązań na grunt polskiego procesu cywilnego. Wskaźnik stabilności załatwiania spraw cywilnych, oscylujący na poziomie około 61%, przemawia przeciwko wprowadzeniu do polskiego systemu prawnego natychmiastowej wykonalności wyroków jako generalnej zasady. Usunięcie ewentualnych skutków wykonania nieprawomocnych wadliwych orzeczeń może bowiem powodować szereg problemów, których skala przewyższa ewentualne korzyści płynące z natychmiastowej wykonalności wyroków. Odrębną kwestię stanowi jednak rozszerzenie polskiego mechanizmu rygoru natychmiastowej wykonalności, co zostanie omówione w kolejnych rozdziałach.

¹⁹⁶ Zob. opracowanie wykonane przez Ministerstwo Sprawiedliwości – Departament Strategii i Funduszy Europejskich Wydziału Statystycznej Informacji Zarzędzej, *Podstawowa informacja o działalności sądów powszechnych – 2016 rok na tle poprzednich okresów statystycznych*, Warszawa 2017, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje> (dostęp: 2.11.2020 r.).

¹⁹⁷ Zob. opracowanie wykonane przez Ministerstwo Sprawiedliwości...

¹⁹⁸ Zob. *Stabilność załatwiania spraw w sądach powszechnych – opracowania jednoroczne*, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-jednoroczne/> (dostęp: 6.04.2021 r.).

Rozdział V. Rygor natychmiastowej wykonalności jako środek tymczasowej ochrony prawnej

5.1. Tymczasowa ochrona prawna – uwagi ogólne

Rygor natychmiastowej wykonalności zaliczany jest do środków tymczasowej ochrony prawnej. Środki te pełnią szczególną rolę, często wzmacniając pozycję procesową strony, która z nich korzysta. Pojęcie tymczasowej ochrony prawnej nie jest określeniem ustawowym, lecz zostało ukształtowane przez doktrynę. Na gruncie postępowania cywilnego można je, w wąskim ujęciu, wiązać z funkcją postępowania zabezpieczającego lub też, w rozumieniu szerszym, odnosić także do innych instytucji procesowych i pozaprocessowych, w tym do rygoru natychmiastowej wykonalności¹⁹⁹. Problematykę tymczasowej ochrony prawnej na gruncie polskiego procesu cywilnego dogłębnie przeanalizował Józef Jagieła, proponując przy tym, aby zdefiniować ją „jako przejaw działalności organów procesowych i egzekucyjnych zmierzającej do realizacji funkcji postępowania cywilnego przez udzielanie prowizorycznej ochrony prawnej prawom podmiotowym, procesowym i uprawnieniom procesowym uzasadnionej innym postępowaniem (głównym), w którym ma być, albo została już udzielona ochrona prawna definitywna”²⁰⁰. Mając na uwadze charakter ochrony, wskazany autor dokonał podziału na ochronę o charakterze zabezpieczającym (konserwacyjnym), regulującym oraz antycypacyjnym²⁰¹.

Środki tymczasowej ochrony prawnej o charakterze zabezpieczającym mają na celu ochronę praw naruszonych lub zagrożonych naruszeniem. Do kategorii tej, zawężonej dodatkowo poprzez powiązanie z rygorem natychmiastowej wykonalności, Józef Jagieła zaliczył m.in. zabezpieczenie roszczeń pozwanego, których źródłem jest wykonanie wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności (art. 334 § 1 k.p.c.), zabezpieczenie wykonania wyroku zaocznego w razie zawieszenia rygoru natychmiastowej wykonalności (art. 346 § 1 k.p.c.), zawieszenie postępowania egzekucyjnego, jeżeli sąd zawiesił natychmiastową wykonalność tytułu lub wstrzymał

¹⁹⁹ Zob. J. Jagieła, *Tymczasowa...*, Legalis; A. Jakubecki, *Tymczasowa ochrona prawna* [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. T. Ereciński, t. 5, *Postępowanie zabezpieczające*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2016, s. 29–35.

²⁰⁰ Zob. J. Jagieła, *Tymczasowa...*, Legalis.

²⁰¹ Zob. J. Jagieła, *Tymczasowa...*, Legalis.

jego wykonanie (art. 820 k.p.c.). Kategoria środków o charakterze regulującym charakteryzuje się tymczasowym uregulowaniem praw i obowiązków stron. Czas trwania tych środków często pokrywa się z czasem trwania postępowania w sprawie. Do katalogu środków o omawianym charakterze, powiązanych z rygorem natychmiastowej wykonalności, zalicza się w szczególności zawieszenie rygoru natychmiastowej wykonalności (art. 346 § 1 k.p.c.). Antycypacyjny charakter ochrony prawnej sprowadza się do przyznania uprawnionemu takiego samego zakresu ochrony jak prawomocne orzeczenie kończące sprawę. Ten rodzaj środków ochrony prawnej, w odniesieniu do natychmiastowej wykonalności, swoim zakresem obejmuje w szczególności natychmiastową wykonalność orzeczeń z mocy prawa (art. 360, art. 492 § 3, art. 578, art. 635 § 5 k.p.c.) i natychmiastową wykonalność wyroków na podstawie postanowienia sądu (art. 333, art. 477² k.p.c.).

Przedstawiona definicja tymczasowej ochrony prawnej odnosi się do funkcji postępowania cywilnego. Powyższe oznacza, że analiza funkcji ochrony tymczasowej musi zostać poprzedzona analizą funkcji postępowania cywilnego. Trudno jest bowiem odnosić się do konkretnej instytucji prawnej bez wskazania ogólnych ram, w jakich ona działa.

Problematyka funkcji postępowania cywilnego jest zagadnieniem złożonym i wieloaspektowym. W kontekście przedmiotu i celu badań uzasadnione jest odwołanie się do konkretnych koncepcji teoretycznoprawnych, bowiem dogłębna analiza tego tematu znacząco wykracza poza zakres niniejszej pracy. W literaturze nie ma zgodności nawet co do tego, czy funkcja postępowania cywilnego jest tożsama z jego celem, czy też są to pojęcia odrębne²⁰², co przemawia za słusznością przyjętego założenia. Przekonujące ujęcie zasygnalizowanej problematyki przedstawił Sławomir Cieślak, rozróżniając wskazane pojęcia oraz definiując cel postępowania cywilnego jako sprawiedliwe załatwienie sprawy²⁰³. Odnosząc się do funkcji postępowania, warto zacytować pogląd Włodzimierza Berutowicza, zgodnie z którym „funkcja postępowania cywilnego (...) polega na ochronie interesów społecznych i indywidualnych w zakresie stosunków cywilnych, rodzinnych i pracy, zgodnie z wolą klasy panującej, przez konkretyzowane i przymusowe urzeczywistnianie obowiązujących w tym zakresie norm

²⁰² Zob. A. Laskowska-Hulisz, *Zakres orzekania sądu pierwszej instancji w procesie cywilnym*, Warszawa 2018, rozdział I i cytowana tam literatura.

²⁰³ S. Cieślak, *Formalizm postępowania cywilnego*, Warszawa 2008, s. 40 i n.

prawnych”²⁰⁴, bowiem pogląd ten (z wyjątkiem odniesienia do woli klasy panującej) podzielili m.in. Władysław Siedlecki²⁰⁵, Zbigniew Resich²⁰⁶ oraz wspomniany Sławomir Cieślak²⁰⁷. Odnosząc się do autorów, którzy utożsamiają pojęcia celu i funkcji postępowania cywilnego, warto odwołać się do tezy Henryka Mądrzaka, zgodnie z którą zasadnicze zadanie postawione przed postępowaniem cywilnym to „realizowanie norm prawa materialnego w sprawach cywilnych w drodze ich przymusowego urzeczywistnienia”²⁰⁸.

Wskazane definicje łączy położenie akcentu na ochronę prawną, stąd też dalsze rozważania w tym zakresie skupiają się na funkcji ochronnej postępowania cywilnego, jako nierozzerwalnie związanej z tematyką nie tylko niniejszego rozdziału, ale całej pracy. Ochrona prawna udzielana przez sąd w postępowaniu cywilnym wiąże się przede wszystkim z uprawomocnieniem orzeczenia kończącego postępowanie, co zasadniczo umożliwia jego wykonanie. Jednakże jeżeli ochrona ta, z uwagi na długotrwałe postępowanie, zostanie udzielona zbyt późno, to mimo formalnego zakończenia postępowania cywilnego jego funkcja nie zostanie zrealizowana. Brak uzyskania skutecznej ochrony prawnej przez stronę może wynikać zarówno z działań jej przeciwnika procesowego, jak też z okoliczności przez nią niezawinionych. W doktrynie wskazuje się przykładowo, że pozwany może w toku procesu doprowadzić do nieskuteczności egzekucji dochodzonego w sprawie roszczenia poprzez wyzbywanie się majątku lub jego ukrycie. Do okoliczności od niego niezależnych zalicza się przypadkową utratę rzeczy lub jej naturalne zużycie²⁰⁹.

Jak wskazuje Józef Jagieła, tymczasowa ochrona prawna stanowi uzupełnienie ochrony definitywnej, udzielanej na mocy orzeczenia kończącego postępowanie. Zagrożenie dla wykonalności lub skuteczności orzeczenia, wywołane długością rozpoznawania spraw sądowych, było jednym z powodów wprowadzenia do postępowania cywilnego szeregu instytucji mających w szczególności wyeliminować wspomniane niebezpieczeństwo. Instytucje, których wspólnym mianownikiem było

²⁰⁴ W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 66.

²⁰⁵ Zob. W. Siedlecki [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne...*, s. 27.

²⁰⁶ Zob. Z. Resich, J. Lapierre [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie...*, s. 36.

²⁰⁷ Zob. S. Cieślak, *Formalizm...*, s. 40 i n.

²⁰⁸ H. Mądrzak, D. Krupa, E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1997, s. 2.

²⁰⁹ Zob. M. Iżykowski, *Zabezpieczenie roszczeń jako forma tymczasowej ochrony prawnej w sądowym postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1998/8–9, s. 38.

zapewnienie ochrony roszczeń dochodzonych przez strony w postępowaniu cywilnym, zostały w literaturze określone jako środki tymczasowej ochrony prawnej²¹⁰. Znaczna część tych środków zasadniczo nakierowana jest na przeciwdziałanie iluzoryczności ochrony sądowej, do której może dojść z uwagi na upływ czasu związany z tokiem postępowania. Jednocześnie jednak ich stosowanie wymaga szczególnej analizy praw strony przeciwnej stronie, w której interesie środki te mają być zastosowane. Tymczasowa ochrona prawna w części przypadków prowadzi bowiem do ograniczenia praw i pogorszenia sytuacji strony, przeciwko której jest wymierzona. Jak już wcześniej zaznaczono, instytucją prawną zaliczaną do wspomnianej kategorii środków tymczasowej ochrony prawnej jest natychmiastowa wykonalność wyroków²¹¹.

Rzetelne rozstrzygnięcie sprawy cywilnej, stanowiące cel postępowania rozpoznawczego, wymaga czasu²¹². O ile sprawne i szybkie zakończenie sprawy jest zjawiskiem cenionym, to priorytet trzeba przyznać należytemu jej rozpoznaniu. Postępowanie cywilne w ramach środków tymczasowej ochrony prawnej daje możliwość ograniczenia negatywnych skutków, jakie dla postępowania niesie ze sobą upływ czasu. Środki te mogą zostać zastosowane na różnych etapach sprawy, w tym zarówno przed jej zainicjowaniem (tytułem przykładu można wymienić zabezpieczenie udzielane przed wszczęciem postępowania – art. 730 § 2 k.p.c.), jak też w czasie po wydaniu orzeczenia przez sąd pierwszej instancji. Do tej ostatniej kategorii zaliczają się w szczególności zawieszenie postępowania egzekucyjnego (art. 799 § 2, art. 820, art. 820², art. 820³, art. 946 § 3 k.p.c.), zabezpieczenie wykonania wyroku (art. 346 § 1, art. 821 § 1, art. 1210 k.p.c.), zawieszenie rygoru natychmiastowej wykonalności (art. 346 § 1 k.p.c.), wstrzymanie wykonania orzeczenia (art. 388 § 1, art. 396, art. 414, art. 492 § 3, art. 521 § 2, art. 635 § 6, art. 742 § 3, art. 1210 k.p.c.), a także natychmiastowa wykonalność orzeczeń (art. 333 § 1–2, art. 477², art. 360, art. 492 § 3, art. 578, art. 635 § 5 k.p.c.) i natychmiastowa skuteczność orzeczeń (art. 360, art. 548 § 5, art. 578 k.p.c.)²¹³.

Różnorodność środków tymczasowej ochrony prawnej sprawia, że różny jest też stopień ochrony, jaką gwarantują, a jednocześnie dolegliwości w stosunku do strony, wobec której zostały zastosowane. Postulatem, jaki można wywieść z przepisów

²¹⁰ Zob. A. Jakubecki, *Tymczasowa ochrona...*, s. 29–35.

²¹¹ Zob. A. Jakubecki, *Tymczasowa ochrona...*, s. 29–35.

²¹² Zob. W. Siedlecki [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne...*, s. 28–29.

²¹³ Zob. A. Jakubecki, *Tymczasowa ochrona...*, s. 31–33.

postępowania cywilnego w tym zakresie, jest proporcjonalność²¹⁴. Rolą środków tymczasowej ochrony prawnej jest takie ukształtowanie praw i obowiązków stron, aby osiągnąć równowagę między zapewnieniem skutecznej ochrony jednej ze stron postępowania a jednoczesnym brakiem nadmiernego obciążenia drugiej. Postulat ten nie ma jednak charakteru bezwzględny, bowiem w niektórych przypadkach stopień ochrony przyznany stronie może zbliżyć się zakresem do poziomu ochrony określonego przez prawomocne orzeczenie lub też nawet z nim pokrywać. Sytuacja taka występuje przykładowo w razie zastosowania środków zabezpieczenia o charakterze antycypacyjnym, a także nadania orzeczeniu rygoru natychmiastowej wykonalności.

Nie ma jednolitych zasad korzystania ze środków tymczasowej ochrony prawnej. Każda konkretna instytucja zaliczana do powyższego katalogu rządzi się osobnymi regulacjami. Można jednakże wyodrębnić cechę wspólną ich wdrożenia, która wiąże się z uznaniem, że dochodzone przez stronę roszczenie może mieć uzasadnione podstawy. W przeciwnym razie zastosowanie wskazanych środków nie miałoby uzasadnienia. Środki tymczasowej ochrony prawnej muszą być stosowane ze znaczną rozważą i dużą dozą ostrożności, zwłaszcza że ich skutki mogą być trudne lub wręcz niemożliwe do odwrócenia.

Regulacje postępowania cywilnego w przedmiocie środków tymczasowej ochrony prawnej powinny być jasne, klarowne i ukształtowane w sposób redukujący możliwości różnych ich interpretacji. Ich podstawy muszą bazować w szczególności na dążeniu do ochrony słuszych interesów stron, przy odpowiednim wyważeniu ciężących na nich obowiązków. Zwiększenie ochrony prawnej przyznawanej jednej ze stron jest dopuszczalne, w zakresie określonym przez przepisy prawa, w szczególności gdy po analizie podstaw faktycznych i prawnych kolidujących praw wnioski wynikające z tych rozważań umożliwiają przyznanie tymczasowego prymatu interesom jednej ze stron. W takich przypadkach równouprawnienie stron w trakcie postępowania ustępuje potrzebie przyznania prowizorycznej ochrony prawnej. Kalkulacji i wyważenia praw stron w konkretnych okolicznościach faktycznych i w granicach określonych przez przepisy prawa dokonują sądy rozpoznające sprawy.

Z uwagi na to, że środki tymczasowej ochrony prawnej są stosowane w toku postępowania, nie we wszystkich przypadkach można je uregulować w sposób, który

²¹⁴ Zob. tytułem przykładu art. 730¹ § 3 k.p.c.

pozwala przewidzieć decyzję sądu w konkretnej sprawie. Tytułem przykładu można wskazać, że o ile zastosowanie środka tymczasowej ochrony prawnej o charakterze konserwacyjnym, jakim jest sporządzenie spisu inwentarza spadku (art. 637 i n. k.p.c.), jest decyzją sądu uzależnioną przede wszystkim od spełnienia przesłanek, które nie mają charakteru uznaniowego, to już orzeczenie w przedmiocie zabezpieczenia w postępowaniu cywilnym (art. 730 i n. k.p.c.) ze swojej istoty ma dużo bardziej ocenny charakter.

Etap postępowania, na którym jest stosowany środek tymczasowej ochrony prawnej, ma znaczenie dla stopnia dolegliwości tego środka. Wydanie orzeczenia przez sąd pierwszej instancji oznacza, że sprawa została zbadana przez kompetentny organ władzy sądowniczej, który rozstrzygając sprawę, w założeniu dążył do jej należytego rozpoznania. Fakt ten uzasadnia dopuszczalność zwiększonej dolegliwości środków tymczasowej ochrony prawnej stosowanych po wydaniu orzeczenia przez sąd pierwszej instancji. Powyższe znajdzie zastosowanie w przypadku natychmiastowej wykonalności wyroków. Warto jednak zastanowić się nad pytaniem, czy różnice w traktowaniu stron wynikające z zastosowania rygoru natychmiastowej wykonalności nie naruszają zasad równouprawnienia i proporcjonalności.

Rygor natychmiastowej wykonalności jest uregulowany jako instytucja prawna, której podstawową funkcję stanowi ochrona praw jednej ze stron. Istota rygoru, patrząc przez pryzmat wskazanej funkcji, sprowadza się do zapewnienia stronie, na rzecz której rygor został nadany, możliwości przymusowego wyegzekwowania świadczenia zasądanego nieprawomocnym orzeczeniem. Z uwagi na daleko idące skutki rygoru, w szczególności możliwość wyrządzenia niepowetowanej szkody pozwanemu, każda zmiana prawnego uregulowania tej instytucji wymaga pogłębionego namysłu. Zastosowanie środka tymczasowej ochrony prawnej, jakim jest rygor natychmiastowej wykonalności wyroku, powoduje, że jedna ze stron procesu – powód uzyskuje znaczącą przewagę nad przeciwnikiem. Prawidłowa i skuteczna konstrukcja prawna rygoru wpływa na pogłębienie zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawa. Prawo, które skutecznie chroni słuszne roszczenia, daje jednostkom poczucie bezpieczeństwa. Zastosowanie instytucji rygoru następuje jednak w warunkach kolizji przeciwstawnych interesów stron. Nie istnieje wzorcowy model umożliwiający wyważenie tych interesów i udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy w danej sytuacji

faktycznej i prawnej skorzystanie z rygoru natychmiastowej wykonalności wyroku jest zasadne. Ze względu na różnorodność sytuacji, które mogą wystąpić w praktyce, stworzenie takiego modelu wydaje się nawet niemożliwe. Jest to znaczący problem w kontekście praw i obowiązków stron postępowania cywilnego. Z uwagi na powyższe – rozważania dotyczące zarówno zastosowania rygoru natychmiastowej wykonalności, jak też ewentualnej zmiany jego konstrukcji muszą zostać poprzedzone analizą tej instytucji przez pryzmat dwóch zasad konstytucyjnych: zasady równości stron oraz zasady proporcjonalności. Zasady te bowiem mogą posłużyć rozstrzygnięciu wspomnianej kolizji i wskazać przesłanki, jakimi należy się kierować, przyznając prymat interesom jednej ze stron.

5.2. Zarys problematyki wybranych zasad prawa w kontekście rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków

Do czynników wyznaczających kierunki prawotwórstwa zaliczają się w szczególności aktualne potrzeby społeczne²¹⁵. Wśród potrzeb tych można wymienić między innymi zapewnienie szybkości i efektywności postępowania²¹⁶ oraz zabezpieczenie stronom ochrony ich praw. Zmiana norm prawnych, a w szczególności przebudowa istniejącej instytucji prawnej, musi uwzględniać zasady prawa, co jest niezbędne dla zapewnienia jednolitości systemu prawnego. Powyższe oznacza, że wszelkie działania prawodawcze, w tym dotyczące ewentualnej przebudowy instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności, powinny być dokonywane z poszanowaniem wspomnianych zasad.

Pojęcie zasad postępowania cywilnego nie zostało wyartykułowane przez ustawodawcę. Stanowi ono dorobek doktryny, która uznała je za „idee przewodnie systemu prawa procesowego cywilnego, według których kształtowana jest treść i forma poszczególnych instytucji procesowych”²¹⁷. Obszerny katalog zasad sformułowany został w okresie międzywojennym przez Eugeniusza Waśkowskiego, który zaliczył

²¹⁵ Zob. Z. Ziemiński, *Tworzenie a stosowanie prawa*, RPEiS 1993/4, s. 43–50.

²¹⁶ Zob. R. Boguszewski, *Spoleczne oceny...*

²¹⁷ W. Berutowicz, *Postępowanie...*, s. 229.

do niego między innymi zasadę równouprawnienia stron²¹⁸. W doktrynie nie ma sporu o to, czy wspomniana zasada należy do katalogu zasad postępowania cywilnego²¹⁹.

Zasada proporcjonalności nie znalazła miejsca w katalogu zasad postępowania cywilnego. Wynika ona jednak z Konstytucji (art. 2 i art. 31 ust. 3 Konstytucji), stąd też sądy są nią związane, bowiem regulacje, które ją wyrażają, są skierowane nie tylko do organów stanowiących prawo, ale również do tych, które je stosują²²⁰.

Powyższe zasady miały istotne znaczenie w kontekście prawnego ukształtowania rygoru natychmiastowej wykonalności, bowiem za ich pomocą wyważono sytuację procesową stron. Należy też dodać, że odgrywają one niebagatelną rolę również w procesie stosowania prawa, co wynika z faktu, że w przypadku rygoru natychmiastowej wykonalności sąd dysponuje znaczną swobodą decyzyjną. W takim ujęciu zasady te stanowią jedną z podstaw rozstrzygnięcia dylematu, czy zastosować instytucję rygoru, czy też nie.

5.3. Rygor natychmiastowej wykonalności a zasada równouprawnienia stron

Analizując zasadę równouprawnienia, Eugeniusz Waśkowski wskazywał, że u jej podstaw stoi założenie, że państwo nie jest zainteresowane tym, która ze stron procesu uzyska korzystne dla siebie rozstrzygnięcie. Zadanie państwa sprowadza się do tego, aby rozstrzygnięcie to było słuszne. Bazując na tym założeniu, zaznaczył dalej, że na treść tej zasady składają się dwa czynniki: zapewnienie możliwości przedstawienia stanowiska przez obie strony postępowania oraz równość środków procesowych²²¹. Zasada równouprawnienia w tym ujęciu oznacza, że jeżeli jedna ze stron korzysta z konkretnej instytucji procesowej, to druga strona ma możliwość zakwestionowania zasadności jej użycia²²². Interpretacja zasady równouprawnienia

²¹⁸ Zob. E. Waśkowski, *System procesu cywilnego*, Wilno 1932, s. 109.

²¹⁹ Zob. przykładowo W. Siedlecki [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne...*, s. 62–64; E. Płocha [w:] *Postępowanie cywilne po nowelizacji. Vademecum*, red. G. Jędrejek, Warszawa 2020, s. 51–52.

²²⁰ M. Wyrzykowski, M. Ziółkowski, *Konstytucyjne zasady prawa i ich znaczenie dla interpretacji zasad ogólnych prawa i postępowania administracyjnego* [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 2, *Konstytucyjne podstawy funkcjonowania administracji publicznej*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2012, s. 1–47.

²²¹ Zob. E. Waśkowski, *Podręcznik procesu cywilnego. 1. Ustrój sądów cywilnych. 2. Postępowanie sporne*, Wilno 1932, s. 81.

²²² Zob. E. Waśkowski, *System...*, s. 109.

stron nie zmieniała się w sposób zasadniczy od okresu międzywojennego²²³. W literaturze podkreśla się jej znaczenie, wskazując na okoliczność, że znajduje swoje źródło w konstytucyjnej zasadzie równości²²⁴.

Zasadę równości należy rozumieć jako nakaz skierowany do władzy publicznej²²⁵. Równość w rozumieniu konstytucyjnym należy rozpatrywać w dwóch aspektach – jako „równość wobec prawa (tzn. nakaz równego traktowania przez organy władzy publicznej w procesie stosowania prawa) i równość w prawie (tzn. nakaz uwzględnienia zasady równości przy kształtowaniu treści obowiązującego prawa)”²²⁶. Doktryna wskazuje, że w ujęciu procesowym adekwatniejszym pojęciem niż „równość” jest pojęcie „równouprawnienie”, bowiem w sposób pełniejszy oddaje ono istotę omawianej zasady²²⁷. Jako przykład procesowego naruszenia zasady równouprawnienia stron podaje się działanie sądu z urzędu w sposób, który wykracza poza ramy bezstronności²²⁸.

Zasada równouprawnienia nie ma charakteru absolutnego, zgodnie z wykładnią Trybunału Konstytucyjnego „równość (prawo do równego traktowania) funkcjonuje zawsze w pewnym kontekście sytuacyjnym, odniesiona musi być do zakazów lub nakazów albo nadania uprawnień określonym jednostkom (grupom jednostek) w porównaniu ze statusem innych jednostek (grup)”²²⁹. Odstępstwo od zasady równości musi mieć uzasadnienie wynikające z kryteriów sprawiedliwości, proporcjonalności i racjonalności²³⁰. Z zasady tej nie wynika jednak obowiązek jednakowego traktowania wszystkich podmiotów. Trybunał Konstytucyjny w swoich orzeczeniach wielokrotnie podkreślał, że równe traktowanie dotyczy tych podmiotów, które można określić mianem podobnych, czyli posiadających wspólną istotną cechę. Przesłanką równego

²²³ Zob. przykładowo W. Siedlecki [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne...*, s. 62–64; E. Płocha [w:] *Postępowanie cywilne...*, s. 51–52.

²²⁴ Zob. art. 32 ust. 1 Konstytucji RP.

²²⁵ Zob. W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013, art. 32, s. 46.

²²⁶ A. Łazarska, *Rozdział trzynasty. Równouprawnienie stron* [w:] A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 426.

²²⁷ Zob. A. Łazarska, *Rozdział trzynasty...*, s. 426.

²²⁸ Zob. T. Pietrzykowski, B. Wojciechowski, *Równość, prawda i sprawiedliwość w procesie cywilnym. Rozważania na tle nowelizacji k.p.c.*, „Palestra” 2004/9–10, s. 11–24; J. Studzińska, 2.2.5. *Zasada równości uczestników postępowania* [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2017, s. 79; wyrok SN z 12.12.2000 r., V CKN 175/00, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2001/7–8, poz. 116.

²²⁹ Postanowienie TK z 24.10.2001 r., SK 10/01, OTK 2001, nr 7, poz. 225.

²³⁰ Zob. wyrok TK z 16.12.1997 r., K 8/97, OTK 1997/5–6, poz. 70.

traktowania jest analogia sytuacji stron²³¹. „Wszelkie odstępstwa od nakazu równego traktowania podmiotów podobnych muszą zawsze znajdować podstawę w odpowiednio przekonujących kryteriach. Kryteria te muszą mieć:

- po pierwsze, charakter relewantny, a więc pozostawać w bezpośrednim związku z celem i zasadniczą treścią przepisów, w których zawarta jest kontrolowana norma, oraz służyć realizacji tego celu i treści, czyli wprowadzane różnicowania muszą mieć charakter racjonalnie uzasadniony. Nie wolno ich dokonywać według dowolnie ustalonego kryterium (...).
- po drugie, kryteria te muszą mieć charakter proporcjonalny, a więc waga interesu, któremu ma służyć różnicowanie sytuacji adresatów normy, musi pozostawać w odpowiedniej proporcji do wagi interesów, które zostaną naruszone w wyniku nierównego potraktowania podmiotów podobnych.
- po trzecie, kryteria te muszą pozostawać w jakimś związku z innymi wartościami, zasadami czy normami konstytucyjnymi, uzasadniającymi odmienne traktowanie podmiotów podobnych”²³².

W literaturze podnosi się, że równouprawnienie stron nie stoi na przeszkodzie, aby w określonych sytuacjach jedna ze stron postępowania mogła uzyskać przewagę procesową dzięki przepisom przyznającym jej pewne przywileje²³³. Wskazana zasada „dopuszcza, lecz nie wymaga, by nakładać różne obowiązki, względnie przyznawać różne prawa podmiotom, które taką cechę posiadają, oraz podmiotom, które jej nie posiadają”²³⁴. Wykładnię zasady równości prezentowaną przez Trybunał trafnie podsumował Michał Ziółkowski, wskazując, że zakłada ona równe traktowanie podmiotów równych, podobne traktowanie podmiotów podobnych oraz różne traktowanie podmiotów różnych²³⁵. Zasada równouprawnienia doznaje swoistych ograniczeń, wynikających w szczególności z rodzaju postępowania czy też zastosowanych instytucji procesowych. Dotyczy to przede wszystkim postępowania zabezpieczającego i egzekucyjnego, w których uprawniony i wierzyciel mają procesową

²³¹ Wyrok TK z 18.03.2014 r., SK 53/12, OTK-A 2014/3, poz. 32; wyrok TK z 6.05.1998 r., K 37/97, OTK 1998/3, poz. 33; wyrok TK z 21.09.1999 r., K 6/98, OTK 1999/6, poz. 117; wyrok TK z 24.02.2009 r., SK 34/07, OTK-A 2009/2, poz. 10.

²³² Wyrok TK z 16.12.1997 r., K 8/97, OTK 1997/5–6, poz. 70.

²³³ Zob. T. Ereciński, K. Weitz, 3. *Zasada równości stron jako zasada postępowania cywilnego* [w:] S. Cieślak i in., *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego*, LEX 2010.

²³⁴ Wyrok TK z 12.07.2012 r., P 24/10, OTK-A 2012/7, poz. 79.

²³⁵ M. Ziółkowski, *Zasada równości w prawie*, „Państwo i Prawo” 2015/5, s. 94–111.

przewagę nad drugą stroną postępowania²³⁶. Powyższe odnosi się jednak również do sytuacji, w której sąd nada wyrokowi rygor natychmiastowej wykonalności, co powoduje uprzywilejowanie powoda kosztem pozwanego.

Natychmiastowa wykonalność wyroku powoduje, że jedna ze stron postępowania cywilnego uzyskuje przewagę nad drugą, zanim dojdzie do uprawomocnienia się orzeczenia wydanego w sprawie. Sytuacja taka sprawia, że wobec pozwanego można zastosować prawne środki przymusu w celu wyegzekwowania ciężących na nim obowiązków. Odnosząc rygor natychmiastowej wykonalności do ustalonych przez Trybunał Konstytucyjny kryteriów uzasadniających różnicowanie sytuacji stron, należy wskazać, że celem tej instytucji jest zabezpieczenie interesów powoda na etapie poprzedzającym prawomocne zakończenie sprawy sądowej. Uzasadnienie potrzeby takiego zabezpieczenia określają przesłanki zastosowania rygoru, do których zalicza się m.in. sytuacja, w której opóźnienie wykonania wyroku spowodowałoby niemożność jego wykonania lub znacznie je utrudniło, lub też naraziło powoda na szkodę.

Przyznanie priorytetu uprawnieniom jednej ze stron uzasadnione jest zasadniczo potrzebą ich ochrony, która musi zostać wdrożona nawet kosztem uprawnień strony przeciwnej. Powyższe wynika z faktu, że rezultatem porównania interesu powoda i interesu pozwanego jest uznanie, że w danej konkretnej sprawie należy wdrożyć środek, którego zastosowanie jest niezbędne do ochrony praw powoda. Oznacza to w szczególności, że brak jest innych środków, które byłyby bardziej odpowiednie dla osiągnięcia wskazanego celu. „Na tym polega istota odpowiedniego równoważenia mechanizmów procesowych, gdzie ceną większej efektywności i szybkości postępowania jest niejednokrotnie wprowadzenie silniejszych rygorów formalnych, bardziej dyscyplinujących zachowania stron, zawężających zakres dostępnych środków procesowych czy też zawężających zakres kontroli instancyjnej”²³⁷.

Stopień dotkliwości skutków rygoru natychmiastowej wykonalności sprawia, że dla zachowania praw pozwanego powinien mieć on do swojej dyspozycji środki prawne, które umożliwią mu podjęcie obrony. Źródło takich gwarancji procesowych stanowi w szczególności omawiana zasada równouprawnienia stron, której przestrzeganie muszą zapewniać przepisy postępowania cywilnego. Brak środków

²³⁶ Zob. W. Berutowicz, *Postępowanie...*, s. 238; W. Siedlecki [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne...*, s. 64.

²³⁷ Wyrok TK z 28.07.2004 r., P 2/04, OTK-A 2004/7, poz. 72.

procesowej obrony pozwanego sprawiałby, że istota rygoru natychmiastowej wykonalności nie byłaby upatrywana w zapewnieniu tymczasowej ochrony prawnej, a w represjonowaniu strony przegrywającej proces. Stąd też procesowe środki ochrony pozwanego muszą być tworzone i interpretowane w duchu zasady równouprawnienia stron. W doktrynie podkreśla się, że o ile zasada równouprawnienia nie stanowi samoistnej podstawy rozstrzygnięcia w postępowaniu cywilnym, to jednak może stanowić podstawę doboru konkretnej instytucji procesowej w danej sprawie²³⁸.

Pozwany nie jest bezbronny w przypadku nadania wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności. Postanowienie sądu pierwszej instancji w tym przedmiocie jest zaskarżalne zażaleniem (art. 394^{1a} § 1 pkt 3 k.p.c.). Dodać też należy, że dodatkową obronę przed egzekucją stanowią przewidziana w art. 396 k.p.c. możliwość wstrzymania przez sąd wykonania zaskarżonego postanowienia do czasu rozstrzygnięcia zażalenia oraz, dotycząca wyroku zaocznego, możliwość zawieszenia lub uchylecia rygoru natychmiastowej wykonalności (art. 346 k.p.c.).

Przyznanie priorytetu uprawnieniom powoda musi zostać poprzedzone porównaniem interesów stron, z zasady równości wynika bowiem zakaz tworzenia nieuzasadnionych przywilejów. Trybunał Konstytucyjny w swoim orzecznictwie wskazał, że „swoboda ustawodawcy w kształtowaniu odpowiednich procedur nie oznacza (...) dopuszczalności wprowadzania rozwiązań arbitralnych, które ponad miarę, a więc bez wystąpienia istotnych racji, ograniczają prawa procesowe strony”²³⁹.

Ustanowienie rygoru natychmiastowej wykonalności jako generalnej zasady w stosunku do orzeczeń sądów pierwszej instancji bez wątpienia spowodowałoby uprzywilejowanie powodów. W tym miejscu powstaje pytanie, czy taki kształt tej instytucji jest niezbędny z punktu widzenia efektywności postępowania i zasady równouprawnienia stron. Warto mieć na uwadze pogląd wyrażony przez Trybunał Konstytucyjny, w myśl którego „wymóg sprawiedliwego postępowania zakłada dostosowanie jego zasad do specyfiki rozpoznawanych spraw”²⁴⁰.

²³⁸ Zob. J. Bodio, W. Graliński, *Znaczenie zasady równouprawnienia stron w procesie cywilnym*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016/1, s. 254.

²³⁹ Wyrok TK z 28.07.2004 r., P 2/04, OTK-A 2004/7, poz. 72.

²⁴⁰ Wyrok TK z 19.02.2003 r., P 11/02, OTK-A 2003/2, poz. 12.

5.4. Konstytucyjna zasada proporcjonalności i jej znaczenie dla instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności

Wyrażona w art. 2²⁴¹ i art. 31 ust. 3 Konstytucji²⁴² zasada proporcjonalności oznacza konieczność wyważenia przeciwstawnych interesów stron przed przyznaniem prymatu prawom jednej z nich²⁴³. Badanie to nie może mieć charakteru abstrakcyjnego – każdorazowo wymaga osadzenia na gruncie konkretnej sprawy, przy uwzględnieniu specyfiki jej stanu prawnego i faktycznego²⁴⁴. Zasada proporcjonalności musi być uwzględniana zarówno na etapie stanowienia prawa, jak też jego stosowania²⁴⁵.

W kodeksie postępowania cywilnego zasada proporcjonalności, w kontekście tymczasowej ochrony prawnej, odnosi się między innymi do kwestii wyboru sposobu zabezpieczenia roszczeń, bowiem zgodnie z artykułem 730¹ § 3 k.p.c., dokonując wyboru sposobu zabezpieczenia, sąd ma na uwadze z jednej strony konieczność zapewnienia należytej ochrony uprawnionemu, a z drugiej jednoczesną dbałość o to, aby obowiązanego nie obciążyć ponad potrzebę. Ponadto zasada proporcjonalności odgrywa niebagatelną rolę w przypadku fakultatywnego zastosowania przez sąd rygoru natychmiastowej wykonalności.

Podczas analizy tego, czy zastosowanie rygoru natychmiastowej wykonalności w konkretnej sprawie spełnia wymagania zasady proporcjonalności, należy wziąć pod uwagę trzy przesłanki: rygor w danym stanie faktycznym i prawnym musi spełnić cele nałożone na tę instytucję, jego zastosowanie musi się jawić jako niezbędne, w tym znaczeniu, że nie ma innych (mniej drastycznych) środków umożliwiających spełnienie

²⁴¹ Art. 2 Konstytucji: „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej”.

²⁴² Art. 31 ust. 3 Konstytucji: „Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw”.

²⁴³ Zob. wyrok TK z 12.07.2012 r., SK 31/10, OTK-A 2012/7, poz. 80; *Proces prawotwórczy w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Wypowiedzi Trybunału Konstytucyjnego dotyczące zagadnień związanych z procesem legislacyjnym*, oprac. Biura Trybunału Konstytucyjnego, współpraca w wyborze i przygotowaniu: I. Chojnacka, Warszawa 2015, s. 111; W. Skrzydło, *Konstytucja...*, s. 44–45.

²⁴⁴ Zob. *Zasada proporcjonalności (w odniesieniu do prawa publicznego) w tezach Trybunału Konstytucyjnego*, Biuro Trybunału Konstytucyjnego Zespół Orzecznictwa i Studiów, https://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/dokumenty/Zestawienie_tez_dotyczacych_zasady_proporcjonalnosc_w_zakresie_pawa_publicznego.pdf (dostęp: 24.09.2021 r.); A. Śledzińska-Simon, *Analiza proporcjonalności ograniczeń konstytucyjnych praw i wolności. Teoria i praktyka*, Wrocław 2019, <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/102713> (dostęp: 24.09.2021 r.).

²⁴⁵ Zob. M. Wyrzykowski, M. Ziółkowski, *Konstytucyjne...*, s. 1–47.

wyznaczonych celów, a nadto skutek nałożenia rygoru nie będzie dla pozwanego zbyt uciążliwy w porównaniu z korzyściami, jakie z tego tytułu uzyska powód²⁴⁶. Powyższe jest konsekwencją stanowiska Trybunału Konstytucyjnego, który wskazał, że ocena proporcjonalności konkretnej normy wymaga poddania jej testowi, polegającemu na udzieleniu odpowiedzi na trzy pytania: „1) czy jest ona w stanie doprowadzić do zamierzonych przez ustawodawcę skutków (przydatność normy); 2) czy jest ona niezbędna (konieczna) dla ochrony interesu publicznego, z którym jest powiązana (konieczność podjęcia przez ustawodawcę działania); 3) czy jej efekty pozostają w proporcji do nałożonych przez nią na obywatela ciężarów lub ograniczeń (proporcjonalność sensu stricto)”²⁴⁷.

Zasada proporcjonalności jest niezwykle istotna w kontekście rygoru natychmiastowej wykonalności. Zastosowanie rygoru powoduje bowiem, że dochodzi do konfliktu wartości podczas próby znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy ochrona praw powoda uzasadnia ingerencję w sferę praw pozwanego na etapie przed uprawomocnieniem się wydanego w sprawie wyroku. „Proporcjonalność może stanowić zarówno narzędzie hierarchicznej kontroli norm, jak i ważenia wartości i rozwiązywania kolizji zasad w procesie stosowania prawa”²⁴⁸. Mimo że przepisy postępowania cywilnego wprost nie wyrażają zasady proporcjonalności w odniesieniu do rygoru natychmiastowej wykonalności, sąd jest nią związany na podstawie art. 2 i art. 31 ust. 3 Konstytucji. „W kontekście stosowania zasady proporcjonalności kluczową rolę (perswazyjną, legitymacyjną, edukacyjną) odgrywa: postulat ujawniania założeń interpretacyjnych, transparentna argumentacja oraz obiektywizacja ocen preferencyjnych oraz formułowanie ich w związku z wartościami systemu prawa”²⁴⁹.

Zasada proporcjonalności może być pomocna dla określenia zasadności, potrzeby i ewentualnie zakresu przebudowy obecnego modelu rygoru natychmiastowej wykonalności.

²⁴⁶ Zob. *Proces prawotwórczy...*, s. 113.

²⁴⁷ Wyrok TK z 23.04.2008 r., SK 16/07, OTK-A 2008/3, poz. 45.

²⁴⁸ M. Wyrzykowski, M. Ziółkowski, *Konstytucyjne...*, s. 1–47.

²⁴⁹ M. Wyrzykowski, M. Ziółkowski, *Konstytucyjne...*, s. 1–47.

5.5. Zasada proporcjonalności jako podstawa rozstrzygnięcia sądu w zakresie nadania wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności

Jak już wspomniano, zasada proporcjonalności odnosi się zarówno do procesu stanowienia, jak też stosowania prawa. Przechodząc do oddziaływania wspomnianej zasady na proces stanowienia prawa, należy wskazać, że tematyka ta stanowi częsty przedmiot rozważań przedstawicieli doktryny²⁵⁰. Z uwagi na to, że wykładnia tej zasady jest zasługą Trybunału Konstytucyjnego²⁵¹, który w wielu orzeczeniach wypowiadał się w tym przedmiocie²⁵², warto przytoczyć myśl zawartą w uzasadnieniu orzeczenia z 31.01.1996 r., zawierającą kwintesencję przedmiotowej problematyki: „państwo prawne opiera się na założeniu racjonalności prawodawcy, a warunkiem koniecznym realizacji tego założenia jest przestrzeganie proporcjonalności w procesie stanowienia prawa. Racjonalny prawodawca stanowi prawo sprawiedliwe, stąd w zasadzie sprawiedliwości należy też upatrywać podstaw obowiązywania zasady proporcjonalności. (...) Zdaniem Trybunału z zasady tej wypływa, po pierwsze, przyjmowanie danej regulacji tylko wówczas, gdy jest niezbędna dla ochrony interesu publicznego, z którym jest powiązana, po drugie, nakaz kształtowania danej regulacji w sposób zapewniający osiągnięcie zamierzonych skutków, i po trzecie, wymóg zachowania proporcji między efektami wprowadzonej regulacji a ciężarami względnie niedogodnościami wynikającymi z niej dla obywateli”²⁵³.

Analiza wspomnianej zasady w odniesieniu do procesu stosowania prawa w zakresie rygoru natychmiastowej wykonalności została zogniskowana wokół udziału tej zasady w procesie decyzyjnym sądu, w sytuacji, w której rygor natychmiastowej wykonalności nie jest nadawany obligatoryjnie, lecz fakultatywnie. Obowiązek

²⁵⁰ Zob. przykładowo: M. Wyrzykowski, M. Ziółkowski, *Konstytucyjne...*, s. 1–47; S. Golec, *Zasada proporcjonalności jako podstawa rozstrzygnięcia sądu administracyjnego w sprawach podatkowych*, Białystok 2018, <http://hdl.handle.net/11320/7589> (dostęp: 5.12.2021 r.); H. Izdebski, *Zasada proporcjonalności a władza dyskrecyjna administracji publicznej w świetle polskiego orzecznictwa sądowego*, ZNSA 2010/1, s. 9–24; S. Golec, *Zasada proporcjonalności jako podstawa orzeczenia sądu administracyjnego w sprawie dotyczącej zobowiązań podatkowych*, ZNSA 2021/3–4, s. 63–85; M. Korycka-Zirk, *Teorie zasad prawa a zasada proporcjonalności*, LEX 2012.

²⁵¹ Zob. M. Korycka-Zirk, *Teorie...*

²⁵² Zob. przykładowo: orzeczenie TK z 26.04.1995 r., K 11/94, OTK 1995/1, poz. 12; orzeczenie TK z 31.01.1996 r., K 9/95, OTK 1996/1, poz. 2; orzeczenie TK z 17.10.1995 r., K 10/95, OTK 1995/2, poz. 10; orzeczenie TK z 21.11.1995 r., K 12/95, OTK 1995/3, poz. 15.

²⁵³ Orzeczenie TK z 31.01.1996 r., K 9/95, OTK 1996/1, poz. 2.

zastosowania tej instytucji wyłącza bowiem swobodę podejmowania decyzji w procesie stosowania prawa.

Obligatoryjne działanie z urzędu w przedmiocie nadania rygoru zwalnia sąd z obowiązku rozważania, czy w konkretnej sprawie jest on potrzebny. Ustawodawca sam uprzywilejowuje powodów w ściśle określonych sytuacjach. Powyższe dotyczy zasądzenia alimentów w określonych przez prawo granicach, co podyktowane jest zarówno charakterem roszczenia alimentacyjnego, jak też potrzebą zapewnienia powodowi środków utrzymania²⁵⁴. Ponadto sytuacja taka występuje również w przypadku zasądzenia roszczenia uznanego przez pozwanego oraz wydania wyroku zaocznego uwzględniającego powództwo. W doktrynie wskazuje się, że argumentem za nadaniem rygoru z urzędu w obu wskazanych powyżej przypadkach jest okoliczność, że uznanie przez pozwanego roszczenia (wprost lub w odniesieniu do części wyroków zaocznych – w sposób dorozumiany) przemawia za przyznaniem powodowi prawa do przymusowego wykonania wyroku, bez oczekiwania na uprawomocnienie się orzeczenia²⁵⁵. Wskazane rozwiązanie procesowe w postaci nałożenia na sąd obowiązku działania z urzędu uwalnia sąd od konieczności dokonywania analizy, czy zaistniały podstawy do nadania rygoru i prowadzenia rozważań w tym przedmiocie.

Komfortowa sytuacja sądu w zakresie nadawania rygoru natychmiastowej wykonalności ulega zmianie w sytuacji, gdy zastosowanie tej instytucji przybiera formę fakultatywną (art. 333 § 2 k.p.c.). Decyzja procesowa sądu w przedmiocie rygoru wiąże się wtedy z koniecznością ważenia wartości. Na etapie, w którym wydany w sprawie wyrok jest nieprawomocny, sąd - w sytuacjach, gdy może nadać rygor natychmiastowej wykonalności, stoi przed dylematem, czy priorytet należy przyznać prawu powoda, czy też pozwanego, a konkretnie, czy umożliwić w drodze wyjątku przymusowe wykonanie orzeczenia nieprawomocnego. Decyzja w tym przedmiocie jest o tyle trudna, że wydany w sprawie wyrok może nie kończyć definitywnie sporu. Od woli pozwanego zależy, czy orzeczenie zostanie zaskarżone apelacją, a wtedy to sąd drugiej instancji zdecyduje o dalszych jego losach, w tym także o ewentualnej zmianie orzeczenia czy też jego uchyleniu i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania (art. 386 k.p.c.). W takiej sytuacji istnieje obawa, że na podstawie wyroku zaopatrzonego w rygor

²⁵⁴ Zob. J. Ignaczewski, 7.2. *Rygor natychmiastowej wykonalności* [w:] H. Ciepla, J. Ignaczewski, J. Skibińska-Adamowicz, *Komentarz do spraw rodzinnych*, LEX 2014.

²⁵⁵ Zob. E. Warzocha, *Natychmiastowa wykonalność wyroków sądu drugiej instancji w sprawach cywilnych*, Warszawa 2003, <https://iws.gov.pl/analizy-i-raporty/raporty/> (dostęp: 5.12.2021 r.).

natychmiastowej wykonalności zostanie przymusowo zrealizowane świadczenie, które zostanie przez sąd wyższej instancji uznane za bezpodstawne lub jeszcze niewykazane. Sytuacja taka rodzi znaczące konsekwencje na gruncie praw i obowiązków stron, w szczególności tych mających charakter majątkowy²⁵⁶.

W powyższej sytuacji narzędziem do rozstrzygnięcia kolizji między prawami powoda oraz pozwanego może być zasada proporcjonalności. Jej zastosowanie wymaga odniesienia do konkretnej sytuacji prawnej i faktycznej stron. Badanie to nie może mieć charakteru abstrakcyjnego, wymaga osadzenia w realiach sprawy. Mimo że zasada proporcjonalności wywodzi się z Konstytucji, w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego nie dokonano kompleksowej analizy jej wykorzystania w procesie stosowania prawa procesowego cywilnego. Orzecznictwo Trybunału skupia się głównie na zastosowaniu tej zasady na etapie tworzenia prawa²⁵⁷, stąd też nie dostarcza wielu wskazówek interpretacyjnych.

Funkcja rygoru natychmiastowej wykonalności jest związana nie tylko z przyspieszeniem postępowania cywilnego, ale także z zapewnieniem ochrony roszczeń powoda na etapie przed uprawomocnieniem się wydanego w sprawie wyroku zasądzającego świadczenie²⁵⁸. O tym, czy w konkretnym stanie faktycznym zasadne jest nadanie wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności, przesądzić może wspomniany już test proporcjonalności, czyli znalezienie odpowiedzi na konkretne pytania: czy rygor natychmiastowej wykonalności jest w konkretnym stanie faktycznym i prawnym przydatny dla ochrony roszczeń powoda, ponadto czy jego zastosowanie jest niezbędne, a roszczenia powoda nie mogą zostać zabezpieczone w inny – mniej dotkliwy dla pozwanego sposób, oraz czy skutki nadania wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności nie doprowadzą w konkretnej sytuacji do zbytniego uprzywilejowania powoda i odpowiadającego mu nadmiernego obciążenia pozwanego. Warto wtedy zadać też pytanie, czy dla ochrony roszczeń powoda nie wystarczy zastosowanie mniej dotkliwych środków prawnych, w szczególności instytucji zabezpieczenia (art. 730 i n. k.p.c.). Jak wskazano w doktrynie, „zasada proporcjonalności w szerokim ujęciu kładzie szczególny nacisk na adekwatność celu i środka użytego do jego osiągnięcia. Wynika z tego, że jeżeli cel regulacji prawnej

²⁵⁶ Zob. E. Warzocha, *Natychmiastowa...*

²⁵⁷ Zob. M. Wyrzykowski, M. Ziółkowski, *Konstytucyjne...*, s. 1–47.

²⁵⁸ Zob. E. Warzocha, *Natychmiastowa...*

można osiągnąć przy pomocy dwóch środków, a jeden z nich w większym stopniu pogarsza sytuację prawną podmiotu, to należy wybrać ten korzystniejszy dla podmiotu”²⁵⁹. Jednakże wymaga podkreślenia, że mniej dotkliwy dla pozwanego alternatywny sposób ochrony praw powoda nie może prowadzić do zmniejszenia stopnia ochrony tych praw. Właściwe rozumienie zasady proporcjonalności, w kontekście rygoru natychmiastowej wykonalności, polega na wzięciu pod uwagę praw stron i rozważeniu, czy skuteczna ochrona praw powoda może nastąpić przy wykorzystaniu mniej rygorystycznego środka niż rygor natychmiastowej wykonalności.

5.6. Szybkość postępowania cywilnego

Szybkość nie stanowi naczelnej zasady postępowania cywilnego. Nie oznacza to jednak, że ma w procesie marginalne znaczenie. Już w doktrynie okresu międzywojennego wskazywano, że „szybkość postępowania konieczna jest przede wszystkim, jako jeden z warunków prawidłowości wyroków sądowych, zapewniających lepsze osiągnięcie prawdy materialnej”²⁶⁰. Dodać też należy, że postępowanie cywilne jest w społeczeństwie oceniane na różnych płaszczyznach, w tym na płaszczyźnie czasu jego trwania²⁶¹. Postępowanie cywilne powinno być prowadzone w sposób, który umożliwia powodowi uzyskanie tytułu wykonawczego w czasie, który nie wpływa negatywnie na wartość dochodzonych przez niego należności. Jak obrazowo ujął to Eugeniusz Waśkowski, „stuzłotowy weksel, z którego należność można wyegzekwować w ciągu trzech dni, w obrocie ceniony jest daleko wyżej, niżli taki sam weksel, potrzebujący do zrealizowania trzech tygodni, albowiem czas to – pieniądz”²⁶². Część zmian wprowadzonych w ostatnim czasie w kodeksie postępowania cywilnego uzasadniona była dążeniem do przyspieszenia postępowania, co pokazuje, że czynnik czasu trwania postępowania ma istotne znaczenie w procesie cywilnym²⁶³.

Nie ma jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, jak długo powinno trwać postępowanie cywilne. Odpowiedź zależy od wielu czynników, w tym od przedmiotu

²⁵⁹ S. Golec, *Zasada proporcjonalności jako podstawa rozstrzygnięcia...*

²⁶⁰ E. Waśkowski, *Podręcznik...*, s. 120.

²⁶¹ Zob. R. Boguszewski, *Spoleczne oceny...*

²⁶² E. Waśkowski, *Podręcznik...*, s. 121.

²⁶³ Zob. I. Gil, P. Gil, A. Borys [w:] *Regulacje...*, s. 13–16.

sprawy, stopnia jej skomplikowania, zakresu okoliczności faktycznych, które podlegają ustaleniu, środków dowodowych, a nawet postawy samych stron. Nie bez znaczenia w tym zakresie jest również strategia procesowa niektórych pozwanych, dążących do uzyskania przewlekłości postępowania celem odłożenia w czasie obowiązku spełnienia świadczenia na rzecz powoda.

Szybkie i sprawne postępowanie cywilne wpływa na skuteczność realizacji prawa materialnego. Szybkość jako cecha postępowania cywilnego jest zjawiskiem pożądanym, jednakże jej ranga nie jest na tyle wysoka, aby umieścić ją wśród naczelnych zasad postępowania cywilnego.

Postępowanie cywilne prowadzone w sposób szybki ma wiele zalet. Strona nie pozostaje przez dłuższy czas w niepewności co do swoich praw i obowiązków. W wielu sprawach przekłada się to na sytuację społeczną, finansową czy biznesową, w jakiej strona się znajduje. W sprawach o zasądzenie pożądanego jest, aby powód bez zbędnego opóźnienia otrzymał tytuł wykonawczy, który umożliwi mu realizację jego praw przy wykorzystaniu środków przymusu państwowego. Szybkie uzyskanie rozstrzygnięcia, na podstawie którego można prowadzić egzekucję, umożliwia sprawne podjęcie działań celem przymusowego wykonania orzeczenia i w konsekwencji zaspokojenia roszczeń powoda. Również w sprawach o ustalenie oraz ukształtowanie stosunku prawnego lub prawa istotne jest, aby wyeliminować niepewność związaną z konfliktem stron. Postępowanie ukształtowane w sposób kładący nacisk na jego szybkość przewiduje mechanizmy umożliwiające przeciwdziałanie ewentualnym próbom wywołania przewlekłości postępowania przez stronę. Postępowanie cywilne prowadzone w sposób szybki zasadniczo generuje też mniejsze koszty niż postępowanie długotrwałe. Ponadto szybsze dojście do tytułu wykonawczego sprawia, że w społecznej ocenie wymiar sprawiedliwości funkcjonuje sprawnie i bez nieuzasadnionej zwłoki. Okoliczności te wpływają pozytywnie na zwiększenie zaufania do wymiaru sprawiedliwości. Nie bez znaczenia jest również to, że szybkie postępowanie cywilne przekłada się na większą efektywność pracy sądów.

Szybkość postępowania cywilnego jest zjawiskiem pożądanym. Niewątpliwie element czasu trwania postępowania, w tym poszczególnych jego etapów, należy brać pod uwagę, konstruując założenia postępowania cywilnego, poszczególnych jego instytucji oraz mechanizmów. Szybkość, jak już wspomniano, nie jest jednak wartością

nadrzędną, nie bez powodu nie została umieszczona wśród naczelných zasad postępowania cywilnego.

Wprowadzenie szybkości do katalogu zasad postępowania cywilnego byłoby co najmniej dyskusyjne. Nadmierny pośpiech przy rozpoznawaniu spraw mógłby prowadzić chociażby do braku zgromadzenia odpowiednich środków dowodowych, niezbędnych do ustalenia stanu faktycznego. Ograniczony czas prowadzenia postępowania, ujęty w sztywnych ramach, mógłby wymuszać pominięcie niektórych aspektów sprawy. Mógłby też zdecydowanie wpłynąć na obniżenie jakości orzecznictwa. Nie bez znaczenia jest w tym zakresie argument, że sędzia rozpoznający sprawę, poddany presji zasady szybkiego prowadzenia postępowania, mógłby podejmować pochopne decyzje.

Szybkość postępowania nie może być celem samym w sobie. Ustępuje miejsca chociażby konieczności należytego rozpoznania sprawy czy też zasadzie prawdy materialnej²⁶⁴. Warto odwołać się w tym punkcie do ugruntowanego stanowiska wyrażonego w orzecznictwie, w którym konsekwentnie podkreśla się, że „względ na szybkość postępowania – skądinąd stanowiącą podstawową wartość, która powinna być konsekwentnie realizowana w każdym procesie – nie może przesłaniać prawa strony do obrony i prowadzić do pozbawienia lub ograniczenia tego prawa”²⁶⁵.

Szybkość stanowi jeden z elementów sprawnego postępowania. Sprawność jest z kolei warunkowana w zasadniczej mierze właściwymi rozwiązaniami proceduralnymi²⁶⁶. Również w tym zakresie warto się powołać na stanowisko orzecznictwa, zgodnie z którym „zapewnienie efektywności postępowania wymaga pogodzenia podstawowego celu procesu, jakim jest wydanie sprawiedliwego orzeczenia, z postulatem rozpatrzenia sprawy jak najszybciej, a na pewno bez nieuzasadnionej zwłoki”²⁶⁷. Mechanizmem procesowym wpływającym na sprawność postępowania i jednocześnie stanowiącym istotny środek ochrony praw powoda jest bez wątpienia natychmiastowa wykonalność wyroku.

²⁶⁴ Zob. K. Flaga-Gieruszyńska, *Szybkość...*, s. 6–7; wyrok TK z 11.05.2016 r., SK 16/14, OTK-A 2016, nr 21.

²⁶⁵ Wyrok SN z 16.07.2009 r., I CSK 30/09, LEX nr 584184; wyrok SA w Szczecinie z 18.11.2015 r., I ACa 879/15, LEX nr 2020173; wyrok SA w Szczecinie z 6.04.2016 r., I ACa 1078/15, LEX nr 2388037; wyrok TK z 11.05.2016 r., SK 16/14, OTK-A 2016, nr 21.

²⁶⁶ Zob. K. Flaga-Gieruszyńska, *Szybkość...*, s. 10.

²⁶⁷ Uchwała SN z 11.12.2013 r., III CZP 78/13, OSNC 2014/9, poz. 87.

5.7. Podsumowanie

Rygor natychmiastowej wykonalności jako środek tymczasowej ochrony prawnej spełnia wiele celów. Zabezpiecza roszczenia powoda, umożliwia mu wcześniejsze dojście do tytułu wykonawczego i przymusowe wyegzekwowanie świadczenia od pozwanego. Bez wątpienia w sposób pozytywny wpływa zarówno na szybkość, jak i na efektywność postępowania. Mechanizm rygoru powstrzymuje również pozwanego przed wniesieniem apelacji jedynie w celu przedłużenia postępowania, ogranicza nierzetelnym dłużnikom czas na ukrycie lub wyprowadzenie majątku.

Rygor natychmiastowej wykonalności nie stoi w sprzeczności z zasadą równouprawnienia stron czy też zasadą proporcjonalności. Mechanizm ten można pogodzić z obowiązkiem należytej dbałości o prawa pozwanego i zapewnieniem mu właściwych gwarancji procesowych, umożliwiających ochronę tych praw. Ponadto rygor natychmiastowej wykonalności wspiera realizację postulatów szybkości, sprawności i efektywności postępowania.

Bez wątpienia jednak rygor natychmiastowej wykonalności wyroku wpływa zdecydowanie na pogorszenie sytuacji procesowej pozwanego. W sprawach, w których rygor nie ma zastosowania, pozwany może, wnosząc apelację od niekorzystnego dla siebie rozstrzygnięcia, odłożyć w czasie jego przymusowe wykonanie. Mechanizm rygoru wyłącza suspensywność apelacji, umożliwiając powodowi prowadzenie egzekucji na podstawie nieprawomocnego orzeczenia. Okoliczność ta może pociągać za sobą szereg negatywnych następstw w sytuacji, gdy orzeczenie korzystające z natychmiastowej wykonalności zostanie zmienione lub uchylone w toku postępowania apelacyjnego. Sytuacja ta rodzi wiele komplikacji związanych z powstaniem po stronie powoda konieczności zwrotu świadczenia i ewentualnego naprawienia szkody, która została pozwanemu wyrządzona. Aktualizuje się również kwestia odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa. Warto zauważyć, że kodeks postępowania cywilnego przewiduje dla pozwanego szereg ułatwień związanych ze zwrotnym dochodzeniem niezasadnie wyegzekwowanej od niego należności. Najistotniejszym z nich są roszczenia restytucyjne, których pozwany może dochodzić jeszcze w toku sprawy, w której wydano wobec niego wadliwy wyrok zasadzający. Dochodzenie tych roszczeń jest dzięki temu szybsze i sprawniejsze. Dodatkowo, co należy podkreślić, pozwany nie musi uiszczać opłaty sądowej od wniosku restytucyjnego. Powyższe nie

neutralizuje wszystkich negatywnych skutków, jakie mogą powstać w rezultacie wykonania wadliwego wyroku, jednak w sposób istotny ułatwia pozwanemu dochodzenie praw. Poza tym pozwany ma również otwartą drogę do dochodzenia roszczeń na zasadach ogólnych.

Rygor natychmiastowej wykonalności jest mechanizmem, który musi być stosowany ze szczególną ostrożnością oraz w ściśle określonych sytuacjach. Nie oznacza to jednak, że jego obecny kształt powinien pozostać niezmieniony. Rygor jest instytucją, która wpływa na efektywność postępowania. Pojęcie efektywnego postępowania związane jest nieodłącznie z powiązaniem słusznego wyroku z ekonomicznym aspektem postępowania²⁶⁸. Efektywność, szybkość i sprawność postępowania są zjawiskami pożądanymi, stąd też rozważenia wymaga zmiana obowiązujących regulacji dotyczących rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków celem efektywniejszego wykorzystania tego mechanizmu do usprawnienia postępowania.

²⁶⁸ Zob. K. Flaga-Gieruszyńska, *Szybkość...*, s. 6.

Rozdział VI. Natychmiastowa wykonalność wyroków w aspekcie prawa do rzetelnego procesu

6.1. Krajowe i międzynarodowe standardy praw procesowych stron w postępowaniu cywilnym w zakresie natychmiastowej wykonalności wyroków

Prawo do rzetelnego procesu uznawane jest w literaturze „za zasadę sądowego wymiaru sprawiedliwości, ale także prawo podmiotowe, gwarantujące każdemu ochronę jego praw realizowaną przez wytoczenie powództwa i uzyskanie kwalifikowanej ochrony prawnej przed sądem”²⁶⁹. Elementem prawa do rzetelnego procesu jest także prawo do wykonania orzeczenia²⁷⁰, co znajduje potwierdzenie w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego²⁷¹. Mechanizm natychmiastowej wykonalności nie powinien być postrzegany jako przykład rozwiązania procesowego nadmiernie utrudniającego pozwanemu prawo do obrony. Pozwany w toku postępowania przed sądem pierwszej instancji ma możliwość wypowiedzenia się co do twierdzeń powoda, przedstawienia i uzasadnienia własnego stanowiska. Natychmiastowa wykonalność wyroku nie utrudnia ani też nie uniemożliwia wniesienia środka odwoławczego od wydanego w sprawie orzeczenia.

Analizując problematykę natychmiastowej wykonalności wyroków z perspektywy standardów rzetelnego procesu wynikających z prawa krajowego, można wyraźnie dostrzec, że mechanizm ten jest traktowany jako wyjątek, który można zastosować wyłącznie w określonych przez prawo sytuacjach. Wynika to z dbałości o zapewnienie równowagi praw stron postępowania. Na uwagę zasługuje zatem fakt, że z punktu widzenia prawa międzynarodowego powyższe stanowi podwyższony standard ochrony praw stron. Mechanizm kontroli nie jest niezbędną cechą postępowania cywilnego w świetle norm prawa międzynarodowego. Żadna z umów międzynarodowych, nawet Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności²⁷², nie ustanawia wymogu istnienia postępowania odwoławczego w sprawach cywilnych²⁷³. Jak

²⁶⁹ A. Łazarska, *Rzetelny...*, s. 75.

²⁷⁰ A. Łazarska, *Rzetelny...*, s. 307–309.

²⁷¹ Zob. wyrok TK z 24.02.2003 r., K 28/02, OTK-A 2003/2, poz. 13.

²⁷² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).

²⁷³ Zob. A. Łazarska, *Rzetelny...*, s. 292–293.

zauważono w literaturze, akty prawa międzynarodowego nie skupiają się na zapewnieniu stronie możliwości złożenia środka odwoławczego w sprawach cywilnych, lecz na prawie strony do rozpoznania jej sprawy we właściwym czasie²⁷⁴. Świadomość, że postępowanie apelacyjne nie musi być traktowane jako konieczność, umożliwia spojrzenie na mechanizm natychmiastowej wykonalności wyroków z mniej rygorystycznej perspektywy. Skoro bowiem brak możliwości zaskarżenia orzeczenia sądu nie stanowi naruszenia międzynarodowych standardów, to tym bardziej natychmiastowa wykonalność wyroku sądu pierwszej instancji, nie narusza wskazanych norm.

Do podstawowych aktów prawa międzynarodowego zawierających zasadnicze gwarancje praw procesowych stron należy zaliczyć Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności²⁷⁵. W art. 6 Konwencji określono, że w sprawie cywilnej każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpoznania jego sprawy w rozsądnym terminie. Przewidziana gwarancja procesowa odnosi się wprost do czasu trwania postępowania, nie dotyczy natomiast prawa do zaskarżenia zapadłego w sprawie orzeczenia. Konwencja nie gwarantuje prawa do apelacji w sprawie cywilnej. Odmienne sytuacja dotyczy spraw karnych, jednakże należy zauważyć, że w tej kategorii spraw prawo do rozpoznania sprawy przez sąd wyższej instancji nie znalazło się w pierwotnym tekście aktu, lecz zostało do niego dodane w Protokole nr 7²⁷⁶. Stan ten nie oznacza, że Konwencja nie stawia wymogów w stosunku do postępowania apelacyjnego w sprawach cywilnych. Jeżeli takie postępowanie zostało przewidziane przez prawo kraju będącego stroną Konwencji, musi ono zostać ukształtowane w sposób zapewniający stronom rzetelny i bezstronny proces²⁷⁷. Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) w swoich orzeczeniach podkreśla, że z art. 6 Konwencji wywodzi się prawo do rozpoznania sprawy w rozsądnym czasie. Czas ten nie obejmuje jedynie okresu do wydania wyroku przez sąd pierwszej instancji, ale rozciąga się też na postępowanie apelacyjne oraz kasacyjne i egzekucyjne²⁷⁸. Z pojęcia rzetelnego

²⁷⁴ P. Grzegorzcyk, *Dopuszczalność i kształt apelacji w postępowaniu cywilnym – perspektywy przyszłej regulacji z uwzględnieniem standardów konstytucyjnych i międzynarodowych* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014, s. 219–322.

²⁷⁵ Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.

²⁷⁶ Zob. art. 2 Protokołu nr 7 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności.

²⁷⁷ Zob. M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2021, s. 597.

²⁷⁸ Zob. M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji...*, s. 597.

procesu cywilnego ETPC wywiódł prawo do skutecznej egzekucji orzeczenia zapadłego na korzyść strony²⁷⁹.

Z powyższych ustaleń wynika, że Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności nie stoi na przeszkodzie wprowadzeniu natychmiastowej wykonalności wyroku sądu pierwszej instancji. Należy też zauważyć, że mechanizm ten, wpływając na przyspieszenie możliwości wszczęcia i prowadzenia egzekucji, korzystnie oddziałuje na zapewnienie powodowi prawa do realizacji jego roszczenia w rozsądnym czasie.

Gwarancje praw procesowych stron zawarte są również w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych²⁸⁰. Artykuł 14 tego aktu dotyczy prawa do sądu, jednakże nie zagwarantowano w nim prawa do wniesienia apelacji w sprawach cywilnych. Gwarancje ustanowione w Pakcie dotyczą możliwości wniesienia środka odwoławczego w sprawach karnych²⁸¹. Doktryna wskazuje, że na gruncie wskazanego art. 14 jako element prawa do sądu ujęte zostało prawo do skutecznego wykonania wyroku²⁸². Z powyższego wynika, że także Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych nie stoi na przeszkodzie natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji w sprawach cywilnych.

Kolejnym ważnym aktem prawa międzynarodowego, który należy mieć na uwadze przy wyznaczaniu standardów ochrony praw procesowych stron, jest Karta praw podstawowych Unii Europejskiej²⁸³. Akt ten nie zawiera wymogu w zakresie funkcjonowania postępowania apelacyjnego w sprawach cywilnych, mimo że w art. 47 określa prawo do skutecznego środka prawnego i dostępu do bezstronnego sądu. Oznacza to, że również ten akt nie stoi w sprzeczności z natychmiastową wykonalnością wyroków sądów pierwszej instancji w sprawach cywilnych.

W prawie polskim istnieją prawne gwarancje zaskarżalności orzeczeń sądowych oraz instancyjności postępowania. Dotyczą one nie tylko postępowania karnego (co jest standardem we wskazanych powyżej aktach prawa międzynarodowego), ale również

²⁷⁹ Zob. M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji...*, s. 597.

²⁸⁰ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

²⁸¹ Zob. art. 14.5 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

²⁸² A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-Kozłowska, R. Wieruszewski [w:] *Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych. Komentarz*, red. R. Wieruszewski, Warszawa 2012, art. 14, s. 298–300.

²⁸³ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE z 2007 r. C 303, s. 1 ze zm.).

postępowania cywilnego. Zostały one zapisane w Konstytucji RP, co świadczy o ich randze. Konstytucyjne gwarancje dotyczące prawa do zaskarżenia orzeczeń sądu pierwszej instancji ujęte są w art. 78. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że Konstytucja dopuszcza odstępstwa od wspomnianego prawa zaskarżenia orzeczeń sądu, wskazując, że wyjątki w tej materii określa ustawa. Dwuinstancyjność postępowania sądowego określona została z kolei w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, przy czym artykuł ten wyraźnie wskazuje, że postępowanie jest co najmniej dwuinstancyjne. W literaturze podkreśla się, że „takie uregulowania ograniczają znacząco możliwości kształtowania procedur sądowych tak, aby nawet w drobnych sprawach nie było konieczne rozpoznanie sprawy w drugiej instancji lub rozpoznanie odwołania miało uproszczony charakter”²⁸⁴. Ponadto w tej materii nie bez znaczenia pozostaje stanowisko Trybunału Konstytucyjnego, który zajmuje postawę krytyczną wobec możliwości ograniczenia stronom prawa do postępowania odwoławczego²⁸⁵.

Uruchomienie drogi odwoławczej od wydanego w sprawie wyroku bez wątpienia wpływa na odsunięcie w czasie prawomocnego zakończenia sprawy, może również oddziaływać negatywnie na efektywność postępowania. Stąd też warto poszukiwać prawnych rozwiązań i mechanizmów, które chociaż częściowo mogą kompensować wskazane mankamenty. Do rozwiązań takich należy zaliczyć natychmiastową wykonalność wyroków sądów pierwszej instancji.

Natychmiastowa wykonalność to mechanizm, który w polskiej tradycji prawnej wiązany jest z wyjątkiem od reguły braku wykonania orzeczeń nieprawomocnych. Mechanizm ten, ustanowiony w interesie powoda, łagodzi negatywne skutki postępowania apelacyjnego, w szczególności odsunięcie w czasie możliwości wykonania nieprawomocnego orzeczenia. Jednocześnie jednak przewidziane są wyjątki od możliwości jego zastosowania. W obecnym stanie prawnym zastosowanie rygoru natychmiastowej wykonalności wiąże się ze spełnieniem warunków ściśle określonych przez ustawę oraz z istnieniem potrzeby ochrony praw powoda, których doniosłość, w ocenie ustawodawcy, jest na tyle istotna, że zasługują na dodatkową ochronę.

Jednym ze skutków natychmiastowej wykonalności wyroków jest ograniczenie apelacji składanych jedynie w celu odroczenia uprawomocnienia się wyroku zasądającego świadczenie. Postępowanie cywilne przewiduje jednak mechanizmy

²⁸⁴ M. Dąbrowski, *Dostęp ...*

²⁸⁵ P. Grzegorzcyk, *Dopuszczalność...*, s. 219–322.

ograniczające składanie środków zaskarżenia wyłącznie w powyżej opisanym celu – jednym z nich jest finansowa odpowiedzialność za wynik postępowania apelacyjnego. Wniesienie apelacji wiąże się zasadniczo z obowiązkiem uiszczenia opłaty sądowej z tego tytułu, innych opłat i wydatków w toku postępowania apelacyjnego, a także należności zasądzonych przez sąd odwoławczy na rzecz strony, która wygrała postępowanie apelacyjne. Koszty sądowe, w tym koszty postępowania apelacyjnego, nie mogą być ukształtowane w sposób, który sprawia, że stanowią barierę w prawie do sądu. Jednakże w doktrynie podnoszone są głosy, że zapewnienie prawa do sądu nie stoi na przeszkodzie ukształtowaniu kosztów instancji odwoławczej w sposób progresywny w stosunku do kosztów postępowania przed sądem pierwszej instancji²⁸⁶. Skoro istnienie postępowania odwoławczego w sprawach cywilnych stanowi wyższy standard niż wymagany w przepisach prawa międzynarodowego, a strony zasadniczo miały możliwość podjęcia obrony przed sądem pierwszej instancji oraz przedstawienia swojego stanowiska i dowodów na jego poparcie, to wymieniona koncepcja zasługuje na rozważenie. Wskazane zagadnienie zdecydowanie wykracza jednak poza ramy niniejszego opracowania. Powstaje jednakże na jego kanwie pytanie, czy system opłat sądowych jest wystarczającym elementem ograniczającym wnoszenie apelacji nakierowanych wyłącznie na przedłużenie postępowania. W tym miejscu należy udzielić odpowiedzi negatywnej. Przyczyny wnoszenia apelacji zmierzających do odsunięcia w czasie uprawomocnienia się orzeczenia sądu pierwszej instancji są różne. Ich katalog jest otwarty i szeroki, a przykładowo można wymienić szykanowanie powoda, dążenie do odsunięcia w czasie obowiązku zapłaty czy też subiektywne, niemające logicznego uzasadnienia przekonanie o słuszności argumentów apelanta, co dobrze oddaje cytata „sąd sądem, a sprawiedliwość musi być po naszej stronie”²⁸⁷.

6.2. Rygor natychmiastowej wykonalności jako odpowiedź na społeczne potrzeby

Należy się zgodzić ze zdaniem Włodzimierza Berutowicza, który wskazał, że analiza konkretnej instytucji prawnej musi uwzględniać potrzeby społeczne, które

²⁸⁶ Zob. P. Grzegorzczak, *Dopuszczalność...*, s. 219–322.

²⁸⁷ *Sami swoi*, reż. S. Chęciński, 1967.

ta instytucja ma zaspokajać²⁸⁸. Jak już wcześniej nakreślono, celem procesu cywilnego jest sprawiedliwe rozpoznanie sprawy, a jedną z jego funkcji – ochrona praw stron²⁸⁹. Mimo różnic w poglądach przedstawicieli doktryny co do pojęcia celu i funkcji prawa procesowego rola spełniana przez funkcję ochronną nie jest kwestionowana. Rygor natychmiastowej wykonalności służy bezkompromisowemu jej realizowaniu. Z uwagi na cele, jakie przed nim postawiono, został ukształtowany w taki sposób, żeby zagwarantować prawa powoda w możliwie najpełniejszym zakresie.

Cele rygoru natychmiastowej wykonalności mają wymiar praktyczny. Zalicza się do nich przede wszystkim umożliwienie zaspokojenia roszczeń powoda mimo braku prawomocności wydanego w sprawie orzeczenia. W niektórych przypadkach brak nadania wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności mógłby doprowadzić do iluzoryczności ochrony, jaką ma zapewnić wyrok zasądający świadczenie. Iluzoryczność ta niewątpliwie znalazłaby swoje odbicie w społecznej ocenie wymiaru sprawiedliwości.

Już na wstępie niniejszej pracy wskazano, że rozpoznanie sprawy cywilnej czy gospodarczej nie następuje szybko. Rygor natychmiastowej wykonalności jest instytucją, która odpowiada na potrzebę uzyskania przez powoda prawa do szybszego egzekwowania jego roszczeń, jeszcze przed prawomocnym zakończeniem sprawy. Roszczenia te jednak muszą być uzasadnione i wykazane. Spełnienie tych przesłanek bada sąd w toku postępowania, a ich wstępnym potwierdzeniem jest nieprawomocny wyrok wydany przez sąd pierwszej instancji. Mimo że orzeczenie to nie jest prawomocne, jego wydanie świadczy o tym, że kompetentny organ państwowy, powołany do sprawowania wymiaru sprawiedliwości i rozpoznawania sporów, uznał, że roszczenia dochodzone przez powoda mają uzasadnienie faktyczne i prawne. Trzeba wyraźnie zaznaczyć, że zasadniczym rezultatem zastosowania instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności jest umożliwienie powodowi prowadzenia egzekucji na podstawie nieprawomocnego orzeczenia. Sama zaś istota rygoru polega na nadaniu nieprawomocnemu wyrokowi uprawnień przynależnych tytułowi egzekucyjnemu. Powyższe oznacza, że instytucję tę należy stosować z dużą dozą ostrożności i jedynie w uzasadnionych przypadkach, bowiem skutki mogą być trudne lub wręcz niemożliwe do odwrócenia. Stąd też w doktrynie wskazuje się, że rygor natychmiastowej

²⁸⁸ W. Berutowicz, *Postępowanie...*, s. 62.

²⁸⁹ S. Cieślak, *Formalizm...*, rozdz. I.

wykonalności może być nadany w stosunku do tych wyroków, co do których zachodzi znaczne prawdopodobieństwo, że nie zostaną w toku postępowania apelacyjnego uchylone ani zmienione²⁹⁰.

Stabilność wyroków wydawanych przez sądy pierwszej instancji ma szczególne znaczenie w kontekście stosowania instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności. Odgrywa także istotną rolę w kształtowaniu w społeczeństwie pozytywnego obrazu funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. Uchylenie wyroku przez sąd wyższej instancji i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania wydłuża czas trwania postępowania, a w świadomości społecznej wiązane jest z przyczyną przewlekłości postępowania. Również zmiana wyroku przez sąd wyższej instancji nie wpływa pozytywnie na wizerunek sądów w społeczeństwie. Stabilność orzeczeń sądowych jest zjawiskiem pożądanym, nierozzerwalnie związanym z zapewnieniem bezpieczeństwa prawnego. Rozbieżne orzeczenia wydane w tej samej sprawie przez sądy różnych instancji podważają autorytet sądów. Zjawiska tego nie można całkowicie wyeliminować, tym bardziej że jego przyczyny są różne, od błędów sądu, do stanów za które odpowiadają wyłącznie strony postępowania. W tym ostatnim przypadku można ilustracyjnie powołać przykład sprawy rozwodowej, w której sąd pierwszej instancji wydał wyrok, w którym na zgodne żądanie małżonków nie orzekł o winie w rozkładzie pożycia²⁹¹. Jeżeli którykolwiek z małżonków wniesie apelację od tego orzeczenia, cofając swoją zgodę na zaniechanie przez sąd orzekania o winie w rozkładzie pożycia (czego może dokonać aż do zamknięcia rozprawy w drugiej instancji²⁹²), okoliczność ta w znacznej części przypadków skutkować będzie uchyleniem zaskarżonego wyroku i przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania. Uzasadnieniem powyższego rozstrzygnięcia będzie zasadniczo konieczność poczynienia przez sąd pierwszej instancji ustaleń co do winy w rozkładzie pożycia i przeprowadzania w tym zakresie stosownego postępowania dowodowego. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego wskazuje się, „że prawo pozytywne nie zawsze determinuje jedno możliwe rozstrzygnięcie, ale często pozostawia niezależnym sądom pewien margines swobody przy rozpoznawaniu spraw i orzekaniu. To, że jakiś sąd inaczej interpretuje prawo bądź ocenia sytuację faktyczną i w konsekwencji uchyla

²⁹⁰ Zob. J. J. Litauer, *Rygor...*, s. 289–290.

²⁹¹ Zob. art. 57 k.r.o.

²⁹² Zob. B. Wartenberg-Kempka [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2021, art. 57, s. 437.

orzeczenia w ramach kontroli instancyjnej, nie musi znaczyć, że sąd niższej instancji wykroczył poza granice przyznanej mu swobody. Rozbieżność orzeczeń w podobnych sprawach również nie przesądza, że jedno z nich jest niezgodne z prawem”²⁹³.

Jak już wskazano powyżej, instytucja rygoru natychmiastowej wykonalności jest zasadna w przypadku orzeczeń, co do których zachodzi wyższe prawdopodobieństwo, że nie zostaną uchylone lub zmienione przez sąd wyższej instancji. Immanentną cechą rygoru jest dążenie do ochrony praw powoda kosztem praw strony przeciwnej, co wiąże się z podwyższonym zagrożeniem wyrządzenia pozwanemu szkody. Żeby ograniczyć to ryzyko, zawężono kategorie spraw, w których sąd obligatoryjnie nadaje rygor natychmiastowej wykonalności, oraz określono jasne przesłanki, których spełnienie daje możliwość uzyskania rygoru.

Wyselekcjonowanie kategorii spraw, co do których można upatrywać większej stabilności orzeczeń sądów pierwszej instancji, jest założeniem karkołomnym. Nie ma obiektywnych mierników i kryteriów pozwalających na wykonanie takiego zadania.

6.3. Natychmiastowa wykonalność wyroku a czas trwania postępowania

Natychmiastowa wykonalność wyroków wpływa w pewnym zakresie na czas trwania postępowania. Ma to miejsce w szczególności w sytuacjach, gdy pozwany składa apelację od wydanego w sprawie wyroku, nie tyle z intencją doprowadzenia do jego uchylecia lub zmiany, co w celu przedłużenia postępowania. Zasadniczo im dłuższy czas trwania postępowania apelacyjnego, tym dłużej w stosunku do pozwanego nie można zastosować przymusu państwowego w celu doprowadzenia do realizacji jego zobowiązań. Rygor natychmiastowej wykonalności wyroku zmienia tę sytuację, pozwany nie uzyskuje odłożenia w czasie egzekucji zasądanego świadczenia. Sytuacja taka ma znaczenie dla podjęcia decyzji o zainicjowaniu postępowania apelacyjnego jedynie w celu przedłużenia postępowania. Rygor natychmiastowej wykonalności wyroków w tym ujęciu wpływa na czas trwania postępowania i w niektórych sytuacjach może prowadzić do jego skrócenia. Należy

²⁹³ Wyrok TK z 1.04.2008 r., SK 77/06, OTK-A 2008/3, poz. 39.

podkreślić, że efektywność postępowania cywilnego wpływa pozytywnie na autorytet wymiaru sprawiedliwości²⁹⁴.

Problematyka zakwalifikowania rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków jako środka przeciwdziałającego wnoszeniu apelacji jedynie dla przedłużenia postępowania jest zagadnieniem złożonym i wieloaspektowym. W literaturze podkreśla się w szczególności, że prawo do wniesienia apelacji wynika zarówno z Konstytucji, jak też z k.p.c., stąd z dużą dozą ostrożności należy podchodzić do tez zakładających możliwość jego nadużycia²⁹⁵. „Każda osoba, występująca jako strona w procesie, może korzystać ze wszelkich praw procesowych, które ustawa nadaje stronom, i stosować wszystkie oparte na tych prawach środki obrony, chociażby w zupełności zdawała sobie sprawę ze słuszności stanowiska strony przeciwnej”²⁹⁶. Dążenie do przyspieszenia postępowania nie jest nadrzędne wobec jego celu²⁹⁷.

Pojęcie nadużycia prawa procesowego ma swoją definicję legalną zawartą w art. 4¹ k.p.c. W myśl powołanego przepisu nadużycie prawa procesowego występuje, gdy strony i uczestnicy postępowania czynią z uprawnień przewidzianych w przepisach postępowania użytek niezgodny z celem, dla którego te uprawnienia ustanowiono. Doktryna wskazuje, że czynności podejmowane przez strony z nadużyciem prawa procesowego „mają dwie wspólne cechy: są podejmowane na podstawie i w granicach prawa procesowego (uprawnienia do wytoczenia powództwa, uprawnienia do wniesienia zażalenia itd.), nie zmierzają jednak do osiągnięcia celu, w którym odpowiednie instytucje procesowe zostały ustanowione”²⁹⁸. W doktrynie rozróżnia się nadużycie prawa procesowego (art. 4¹ k.p.c.) od nadużycia prawa podmiotowego (art. 5 k.c.) dokonanego z wykorzystaniem instrumentów procesowych²⁹⁹. W uzasadnieniu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania

²⁹⁴ Zob. K. Flaga-Gieruszyńska, *Szybkość...*, s. 5–20.

²⁹⁵ Zob. Ł. Błaszczak, *Czy jest możliwe zastosowanie sankcji w postaci odrzucenia lub zwrotu apelacji wniesionej w warunkach nadużycia prawa procesowego?*, „Palestra” 2022/1–2, s. 247–262.

²⁹⁶ E. Waśkowski, *Podręcznik...*, s. 169.

²⁹⁷ Zob. Ł. Błaszczak, *Powództwo oczywiście bezzasadne. Art. 191(1) k.p.c.*, Warszawa 2021, s. 18 i powołana tam literatura.

²⁹⁸ T. Radkiewicz [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Artykuły 1–366, red. T. Wiśniewski, art. 4(1), s. 99.

²⁹⁹ Zob. A. Jakubecki, *Nadużycie prawa procesowego cywilnego w postępowaniu zabezpieczającym* [w:] *Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, red. P. Grzegorzczak, M. Walasik, F. Zedler, Warszawa 2019, s. 330–345; K. Weitz, *Nadużycie „prawa” procesowego cywilnego*, PPC 2020/1, s. 7–39; K. Piasecki, *Nadużycie praw procesowych przez strony*, „Palestra” 1960/11, s. 27.

cywilnego oraz niektórych innych ustaw³⁰⁰, którą wprowadzono art. 4¹ k.p.c., wskazano, że „ocena, że dana czynność strony stanowi nadużycie uprawnienia procesowego, winna więc się opierać na ustaleniu celu, który strona chce osiągnąć, podejmując daną czynność, i na ocenie, czy cel ten jest usprawiedliwiony w świetle procesowego przeznaczenia danej instytucji – czyli, innymi słowy, czy cel działania strony *in concreto* jest zgodny z celem danej instytucji procesowej *in abstracto*. Oczywiście należy brać pod uwagę nie cel przez stronę deklarowany – przecież strona nigdy nie przyzna, że zmierza do zwłoki czy do szykany – lecz rzeczywisty, o którym świadczy przewidywany wynik danej czynności w okolicznościach danej sprawy, nie tylko prawnych, ale przede wszystkim faktycznych”³⁰¹.

Wniesienie apelacji od wyroku zasądającego w sytuacji, gdy pozwany zdaje sobie sprawę z jego słuszności, może wynikać w szczególności z chęci szykanowania powoda czy też dążenia do przedłużenia postępowania, które z kolei może mieć swoje źródło w dążeniu do odsunięcia w czasie obowiązku zapłaty czy też uzyskania ustępstw od powoda³⁰², jak również pozyskania czasu na ucieczkę z majątkiem. Prawo do wniesienia apelacji związane jest z prawem do sądu, jednakże w literaturze podkreśla się, że nie są to tożsame pojęcia³⁰³. Prawo do apelacji zostało ujęte w Konstytucji RP, która wprost wskazuje, że z zastrzeżeniem wyjątków określonych w ustawie każda ze stron ma prawo zaskarżenia orzeczeń wydanych w pierwszej instancji (art. 78), a postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne (art. 176 ust. 1). Z prawa tego strona może, ale nie musi korzystać.

W literaturze postawiono pytanie, czy prawa do wniesienia środka zaskarżenia można nadużyć. Odpowiedź twierdząca wymaga wskazania, co należy rozumieć pod pojęciem nadużycia prawa do wniesienia środka zaskarżenia, w tym w szczególności apelacji. Reprezentantem poglądu o istnieniu możliwości nadużycia prawa do wniesienia apelacji jest m.in. Łukasz Błaszczak, który nadużycie to wiąże z wypaczeniem celu, w jakim apelacja powinna być wnoszona, a którym jest uzyskanie ochrony prawnej. Autor ten podkreślił, że duże znaczenie dla oceny, czy strona skarżąca wniosła apelację, nadużywając prawa do wniesienia tego środka, ma intencja, jaka

³⁰⁰ Dz.U. z 2019 r. poz. 1469.

³⁰¹ Uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie k.p.c., s. 33.

³⁰² Zob. K. Piasecki, *Nadużycie...*, s. 26.

³⁰³ Zob. M. Florczak-Wątor [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, LEX 2021, art. 78.

przyświecała stronie, proponując jednocześnie wprowadzenie rozwiązań prawnych umożliwiających odrzucenie apelacji wniesionej w warunkach nadużycia tego prawa³⁰⁴.

Nadużycie prawa odnosi się do wypaczenia celu instytucji, z której strona korzysta. Ustalenie tej okoliczności w kontekście apelacji mogłoby stanowić dla sądów bardzo trudne zadanie, zwłaszcza patrząc przez pryzmat konstytucyjnych gwarancji prawa do sądu, z którymi prawo do wniesienia apelacji jest ściśle związane. Przyspieszenie i usprawnienie postępowania cywilnego powinno następować przy użyciu mechanizmów, które w jak najmniejszym stopniu ograniczają stronom dostęp do postępowania odwoławczego. W tym kontekście wyłączenie zawieszającego skutku apelacji mogłoby stanowić alternatywny sposób przyspieszenia i usprawnienia postępowania w stosunku do mechanizmów, które osiągnięcie tych skutków wiążą z ograniczaniem dostępu do postępowania odwoławczego.

Z tej perspektywy kwestia dopuszczenia wykonalności nieprawomocnych wyroków sądu pierwszej instancji jawi się jako środek, który w części przypadków może przeciwdziałać wnoszeniu apelacji w warunkach nadużycia prawa. Apelacja wniesiona od wyroku, który jest natychmiast wykonalny, nie wpływa na możliwość przymusowej realizacji orzeczenia. W tym ujęciu rygor natychmiastowej wykonalności może stanowić remedium przeciwko wnoszeniu apelacji jedynie w celu przedłużenia postępowania, bo zabieg ten nie przyniesie oczekiwanego skutku.

6.4. Suspensywność apelacji

Istota suspensywności apelacji polega na tym, że wniesienie tego środka odwoławczego wstrzymuje uprawomocnienie się zaskarżonego wyroku³⁰⁵. Celem takiego rozwiązania jest ochrona pozwanego przed skutkami wykonania nieprawomocnego wyroku sądu pierwszej instancji, który został zaskarżony apelacją. Suspensywność apelacji stanowi wynik przyjęcia, że sąd pierwszej instancji nie jest nieomylny. Regulacje, zgodnie z którymi zasadniczo nieprawomocny wyrok nie podlega wykonaniu, zostały ustanowione przede wszystkim w celu zabezpieczenia interesów pozwanego. Wykonanie nieprawomocnego wyroku zasadzającego

³⁰⁴ Zob. Ł. Błaszczak, *Czy jest możliwe...*, s. 247–262.

³⁰⁵ Zob. K. Weitz [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie...*, s. 531.

świadczenie, który zostałby następnie uchylony lub zmieniony w sposób, który finalnie oznaczałby dla pozwanego brak obowiązku spełnienia świadczenia lub też zmniejszenie jego zakresu, powoduje wiele różnorodnych następstw. Jednym z nich jest obowiązek zwrotu wyegzekwowanego świadczenia. Brak woli lub możliwości po stronie powoda do dokonania powyższego może rodzić dalej idące konsekwencje, w tym poczucie pokrzywdzenia u pozwanego. Winą za taki stan rzeczy obarczany byłby powód, ale jednocześnie w świadomości społecznej zawinienie upatrywane byłoby także w działaniu sądów, bowiem rozbieżne wyroki wydawane w sprawie przez sądy różnych instancji nie budują zaufania do wymiaru sprawiedliwości, jak również w regulacjach prawnych, które umożliwiły powstanie takiej sytuacji. Z powyższego wynika, że suspensywność apelacji służy nie tylko ochronie interesów pozwanego, ale również wpływa na społeczny obraz wymiaru sprawiedliwości.

Nie można jednak tracić z pola widzenia tego, że omawiany mechanizm posiada słabe strony, bowiem suspensywność apelacji wywołuje również negatywne skutki. Wstrzymanie prawomocności wyroku zasądzającego sprawia, że powód nie może uzyskać swojej należności, której istnienie i wysokość zostały stwierdzone w orzeczeniu sądu pierwszej instancji. W niektórych przypadkach sytuacja taka może mieć dla powoda daleko idące negatywne skutki ekonomiczne. Konsekwencją tego stanu jest okoliczność, że pozwany, który nierzetelnie podchodzi do wywiązywania się ze swoich obowiązków wobec powoda, dłużej może uchylać się od ich zaspokojenia. Powód, dysponując orzeczeniem sądu pierwszej instancji, które zasadniczo przed jego uprawomocnieniem nie może podlegać wykonaniu przy zastosowaniu przymusu państwowego, nie może więc w sposób przymusowy uzyskać swojej należności. Co więcej, od chwili wydania nieprawomocnego wyroku pozwany musi liczyć się z tym, że niekorzystne dla niego orzeczenie sądu pierwszej instancji uprawomocni się i będzie podlegać wykonaniu, gdy sąd drugiej instancji oddali jego apelację. W takiej sytuacji pozwany, mając świadomość, że od przymusowego wykonania zobowiązania dzieli go jedynie czas rozpoznania sprawy w postępowaniu apelacyjnym, może podjąć działania ukierunkowane na ukrycie lub wyzbycie się majątku, a także na przedłużenie czasu trwania postępowania apelacyjnego poprzez podejmowanie działań obliczonych na wywołanie obstrukcji procesowej. W takich okolicznościach suspensywność apelacji powoduje wyraźną szkodę dla powoda.

Zarówno suspensywność apelacji, jak też jej brak stanowią o przyznaniu przez ustawodawcę prymatu ochronie praw jednej ze stron postępowania. Suspensywność działa w interesie pozwanego, a jej brak leży w interesie powoda. Z powyższych rozważań wynika, że mechanizm suspensywności posiada zarówno zalety, jak i wady. Warto więc zastanowić się, czy suspensywność jest konieczną cechą apelacji.

Konstytucja nie nakłada na ustawodawcę obowiązku ukształtowania apelacji jako środka o charakterze suspensywnym. Powinności takiej nie przewidują również akty prawa międzynarodowego określające standardy w tym zakresie. Powstaje więc pytanie, czy ukształtowanie apelacji jako środka, który nie powoduje wstrzymania uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia, odpowiadałoby konieczności właściwego wyważenia interesów stron postępowania cywilnego. Nie można w tym punkcie pominąć jednak stanowiska Trybunału Konstytucyjnego w przedmiocie potrzeby dominacji środków zaskarżenia, które wstrzymują wykonanie orzeczeń, nad tymi, które nie posiadają takiego przymiotu. Trybunał w swoim orzecznictwie podkreślał, że środki zaskarżenia o charakterze suspensywnym powinny mieć prymat nad tymi, które takiej cechy nie posiadają³⁰⁶.

W literaturze wyrażono pogląd, że art. 78 Konstytucji, stanowiący o dwuinstancyjności postępowania, nie nakłada na ustawodawcę bezwzględnego obowiązku ukształtowania środka zaskarżenia jako środka suspensywnego³⁰⁷. Pogląd ten dopuszcza możliwość wywoływania przez wyrok sądu pierwszej instancji takich skutków, jakie wywołuje wyrok prawomocny. Liberalne stanowisko doktryny w zakresie suspensywności stoi w opozycji do poglądu wyrażonego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. W tym miejscu warto powołać wyrok Trybunału z 28.11.2007 r.³⁰⁸, w którym wskazano, że „co do zasady, przed rozpoznaniem we właściwym trybie zażalenia osoby zainteresowanej, rozstrzygnięcie podjęte w pierwszej instancji nie powinno być wykonywane. Tylko w takim wypadku realne są gwarancje zachowania konstytucyjnego prawa skargi określonego w art. 78 Konstytucji. Z kolei konstytucyjna zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego ma charakter ustrojowy, określając ramy, w jakich sądy uprawnione są do wykonywania swoich kompetencji. Z zasady dwuinstancyjnego postępowania

³⁰⁶ Wyrok TK z 14.03.2006 r., SK 4/05, OTK-A 2006/3, poz. 29.

³⁰⁷ Zob. P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Art. 78 Prawo do zaskarżania orzeczeń i decyzji [w:] Konstytucja RP, t. 1, Komentarz art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, Legalis.

³⁰⁸ Wyrok TK z 28.11.2007 r., K 39/07, OTK-A 2007/10, poz. 129.

sądowego w sposób bezpośredni wynika zasada wykonywania wyłącznie prawomocnych rozstrzygnięć sądowych, a więc takich, które nie podlegają już zaskarżeniu w toku instancji (...)”. Zacytowane stanowisko Trybunału zostało poddane krytyce w literaturze³⁰⁹. Krytyka ta zogniskowana jest wokół tego, że uzasadnienie powyższego kontrowersyjnego poglądu nie wynika wprost z Konstytucji. Dodatkowo podkreśla się, że odstępstwo od suspensywności środka zaskarżenia w niektórych kategoriach spraw jest uzasadnione nie tylko dążeniem do usprawnienia postępowania, ale wręcz koniecznością zapewnienia skutecznej ochrony prawnej³¹⁰. Analiza powyższego stanowiska i jego uzasadnienia wskazuje, że odstępstwo od suspensywności środka zaskarżenia nie powoduje, iż środek taki może zostać automatycznie uznany za niekonstytucyjny. Nie można jednak w tym zakresie pominąć poglądu Trybunału Konstytucyjnego, który wypowiada się odmiennie we wskazanym temacie. Warto także mieć na uwadze, że prawna regulacja środków zaskarżenia o charakterze niesuspensywnym powinna uwzględniać potrzebę zapewnienia procesowej ochrony praw strony, która taki środek wnosi.

Całościowa ocena mechanizmu suspensywności apelacji powinna odnosić się zarówno do stanu, w którym taki mechanizm jest zasadą, jak też do stanu, w którym stanowi on wyjątek. W polskim prawie procesowym cywilnym suspensywność jest zasadniczą cechą apelacji, stąd też podczas dokonywania analiz należy posiłkować się rozwiązaniami prawnymi funkcjonującymi w krajach, w których istnieje regulacja odmienna. Pozwoli to spojrzeć na ten mechanizm nie tylko od strony teoretycznej, ale również praktycznej, ze zwróceniem szczególnej uwagi na praktyczny wymiar jego funkcjonowania. Tematyka ta jednak znacząco wykracza poza zakres niniejszego opracowania.

Jak wskazuje się w doktrynie, w ostatnich latach w wielu ustawodawstwach państw obcych, w tym francuskim i niemieckim, można zauważyć trend związany z większym promowaniem mechanizmów procesowych przyspieszających i usprawniających postępowanie, nawet kosztem niektórych gwarancji procesowych dotyczących postępowania odwoławczego³¹¹. Trend ten doprowadził we Francji do odwrócenia tradycyjnej regulacji natychmiastowej wykonalności wyroków poprzez

³⁰⁹ Zob. P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Art. 78 Prawo...*, Legalis.

³¹⁰ Zob. P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Art. 78 Prawo...*, Legalis.

³¹¹ Zob. P. Grzegorzczak, *Dopuszczalność...*, s. 219–322.

wprowadzenie jej jako zasady, od której istnieją wyjątki³¹². Na gruncie prawa polskiego zmiana kształtu mechanizmu natychmiastowej wykonalności w sposób, który zasadniczo we wszystkich sprawach cywilnych uczyniłby go regułą, a nie wyjątkiem, jest koncepcją w obecnych realiach zbyt daleko idącą. Jej skutki dla praktyki są bowiem trudne do oszacowania. Ewentualne zmiany w tym zakresie powinny następować stopniowo, a ich pierwszym krokiem może być wprowadzenie możliwości nadania rygoru natychmiastowej wykonalności wyrokom wydanym w wybranym postępowaniu odrębnym.

³¹² Zob. décret n° 2019-1333 du 11 décembre 2019 réformant la procédure civile.

Rozdział VII. Skutki wykonania wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności

7.1. Uwagi wprowadzające

Wydanie sprawiedliwego wyroku powinno w modelowych założeniach wieńczyć postępowanie cywilne. Ponieważ jednak założenia modelowe nie zawsze znajdują odzwierciedlenie w praktyce, proces cywilny przewiduje postępowanie apelacyjne, w którego toku sąd rozpoznający środek odwoławczy może dojść do przekonania, że zaskarżony wyrok jest wadliwy, i dokonać jego uchylenia lub zmiany. Suspensywność apelacji chroni pozwanego, jednocześnie jednak odsuwa w czasie wykonanie prawidłowych orzeczeń, co negatywnie wpływa na sprawność postępowania. Przedstawione okoliczności wskazują jednoznacznie, że w przypadku suspensywności apelacji ścierają się przeciwstawne interesy – interes powoda, który wygrał sprawę w sądzie pierwszej instancji i dąży do uzyskania wykonalności orzeczenia, oraz interes pozwanego, który kwestionuje wydany w sprawie wyrok. Zagwarantowanie w takiej sytuacji równowagi pomiędzy prawami stron postępowania nie jest łatwe.

Suspensywny charakter apelacji bez wątpienia działa na korzyść pozwanego. Warto jednak rozważyć, co by się stało, gdyby apelacja przestała mieć charakter suspensywny, a wyrok sądu pierwszej instancji byłby natychmiast wykonalny. W sytuacji zaskarżenia takiego orzeczenia, a następnie jego uchylenia lub zmiany przez sąd odwoławczy powstanie szereg problemów, w tym kwestia zwrotu pozwanemu spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia oraz naprawienia wyrządzonej mu szkody.

W obecnym stanie prawnym w kodeksie postępowania cywilnego funkcjonują regulacje odnoszące się do problematyki roszczeń restytucyjnych. W tym zakresie należy w szczególności wymienić art. 338 § 1 k.p.c., zgodnie z którym uchylając lub zmieniając wyrok z nadanym rygorem natychmiastowej wykonalności, sąd na wniosek pozwanego orzeka w orzeczeniu kończącym postępowanie o zwrocie spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub o przywróceniu stanu poprzedniego. Poza tym należy również powołać art. 415 k.p.c., który stanowi, że uchylając lub zmieniając

wyrok, sąd na wniosek skarżącego w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie orzeka o zwrocie spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub o przywróceniu stanu poprzedniego. Nie wyłącza to możliwości dochodzenia w osobnym procesie, także od Skarbu Państwa, naprawienia szkody poniesionej wskutek wydania lub wykonania wyroku. Do wskazanej grupy należy także zaliczyć regulacje odnoszące się do postępowania wywołanego wniesieniem skargi kasacyjnej (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c., art. 398¹⁶ k.p.c.), w sytuacji wskazanej w art. 398¹⁹ k.p.c., gdy Sąd Najwyższy uchyła wydane w sprawie wyroki oraz odrzuca pozew lub umarza postępowanie.

Roszczenie restytucyjne może być przedmiotem orzeczenia zarówno sądu pierwszej instancji (przykładowo w razie rozpoznawania roszczenia zgłoszonego w sprzeciwie od wyroku zaocznego), sądu drugiej instancji (w szczególności w razie rozpoznawania roszczenia w postępowaniu apelacyjnym) czy też Sądu Najwyższego (w szczególności w razie rozpoznawania roszczenia w ramach postępowania wywołanego skargą kasacyjną)³¹³.

Wskazane przepisy mają istotne znaczenie dla rozważań prowadzonych w kontekście zagadnienia natychmiastowej wykonalności wyroków sądu pierwszej instancji, bowiem analizując wskazaną problematykę, należy mieć na uwadze skutki, jakie mechanizm ten wywołuje zarówno w bliższej, jak i dalszej perspektywie. Mając na uwadze perspektywę dalszą, należy uwzględnić ryzyko, że natychmiastowa wykonalność może zamiast korzyści przynieść szkody w sytuacji, gdy okaże się, że dotyczyła wadliwego wyroku. Biorąc pod uwagę prawdopodobieństwo, że taka sytuacja może wystąpić, należy dokonać analizy i oceny tego, czy natychmiastowa wykonalność jest zasadna, potrzebna i przede wszystkim, czy przynosi więcej korzyści niż zagrożeń. Ponadto należy poddać ocenie możliwości kompensacji negatywnych rezultatów, jakie może przynieść zastosowanie natychmiastowej wykonalności wyroków.

7.2. Roszczenia restytucyjne określone w art. 338 k.p.c.

Rozważania w przedmiocie skutków uchylenia lub zmiany nieprawomocnego wyroku, na którego podstawie powód egzekwował swoje świadczenie, należy zacząć

³¹³ Zob. M. Manowska [w:] *Kodeks...*, art. 338, s. 1053.

od art. 338 k.p.c. Zgodnie z § 1 powołanego przepisu, uchylając lub zmieniając wyrok, któremu nadany został rygor natychmiastowej wykonalności, sąd na wniosek pozwanego orzeka w orzeczeniu kończącym postępowanie o zwrocie spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub o przywróceniu poprzedniego stanu. „Instytucja unormowana w art. 338 § 1 określana jest jako «restytucja» albo *restitutio in integrum*”³¹⁴.

Doniosłość wskazanej instytucji podkreślił Sąd Najwyższy w uchwale podjętej w pełnym składzie, zauważając, że jej istotnym walorem jest możliwość załatwienia istniejącego między stronami sporu w jednym postępowaniu, bez konieczności inicjowania przez pozwanego odrębnej sprawy w przedmiocie zwrotu spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub przywrócenia stanu poprzedniego³¹⁵. Wskazana regulacja odnosi się do skutków związanych z wykonaniem wyroku sądu zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności.

Zmiana wyroku, do której odnosi się powołany przepis, oznacza wydanie orzeczenia o oddaleniu powództwa w całości lub w części, natomiast uchylenie wyroku wiąże się z następczym orzeczeniem o odrzuceniu pozwu lub o umorzeniu postępowania³¹⁶. Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy, w przypadku wydania wyroku uchylającego orzeczenie sądu pierwszej instancji i przekazującego sprawę do ponownego rozpoznania, sąd w wyroku tym nie orzeka o roszczeniach restytucyjnych, bowiem wyrok ten nie kończy postępowania w sprawie³¹⁷.

Wskazany przepis kładzie nacisk na aktywne działanie pozwanego – bez wniosku z jego strony sąd nie zajmie się roszczeniami, o których mowa w art. 338 k.p.c.³¹⁸ W tym zakresie istotny jest czas, do którego pozwany może wystąpić ze wspomnianymi roszczeniami. Należy bowiem mieć na uwadze, że roszczenia te nie stanowią głównego przedmiotu procesu, a sąd orzeka o nich obok rozstrzygnięcia w przedmiocie żądania powoda. Jak wskazuje się w orzecznictwie, umiejscowienie art. 338 k.p.c. w części kodeksu dotyczącej postępowania przed sądem pierwszej instancji nie przesądza o fazie

³¹⁴ A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, art. 338, s. 1408.

³¹⁵ Zob. uchwała SN(PS) z 15.07.1974 r., Kw Pr 2/1974, OSNC 1974/12, poz. 203.

³¹⁶ Zob. A. Jakubecki, *Restitutio...*, s. 35 i n.

³¹⁷ Zob. wyrok SN z 18.07.1967 r., I PR 227/67, „Informacja Prawnicza – zeszyty karne” 1967/11, poz. 11.

³¹⁸ Zob. J. Gudowski, M. Jędrzejewska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, art. 338, s. 591.

postępowania, do której przepis ten się odnosi³¹⁹. Sąd Najwyższy dokonał wykładni art. 338 § 1 k.p.c. w zakresie wyznaczenia końcowego momentu, w którym pozwany może zgłosić wniosek restytucyjny, stwierdzając, że „wniosek może być zgłoszony najpóźniej przed zamknięciem rozprawy poprzedzającej wydanie orzeczenia, którym sąd decyduje o losie wyroku natychmiast wykonalnego, w następstwie którego zostało spełnione świadczenie”³²⁰. Wniosek spóźniony podlega odrzuceniu³²¹.

W praktyce wyłonił się kolejny problem związany z czasem złożenia wniosku restytucyjnego, a dotyczący zagadnienia, czy wniosek ten może zostać złożony po dacie, w której rygor natychmiastowej wykonalności nadany orzeczeniu przestał obowiązywać, czy też fakt obowiązywania rygoru jest warunkiem koniecznym złożenia wniosku. Mogą się bowiem w praktyce zdarzyć sytuacje, w których roszczenie powoda zostanie zaspokojone w całości lub w części na podstawie wyroku, któremu został nadany rygor natychmiastowej wykonalności, a rygor ten zostanie następnie uchylony. W tym przedmiocie z pomocą przychodzi wykładnia językowa przepisu, bowiem przepis odnosi się do wyroku, któremu został nadany rygor natychmiastowej wykonalności, co nie oznacza, że rygor ten musi obowiązywać w momencie składania wniosku restytucyjnego, a tym bardziej orzekania przez sąd w tym przedmiocie. Odmienna wykładnia może prowadzić do trudnych do zaakceptowania wniosków, że uprawnienie pozwanego wynikające z art. 338 § 1 k.p.c. nie może być dochodzone po uchyleniu rygoru natychmiastowej wykonalności. Takie rozumienie przepisu w sposób istotny wypaczałoby sens wskazanej regulacji. Zagadnienie to ma charakter praktyczny, a nie tylko akademicki, co znajduje odzwierciedlenie w judykaturze³²². Dodatkowo należy zauważyć, że możliwość wystąpienia przez pozwanego z omawianym roszczeniem nie aktualizuje się w sytuacji samego tylko uchylenia rygoru natychmiastowej wykonalności – niezbędne jest w tym zakresie uchylenie lub zmiana wyroku, któremu rygor ten został nadany³²³. Jak zaznaczył Sąd Najwyższy „imperatywna treść art. 338 § 1, art. 415 i 422 § 1 k.p.c. nie pozostawia wątpliwości co do tego, że sąd nie może pozostawić wniosku podmiotu uprawnionego bez

³¹⁹ Zob. wyrok SN z 6.06.2001 r., V CKN 1240/00, OSNC 2002/4, poz. 51.

³²⁰ Wyrok SN z 6.06.2001 r., V CKN 1240/00, OSNC 2002/4, poz. 51.

³²¹ Zob. wyrok SN z 30.01.2014 r., IV CSK 237/13, LEX nr 1441275.

³²² Zob. wyrok SN z 30.01.2014 r., IV CSK 237/13, LEX nr 1441275; wyrok SA w Białymstoku z 17.10.2012 r., I ACa 457/12, LEX nr 1235960.

³²³ Zob. J. Gudowski, M. Jędrzejewska [w:] *Kodeks...*, t. 2, art. 338, s. 592.

rozpoznania, jeżeli zachodzą warunki do orzeczenia o zwrocie lub przywróceniu do poprzedniego stanu”³²⁴. Stanowisko to zostało zaakceptowane przez doktrynę³²⁵.

Judykatura rozstrzygnęła również kwestię związaną z problematyką ustalenia, czy sąd pierwszej instancji ma możliwość orzeczenia o zwrocie spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub o przywróceniu poprzedniego stanu. Zgodnie z literalnym brzmieniem art. 338 § 1 k.p.c. – orzeczenie o roszczeniu restytucyjnym związane jest bowiem ze zmianą lub uchYLENIEM wyroku, któremu nadano rygor natychmiastowej wykonalności. Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że o przedmiotowym roszczeniu może orzekać także sąd pierwszej instancji. Sąd ten może dokonać powyższego zarówno podczas ponownego rozpoznania sprawy, w sytuacji gdy wydany uprzednio wyrok został uchylony przez sąd odwoławczy, lub też wydając wyrok w następstwie wniesienia niedewolutywnego środka zaskarżenia (w szczególności sprzeciwu od wyroku zaocznego)³²⁶.

W doktrynie wskazuje się, że ulokowanie analizowanego roszczenia w kodeksie postępowania cywilnego nie przesądza o jego procesowym charakterze³²⁷. Zakres roszczenia obejmuje zarówno zwrot spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia, przywrócenie stanu poprzedniego, jak też zwrot kosztów procesu, do których miał zastosowanie rygor natychmiastowej wykonalności³²⁸. Jak wskazano w judykaturze, „wszelkie inne roszczenia pozwanego związane z wykonaniem wyroku zaopatrzonego rygorem natychmiastowej wykonalności, zarówno odnoszące się do naprawienia szkody majątkowej wyrządzonej wykonaniem tego wyroku, jak też akcesoryjne od świadczeń restytuowanych, abstrahując od ich zasadności w danym, konkretnym przypadku, mogą być przez niego dochodzone wyłącznie w drodze odrębnego procesu”³²⁹. Stanowisko to zostało zaakceptowane przez doktrynę³³⁰. W literaturze wyrażono również pogląd, zgodnie z którym pozwany może dochodzić roszczeń określonych w art. 338 § 1 k.p.c. nie tylko w ramach toczącego się przeciwko niemu procesu, ale także w odrębnym postępowaniu³³¹.

³²⁴ Uchwała SN(PS) z 15.07.1974 r., Kw Pr 2/1974, OSNC 1974/12, poz. 203.

³²⁵ Zob. J. Gudowski, M. Jędrzejewska [w:] *Kodeks...*, t. 2, art. 338, s. 592.

³²⁶ Zob. wyrok SN z 24.11.1967 r., III CR 2477/67, LEX nr 1632745.

³²⁷ Zob. P. Telenga [w:] *Kodeks...*, art. 338, s. 551.

³²⁸ Zob. J. Gudowski, M. Jędrzejewska [w:] *Kodeks...*, t. 2, art. 338, s. 592–593; wyrok SA w Lublinie z 8.10.2020 r., I AGa 78/19, LEX nr 3101890.

³²⁹ Wyrok SA w Lublinie z 8.10.2020 r., I AGa 78/19, LEX nr 3101890.

³³⁰ Zob. J. Gudowski, M. Jędrzejewska [w:] *Kodeks...*, t. 2, art. 338, s. 592–593.

³³¹ Zob. A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, art. 338, s. 1410.

W doktrynie prawa procesowego cywilnego przedmiotem rozważań było zagadnienie, czy wniosek restytucyjny należy kwalifikować jako powództwo główne, powództwo wzajemne, środek odwoławczy, szczególną formę dochodzenia roszczenia czy swoistą kategorię wniosku procesowego³³². W piśmiennictwie przeważa pogląd, zgodnie z którym wniosek ten stanowi szczególną formę dochodzenia roszczenia³³³. Brak ustawowej regulacji szczegółowych wymogów formalnych dotyczących wniosku restytucyjnego powoduje, że choć stanowi on środek dochodzenia roszczenia, to nie podlega rygorom formalnym właściwym dla pozwu, w szczególności tym określonym w art. 187 § 1 k.p.c.³³⁴. W tym zakresie odnotować można również pogląd odmienny, niemający jednak charakteru dominującego³³⁵. Wniosek restytucyjny może zostać złożony na piśmie – wówczas przybiera formę pisma procesowego – lub ustnie do protokołu rozprawy³³⁶. Powinien on zawierać przytoczenie okoliczności faktycznych przemawiających za jego zasadnością oraz wskazanie dowodów na ich poparcie³³⁷. Pozwany powinien wykazać, że spełnił świadczenie albo że zostało ono od niego przymusowo wyegzekwowane. Najczęściej wykorzystywanymi w tym zakresie środkami dowodowymi są dokumenty, zeznania świadków oraz przyznanie okoliczności faktycznych przez stronę przeciwną³³⁸. W literaturze prezentowany jest pogląd, zgodnie z którym w razie ustnego zgłoszenia wniosku restytucyjnego przez pozwanego, dla skuteczności tego wniosku niezbędna jest obecność powoda na rozprawie, podczas której wniosek jest składany³³⁹.

W literaturze, w odniesieniu do wniosku restytucyjnego, sformułowano istotne postulaty *de lege ferenda*. Pierwszy z nich dotyczy odpowiedniego stosowania do tego wniosku przepisów regulujących wymogi formalne pozwu³⁴⁰. Wprowadzenie takiego rozwiązania ograniczyłoby wątpliwości interpretacyjne dotyczące formalnych wymagań omawianego pisma oraz ułatwiłoby sądowi jego ocenę pod kątem dopuszczalności

³³² Zob. A. Jakubecki, *Restitutio* ..., s. 151 – 155, K. Sokólska, *Natychmiastowa*..., s. 291-292.

³³³ Zob. A. Jakubecki, *Restitutio* ..., s. 151 – 155, B. Jaroni, *Wniosek egzekucyjny*, „Palestra” 4/2018, s. 30-37, K. Sokólska, *Natychmiastowa*..., s. 291-292.

³³⁴ Zob. B. Jaroni, *Wniosek* ..., s. 30-37, K. Weitz, 4. *Wniosek restytucyjny* [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom III. Środki zaskarżenia*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 1505.

³³⁵ Zob. K. Sokólska, *Natychmiastowa*..., s. 293.

³³⁶ Zob. K. Weitz, 4. *Wniosek* ..., s. 1505.

³³⁷ Zob. K. Weitz, 4. *Wniosek* ..., s. 1506.

³³⁸ Zob. E. Mazur, *Wniosek restytucyjny*, „Palestra” 1966/10/3-4, s. 29.

³³⁹ Zob. B. Jaroni, *Wniosek* ..., s. 30-37.

³⁴⁰ Zob. K. Sokólska, *Natychmiastowa*..., s. 293-294.

i zasadności. Drugi postulat dotyczy wprowadzenia regulacji, zgodnie z którą zasadniczą formą wniosku byłaby forma pisma procesowego. Postulat ten przewiduje jednak wyjątek, dopuszczając ustne zgłoszenie wniosku w przypadkach, w których możliwe jest również ustne wniesienie pozwu³⁴¹.

Uprawienie pozwanego do dochodzenia roszczeń określonych w art. 338 § 1 k.p.c. w toku toczącego się przeciwko niemu postępowania – niesie ze sobą wiele korzyści, w szczególności dla samego pozwanego. Zgłoszenie wskazanych roszczeń nie wiąże się z koniecznością uiszczenia opłaty sądowej, co z perspektywy ekonomicznej stanowi ułatwienie ich dochodzenia. Ponadto roszczenia są rozpoznawane co do zasady szybciej, niż miałyby to miejsce w razie dochodzenia ich w odrębnym postępowaniu. Analizowane unormowanie powoduje, że o żądaniu rozstrzyga sąd, który orzeka też o roszczeniu dochodzonym przez powoda od pozwanego, co przekłada się na skrócenie czasu wydania rozstrzygnięcia z uwagi na wiedzę sądu w zakresie stanu faktycznego i stanowisk stron. Z punktu widzenia wymiaru sprawiedliwości nie dochodzi natomiast do niepotrzebnego mnożenia postępowań. Regulacja art. 338 § 1 k.p.c. niewątpliwie przekłada się na uproszczenie i przyspieszenie dochodzenia roszczeń w postępowaniu cywilnym, minimalizując jednocześnie pozwanemu negatywne konsekwencje związane z wykonaniem wydanego przeciw niemu nieprawomocnego wyroku. Poza tym restytucja wpisuje się w postulaty ekonomii procesowej.

Należy także zaakcentować, że brak zgłoszenia przez pozwanego w toku pierwotnej sprawy roszczeń wskazanych w art. 338 § 1 k.p.c. nie oznacza, że nie może on dochodzić ich w odrębnym procesie. Pozwany może także połączyć w osobnym postępowaniu żądanie zasądzenia roszczeń restytucyjnych oraz naprawienia szkody, którą poniósł wskutek wykonania wyroku³⁴².

Istotnym zagadnieniem, które wymaga bliższej uwagi, jest sytuacja powoda, który na podstawie wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności uzyskał chociażby częściowe zaspokojenie swojego świadczenia. Uchylenie lub zmiana takiego wyroku powoduje dla niego istotne konsekwencje. Na podstawie wspomnianego już art. 338 § 1 k.p.c. sąd na wniosek pozwanego orzeka o zwrocie spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub o przywróceniu stanu poprzedniego.

³⁴¹ Zob. K. Sokólska, *Natychmiastowa...*, s. 293-294.

³⁴² Zob. J. Gudowski, M. Jędrzejewska [w:] *Kodeks...*, t. 2, art. 338, s. 593.

Rozstrzygnięcie to obejmuje poza elementami wprost wskazanymi w powołanym przepisie także koszty procesu, do których odnosił się wyrok zaopatrzony w rygor natychmiastowej wykonalności. Poza jego zakresem pozostają jednak inne roszczenia, które mogą przysługiwać pozwanemu³⁴³. Oznacza to, że powód musi liczyć się z ewentualnym żądaniem skierowanym wobec niego przez pozwanego, którego źródłem będzie wykonanie wadliwego wyroku. Aktualne w tym przedmiocie pozostaje stanowisko Sądu Najwyższego, który wskazał, że „strona, która egzekwuje świadczenie zasądzone na jej rzecz na podstawie nieprawomocnego wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności, powinna się liczyć z obowiązkiem zwrotu, jeżeli jej powództwo o zasądzenie tego świadczenia zostanie następnie oddalone na skutek rewizji strony przeciwnej (...) Przeświadczenie strony, egzekwującej świadczenie zasądzone natychmiast wykonalnym wyrokiem, o tym, że należy się jej to świadczenie, wyłącza jej złą wiarę i obowiązek naprawienia szkody przekraczającej wartość wyegzekwowanego świadczenia (art. 133 § 2 k.z., art. 414 k.c.), ale nie wyłącza obowiązku zwrotu wyegzekwowanego świadczenia jako nienależnego, gdy odpadła podstawa tego świadczenia wskutek oddalenia następnie powództwa”³⁴⁴. Stanowisko to, wyrażone ponad pół wieku temu, nie dość, że nie straciło swojej aktualności, to jeszcze pokrywa się ze stanowiskiem judykatury w zakresie roszczeń restytucyjnych sformułowanym w okresie międzywojennym. Już prawie sto lat temu Sąd Najwyższy podkreślał, że „powód, wykonywując nieprawomocny wyrok, korzysta jedynie z prawa, które mu Sąd przyznał, co zachodzi również w przypadku zabezpieczenia powództwa, nie zwalnia go od odpowiedzialności za szkody, zrządzone tymczasowym wykonaniem gdyż wykonanie dokonywa się na jego żądanie i w jego interesie, o ile przeto powód, uprzedzając wyrok prawomocny, korzysta z rygoru tymczasowej wykonalności, działa na własne ryzyko”³⁴⁵.

W doktrynie zarysował się spór co do podstawy materialnej roszczeń restytucyjnych. Część doktryny stoi na stanowisku, że roszczenia te podlegają ocenie w pryzmacie przepisów kodeksu cywilnego dotyczących nienależnego świadczenia

³⁴³ Zob. J. Gudowski, M. Jędrzejewska [w:] *Kodeks...*, t. 2, art. 338, s. 592–593.

³⁴⁴ Uchwała SN z 24.03.1967 r., III PZP 42/66, OSNC 1967/7–8, poz. 124.

³⁴⁵ Orzeczenie SN z 19.12.1929 r., C 1111/28, LEX nr 1636123.

(art. 410 k.c.)³⁴⁶. Pogląd ten znajduje akceptację również w judykaturze³⁴⁷, jednakże nie jest on przyjmowany bezspornie. Stanowisko odmienne prezentuje w szczególności Andrzej Jakubecki, argumentując, że „przepisy o nienależnym świadczeniu nie mogą być podstawą restytucji w przypadkach, w których nie chodzi o zwrot świadczenia, lecz o inne przywrócenie stanu poprzedniego”³⁴⁸. Według poglądu powołanego autora „mając na względzie okoliczność, że treść roszczenia, o którym mowa w art. 338 § 1, polega nie tylko na żądaniu zwrotu świadczenia, lecz także na przywróceniu stanu poprzedniego, co ewidentnie wykracza poza zakres roszczenia z tytułu nienależnego świadczenia, należy przyjąć, że mamy tu do czynienia z roszczeniem *sui generis*, którego podstawą jest art. 338 § 1. (...) W zakresie, w jakim art. 338 § 1 jest samoistną podstawą restytucji, przepis ten ma materialnoprawny charakter”³⁴⁹.

Z rozstrzygnięciem sądu dotyczącym roszczenia restytucyjnego, dochodzonego na podstawie art. 338 § 1 k.p.c., wiążą się kontrowersje związane z możliwością naruszenia zasady instancyjności. Orzeczenie wydane przez sąd pierwszej instancji, które zawiera rozstrzygnięcie o zgłoszonym przez pozwanego roszczeniu restytucyjnym, podlega zaskarżeniu. Jeżeli jednak o roszczeniu tym orzeka sąd drugiej instancji, strona nie ma możliwości wniesienia apelacji. Oznacza to, że jest pozbawiona możliwości poddania rozstrzygnięcia w zakresie roszczenia restytucyjnego kontroli w ramach postępowania apelacyjnego. W tym punkcie należy zwrócić uwagę na treść art. 176 ust. 1 Konstytucji, zgodnie z którym postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne. Związany ze wskazanym artykułem jest art. 78 Konstytucji, który stanowi, że każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, a wyjątki od tej zasady określa ustawa. Wskazane zagadnienie stanowiło przedmiot analizy Sądu Najwyższego, który podkreślił, że „wniosek restytucyjny nie powoduje wszczęcia nowego postępowania (sprawy). Osadzony jest wszak mocno w postępowaniu głównym, gdyż tylko w zakresie tego wniosku odwracają się role procesowe, natomiast proces (sprawa) główny jest kontynuowany. Dopiero rozstrzygnięcie tego procesu stanowi podstawę do orzeczenia o restytucji.

³⁴⁶ Zob. J. Gudowski, M. Jędrzejewska [w:] *Kodeks...*, t. 2, art. 338, s. 592; O. M. Piaskowska [w:] *Kodeks...*, 2020, art. 338, s. 881.

³⁴⁷ Zob. uchwała SN(PS) z 15.07.1974 r., Kw Pr 2/1974, OSNC 1974/12, poz. 203.

³⁴⁸ A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, art. 338, s. 1409.

³⁴⁹ A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, art. 338, s. 1409.

Innymi słowy restytucję warunkuje orzeczenie zasadnicze, czyli że powód nie ma prawa do świadczenia przyznanego mu wcześniejszym orzeczeniem sądowym, które okazało się nieprawidłowe i dlatego winien je zwrócić. Co do tego ostatniego obowiązku nie jest więc konieczny odrębny proces³⁵⁰. Sąd Najwyższy wyraźnie podkreślił związek roszczenia restytucyjnego ze sprawą główną, zaznaczając, że skoro rozstrzygnięcie w sprawie głównej nie podlega dalszemu zaskarżeniu w zwykłym toku instancji, to nie ma podstaw, aby uznać, że roszczenie restytucyjne, które jest przecież nierozzerwalnie związane ze sprawą główną, powinno podlegać osobnemu dalszemu zaskarżeniu³⁵¹. Z tej perspektywy przyznanie stronom prawa do wniesienia apelacji od rozstrzygnięcia w przedmiocie roszczeń restytucyjnych, gdy o roszczeniach tych orzekł sąd drugiej instancji, doprowadziłoby do nadmiernego mnożenia środków prawnych i przedłużało rozpoznanie sprawy. Wyrażona w Konstytucji zasada dwuinstancyjności nie oznacza we wskazanym kontekście, że orzeczenie w przedmiocie roszczenia restytucyjnego wydane przez sąd odwoławczy musi podlegać kontroli instancyjnej. W tym miejscu należy także dodać, że rozstrzygnięcie w przedmiocie roszczeń restytucyjnych może stanowić przedmiot kontroli Sądu Najwyższego w przypadku wniesienia skargi kasacyjnej. Jednakże w sprawach, w których nie przysługuje skarga kasacyjna, orzeczenie o roszczeniu restytucyjnym wydane przez sąd odwoławczy nie podlega kontroli.

Sąd Najwyższy w uchwale z 11.07.2012 r. wskazał ponadto, że orzeczenie o roszczeniu restytucyjnym przez sąd drugiej instancji związane jest z oceną zasadności roszczeń powoda i stanowi pokłosie tej oceny. Sąd podkreślił, że apelacja ma charakter apelacji pełnej, a obowiązkiem sądu odwoławczego jest dokonanie samodzielnych ustaleń faktycznych³⁵². Powyższe ma przemawiać za uznaniem, że stworzenie specjalnej ścieżki odwoławczej w zakresie roszczeń restytucyjnych w obecnym stanie prawnym nie jest niezbędne.

W kontekście powyższych rozważań ubocznie należy zauważyć, że kontrowersje wzbudza możliwość złożenia wniosku restytucyjnego w postępowaniu nakazowym. Zagadnienie to wykracza poza przedmiot niniejszego opracowania, zatem jedynie tytułem dygresji należy wskazać, że Sąd Najwyższy niekonsekwentnie odnosi się

³⁵⁰ Postanowienie SN z 25.02.2010 r., II PZ 3/10, LEX nr 585788.

³⁵¹ Zob. postanowienie SN z 25.02.2010 r., II PZ 3/10, LEX nr 585788.

³⁵² Zob. uchwała SN(7) z 11.07.2012 r., II PZP 1/12, OSNP 2013/5–6, poz. 49.

do wskazanej problematyki. W wyroku wydanym 10.06.2005 r. sąd ten wskazał, że nie jest dopuszczalne stosowanie przez analogię regulacji dotyczących wniosku restytucyjnego do nakazów zapłaty wydanych w postępowaniu nakazowym³⁵³. Pogląd taki został wyrażony również w literaturze. Jego uzasadnienie opiera się na wykładni językowej przepisów, które przewidują możliwość zgłoszenia wniosku restytucyjnego w sytuacji uchylenia lub zmiany wyroku³⁵⁴. Stanowisko odmienne Sąd Najwyższy wyraził w uchwale z 7.10.2009 r.³⁵⁵, jednakże jak zauważono w doktrynie, stanowisko to zostało wyrażone ubocznie, stąd też nie zawiera pogłębionej argumentacji odnoszącej się do wywodów stojących u podstaw tego poglądu³⁵⁶. Wśród obecnych poglądów doktryny dominuje stanowisko o dopuszczalności złożenia wniosku restytucyjnego w postępowaniu nakazowym³⁵⁷.

Szczególne regulacje dotyczące dochodzenia roszczeń restytucyjnych nie wyłączają możliwości dochodzenia w osobnym procesie naprawienia szkody poniesionej wskutek wykonania wyroku (art. 338 § 2 k.p.c.). Jak podkreśla się w doktrynie, odpowiedzialność odszkodowawcza powoda względem pozwanego nie posiada odrębnej szczególnej podstawy materialnej³⁵⁸. Regulacje dotyczące odpowiedzialności odszkodowawczej mają zapewnić pozwanemu możliwość uzyskania kompensacji szkody. Poszukując odpowiedzi na pytanie o funkcje tej odpowiedzialności, warto posiłkować się dorobkiem doktryny stworzonym dla potrzeb analizy odpowiedzialności powoda wynikającej ze szkody, jaką poniósł pozwany w wyniku wykonania postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia. W obu wypadkach chodzi bowiem o odpowiedzialność powoda wynikającą z obowiązku naprawienia szkody, która to szkoda powstała w następstwie wykonania orzeczenia.

W doktrynie wskazuje się, że odpowiedzialność powoda za szkodę w postępowaniu zabezpieczającym pełni między innymi funkcję prewencyjną³⁵⁹. Powód

³⁵³ Zob. wyrok SN z 10.06.2005 r., II CK 712/04, LEX nr 180865.

³⁵⁴ Zob. E. Mazur, *Jeszcze o wniosku restytucyjnym*, „Palestra” 1968/12/1, s. 95-98.

³⁵⁵ Zob. uchwała SN z 7.10.2009 r., III CZP 68/09, OSNC 2010/4, poz. 52.

³⁵⁶ Zob. A. Łazarska, *Procesowa dopuszczalność restitutio in integrum w postępowaniu nakazowym*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2017/7, s. 45-58.

³⁵⁷ Zob. A. Łazarska, *Procesowa...*, s. 93 i n.

³⁵⁸ Zob. M. Warciński, *Podstawa odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną wykonaniem natychmiast wykonanego orzeczenia* [w:] *Aurea praxis. Aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 2, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011.

³⁵⁹ Zob. M. Bączyk, *Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia w postępowaniu zabezpieczającym* [w:] *Aurea praxis. Aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 2, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011.

powinien mieć świadomość, że uzyskanie zaspokojenia jego roszczeń na podstawie wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności może spowodować odpowiedzialność po jego stronie, gdy wyrok ten zostanie uchylony lub zmieniony. Okoliczność ta powinna skłaniać go do rozsądnego korzystania z przysługujących mu praw. Ma to istotne znaczenie zwłaszcza w przypadku spraw kontrowersyjnych, dotyczących przedmiotu, co do którego występują rozbieżne poglądy prawne. Nawet osobiste przeświadczenie powoda o zasadności dochodzonych przez niego żądań nie zwalnia go od konieczności dokonania pogłębionej analizy, czy przeświadczenie to jest uzasadnione w okolicznościach faktycznych i prawnych sprawy. Ryzyko uchylecia lub zmiany wyroku, któremu nadano rygor natychmiastowej wykonalności, jest w przypadkach kontrowersyjnych podwyższone, stąd też powód powinien mieć na uwadze możliwość obciążenia go m.in. odpowiedzialnością odszkodowawczą wobec pozwanego.

Wart odnotowania jest wyrażony w doktrynie pogląd o możliwej nieefektywności dochodzenia przez pozwanego roszczeń wskazanych w treści art. 338 § 2 k.p.c. Argumentacja przemawiająca za wskazanym stanowiskiem koncentruje się wokół tezy o braku możliwości przypisania winy powodowi, który skierował do egzekucji nieprawomocny wyrok. Powód dysponował bowiem orzeczeniem sądu, a jego działanie mieściło się w granicach wyznaczonych przez przepisy prawa³⁶⁰. Jeszcze pod rządami dawnego kodeksu postępowania cywilnego wyrażono w doktrynie pogląd, że wyegzekwowanie przez powoda należności na podstawie nieprawomocnego wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności nie powoduje co do zasady powstania wobec powoda roszczenia odszkodowawczego³⁶¹. Jako wyjątki od tej zasady wskazano wyrządzenie pozwanemu szkody w sposób umyślny lub wskutek niedbalstwa, jeżeli dodatkowo było to połączone z nadużyciem prawa³⁶². Pogląd o braku odpowiedzialności odszkodowawczej powoda wobec pozwanego (z wyjątkiem sytuacji, gdy powodowi można przypisać winę w prowadzeniu egzekucji wobec pozwanego) reprezentowany jest także w obecnym orzecznictwie Sądu Najwyższego³⁶³. Próba powiązania roszczeń pozwanego w stosunku do powoda z odpowiedzialnością tego

³⁶⁰ Zob. A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, art. 338, s. 1415.

³⁶¹ Zob. Z. Fenichel, *Odpowiedzialność za szkodę w razie zmiany względnie uchylecia wykonanego orzeczenia*, „Głos Adwokatów” 1937/10, s. 306–314.

³⁶² Zob. Z. Fenichel, *Odpowiedzialność...*, s. 314.

³⁶³ Zob. uchwała SN z 7.10.2009 r., III CZP 68/09, OSNC 2010/4, poz. 52.

ostatniego na zasadzie ryzyka została skrytykowana w literaturze z uwagi na brak niezbędnej w takich sytuacjach podstawy prawnej³⁶⁴. Również Sąd Najwyższy skrytykował możliwość przypisania powodowi odpowiedzialności na zasadzie ryzyka³⁶⁵.

Na uwagę zasługuje również stanowisko Sądu Najwyższego, wskazujące na niejednolity charakter wniosku restytucyjnego w postępowaniu cywilnym mimo zbliżonej treści przepisów kodeksu postępowania cywilnego, które się do niego odnoszą (zob. art. 338 § 1, art. 415, art. 398¹⁵ § 1, art. 398¹⁶, art. 398¹⁹ k.p.c.). Powyższe oznacza, że sytuacja procesowa stron pod rządami wskazanych przepisów może się różnić³⁶⁶, jednakże jej wspólnym mianownikiem jest okoliczność, że wniosek restytucyjny stanowi szczególną formę dochodzenia roszczenia³⁶⁷.

7.3. Roszczenia restytucyjne określone w art. 415 k.p.c.

Artykuł 338 k.p.c. dotyczy likwidacji następstw wyegzekwowania świadczenia na podstawie nieprawomocnego orzeczenia sądu. Przepisy kodeksu postępowania cywilnego regulują także skutki uchylenia lub zmiany prawomocnego orzeczenia w ramach instytucji wznowienia postępowania. Zgodnie z art. 415 k.p.c., uchylając lub zmieniając wyrok, sąd na wniosek skarżącego w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie orzeka o zwrocie spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub o przywróceniu stanu poprzedniego. Zdanie drugie powołanego przepisu stanowi, że nie wyłącza to możliwości dochodzenia w osobnym procesie, także od Skarbu Państwa, naprawienia szkody poniesionej wskutek wydania lub wykonania wyroku. Powołana regulacja jest bardzo zbliżona do treści art. 338 k.p.c. Zasadnicza różnica polega w zasadzie na wyraźnym zaakcentowaniu możliwości dochodzenia przez pozwanego roszczeń od Skarbu Państwa.

Orzeczenie o roszczeniach określonych w art. 415 k.p.c. może nastąpić wyłącznie na wniosek skarżącego. Sądowi nie przysługuje w tym zakresie uprawnienie do działania z urzędu. Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego wniosek należy uznać za szczególną formę dochodzenia roszczenia³⁶⁸. Jako że art. 415 k.p.c. nie

³⁶⁴ Zob. A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, art. 338, s. 1415.

³⁶⁵ Zob. uchwała SN z 7.10.2009 r., III CZP 68/09, OSNC 2010/4, poz. 52.

³⁶⁶ Zob. postanowienie SN z 10.02.2012 r., II PK 180/11, LEX nr 1165813.

³⁶⁷ Zob. wyrok SN z 11.01.2018 r., III CSK 290/16, LEX nr 2510658.

³⁶⁸ Zob. wyrok SN z 11.01.2018 r., III CSK 290/16, LEX nr 2510658.

zakreśla terminu, w którym wniosek może być złożony, zagadnieniem tym zajął się Sąd Najwyższy, ustalając, że „powinno to nastąpić w takim czasie, aby sąd mógł go rozpoznać i załatwić w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie, a zatem przed zamknięciem rozprawy, po której sąd wydaje takie orzeczenie. Może to nastąpić także po wydaniu wyroku kasatoryjnego”³⁶⁹.

W kontekście rozważań dotyczących art. 338 § 1 k.p.c. znamionną okoliczność stanowił rozdzźwięk w doktrynie co do materialnego lub proceduralnego charakteru wskazanej regulacji. W odniesieniu do art. 415 k.p.c. Sąd Najwyższy w uchwale z 11.07.2012 r. wskazał, że „przepis art. 415 zdanie pierwsze w związku z art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. nie stanowi materialnoprawnej podstawy roszczenia o zwrot spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia”³⁷⁰. Sąd Najwyższy w swoich orzeczeniach naprowadza, że materialną podstawę roszczeń skarżącego wskazanych w art. 415 k.p.c. stanowią przepisy kodeksu cywilnego regulujące bezpodstawne wzbogacenie (świadczenie nienależne)³⁷¹.

Treść art. 415 k.p.c. wyraźnie wskazuje, że roszczenie restytucyjne nie obejmuje roszczeń odszkodowawczych związanych ze szkodą, jaką pozwany poniósł na skutek wydania lub wykonania orzeczenia. Tego rodzaju roszczeń pozwany może dochodzić w odrębnym postępowaniu. W doktrynie wskazuje się, że stanowi to pokłosie przyjęcia, że rozstrzygnięcie przez sąd o żądaniach pozwanego dotyczących roszczeń odszkodowawczych zdecydowanie wykracza poza ramy postępowania toczącego się na skutek skargi o wznowienie i wymaga wszczęcia odrębnego postępowania³⁷². Ponadto restytucja nie obejmuje kosztów prawomocnie zakończonego postępowania, ponieważ koszty te podlegają rozliczeniu w ramach kosztów sprawy toczącej się na skutek wznowienia postępowania³⁷³.

Instytucja restytucji uregulowana w art. 415 k.p.c. ma dla pozwanego szereg zalet – wniosek restytucyjny nie podlega opłacie sądowej, orzeczenie w tym zakresie zapada

³⁶⁹ Wyrok SN z 11.01.2018 r., III CSK 290/16, LEX nr 2510658.

³⁷⁰ Uchwała SN(7) z 11.07.2012 r., II PZP 1/12, OSNP 2013/5–6, poz. 49.

³⁷¹ Zob. uchwała SN(7) z 11.07.2012 r., II PZP 1/12, OSNP 2013/5–6, poz. 49; wyrok SN z 27.05.2014 r., II PK 242/13, LEX nr 1488901.

³⁷² Zob. K. Piasecki, *Zwrot spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia i przywrócenie stanu poprzedniego*, „Palestra” 1969/3, s. 30–44.

³⁷³ Zob. K. Weitz [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 3, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, art. 415, s. 452 i powołana tam literatura.

w ramach toczącego się już postępowania, co znacząco usprawnia i przyspiesza załatwienie sprawy.

Należy także dodać, że art. 415 k.p.c. stosuje się odpowiednio w razie uwzględnienia skargi kasacyjnej³⁷⁴, a także gdy w postępowaniu toczącym się na skutek wniesienia skargi kasacyjnej Sąd Najwyższy uchylił wydane w sprawie wyroki oraz odrzucił pozew lub umorzył postępowanie³⁷⁵.

W doktrynie wyrażono również pogląd, „że mimo odrębnej regulacji instytucji restytucji w postępowaniu wznowieniowym, kasacyjnym i w przypadku uchylenia lub zmiany wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności jest to instytucja o charakterze jednolitym”³⁷⁶.

7.4. Odpowiedzialność Skarbu Państwa za skutki wykonania wadliwego wyroku

Podstawa odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za szkodę wyrządzoną przez wydanie prawomocnego orzeczenia zawarta jest wprost w art. 417¹ § 2 k.c. Zdanie pierwsze powołanej regulacji stanowi, że jeżeli szkoda została wyrządzona przez wydanie prawomocnego orzeczenia lub ostatecznej decyzji, jej naprawienia można żądać po stwierdzeniu we właściwym postępowaniu ich niezgodności z prawem, chyba że przepisy odrębne stanowią inaczej. W przypadku wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności nie mamy jednak do czynienia z orzeczeniem, które posiada przymiot prawomocności, stąd też wskazana regulacja nie odnosi się do szkód wyrządzonych wydaniem nieprawomocnego wyroku, który został zaopatrzony w rygor natychmiastowej wykonalności³⁷⁷. Nie oznacza to jednak, że w takich sytuacjach nie istnieje podstawa prawna odpowiedzialności Skarbu Państwa. Jak wskazuje się w literaturze, podstaw tej odpowiedzialności należy upatrywać w art. 417 § 1 k.c.³⁷⁸, który reguluje odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną

³⁷⁴ Zob. art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. i art. 398¹⁶ k.p.c.

³⁷⁵ Zob. art. 398¹⁹ k.p.c.

³⁷⁶ D. Zawistowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, Artykuły 367–505(39), red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, art. 415, s. 431.

³⁷⁷ Zob. M. Wałachowska [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Zobowiązania. Część ogólna* (art. 353–534), red. M. Frasz, M. Habdas, Warszawa 2018, art. 417(1), s. 439; J. Gudowski, G. Bieniek [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Zobowiązania. Część ogólna*, red. J. Gudowski, Warszawa 2018, art. 417(1), s. 735.

³⁷⁸ Zob. J. Gudowski, G. Bieniek [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 735; G. Karaszewski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, Warszawa 2019, art. 417(1), s. 752; Ł. Węgrzynowski,

przez władzę publiczną. W doktrynie wyrażono jednak także odmienne stanowisko, zgodnie z którym „w odniesieniu do szkody powstałej wydaniem nieprawomocnego wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności obowiązywał i obowiązuje art. 338 § 2 k.p.c., który stanowi, że sąd, uchylając lub zmieniając taki wyrok, może na wniosek pozwanego orzec o restytucji, co nie wyłącza możliwości dochodzenia w osobnym procesie naprawienia szkody poniesionej wskutek wykonania wyroku, od strony przeciwnej, a nie od Skarbu Państwa”³⁷⁹. Pogląd ten znajduje częściowe oparcie w stanowisku Trybunału Konstytucyjnego, zgodnie z którym „nie ulega wątpliwości, że kwestia ustalania niezgodności z prawem indywidualnych rozstrzygnięć, które mogą być podstawą odpowiedzialności odszkodowawczej państwa, powinna zostać wyraźnie uregulowana ustawowo - ponieważ tylko w ten sposób mogą być na przyszłość wyeliminowane zasadnicze rozbieżności interpretacyjne oraz niespójność praktyki sądowej”³⁸⁰. Należy jednak zauważyć, że cytowane stanowisko Trybunału zostało wyrażone jedynie ubocznie, a omawiany pogląd nie ma charakteru dominującego. W literaturze zasadniczo przyjmuje się odpowiedzialność Skarbu Państwa za skutki wykonania nieprawomocnego wyroku, który został zaopatrzony w rygor natychmiastowej wykonalności³⁸¹.

W kontekście powyższych rozważań należy dodać, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego wyrażono stanowisko, zgodnie z którym nieprawomocne orzeczenie nie może stanowić podstawy roszczeń odszkodowawczych, jeżeli jego wadliwość została skorygowana w toku instancji³⁸².

Problematyka odpowiedzialności Skarbu Państwa za skutki wykonania wadliwego wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności ma charakter złożony i wielopłaszczyznowy. Jej szczegółowa analiza znacząco wykracza poza ramy tego opracowania, stąd też jedynie zasygnalizowano istnienie wskazanego zagadnienia.

Odpowiedzialność cywilna z tytułu wadliwego aktu stosowania prawa [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 1169–1182.

³⁷⁹J. Gudowski J., G. Bieniek [w:] *Kodeks cywilny* ..., s. 668.

³⁸⁰Wyrok TK z 4.12.2001 r., SK 18/00, OTK 2001, nr 8, poz. 256.

³⁸¹ Zob. G. Karaszewski [w:] *Kodeks* ..., s. 752, B. Łojewski, *Odpowiedzialność Skarbu Państwa za szkody wyrządzone nieprawomocnym orzeczeniem sądu cywilnego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 2009/308, s. 315, Ł. Węgrzynowski, *Odpowiedzialność* ..., s. 1169–1182.

³⁸² Zob. wyrok SN z 28.03.2007 r., II CSK 523/06, LEX nr 253425; A. Olejniczak [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Zobowiązania – część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014, art. 417(1), s. 442.

7.5. Uwagi podsumowujące

Możliwość wystąpienia przez pozwanego z wnioskiem restytucyjnym w ramach toczącego się postępowania stanowi przykład dbałości o właściwe wyważenie praw obu stron postępowania. Pozwany nie musi wytaczać odrębnego procesu celem odzyskania tego, co zostało od niego przymusowo wyegzekwowane na podstawie wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności, które to orzeczenie zostało następnie uchylone lub zmienione. Dotyczy to również sytuacji, w której nastąpiło dobrowolne spełnienie świadczenia celem uniknięcia egzekucji, przy jednoczesnym podważaniu zasadności tytułu egzekucyjnego. Wniosek restytucyjny stanowi sprawne narzędzie służące ograniczeniu mnożenia spraw sądowych i jednocześnie skuteczny mechanizm gwarantujący prawa pozwanego.

W doktrynie podkreśla się, że wniosek restytucyjny stanowi swoistą formę sądowego dochodzenia roszczeń. Z uwagi na powyższe postuluje się, aby nadać mu formę pisma procesowego, bez jednoczesnego uzależniania jego skuteczności od wniesienia stosownej opłaty sądowej³⁸³. Powyższe należy uznać za słuszną koncepcję.

Innych roszczeń wynikających z wykonania wadliwego wyroku pozwany musi dochodzić w osobnym procesie. Dotyczy to w szczególności roszczeń odszkodowawczych. Należy podkreślić, że za skutki wykonania wadliwego nieprawomocnego wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności odpowiedzialność ponosi nie tylko powód – wierzyciel, ale także Skarb Państwa. Odpowiedzialność tego ostatniego podmiotu zasadniczo nie jest podważana w doktrynie mimo braku przepisu szczególnego, który tę odpowiedzialność by regulował.

³⁸³ Zob. K. Sokólska, *Natychmiastowa...*, s. 293–296.

Rozdział VIII. Potrzeba zmian w regulacji rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków

8.1. Zagadnienia wstępne

Niniejsze opracowanie skupia się wokół idei wprowadzenia do postępowania cywilnego natychmiastowej wykonalności wyroków jako zasady, a nie wyjątku. Prowadzona analiza dotyczy w szczególności oceny dopuszczalności takiego rozwiązania według standardów międzynarodowych i krajowych, zbadania jego zalet i wad, ukazania praktycznego wymiaru stosowania tego mechanizmu (w szczególności na przykładzie rozwiązań francuskich) i wreszcie sformułowania ocen dotyczących ewentualnej zasadności wprowadzania takich rozwiązań na grunt prawa polskiego. Rozważania te, aby spełnić kryterium należytego osadzenia w obecnych realiach społeczno-gospodarczych, muszą także uwzględniać ocenę rygoru natychmiastowej wykonalności w jego aktualnym kształcie prawnym. Uczynienie mechanizmu natychmiastowej wykonalności zasadą jest pomysłem śmiałym, wymagającym analiz i badań oraz dyskusji w tym przedmiocie. Należy jednak zauważyć, że kilku uwag wymagają również mniej radykalne idee, oparte na obecnym kształcie rygoru natychmiastowej wykonalności, dotyczące dostosowania obowiązujących przepisów do obecnych potrzeb społeczno-gospodarczych. Analiza ta jest niezbędna do tego, aby wyznaczyć kierunki rozwoju instytucji natychmiastowej wykonalności w przypadku, gdy jej fundamentalna cecha w postaci wyjątkowego stosowania nie zostanie przez ustawodawcę zmieniona.

Obowiązujące obecnie regulacje w kodeksie postępowania cywilnego dotyczące rygoru natychmiastowej wykonalności nie podlegały istotnym zmianom od momentu wejścia kodeksu w życie. Od tej chwili minęło jednak już ponad 50 lat, co oznacza, że warto przyrzeć się tej instytucji pod kątem jej aktualności i skutecznego wypełniania nałożonych na nią zadań. Kilku uwag wymagają w szczególności: możliwość orzekania przez sąd z urzędu w przedmiocie nadania rygoru natychmiastowej wykonalności wyrokom wydanym w sprawach o naruszenie posiadania, konieczność nadawania klauzuli wykonalności orzeczeniom zaopatrzonym w rygor oraz zakaz nadawania rygoru natychmiastowej wykonalności w sprawach przeciwko Skarbowi Państwa.

W zakresie natychmiastowej wykonalności wyroków obowiązującej z mocy prawa kilku słów komentarza wymaga treść art. 477⁶ k.p.c., który odnosi się do natychmiastowej wykonalności wyroków sądów w sprawach z zakresu prawa pracy.

Ocena wskazanych rozwiązań prawnych umożliwia sformułowanie uwag co do prawidłowości ich kształtu lub zasadności dalszego funkcjonowania. Istotne w tym zakresie są przede wszystkim uwagi krytyczne, ponieważ ustalenie i wskazanie mankamentów poszczególnych rozwiązań prawnych otwiera pole do dalszej dyskusji w przedmiocie potrzeby i ewentualnego sposobu ich zmiany. Warto postulować również ograniczenie regulacji, które nie są niezbędne do prawidłowego funkcjonowania danej instytucji. Rolą doktryny jest wskazywanie potrzeb w zakresie zmiany konkretnych przepisów oraz kierunków, w jakich potrzeby te należy realizować, stąd też w opracowaniu zasygnalizowano najistotniejsze elementy, które należy wziąć pod uwagę podczas analizowania optymalizacji kształtu rygoru natychmiastowej wykonalności.

8.2. Orzekanie przez sąd obligatoryjnie z urzędu w przedmiocie nadania wyrokom rygoru natychmiastowej wykonalności

Dawny kodeks postępowania cywilnego dopuszczał orzekanie o rygorze natychmiastowej wykonalności wyłącznie na wniosek powoda. Obecne kodeksowe unormowania rygoru zerwały z tym wzorcem, dopuszczając ingerowanie przez sąd w niektórych sprawach z urzędu w tak istotną sprawę, jaką jest zapewnienie stronie możliwości prowadzenia egzekucji na podstawie nieprawomocnego wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności. Kodeks postępowania cywilnego reguluje zarówno sytuacje, w których sąd ma obowiązek z urzędu nadać orzeczeniu rygor natychmiastowej wykonalności, jak też sytuacje, w których może to uczynić, jednakże nie jest to jego obowiązek. Odniesienie się do sytuacji, w których sąd musi lub w których może nadać rygor natychmiastowej wykonalności z urzędu, umożliwia wyłonienie przyczyn przemawiających za wskazanym ukształtowaniem tej regulacji.

Zgodnie z art. 333 § 1 k.p.c. sąd z urzędu nadaje wyrokowi rygor natychmiastowej wykonalności w sprawach, w których zasądza alimenty, co do rat

płatnych po dniu wniesienia powództwa, a co do rat płatnych przed wniesieniem powództwa – za okres nie dłuższy niż za trzy miesiące, w sprawach, w których zasądza roszczenie uznane przez pozwanego, oraz w przypadkach, gdy uwzględniając powództwo, wydaje wyrok zaoczny. Wskazaną regulację uzupełnia art. 477² § 1 k.p.c., w myśl którego zasądzając należność pracownika w sprawach z zakresu prawa pracy, sąd z urzędu nada wyrokowi przy jego wydaniu rygor natychmiastowej wykonalności w części nieprzekraczającej pełnego jednomiesięcznego wynagrodzenia pracownika.

Analiza przypadków, w których sąd z urzędu nadaje wyrokowi rygor natychmiastowej wykonalności, pozwala na wysunięcie wniosku, że przypadki te można zasadniczo przyporządkować do dwóch grup. Pierwszą grupę można wyodrębnić z uwagi na kryterium podmiotowe – sąd ma obowiązek nadać rygor natychmiastowej wykonalności wyrokom wydanym w sprawach z powództwa osób uprawnionych do alimentów oraz w przypadkach, gdy zasądza należności pracownika. Kolejną grupę można wyodrębnić z uwagi na przyjęcie, że w należących do niej sprawach modelowo nie występuje między stronami spór dotyczący roszczenia lub też bierność pozwanego oznacza milczącą zgodę na wydanie orzeczenia. Do grupy tej należą sprawy zakończone zasądzającym wyrokiem zaocznym oraz zasądzającym wyrokiem wydanym w sprawie, w której pozwany uznał powództwo.

Odnosząc się do pierwszej z wymienionych w art. 333 § 1 k.p.c. przesłanek, należy wskazać, że nałożenie w sprawach alimentacyjnych na sąd obowiązku działania z urzędu wynika z potrzeby zapewnienia szybkiej i jak najpełniejszej ochrony stronie uprawnionej z tytułu alimentów. Alimenty w części przypadków stanowią niezbędne środki służące stronie do utrzymania, stąd też na sąd został nałożony obowiązek orzekania z urzędu w zakresie nadania rygoru wyrokowi zasądzającemu te należności. Rygor natychmiastowej wykonalności w sprawach dotyczących należności pracownika ma zapewnić powodowi szybszy dostęp do środków z tytułu wynagrodzenia za pracę, które w części przypadków mogą stanowić główne źródło utrzymania danej osoby. Należy także dodać, że art. 477² § 1 k.p.c. w żaden sposób nie ogranicza ani nie wyłącza możliwości nadania rygoru natychmiastowej wykonalności należnościom przysługującym pracownikowi w szerszym zakresie – na podstawie określonych

w innych przepisach przesłanek nadania rygoru. Powyższe stanowisko zostało potwierdzone przez judykaturę³⁸⁴.

Wskazane uprzywilejowanie osób dochodzących alimentów czy też należności pracowniczych wiąże się z przyjęciem, że podmioty te są potencjalnie słabszą stroną postępowania. W doktrynie podkreśla się, że zaklasyfikowanie do kategorii słabszej strony postępowania „może wynikać z przynależności do określonej grupy społeczno-zawodowej, kwalifikacji, poziomu intelektualnego, sytuacji materialnej czy znajomości prawa”³⁸⁵. Zarówno osoby dochodzące należności alimentacyjnych, jak i pracowniczych można zasadniczo zakwalifikować do tej kategorii. Powyższe stanowiło przyczynę, dla której sąd został obciążony obowiązkiem obligatoryjnego nadania rygoru natychmiastowej wykonalności wyrokom zasądzającym wydanym w sprawach z ich powództwa. Instrument ten w istocie faworyzuje podmioty, w których interesie został ustanowiony, lecz ma to na celu złagodzenie skutków wynikających z faktu, że co do zasady mogą one znajdować się w gorszym położeniu faktycznym niż pozwany.

Ochrona praw słabszej strony postępowania, która stoi za nałożeniem na sąd obowiązku działania z urzędu, uzasadnia nałożenie na sąd wymogu nadania wyrokowi z urzędu rygoru natychmiastowej wykonalności w obu kategoriach spraw wyżej wymienionych. Jednakże w tym miejscu warto przyrzeć się pozostałym przypadkom, w których sąd obligatoryjnie z urzędu nadaje rygor natychmiastowej wykonalności, aby ustalić, czy istnieją podstawy aksjologiczne takiej aktywności sądu.

Kolejne dwie przesłanki, których spełnienie zobowiązuje sąd do działania z urzędu – zasądzenie roszczenia uznanego przez pozwanego oraz uwzględnienie powództwa w formie wyroku zaocznego – wynikają z przyjęcia, że w wymienionych sprawach zasadniczo nie ma sporu co do zasadności powództwa (spełnienie warunków wydania wyroku zaocznego w części sytuacji odbierane jest jako milczące uznanie powództwa przez pozwanego). Okoliczność ta wpłynęła na zasadne przekonanie, że postępowanie we wskazanych sprawach można usprawnić poprzez nadanie wydanemu wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności z urzędu³⁸⁶.

³⁸⁴ Zob. postanowienie Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy z 16.09.1965 r., II CZ 107/65, LEX nr 1726273.

³⁸⁵ J. Bodio, W. Graliński, *Znaczenie...*, s. 260.

³⁸⁶ Zob. E. Warzocha, *Natychmiastowa...*

8.3. Orzekanie przez sąd z urzędu w przedmiocie nadania rygoru natychmiastowej wykonalności wyrokom wydanym w sprawach o naruszenie posiadania

Zgodnie z art. 333 § 2 k.p.c. sąd może z urzędu nadać wyrokowi rygor natychmiastowej wykonalności w sprawach, w których zasądza należność z weksła, czeku, dokumentu urzędowego lub dokumentu prywatnego, którego prawdziwość nie została zaprzeczona, oraz jeżeli uwzględni powództwo o naruszenie posiadania. Możliwość nadania przez sąd rygoru w sprawach, w których dochodzone należności wynikają z wymienionych powyżej dokumentów, jest konsekwencją przyjęcia, że dowody te stanowią na tyle wiarygodne podstawy uzasadniające żądanie powoda, że postępowanie w sprawach, w których zostały powołane celem uzasadnienia powództwa, można usprawnić poprzez umożliwienie nadania zapadłemu w sprawie wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności nawet z urzędu.

W kontekście dokumentów wymienionych w art. 333 § 2 k.p.c. kilka słów należy poświęcić warrantom i rewersom, które z przewidzianego w tym przepisie katalogu dokumentów zostały usunięte ustawą z 9.03.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw³⁸⁷. Definicję legalną warrantu i rewersu można odnaleźć w ustawie z 16.11.2000 r. o domach składowych oraz o zmianie Kodeksu cywilnego, Kodeksu postępowania cywilnego i innych ustaw³⁸⁸. Zgodnie z art. 2 pkt 3 tej ustawy warrant i rewers stanowią elementy dowodu składowego, czyli zbywalnego przez indos dokumentu wydanego przez dom składowy. Rewers stwierdzał posiadanie rzeczy złożonych na skład, a warrant – ustanowienie zastawu na rzeczach złożonych na skład. Wskazana ustawa została uchylona z dniem 1.07.2011 r. W doktrynie wskazuje się, że przyczyną powyższego było to, że domy składowe miały marginalne znaczenie dla praktyki obrotu gospodarczego³⁸⁹. Skoro instytucja ta nie przyjęła się w praktyce, to związane z nią regulacje kodeksu postępowania cywilnego dotyczące warrantów i rewersów również nie miały szerokiego zastosowania. Skalę tego zjawiska przedstawia analiza Konrada Zacharzewskiego, który wskazał, że „niezauważalny dla praktyki wymiar mają zmiany kodeksu postępowania

³⁸⁷ Ustawa z 9.03.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 614).

³⁸⁸ Ustawa z 16.11.2000 r. o domach składowych oraz o zmianie Kodeksu cywilnego, Kodeksu postępowania cywilnego i innych ustaw (Dz.U. Nr 114, poz. 1191).

³⁸⁹ Zob. K. Zacharzewski, *Domy składowe i dowody składowe de lege derogata*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2012/2, s. 43–47.

cywilnego spowodowane uchycieniem ustawy o domach składowych. *De lege lata* odpadła możliwość wydania nakazu zapłaty na podstawie warrantu oraz rewersu (art. 485 § 2 k.p.c.) na analogicznych zasadach jak na podstawie weksla i czeku. Niezauważalny, ponieważ w okresie obowiązywania ustawy o domach składowych hipoteza normy przewidzianej w tym przepisie w odniesieniu do warrantu oraz rewersu nie urzeczywistniła się ani razu³⁹⁰.

Wobec braku szerszego wykorzystywania warrantów i rewersów w praktyce, a także przede wszystkim z uwagi na uchycenie ustawy regulującej te dokumenty kwestią czasu było usunięcie regulacji ich dotyczących z kodeksu postępowania cywilnego. Pierwszym krokiem w tym kierunku była zmiana art. 485 § 2 k.p.c. polegająca na usunięciu warrantów i rewersów z podstaw wydania nakazu zapłaty. Zmiany tej dokonano na mocy ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustawy³⁹¹. Wspomniana nowelizacja kodeksu nie uwzględniła okoliczności, że odwołanie do warrantów i rewersów znajduje się także w art. 333 § 2 k.p.c., regulującym zasady nadania rygoru natychmiastowej wykonalności. Zostało to dostrzeżone dopiero w późniejszym czasie i ustawą z 9.03.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw³⁹² usunięto warranty i rewersy z treści art. 333 § 2 k.p.c. W uzasadnieniu projektu wskazano wprost, że „poprawka w art. 333 § 2 k.p.c., polegająca na skreśleniu słów: «warrantu, rewersu» ma charakter porządkujący i związana jest z faktem, że przy okazji zmian dokonywanych ustawą nowelizującą z dnia 4 lipca 2019 r. pominięto wskazany przepis przy wykreślaniu odwołania do nieistniejących już rewersów i warrantów”. Powyższe stanowi prawidłowy krok ustawodawcy, jednakże historia warrantów i rewersów pokazuje, że wszelkie nowelizacje powinny uwzględniać powiązania między przepisami, aby niepotrzebnie przez wiele lat nie utrzymywać regulacji odnoszących się do martwych instytucji prawnych.

Przechodząc do zasadniczego tematu tej części opracowania, należy wskazać, że przyznanie sądowi możliwości nadania rygoru z urzędu odnośnie do wyroku uwzględniającego powództwo o naruszenie posiadania wymaga pogłębionej analizy,

³⁹⁰ K. Zacharzewski, *Domy...*, s. 46.

³⁹¹ Dz.U. z 2019 r. poz. 1469.

³⁹² Dz.U. z 2023 r. poz. 614.

zwłaszcza że w doktrynie pojawił się głos o niezasadności uprzywilejowanego traktowania spraw o naruszenie posiadania³⁹³.

Sprawy o naruszenie posiadania stanowią w kodeksie postępowania cywilnego szczególnie wyróżnioną kategorię. Nie dość, że postępowanie o naruszenie posiadania zalicza się do postępowań odrębnych, posiadających swoistą regulację w stosunku do spraw rozpoznawanych w trybie zwykłym, to jeszcze w przypadkach uwzględnienia powództwa o naruszenie posiadania sąd może nadać wyrokowi rygor natychmiastowej wykonalności z urzędu. Ocena zasadności powyższych rozwiązań wymaga bliższej analizy kodeksowej regulacji dotyczącej spraw o naruszenie posiadania oraz przyczyn, dla których została ona w tak konkretny sposób ukształtowana.

Roszczenia posesoryjne reguluje art. 344 k.c., w myśl którego posiadaczowi przysługuje roszczenie o przywrócenie stanu poprzedniego i o zaniechanie naruszeń w stosunku do podmiotu, który samowolnie narusza posiadanie lub na którego korzyść to naruszenie nastąpiło. Istotne jest, że roszczenie to nie zależy ani od dobrej wiary posiadacza, ani też od zgodności posiadania ze stanem prawnym, chyba że prawomocne orzeczenie sądu lub innego powołanego do rozpoznawania spraw tego rodzaju organu państwowego stwierdziło, że stan posiadania powstały na skutek naruszenia jest zgodny z prawem. Postępowanie w sprawach dotyczących ochrony posiadania stanowi jedno z postępowań odrębnych uregulowanych w kodeksie postępowania cywilnego (art. 478 -479 k.p.c.). Odrębność od postępowania zwykłego przejawia się w ograniczonej kognicji sądu, który w takich sprawach bada jedynie ostatni stan posiadania i fakt jego naruszenia, nie rozpoznając samego prawa ani dobrej wiary pozwanego (art. 478 k.p.c.), oraz w wyłączeniu możliwości wniesienia powództwa wzajemnego (art. 479 k.p.c.).

Charakter roszczeń posesoryjnych zakłada konieczność zapewnienia im niezwłocznej ochrony. Służą temu w szczególności przytoczone powyżej regulacje kodeksu postępowania cywilnego, dotyczące ograniczenia zakresu badania przez sąd okoliczności faktycznych i prawnych sprawy, jak również zakaz powództwa wzajemnego. Sąd Najwyższy w uchwale z 29.06.2016 r., sygn. akt III CZP 25/16³⁹⁴, podkreślił, że szczególne prawne uregulowania dotyczące spraw o naruszenie

³⁹³ Zob. A. Góra-Błaszczkowska, *Postępowanie w sprawach o naruszenie posiadania, czyli o konieczności ograniczenia ilości postępowań odrębnych w Kodeksie postępowania cywilnego. Wybrane zagadnienia*, „Studia Prawnicze KUL” 2021/3, s. 83–103.

³⁹⁴ Uchwała SN z 29.06.2016 r., III CZP 25/16, OSNC 2017/5, poz. 53.

posiadania mają na celu zapewnienie szybkości ich rozstrzygnięcia. Badania przeprowadzone w zakresie praktyki sądowej dotyczącej rozpoznawania spraw o ochronę roszczeń posesoryjnych wykazały jednak, że sądy nie respektują ograniczenia kognicji, w szczególności prowadzą postępowania dowodowe w szerokim zakresie, co też przekłada się na wydłużenie czasu trwania spraw sądowych³⁹⁵.

W literaturze wysunięto śmiałą tezę dotyczącą zasadności wyeliminowania postępowania w sprawach o naruszenia posiadania z kategorii przewidzianych przez kodeks postępowania cywilnego postępowań odrębnych. Uzasadnieniem takiego stanowiska jest między innymi wyczerpanie w zasadniczej mierze społecznych potrzeb uzasadniających rozpoznanie przez sąd sporów dotyczących ochrony posiadania w postępowaniu innym niż zwykle³⁹⁶. W uzasadnieniu wskazanej teorii wskazuje się, że w realiach społecznych istniejących w okresie wprowadzania kodeksu postępowania cywilnego istnienie szczególnych przepisów dotyczących ochrony posiadania wynikało z ograniczeń w dostępności do ksiąg wieczystych i umożliwiało „uzgodnienie nieformalnego prawa z faktycznym posiadaniem”³⁹⁷. Teza ta znajduje potwierdzenie w literaturze okresu międzywojennego, gdzie wprost wskazywano, że za potrzebą ochrony posiadania przemawiają w szczególności utrudnienia faktyczne i prawne w wykazaniu prawa własności³⁹⁸. Zaznaczyć w tym miejscu należy, że już w okresie międzywojennym prowadzono rozważania nad zasadnością szczególnego traktowania postępowania posesoryjnego³⁹⁹. W literaturze tego okresu argumentowano, że ochrona posesoryjna „w stosunku do rzeczy ruchomych straciła (...) znaczenie praktyczne; w stosunku zaś do nieruchomości jest jeszcze potrzebna, lecz stanie się zbędną po udoskonaleniu i konsekwentnym przeprowadzeniu systemu hipotecznego oraz wzmocnieniu środków ochrony praw”⁴⁰⁰. Obecnie większa świadomość społeczna w zakresie zasad prawnych rządzących obrotem nieruchomościami w połączeniu z prawnymi gwarancjami ochrony własności osłabiają argumentację uzasadniającą szczególne traktowanie roszczeń posesoryjnych w postępowaniu cywilnym.

³⁹⁵ Zob. badania opisane przez M. Warcińskiego w: *Ochrona posiadania nieruchomości i służebności gruntowych*, „Prawo w Działaniu” 2013/15, s. 265.

³⁹⁶ Zob. A. Góra-Błaszczkowska, *Postępowanie...*, s. 83–103.

³⁹⁷ A. Góra-Błaszczkowska, *Postępowanie...*, s. 100.

³⁹⁸ E. Waśkowski, *Przyszłość skarg posesoryjnych*, „Palestra” 1937/1–2, s. 10–32.

³⁹⁹ Zob. S. Gołąb, *Uwagi o ochronie posiadania de lege ferenda*, RPEiS 1930/3, s. 399–404.

⁴⁰⁰ E. Waśkowski, *Przyszłość...*, s. 31–32.

W doktrynie postuluje się likwidację postępowania odrębnego w sprawach o naruszenie posiadania i ewentualne umieszczenie przepisów regulujących wskazany przedmiot w części kodeksu postępowania cywilnego regulującej zwykły tryb postępowania procesowego⁴⁰¹.

Dodatkowo należy zauważyć – w kontekście postawionej tezy o wyczerpaniu społecznych potrzeb stojących za procesowym uprzywilejowaniem spraw o naruszenie posiadania – że w kodeksie postępowania cywilnego istnieje postępowanie zabezpieczające, które w przypadku spraw o naruszenie posiadania daje bardziej adekwatne możliwości ochrony roszczeń powoda niż rygor natychmiastowej wykonalności. W przypadku udzielenia zabezpieczenia w postępowaniu o naruszenie posiadania zabezpieczenie to może mieć charakter antycypacyjny, zaspokajając roszczenie powoda w całości lub w części, jeszcze zanim w sprawie zapadnie wyrok. Okoliczność ta stanowi kolejny przyczynek do przeanalizowania dopuszczalności stosowania przez sąd z urzędu rygoru natychmiastowej wykonalności w sprawach o naruszenie posiadania.

Postępowanie zabezpieczające pełni funkcję pomocniczą w stosunku do postępowania rozpoznawczego i wykonawczego⁴⁰². Udzielenia zabezpieczenia, stosownie do treści art. 730 § 1 k.p.c., można żądać w każdej sprawie cywilnej podlegającej rozpoznaniu przez sąd lub też przez sąd polubowny. Istotne jest, że zabezpieczenie może zostać udzielone również przed wszczęciem postępowania (art. 730 § 1 k.p.c.). Należy też dodać, że wniosek o udzielenie zabezpieczenia podlega rozpoznaniu bezzwłocznie, zasadniczo w ciągu tygodnia od wpłynięcia do sądu, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Jeżeli zgodnie z ustawą wniosek ma być rozpoznany na rozprawie, powinna się ona odbyć w terminie miesiąca od wpłynięcia wniosku do sądu (art. 737 k.p.c.).

Wskazana instytucja jest zaliczana do środków tymczasowej ochrony prawnej⁴⁰³. Przed postępowaniem zabezpieczającym postawiono cele w postaci zapewnienia

⁴⁰¹ Zob. S. Cieślak, *Aksjologiczne uzasadnienie postępowań odrębnych w procesie cywilnym*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022/5; A. Jakubecki, *Jednolitość czy różnorodność postępowania cywilnego? Optymalny model kodeksu postępowania cywilnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022/5.

⁴⁰² Zob. Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie...*, s. 601.

⁴⁰³ Zob. w szczególności E. Wengerek, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do części drugiej kodeksu postępowania cywilnego*, t. 1, Warszawa 1994, s. 15 i n.; A. Jakubecki, *Tymczasowa ochrona...*, s. 29 i n.

wykonalności lub skuteczności orzeczeń, regulacji stosunków między stronami, ewentualnie tymczasowego zaspokojenia roszczeń⁴⁰⁴. Regulacje dotyczące zabezpieczenia mają zapewnić ochronę roszczeń uprawnionego, jednocześnie jednak nie prowadząc co do zasady do ich zaspokojenia przed uprawomocnieniem się wydanego w sprawie wyroku.

W doktrynie dokonano podziału zabezpieczenia na konserwacyjne i nowacyjne⁴⁰⁵. Zabezpieczenie konserwacyjne służy utrzymaniu istniejącego stanu rzeczy (typowym jego przykładem jest zabezpieczenie roszczeń pieniężnych uregulowane w art. 747 pkt 3 k.p.c. poprzez zakaz zbywania lub obciążania nieruchomości, która nie ma urzędzonej księgi wieczystej lub której księga wieczysta zaginęła lub uległa zniszczeniu), natomiast zabezpieczenie nowacyjne w sposób tymczasowy kreuje nową sytuację (z tego typu zabezpieczeniem mamy do czynienia w szczególności w razie unormowania przez sąd praw lub obowiązków stron lub uczestników postępowania w czasie trwania postępowania – art. 755 § 1 pkt 1 k.p.c.). Istotne jest, że zabezpieczenie nowacyjne w niektórych przypadkach (zwłaszcza w części spraw dotyczących naruszenia posiadania) może doprowadzić do zaspokojenia roszczenia uprawnionego w części lub też nawet w całości, przybierając formę zabezpieczenia o charakterze antycypacyjnym⁴⁰⁶.

Zabezpieczenie w sprawach dotyczących roszczeń o zaniechanie, wynikających z prawa posiadania, ma na celu „jak najszybsze, choć tylko prowizoryczne, przerwanie bezprawnych działań podejmowanych przez obowiązane”⁴⁰⁷. Katalog sposobów zabezpieczenia roszczeń pieniężnych jest ograniczony (art. 747 k.p.c.), natomiast w przypadku zabezpieczenia roszczeń niepieniężnych, a takich dotyczy postępowanie odrębne w sprawach o naruszenie posiadania, sąd udziela zabezpieczenia w taki sposób, jaki uzna za odpowiedni w danych okolicznościach (art. 755 § 1 k.p.c.).

Udzielenie zabezpieczenia jest uzależnione zasadniczo od spełnienia dwóch przesłanek: uprawdopodobnienia roszczenia oraz interesu prawnego w udzieleniu zabezpieczenia (art. 730¹ § 1 k.p.c.). Interes prawny istnieje wtedy, gdy brak zabezpieczenia uniemożliwi lub poważnie utrudni wykonanie zapadłego w sprawie

⁴⁰⁴ Zob. A. Jakubecki, *Tymczasowa ochrona...*, s. 29 i n.

⁴⁰⁵ Zob. W. Berutowicz, *Postępowanie...*, s. 368–369.

⁴⁰⁶ Zob. Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie...*, s. 602–603.

⁴⁰⁷ A. Jakubecki [w:] *System...*, s. 408.

orzeczenia lub w inny sposób uniemożliwi lub poważnie utrudni osiągnięcie celu postępowania (art. 730¹ § 2 k.p.c.). W sprawach dotyczących zabezpieczenia roszczeń niepieniężnych należy mieć na uwadze, że w sytuacji, gdy zabezpieczenie jest konieczne dla odwrócenia grożącej szkody lub innych niekorzystnych dla uprawnionego skutków, nie stosuje się art. 731 k.p.c., który stanowi, że zasadniczo zabezpieczenie nie może zmierzać do zaspokojenia roszczenia (art. 755 § 2¹ k.p.c. w zw. z art. 731 k.p.c.).

Kognicja sądu w procesie dotyczącym naruszenia posiadania jest ograniczona. W zakresie przesłanek pozytywnych odnosi się do ostatniego stanu posiadania i faktu jego naruszenia. Sąd nie rozpoznaje samego prawa ani dobrej wiary pozwanego. W literaturze wskazuje się, że sąd nie bada, czy powodowi przysługuje prawo do posiadania danej rzeczy, lecz ogranicza się do rozstrzygnięcia „o posiadaniu, tj. atrybucie prawa do posiadania”⁴⁰⁸. Skromna regulacja kodeksu postępowania cywilnego dotycząca postępowania w sprawach o naruszenie posiadania (ograniczona do dwóch artykułów) uzupełniona jest przepisami kodeksu cywilnego. To właśnie w kodeksie cywilnym uregulowana jest kolejna przesłanka, którą sąd bada w sprawach o naruszenie posiadania – przesłanka negatywna w postaci braku istnienia prawomocnego orzeczenia sądu lub innego powołanego do rozpoznawania spraw tego rodzaju organu państwowego stwierdzającego, że stan posiadania powstały na skutek naruszenia jest zgodny z prawem⁴⁰⁹. Regulacje postępowania odrębnego w sprawach o naruszenie posiadania są ukształtowane w sposób, który ma na celu umożliwienie szybkiego rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy przez sąd⁴¹⁰.

Jak podkreśla się w literaturze „przyczyną wyodrębnienia postępowania w sprawach o naruszenie posiadania była potrzeba zapewnienia szybkiego, choć tymczasowego rozstrzygnięcia sądu w celu likwidacji samowoli i zachowania określonego stanu faktycznego do czasu, kiedy zainteresowani nie uregulują kwestii prawnych na drodze cywilnej bądź administracyjnej. Postępowanie w sprawach o naruszenie posiadania więc nie dotyczy szczególnych podmiotów ani roszczeń, które

⁴⁰⁸ H. Pietrkowski, 8. *Postępowanie w sprawach o naruszenie posiadania* [w:] H. Pietrkowski, *Metodyka...*, s. 1067.

⁴⁰⁹ Zob. art. 344 § 1 k.c.

⁴¹⁰ M. Manowska, *Rozdział IV. Postępowanie w sprawach o naruszenie posiadania* [w:] *Postępowania odrębne w procesie cywilnym*, Warszawa 2012, LEX.

wymagałyby rozbudowanej i kompleksowej osobnej regulacji postępowania⁴¹¹. Skoro zatem postępowanie w sprawach dotyczących naruszenia posiadania skoncentrowane jest na szybkim zapewnieniu ochrony roszczeń posiadacza⁴¹², to zauważyć należy, że cel ten można osiągnąć w ramach postępowania zabezpieczającego, bez potrzeby stosowania instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności. Podkreślić przy tym trzeba, że ochrona posiadacza w ramach postępowania zabezpieczającego może być ochroną bardziej skuteczną niż ta wynikająca z rygoru natychmiastowej wykonalności.

Z powyższych rozważań wynika, że argumentem uzasadniającym możliwość nadania rygoru natychmiastowej wykonalności wyrokom uwzględniającym powództwo o naruszenie posiadania jest dążenie do zapewnienia szybkiej ochrony praw posiadacza. Rygor natychmiastowej wykonalności związany jest z wydanym w sprawie wyrokiem. Instytucja ta, ze swojej istoty, nie może oddziaływać na prawa posiadacza na etapie przedprocesowym lub w toku procesu, ale jeszcze przed wydaniem wyroku. Nie oznacza to jednak, że w czasie od momentu naruszenia prawa do chwili wydania wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności posiadacz jest pozbawiony możliwości uzyskania skutecznej ochrony prawnej. Jego prawa mogą podlegać ochronie w ramach instytucji zabezpieczenia (art. 730 i n. k.p.c.). Udzielenie przez sąd zabezpieczenia możliwe jest bowiem jeszcze na etapie poprzedzającym wszczęcie postępowania w sprawie (art. 730 § 2 k.p.c.). Okoliczność ta może mieć istotne znaczenie w postępowaniu o naruszenie posiadania, jeżeli posiadacz zostanie zaskoczony nagłą koniecznością ochrony swoich praw (w szczególności gdy nie przewidywał wcześniej możliwości utraty posiadania i powstania konfliktu pomiędzy nim a podmiotem, który dopuścił się naruszenia jego praw), a z określonych względów nie ma możliwości w danej chwili zainicjowania postępowania. Wniosek o udzielenie zabezpieczenia posiadacz może złożyć także jednocześnie z pozwem lub też w dalszym toku postępowania.

Odnosząc powyższe do szybkości postępowania, jako jednego z nadrzędnych postulatów postępowania odrębnego w sprawach o naruszenie posiadania, bez wątpienia można wskazać, że w postępowaniu zabezpieczającym posiadacz może szybciej uzyskać ochronę swoich praw, niż ma to miejsce w sytuacji nadania wyrokowi rygoru

⁴¹¹ M. Manowska, *Rozdział IV. Postępowanie...*

⁴¹² G. Misiurek [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, *Artykuły 367–505(39)*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, art. 478, s. 842–843.

natychmiastowej wykonalności. Warto jednakże ustalić również stopień ochrony, jaki otrzymuje posiadacz w razie skorzystania z postępowania zabezpieczającego, i odnieść go do stopnia ochrony wynikającego z nadania orzeczeniu rygoru natychmiastowej wykonalności.

Nieprawomocny wyrok uwzględniający powództwo o naruszenie posiadania, któremu nadano rygor natychmiastowej wykonalności, jest tytułem egzekucyjnym. Po nadaniu klauzuli wykonalności staje się tytułem wykonawczym, na podstawie którego uprawniony może prowadzić egzekucję. Uprawnienia posiadacza są więc zasadniczo zabezpieczone w takim samym zakresie, jaki gwarantuje mu prawomocny wyrok uwzględniający powództwo.

Zabezpieczenie w sprawach o naruszenie posiadania, aby właściwie spełniało swój cel, powinno być skorelowane z założeniami szybkości rozstrzygania spraw posesoryjnych oraz ochrony praw posiadacza. Należy jednak mieć na uwadze, że antycypacyjny charakter orzeczenia w przedmiocie zabezpieczenia nie jest typową cechą tej instytucji. Tymczasem w części spraw dotyczących naruszenia posiadania to, komu w danej chwili przysługuje posiadanie, jest okolicznością mającą pierwszorzędne znaczenie. Możliwość odzyskania posiadania dla powoda, który został go pozbawiony, jest niezwykle istotną kwestią. Wystarczy powołać się na przykład posiadaczy służebności drogowej, którzy przez naruszenie ich prawa zostali pozbawieni możliwości dojazdu lub przechodu do swojej nieruchomości. Decyzja w przedmiocie udzielenia zabezpieczenia w sprawach o naruszenie posiadania wymaga wnikliwej analizy, ale jednocześnie musi być podjęta szybko. Przy czym zabezpieczenie powinno być adekwatne w stosunku do potrzeb posiadacza.

W przypadku zabezpieczenia roszczeń niepieniężnych sąd nie jest ograniczony zamkniętym katalogiem sposobów zabezpieczenia (jak ma to miejsce w przypadku zabezpieczenia roszczeń pieniężnych – art. 747 k.p.c.), lecz może udzielić zabezpieczenia w sposób, w jaki w danej sytuacji uzna za odpowiedni (art. 755 § 1 k.p.c.). Zgodnie z art. 731 k.p.c. zabezpieczenie nie może zmierzać do zaspokojenia roszczenia, chyba że ustawa stanowi inaczej. Ograniczenie to wynika z tego, że główny cel postępowania zabezpieczającego upatrywany jest w zapewnieniu tymczasowej ochrony prawnej, a nie w umożliwianiu powodowi zaspokojenia roszczeń. Wyjątek od wskazanego przepisu znajduje się m.in. w art. 755 § 2¹ k.p.c., zgodnie

z którym przepisu art. 731 k.p.c. nie stosuje się, jeżeli zabezpieczenie jest konieczne dla odwrócenia grożącej szkody lub innych niekorzystnych dla uprawnionego skutków. Poza tym należy mieć również na uwadze art. 730¹ § 3 k.p.c., w myśl którego sąd, dokonując wyboru sposobu zabezpieczenia, uwzględnia interesy stron lub uczestników w takiej mierze, aby uprawnionemu zapewnić należytą ochronę, lecz jednocześnie nie obciążać pozwanego ponad potrzebę.

W przypadku spraw o naruszenie posiadania sąd może zastosować zabezpieczenie nowacyjne polegające „na tymczasowym unormowaniu stosunków między uprawnionym a obowiązującym na ogół według spodziewanej treści mającego zapaść orzeczenia”⁴¹³. W praktyce oznacza to przykładowo, że sąd może zabezpieczyć roszczenie o zaniechanie naruszenia posiadania służebności przechodu i przejazdu poprzez nakazanie umożliwienia powodowi korzystania z określonego szlaku drogowego, co może odpowiadać treści dochodzonego w sprawie roszczenia⁴¹⁴. Interes prawny według art. 730¹ § 2 k.p.c. istnieje wtedy, gdy brak zabezpieczenia uniemożliwi lub poważnie utrudni wykonanie zapadłego w sprawie orzeczenia lub w inny sposób uniemożliwi lub poważnie utrudni osiągnięcie celu postępowania w sprawie. W doktrynie wyrażono pogląd, że „interes prawny w udzieleniu zabezpieczenia może wyrażać się także w potrzebie uzyskania natychmiastowej ochrony prawnej o treści nieróżniącej się od ochrony żądanej w merytorycznym postępowaniu w sprawie”⁴¹⁵.

Z powyższego wynika, że zabezpieczenie udzielone w sprawach o naruszenie posiadania może zapewniać uprawnionemu taki sam stopień ochrony jak nieprawomocny wyrok uwzględniający powództwo zaopatrzony w rygor natychmiastowej wykonalności. Co jest jednak bardzo istotne – ochrona wynikająca z zabezpieczenia może zostać udzielona szybciej niż ochrona wynikająca z rygoru natychmiastowej wykonalności. Skorzystanie z możliwości, jakie daje postępowanie zabezpieczające, należy do uprawnionego (art. 732 k.p.c.). W przypadku zaś nadania rygoru natychmiastowej wykonalności wyrokowi uwzględniającemu powództwo o naruszenie posiadania taka forma ochrony posiadacza może zostać zastosowana przez

⁴¹³ W. Broniewicz, *Postępowanie ...*, s. 393.

⁴¹⁴ Zob. postanowienie SO w Rzeszowie z 25.06.2014 r., V Cz 469/14, LEX nr 1868625.

⁴¹⁵ A. Jakubecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz do art. 730–1217*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2017, s. 45.

sąd z urzędu (art. 333 § 2 k.p.c.). W doktrynie wskazuje się, że powyższe stanowi przejaw wzmocnienia praw powodów dochodzących ochrony posiadania⁴¹⁶.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na wyniki powołanych wcześniej badań spraw sądowych dotyczących naruszenia posiadania, zgodnie z którymi długość trwania sprawy o naruszenie posiadania (średnio ponad pół roku w pierwszej instancji) nie stała się przyczynkiem do korzystania przez powodów z możliwości składania wniosku o zabezpieczenie powództwa. Wnioski takie złożono w 10% spraw⁴¹⁷. Stanu tego nie można przypisać nieznajomości prawa przez powodów ani brakowi wiedzy o korzyściach płynących z zastosowania tej instytucji, bowiem zdecydowana większość powodów korzystała z usług profesjonalnych pełnomocników⁴¹⁸. Powyższe prowadzi do konkluzji, że skoro wykorzystanie zabezpieczenia w sprawach o naruszenie posiadania nie jawi się w większości przypadków jako konieczność, to tym bardziej nie zachodzi potrzeba, aby sąd z urzędu nadawał rygor natychmiastowej wykonalności w tej kategorii spraw. Należy podkreślić, że wyeliminowanie możliwości działania sądu z urzędu w tym zakresie nie pozbawia powoda uprawnienia do domagania się zastosowania tej instytucji na jego wniosek. Dopuszczenie możliwości nadawania rygoru natychmiastowej wykonalności z urzędu powinno być zasadniczo ograniczone, jako działalność ingerująca w zasadę równouprawnienia stron.

8.4. Uprzywilejowanie Skarbu Państwa

Kolejnym zagadnieniem związanym z rygorem natychmiastowej wykonalności, które wymaga bliższej analizy, jest regulacja zawarta w art. 335 § 2 k.p.c., stanowiącym, że w sprawach przeciwko Skarbowi Państwa nie można orzec natychmiastowej wykonalności wyroku, nawet za zabezpieczeniem. Od normy tej istnieje wyjątek dotyczący wyroku zasądzającego należność pracownika w sprawach z zakresu prawa pracy, w części nieprzekraczającej pełnego jednomiesięcznego wynagrodzenia pracownika (art. 477² § 1 k.p.c.). W literaturze wskazuje się, że uzasadnieniem dla powołanego generalnego uprzywilejowania pozycji Skarbu Państwa jest okoliczność, że podmiot ten jest wypłacalny i nie ma obaw

⁴¹⁶ E. Warzocha, *Natychmiastowa...*

⁴¹⁷ Zob. badania opisane przez M. Warcińskiego w: *Ochrona...*, s. 259.

⁴¹⁸ Zob. badania opisane przez M. Warcińskiego w: *Ochrona...*, s. 259.

co do ewentualnej niemożności wyegzekwowania od niego prawomocnie zasądzonej należności⁴¹⁹.

Funkcjonowanie instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności jest uzasadnione w szczególności dążeniem do przyspieszenia postępowania, wyeliminowaniem obawy, że opóźnienie w egzekwowaniu wyroku wywołane koniecznością uprzedniego jego uprawomocnienia spowoduje, że wyrok ten nie będzie mógł zostać wykonany lub też jego wykonanie napotka poważne trudności, ponadto również potrzebą szybkiego zaspokojenia roszczenia powoda. Argumenty przemawiające za wyłączeniem możliwości nadania rygoru natychmiastowej wykonalności w sprawach przeciwko Skarbowi Państwa zogniskowane są wyłącznie wokół tezy, że jest to podmiot wypłacalny a stan ten nie ulegnie zmianie przez cały czas trwania postępowania. W literaturze wyrażono opinię, że nadanie rygoru natychmiastowej wykonalności w sprawie prowadzonej przeciwko Skarbowi Państwa „nie spełniałoby swojej funkcji”⁴²⁰. Argumentacja ta pomija przesłanki inne niż odnoszące się do skutków opóźnienia w egzekwowaniu wyroku, uzasadniające nadanie orzeczeniu rygoru natychmiastowej wykonalności. Z powyższego wynika wniosek, że ustawodawca w sposób jednoznaczny zróżnicował sytuację prawną podmiotów występujących w charakterze strony pozwanej, biorąc pod uwagę kryterium podmiotowe. Z zestawienia przyczyn uzasadniających nadanie wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności z argumentacją wyjaśniającą uprzywilejowanie Skarbu Państwa wynika jednak, że uprzywilejowanie tego ostatniego podmiotu poprzez ograniczenie możliwości nadania rygoru natychmiastowej wykonalności w sprawach toczących się przeciwko niemu nie w każdym przypadku jest uzasadnione. W doktrynie wysunięto więc tezę, że faktycznym powodem wprowadzenia wskazanej regulacji jest ochrona interesów fiskalnych Skarbu Państwa⁴²¹.

Ewentualne rozszerzenie możliwości nadania rygoru natychmiastowej wykonalności na sprawy, w których stroną pozwaną jest Skarb Państwa, nie spowoduje, że podmiot ten będzie można zaskoczyć niespodziewaną egzekucją. W tym zakresie należy mieć na uwadze art. 1060 § 1 k.p.c., zgodnie z którym egzekucja przeciwko Skarbowi Państwa musi zostać poprzedzona wezwaniem do dobrowolnego spełnienia

⁴¹⁹ A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, art. 335, s. 1405–1406.

⁴²⁰ O. M. Piaskowska [w:] *Kodeks...*, 2020, s. 879.

⁴²¹ Zob. H. Fruchs, *Rygor natychmiastowej wykonalności*, „Głos Prawa” 1932 (całość), s. 506–517.

świadczenia objętego tytułem egzekucyjnym. Państwowa jednostka organizacyjna, z której działalnością wiąże się dochodzone świadczenie, jest zobowiązana do niezwłocznego jego spełnienia. Bezskuteczny upływ dwutygodniowego terminu liczonego od daty doręczenia wezwania umożliwia wierzycielowi podjęcie dalszych działań. Ich rodzaj jest uzależniony od tego, czy tytuł egzekucyjny posiadany przez wierzyciela dotyczy świadczeń pieniężnych, czy też niepieniężnych. W sprawach dotyczących świadczeń pieniężnych wierzyciel może wystąpić do sądu o nadanie klauzuli wykonalności tytułowi egzekucyjnemu. We wskazanym przypadku egzekucja jest ograniczona wyłącznie do rachunku bankowego (art. 1060 § 2 k.p.c.). W zakresie świadczeń niepieniężnych prowadzenie w stosunku do Skarbu Państwa egzekucji nie jest dopuszczalne⁴²². W takim przypadku wierzycielowi pozostaje jedynie możliwość wystąpienia do sądu, który może kierownikowi właściwej państwowej jednostki organizacyjnej wyznaczyć termin do spełnienia świadczenia i ewentualnie wymierzyć mu grzywnę w przypadku braku spełnienia świadczenia w wyznaczonym terminie (art. 1060 § 2 k.p.c.).

Regulacja dotycząca wyłączenia możliwości nadania wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności w sprawach przeciwko Skarbowi Państwa – niewątpliwie chroni interesy majątkowe tego podmiotu. Artykuł 335 § 2 k.p.c. w swojej idei nawiązuje do art. 749 k.p.c., w myśl którego zabezpieczenie roszczeń pieniężnych przeciwko Skarbowi Państwa jest niedopuszczalne. Oba podane artykuły wskazują jednoznacznie na zamysł ustawodawcy dotyczący ogólnej ochrony interesów finansowych Skarbu Państwa. Rygor natychmiastowej wykonalności umożliwia zaspokojenie wierzytelności powoda niezależnie od tego, czy wydany w sprawie wyrok zostanie przez pozwanego zaskarżony, czy nie. Ustawodawca, chroniąc interesy fiskalne Skarbu Państwa, w części przypadków czyni to kosztem powoda. Zasadność obdarzenia Skarbu Państwa szczególnymi uprawnieniami w stosunku do innych pozwanych rodzi pytanie o to, czy takie uprzywilejowanie jest zasadne. Artykuł 335 § 2 k.p.c. bez wątpienia narusza jednolite zasady traktowania pozwanych w zakresie rygoru natychmiastowej wykonalności. Samo jednak odstępstwo od zasady równego traktowania pozwanych w zakresie dopuszczalności nadania rygoru natychmiastowej wykonalności wyrokom przeciwko nim wydanym nie oznacza

⁴²² Zob. H. Ciepla [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 4, *Artykuły 730–1088*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, art. 1060, s. 959.

naruszenia zasady równości. Zasada ta, jak już wspomniano w niniejszej pracy, oznacza, że „wszystkie podmioty charakteryzujące się w równym stopniu daną cechą istotną (relewantną) powinny być potraktowane równo, a więc według jednakowej miary, bez zróżnicowań, zarówno dyskryminujących, jak i faworyzujących (...). Równość oznacza (...) także akceptację różnego traktowania przez prawo różnych podmiotów”⁴²³. W powyższym kontekście należy zastanowić się, czy przesłanki uzasadniające brak możliwości nadania rygoru natychmiastowej wykonalności w stosunku do wyroków wydanych przeciwko Skarbowi Państwa są wystarczające dla uznania, że mechanizm ten nie narusza wspomnianej zasady.

Z perspektywy art. 335 § 2 k.p.c. cechą, która powoduje odmienne traktowanie Skarbu Państwa od reszty pozwanych jest okoliczność, że Skarb Państwa to podmiot, którego wypłacalność nie podlega podważeniu – jest on dłużnikiem pewnym. Powód, dążąc do uzyskania tytułu wykonawczego w stosunku do Skarbu Państwa, zasadniczo nie ma możliwości skorzystania z opcji przyspieszenia tego procesu, jaką daje mechanizm rygoru natychmiastowej wykonalności. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest wyłącznie okoliczność, że stroną pozwaną jest Skarb Państwa, a nie inny podmiot. Wskazane uprzywilejowanie z jednej strony chroni interes fiskalny Skarbu Państwa, ale z drugiej strony uniemożliwia powodowi uzyskanie szybszego zaspokojenia roszczenia. Uprzywilejowanie to nie jest zasadne, sam wzgląd na ochronę interesów finansowych Skarbu Państwa nie jest wystarczający, aby wyróżnić ten podmiot w tak szczególny sposób z grona pozwanych.

8.5. Klauzula wykonalności

Nieprawomocny wyrok zaopatrzony w rygor natychmiastowej wykonalności jest tytułem egzekucyjnym (art. 777 § 1 pkt 1 k.p.c.). Tytuł egzekucyjny to „dokument urzędowy stwierdzający istnienie i zakres wykonalnego roszczenia wierzyciela, a zarazem istnienie i zakres obowiązku świadczenia dłużnika”⁴²⁴. Podstawą egzekucji na ogół nie jest jednak tytuł egzekucyjny, a tytuł wykonawczy. Pojęcie to ma swoją definicję legalną zawartą w art. 776 k.p.c., w myśl której tytułem wykonawczym jest

⁴²³ Zob. wyrok TK z 5.11.1997 r., K 22/97, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego Zbiór Urzędowy” 1997/3–4, poz. 41.

⁴²⁴ W. Siedlecki [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne...*, s. 394.

zasadniczo tytuł egzekucyjny zaopatrzony w klauzulę wykonalności. Jednocześnie powołany przepis ustanowił wyjątki od takiego rozumienia tytułu wykonawczego, które określa ustawa. Z powyższej regulacji wynika, że tytułem wykonawczym może być między innymi tytuł egzekucyjny, któremu nie nadano klauzuli wykonalności⁴²⁵, co ma znaczenie w kontekście dalszych rozważań.

Wszczęcie i prowadzenie egzekucji na podstawie wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności musi zostać poprzedzone nadaniem orzeczeniu klauzuli wykonalności. Regulacje dotyczące instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności nie zrywają z koniecznością zaopatrzenia wyroku w klauzulę wykonalności, aby nadać mu charakter tytułu wykonawczego. W doktrynie pod pojęciem klauzuli wykonalności rozumie się „akt sądowy, w którym sąd stwierdza, że tytuł egzekucyjny przedstawiony przez wierzyciela nadaje się do wykonania i że prowadzenie egzekucji przeciwko dłużnikowi jest dopuszczalne, oraz nakazuje urzędom i osobom zainteresowanym wykonanie tytułu egzekucyjnego”⁴²⁶. Nadanie tytułowi egzekucyjnemu klauzuli wykonalności stanowi czynność, która wydłuża postępowanie. Należy więc postawić pytanie, czy obowiązek zaopatrywania wyroku, któremu sąd nadał rygor natychmiastowej wykonalności, dodatkowo w klauzulę wykonalności nie stanowi przykładu nadmiernego formalizmu, a taki wyrok nie powinien stanowić tytułu egzekucyjnego bez potrzeby nadawania mu dodatkowo klauzuli wykonalności.

W doktrynie wskazuje się, że podstawowe funkcje postępowania klauzulowego koncentrują się „na ustaleniu, czy dany akt spełnia wymagania zawarte w przepisach ustawy dla określonego rodzaju tytułu egzekucyjnego, oraz stwierdzeniu, czy postanowienia aktu nadają się do wykonania w drodze egzekucji sądowej”⁴²⁷. Brzmienie klauzuli wykonalności określa rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 6.08.2014 r. w sprawie określenia brzmienia klauzuli wykonalności⁴²⁸. W treści klauzuli wskazuje się m.in., czy orzeczenie podlega wykonaniu jako prawomocne, czy jako natychmiast wykonalne (§ 1 pkt 3 ww. rozporządzenia), ponadto wskazuje się numer PESEL lub NIP wierzyciela i dłużnika będących osobami fizycznymi, jeżeli

⁴²⁵ Zob. M. Muliński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz. Art. 730–1217*, red. J. Jankowski, Warszawa 2015, s. 234–235.

⁴²⁶ E. Wengerek, *Postępowanie...*, s. 146.

⁴²⁷ H. Pietrkowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe...*, s. 1473.

⁴²⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 6.08.2014 r. w sprawie określenia brzmienia klauzuli wykonalności (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 2324).

są oni obowiązani do jego posiadania lub posiadają go, nie mając takiego obowiązku, lub numer w Krajowym Rejestrze Sądowym, a w przypadku jego braku – numer w innym właściwym rejestrze, ewidencji lub NIP wierzyciela i dłużnika niebędących osobami fizycznymi, którzy nie mają obowiązku wpisu we właściwym rejestrze lub ewidencji, jeżeli są oni obowiązani do jego posiadania (§4 ww. rozporządzenia).

Należy zaznaczyć, że kodeks postępowania cywilnego zawiera szereg regulacji umożliwiających prowadzenie egzekucji na podstawie postanowień bez potrzeby zaopatrywania ich w klauzule wykonalności. Wskazać w tym zakresie można na prawomocne postanowienie komornika o ukaraniu grzywną (art. 768¹ k.p.c.), prawomocne postanowienie komornika przyznające zwrot kosztów postępowania egzekucyjnego (art. 770¹ k.p.c.), postanowienie o nadaniu klauzuli wykonalności w części, w jakiej przyznano w nim wierzycielowi zwrot kosztów postępowania (art. 794¹ § 1 k.p.c.), prawomocne postanowienie o przysądzeniu własności będące tytułem wykonawczym do wprowadzenia nabywcy w posiadanie nieruchomości i opróżnienia znajdujących się na tej nieruchomości pomieszczeń (art. 999 § 1 k.p.c.) czy też prawomocne postanowienia nakazujące dłużnikowi zapłatę na rzecz wierzyciela określonej sumy pieniężnej – uregulowane w art. 1050¹ § 2 k.p.c. oraz art. 1051¹ § 3 k.p.c.

Z wymienionymi regulacjami koresponduje treść art. 786 § 1 k.p.c., w myśl którego jeżeli wykonanie tytułu egzekucyjnego jest uzależnione od zdarzenia, które udowodnić powinien wierzyciel, sąd nada klauzulę wykonalności po dostarczeniu dowodu tego zdarzenia w formie dokumentu urzędowego lub prywatnego z podpisem urzędowo poświadczonym. Nie dotyczy to wypadku, gdy wykonanie jest uzależnione od równoczesnego świadczenia wzajemnego, chyba że świadczenie dłużnika polega na oświadczeniu woli. Regulacja ta ma istotne znaczenie w kontekście rygoru natychmiastowej wykonalności, bowiem w niektórych sytuacjach rygor ten może być uzależniony od złożenia przez powoda stosownego zabezpieczenia. Powód nie musi składać zabezpieczenia przed wydaniem wyroku zaopatrzonego w rygor. Momentem, w którym sąd bada złożenie zabezpieczenia, jest bowiem etap nadawania wyrokowi klauzuli wykonalności⁴²⁹.

⁴²⁹ Zob. H. Pietrzkowski, *Metodyka...*, s. 712; P. Sławicki [w:] P. Sławicki, P. Sławicki, *Postępowanie klauzulowe. Art. 776–795 k.p.c. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 224–225.

Konieczność zaopatrywania wyroku posiadającego rygor natychmiastowej wykonalności dodatkowo w klauzulę wykonalności przedłuża czas, w którym powód pozostaje bez możliwości przymusowej egzekucji należnego mu świadczenia. Klauzula wykonalności jest potrzebna głównie z uwagi to, że pozwala na właściwą identyfikację osoby dłużnika, ponadto postępowanie w przedmiocie jej nadania stanowi etap, podczas którego badane jest spełnienie dodatkowych przesłanek umożliwiających uzyskanie przez wyrok statusu tytułu wykonawczego. W literaturze wysunięto śmiałą tezę, że nadawanie klauzuli wykonalności wyrokowi, który jest natychmiast wykonalny, stanowi przejaw zbędnego formalizmu. Likwidacja tego kroku przyczyniłaby się więc do przyspieszenia postępowania⁴³⁰. W myśl takiego ujęcia nadawanie klauzuli wykonalności w odniesieniu do wyroków zaopatrzonych w rygor natychmiastowej wykonalności ograniczałoby się do sytuacji wyjątkowych⁴³¹. Za zasadny należy uznać pomysł, aby w sytuacjach w których przeprowadzenie postępowania klauzulowego nie jest niezbędne, sąd umieszczał w orzeczeniu „stwierdzenie, iż „niniejszy wyrok (...) podlega wykonaniu bez nadawania klauzuli wykonalności””⁴³². W takich przypadkach dane identyfikujące wierzyciela i dłużnika mogłyby zostać ujęte w sentencji orzeczenia.

Przeciwwagą dla wskazanego poglądu stanowi postulat, aby rygor zasadniczo obowiązywał po upływie określonego czasu od daty ogłoszenia orzeczenia, którym go nadano, lub doręczenia tego orzeczenia pozwanemu (gdy nie było ono ogłoszone). W uzasadnieniu tego poglądu wskazano, że rozwiązanie to, leżące w interesie pozwanego, umożliwiałoby mu spełnienie świadczenia bez narażania się na przymusową egzekucję⁴³³.

Należy także zwrócić uwagę na to, że postanowienie w przedmiocie nadania wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności może zostać zaskarżone. W takiej sytuacji sąd, na podstawie art. 396 k.p.c., może wstrzymać jego wykonanie do czasu rozstrzygnięcia zażalenia. Taka decyzja sądu wyklucza nadanie wyrokowi klauzuli wykonalności, natomiast w stosunku do wyroków, które już tę klauzulę uzyskały, stanowi podstawę zawieszenia postępowania egzekucyjnego (zob. art. 820 k.p.c.)⁴³⁴.

⁴³⁰ Zob. M. Muliński, *Postępowanie o nadanie klauzuli wykonalności krajowemu tytułowi egzekucyjnemu*, Warszawa 2005, s. 292–294.

⁴³¹ Zob. M. Muliński, *Postępowanie...*, s. 292–294.

⁴³² M. Muliński, *Postępowanie...*, s. 293.

⁴³³ Zob. J. Świeczkowski, *Rygor natychmiastowej wykonalności a zasada równości stron*, „Studia Prawnicze” 2015/1, s. 151–165.

⁴³⁴ Zob. A. Jakubecki [w:] *Kodeks...*, t. 1, s. 1406.

Powyższe okoliczności wskazują na istnienie potrzeby szerszej dyskusji w przedmiocie zmian rygoru natychmiastowej wykonalności w zakresie ewentualnej rezygnacji z konieczności nadania klauzuli wykonalności wyrokom zaopatrzonym w rygor, z wyjątkiem sytuacji, gdy rygor uzależniony został od złożenia przez powoda zabezpieczenia.

8.6. Natychmiastowa wykonalność wyroku zasądzającego świadczenie w sprawach z zakresu prawa pracy

Rozważając problematykę zmian aktualnie obowiązującego mechanizmu natychmiastowej wykonalności, należy zwrócić uwagę na regulację szczególną zawartą w przepisach kodeksu postępowania cywilnego regulujących postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy. Zgodnie z treścią art. 477² § 1 zdanie 1 k.p.c., zasądzając należność pracownika w sprawach z zakresu prawa pracy, sąd z urzędu nada wyrokowi przy jego wydaniu rygor natychmiastowej wykonalności w części, która nie przekracza pełnego jednomiesięcznego wynagrodzenia pracownika. Do treści tej regulacji odnosi się art. 477⁶ § 1 k.p.c., w myśl którego wyrok sądu pierwszej instancji zasądzający świadczenia na rzecz pracownika lub członków jego rodziny, w stosunku do którego sąd drugiej instancji oddalił apelację pracodawcy, podlega natychmiastowemu wykonaniu także w części, w której sąd nie nadał mu rygoru natychmiastowej wykonalności na podstawie wyżej przytoczonego art. 477² k.p.c. Przepis ten stosuje się również do wyroków sądu drugiej instancji zasądzających świadczenia na rzecz pracownika lub członków jego rodziny (art. 477⁶ § 2 k.p.c.). Wskazane przepisy wymagały przytoczenia z uwagi na konieczność pogłębionej analizy ich treści.

Zaznaczenia wymaga, że zarówno wskazany w art. 477⁶ § 1 k.p.c. wyrok sądu pierwszej instancji zasądzający świadczenia na rzecz pracownika lub członków jego rodziny, w stosunku do którego sąd drugiej instancji oddalił apelację pracodawcy, jak też określony w paragrafie 2 powołanego wyżej artykułu wyrok sądu drugiej instancji zasądzający świadczenia na rzecz pracownika lub członków jego rodziny są orzeczeniami prawomocnymi. Z uwagi na to, że orzeczenia te zostały wydane przez sąd drugiej instancji, nie służy od nich środek odwoławczy ani inny środek zaskarżenia. Zgodnie z art. 783 § 1 zdanie 1 k.p.c. – w postanowieniu o nadaniu klauzuli

wykonalności wskazuje się, czy wyrok podlega wykonaniu jako prawomocny, czy jako natychmiast wykonalny. Zgodnie z literaturą powyższy przepis obliguje do wyraźnego zaznaczenia tej okoliczności, wyłączając możliwość uznania, że wyrok jest jednocześnie prawomocny i natychmiast wykonalny⁴³⁵. Zaznaczenia wymaga także, że „orzeczenie, które uprzednio podlegało także natychmiastowej wykonalności, traci ten charakter z chwilą uzyskania przymiotu prawomocności. Prowadzi to do wniosku, że w takiej sytuacji w postanowieniu o nadaniu klauzuli wykonalności (a także w treści klauzuli wykonalności) należy oznaczyć orzeczenie jako prawomocne”⁴³⁶. Przenosząc powyższe na grunt art. 477⁶ § 1 i 2 k.p.c., należy wskazać, że wymienione w tych regulacjach wyroki sądu drugiej instancji będą podlegać wykonaniu nie jako orzeczenia natychmiast wykonalne, lecz jako orzeczenia prawomocne. Z uwagi na powyższe w literaturze wyrażono pogląd, że przepisy te „nie ustanawiają (...) obecnie szczególnego przypadku natychmiastowego wykonania orzeczenia”⁴³⁷. Z powyższego można wysnuć również dalej idący wniosek, że regulacje te są zbędne⁴³⁸.

Poszukując przyczyn, dla których ustawodawca nie zdecydował się na zmianę lub uchylenie art. 477⁶ k.p.c., należy wskazać, że w literaturze zwraca się uwagę na okoliczność, iż § 1 i 2 wskazanego przepisu wyłączają możliwość wstrzymania wykonania wyroków, o których mowa w tych regulacjach, w sytuacji wniesienia skargi kasacyjnej, ponadto wyłączają również możliwość zastosowania art. 388 § 1 k.p.c., w myśl którego jeżeli na skutek wykonania orzeczenia stronie może być wyrządzona niepowetowana szkoda, sąd drugiej instancji na wniosek strony może wstrzymać wykonanie swego orzeczenia do czasu ukończenia postępowania kasacyjnego. Jeżeli apelację oddalono, sąd drugiej instancji może wstrzymać wykonanie także orzeczenia sądu pierwszej instancji⁴³⁹. Powyższe nie uzasadnia jednak w dostatecznym stopniu potrzeby dalszego funkcjonowania analizowanej regulacji w kodeksie postępowania cywilnego. Główny cel art. 477⁶ § 1 i 2 k.p.c., wynikający z wykładni językowej, dotyczy umożliwienia egzekwowania wyroku jako natychmiast wykonalnego. Cel ten

⁴³⁵ Zob. P. Sławicki [w:] P. Sławicki, P. Sławicki, *Postępowanie...*, s. 194–195.

⁴³⁶ P. Sławicki [w:] P. Sławicki, P. Sławicki, *Postępowanie...*, s. 195.

⁴³⁷ J. Iwulski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, *Artykuły 367–505(39)*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, art. 477(6), s. 816.

⁴³⁸ Zob. J. May [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe...*, art. 477(6), s. 1194; K. Sokółska, *Natychmiastowa...*, s. 177.

⁴³⁹ Zob. E. Stefańska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Art. 1–477(16)*, red. M. Manowska, Warszawa 2021, art. 477(6), s. 1594.

nie jest spełniony, bowiem wyroki, których dotyczy powołana regulacja, są prawomocne i prawomocność ta ma prymat nad natychmiastową wykonalnością. W tej płaszczyźnie ujawnia się brak potrzeby dalszego funkcjonowania powołanej regulacji.

8.7. Uwagi podsumowujące

Przechodząc do podsumowania tej części rozważań, należy wskazać, że aktualne regulacje dotyczące rygoru natychmiastowej wykonalności wymagają zmiany. Przede wszystkim podkreślenia wymaga, że sprawy dotyczące ochrony posiadania nie powinny należeć do kategorii spraw, w których sąd może z urzędu nadać rygor natychmiastowej wykonalności. Działalność sądu z urzędu powinna być ograniczona do przypadków wyjątkowych i zasługujących na szczególne uwzględnienie, a w sprawach o naruszenie posiadania z takimi przypadkami nie mamy do czynienia. Trzeba dodać, że interes powodów w wystarczającym stopniu chroni możliwość uzyskania zabezpieczenia w postępowaniu zabezpieczającym, a ponadto mogą oni wnioskować o nadanie wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności, powołując się na przesłanki określone w art. 333 § 3 k.p.c.

Należy także zauważyć, że ochrona interesów fiskalnych Skarbu Państwa nie jest czynnikiem w dostateczny sposób uzasadniającym wyłączenie możliwości nadania rygoru natychmiastowej wykonalności w sprawach toczących się przeciwko temu podmiotowi. Regulacja ta nie uwzględnia wszystkich przyczyn, dla których w kodeksie funkcjonuje instytucja rygoru natychmiastowej wykonalności, co prowadzi do naruszenia zasady równości stron. Zmiany lub wręcz uchylenia wymaga także art. 477⁶ k.p.c., co wynika z braku spójności tej regulacji z przepisami dotyczącymi prawomocności orzeczeń.

W zakresie możliwości rezygnacji z obowiązku zaopatrywania natychmiast wykonalnego wyroku dodatkowo w klauzulę wykonalności w doktrynie zarysowały się przeciwstawne stanowiska. Pierwsze z nich akcentuje fakt, że klauzula zapewnia właściwą identyfikację dłużnika, a ponadto etap postępowania klauzulowego jest momentem, w którym ustala się, czy powód złożył zabezpieczenie warunkujące

wydanie mu tytułu wykonawczego⁴⁴⁰. W takim ujęciu dążenie do przyspieszenia postępowania nie jest wystarczającym uzasadnieniem przemawiającym za umożliwieniem powodowi prowadzenia egzekucji na podstawie wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności bez dodatkowego warunku, jakim jest zaopatrzenie go jeszcze w klauzulę wykonalności. Przeciwnie stanowisko akcentuje możliwość przyspieszenia postępowania cywilnego poprzez rezygnację z obowiązku uzyskania klauzuli wykonalności w odniesieniu m.in. do wyroku natychmiast wykonalnego⁴⁴¹. Powyższe rozwiązanie wpisywałoby się nie tylko na postulaty szybkości i sprawności postępowania cywilnego, ale także realizowałoby zasadę ekonomii procesowej⁴⁴². Należy podkreślić, że wskazany pogląd nie kwestionuje motywów stojących za nadawaniem wyrokowi natychmiast wykonalnemu klauzuli wykonalności, ale zakłada możliwość uproszczenia przepisów, tak aby przyspieszyć postępowanie bez jednoczesnego rezygnowania z kontroli wywiązywania się przez strony z nałożonych na nie obowiązków procesowych. Prezentowana koncepcja zakłada bowiem, że obowiązek nadania klauzuli wykonalności natychmiast wykonalnemu orzeczeniu zostałyby zniesiony – z wyjątkiem ściśle określonych sytuacji. Do wyjątków, w których wyrok natychmiastowo wykonalny musiałby dodatkowo uzyskać klauzulę wykonalności, aby stać się tytułem egzekucyjnym, zaliczałaby się sytuacja, w której natychmiastowa wykonalność uzależniona byłaby od wniesienia zabezpieczenia przez powoda.

Odnosząc się finalnie do wyrażanego w doktrynie pomysłu odroczenia w czasie momentu, w którym rygor natychmiastowej wykonalności zaczyna obowiązywać, należy zauważyć, że budzi on kontrowersje. Wskazana koncepcja stanowi przejaw dbałości o prawa pozwanego, jednakże jej realizacja mogłaby się przyczynić do niezasadnego opóźnienia w zapewnieniu ochrony praw powoda.

⁴⁴⁰ Zob. H. Pietrzkowski, *Metodyka...*, s. 712; P. Sławicki [w:] P. Sławicki, P. Sławicki, *Postępowanie...*, s. 224–225.

⁴⁴¹ Zob. M. Muliński, *Postępowanie...*, s. 292–294.

⁴⁴² Zob. M. Muliński, *Postępowanie...*, s. 133.

Rozdział IX. Społeczne i rynkowe przesłanki uzasadniające koncepcję rozszerzenia zakresu zastosowania rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków

9.1. Wprowadzenie

Skuteczność egzekucji sądowej (zwanej też komorniczą lub cywilną) kształtuje się na poziomie poniżej 25%⁴⁴³. Oznacza to, że tylko 1 na 4 wierzycieli uzyskuje zaspokojenie swoich roszczeń. Skuteczna egzekucja ma szczególne znaczenie społeczne i gospodarcze. Rynek opiera się na wzajemnych powiązaniach i współpracy. Wystąpienie niekorzystnego zjawiska zatorów płatniczych oddziałuje nie tylko na sytuację konkretnych stron – dłużnika i wierzyciela, ale też innych podmiotów gospodarczo czy społecznie z nimi powiązanych. Upraszczając podane pojęcie, można dla jego zobrazowania wskazać, że ilustracją zatorów płatniczych w gospodarce jest sytuacja, w której przedsiębiorca oczekuje na otrzymanie zapłaty za sprzedane towary czy też świadczone usługi, jednocześnie, z uwagi na brak tej płatności, nie płacąc za towary czy usługi, które sam nabył. Wszelkie negatywne zjawiska występujące na rynku mają swoje odbicie w sytuacji społecznej. Zatory płatnicze prowadzące do niewypłacalności konkretnych podmiotów mogą powodować wzrost bezrobocia i ogólne pogorszenie nastrojów społecznych.

Walce ze skutkami zatorów płatniczych służą w wymiarze prawnym w szczególności mechanizmy usprawniające dojście do tytułu wykonawczego. Skuteczność egzekucji zależy, w przypadku nierzetelnych dłużników, w dużej mierze od jej szybkiego wszczęcia. Krok taki pozwala bowiem w części przypadków udaremnić ewentualne próby ucieczki dłużnika z majątkiem. Mechanizmem prawnym odpowiadającym na wskazane potrzeby jest rygor natychmiastowej wykonalności. Jego znaczenie ujawnia się zwłaszcza na płaszczyźnie postępowania egzekucyjnego, bowiem umożliwia on jego wszczęcie przed prawomocnym zakończeniem procesu.

Właściwe ukształtowanie instytucji prawnych umożliwiających i wspierających dochodzenie roszczeń w postępowaniu cywilnym – ma wpływ nie tylko na sytuację

⁴⁴³ Zob. Komunikat Biura Komunikacji i Promocji Ministerstwa Sprawiedliwości, *Sukces reformy komorniczej – rekordowa skuteczność egzekwowania alimentów*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/sukces-reformy-komorniczej--rekordowa-skutecnosc-egzekwowania-alimentow> (dostęp: 17.12.2023 r.).

konkretnych stron procesu, ale również na rynek i relacje społeczne. Stabilność prowadzenia działalności gospodarczej powinna być wspierana między innymi poprzez właściwie funkcjonujący wymiar sprawiedliwości, będący swoistym gwarantem praw stron. Cywilne prawo procesowe musi uwzględniać potrzeby społeczeństwa oraz potrzeby gospodarki, w tym poprzez szybkie i sprawne działanie mechanizmów dochodzenia i egzekucji należności. Nie można tracić z pola widzenia okoliczności, że normy postępowania cywilnego powinny być osadzone na gruncie potrzeb społecznych. Normy te mają bowiem w szczególności umożliwiać realizację praw stron postępowania. W odbiorze społecznym ocena konkretnych instytucji prawa postępowania cywilnego mierzona jest efektywnością ich działania. Ocena ta w szczególności dotyczy postępowania egzekucyjnego, ponieważ to jego wynik przesądza o tym, czy strona uzyska zaspokojenie swoich słusznych roszczeń. Brak takiego zaspokojenia może powodować negatywną ocenę wymiaru sprawiedliwości jako nienależycie wypełniającego obowiązki gwaranta praw stron.

Uzyskanie przez powoda tytułu wykonawczego oznacza, że jego roszczenie dochodzone od pozwanego w postępowaniu cywilnym zostało przez sąd uznane za słuszne. Sam fakt wejścia przez powoda w posiadanie takiego tytułu nie daje jednak gwarancji faktycznego uzyskania zasądzonej nim należności. Wierzyciel dysponujący tytułem wykonawczym ma prawo oczekiwać, że dłużnik dobrowolnie spełni świadczenie nim objęte. Z tytułu wynika bowiem obowiązek dłużnika. Jeżeli dłużnik nie wywiązuje się dobrowolnie ze wskazanej powinności, wierzyciel ma możliwość wystąpienia do organów państwa celem wyegzekwowania roszczenia przy użyciu przymusu państwowego⁴⁴⁴.

Jak wskazuje się w literaturze, to właśnie przymus państwowy jest podstawową cechą egzekucji⁴⁴⁵. W sytuacji, w której dłużnik spełnia swoje zobowiązanie w sposób dobrowolny, nie występuje przyczyna zastosowania przymusu, a sama egzekucja przestaje być niezbędną. Doktryna rozróżnia pojęcie postępowania egzekucyjnego od pojęcia egzekucji, wskazując, że postępowanie egzekucyjne jest pojęciem szerszym,

⁴⁴⁴ Zob. F. Kruszelnicki, *Zarys systemu polskiego prawa egzekucyjnego i zabezpieczającego*, Warszawa 1934, s. 5.

⁴⁴⁵ Zob. A. Marciniak, *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 2023, s. 22; Z. Szczurek, *1.2. Sądowe postępowanie egzekucyjne* [w:] *Egzekucja sądowa w sprawach cywilnych*, Sopot 2011.

obejmującym „całokształt materii uregulowanej w części trzeciej KPC”⁴⁴⁶. Egzekucja natomiast ma na celu uzyskanie świadczenia od dłużnika przy zastosowaniu przez odpowiednie organy środków przymusu państwowego⁴⁴⁷. Cel postępowania egzekucyjnego upatruje się w przeprowadzeniu egzekucji oraz podziału między wierzycieli sumy z niej uzyskanej⁴⁴⁸. Skuteczność egzekucji postrzegana jest jako niezwykle ważne kryterium jej oceny⁴⁴⁹.

Warto mieć na uwadze, że zgodnie z art. 803 k.p.c. tytuł wykonawczy stanowi podstawę do prowadzenia egzekucji o całe objęte nim roszczenie i ze wszystkich części majątku dłużnika, chyba że z treści tytułu wynika co innego. Jak wskazuje się w literaturze, regulacja ta jest pokłosiem przyjęcia, że dłużnik zasadniczo odpowiada za zobowiązania całym swoim majątkiem⁴⁵⁰. Szybkość, sprawność i efektywność postępowania egzekucyjnego gwarantować ma w szczególności regulacja art. 804 § 1 k.p.c., w myśl której organ egzekucyjny nie jest uprawniony do badania zasadności i wymagalności obowiązku objętego tytułem wykonawczym. Regulacja ta zmierza do ograniczenia zakresu zarzutów, które dłużnik może podnosić wobec komornika sądowego celem uniknięcia egzekucji. Powyższe nie oznacza, że zarzuty dłużnika względem tytułu wykonawczego nie mają na tym etapie postępowania żadnego znaczenia – dłużnik może je podnosić w ramach innych postępowań, w tym w szczególności w toku powództwa opozycyjnego⁴⁵¹.

W literaturze podkreśla się wprost, że kontrola prawidłowości postępowania rozpoznawczego leży zasadniczo poza zakresem zainteresowania organów postępowania egzekucyjnego⁴⁵². Postępowanie egzekucyjne służy bowiem przeprowadzeniu egzekucji, nie może więc stanowić etapu, na którym ponownie bada się roszczenie powoda.

W postępowaniu egzekucyjnym strony mają rozbieżne oczekiwania. Dłużnik ma prawo domagać się, aby wszystkie przyznane mu przez przepisy uprawnienia były

⁴⁴⁶ T. Zembrzusi, *Kilka uwag o funkcjach egzekucji sądowej* [w:] *Prawa wierzyciela a ochrona dłużnika. Teoria i praktyka*, red. H. Bednorz-Godyń, A. Marciniak, Warszawa 2022, s. 8.

⁴⁴⁷ Zob. A. Marciniak, *Sądowe...*, s. 22.

⁴⁴⁸ Zob. K. Rydel, *Skuteczne postępowanie egzekucyjne jako element konstytucyjnego prawa do sądu w dobie pandemii* [w:] *Konstytucyjne aspekty procesu cywilnego*, red. A. Orzeł-Jakubowska, T. Zembrzusi, Warszawa 2023, s. 418–419.

⁴⁴⁹ Zob. Z. Woźniak, K. Kazimierzak, A. Antkiewicz, *Rozdział II. Skuteczność egzekucji sądowej* [w:] *Wybrane zagadnienia egzekucji sądowej*, red. D. M. Olczak-Dąbrowska, Warszawa 2016.

⁴⁵⁰ Zob. A. Marciniak, *Sądowe...*, s. 181.

⁴⁵¹ Zob. A. Marciniak, *Sądowe...*, s. 184.

⁴⁵² Zob. T. Zembrzusi, *Kilka uwag...*, s. 7–16.

realizowane, natomiast wierzyciel zainteresowany jest głównie skutecznością egzekucji. Dla wierzyciela skuteczność ta zasadniczo sprowadza się do uzyskania zasądzonego na jego rzecz świadczenia. Efektywność egzekucji zależy od wielu czynników, zarówno od skuteczności środków prawnych, które ma do dyspozycji wierzyciel w celu przymusowej realizacji swoich praw, od środków obrony przysługujących dłużnikowi, ale także od stanu majątkowego dłużnika, źródeł jego dochodów czy też jego możliwości zarobkowych. Z punktu widzenia skuteczności egzekucji ważne jest takie wyważenie środków obrony praw przysługujących dłużnikowi, aby z jednej strony dawały one możliwość należytej ochrony jego interesów, ale z drugiej strony nie udaremniały ani też nie przeszkadzały w prowadzeniu egzekucji.

Ponieważ egzekucja jest inwazyjnym środkiem immanentnie związanym z prawami jednostki, część dłużników, broniąc się przed nią, formułuje wobec niej zarzut bezprawności. Zarzuty w tym zakresie były przedmiotem rozpoznania przez Sąd Najwyższy, który stwierdził, że „co do zasady nie jest czynem sprzecznym z prawem bądź zasadami współżycia społecznego wykonywanie przez wierzyciela uprawnień wynikających z tytułu wykonawczego w postaci prawomocnego orzeczenia sądowego zaopatrzonego w klauzulę wykonalności, gdy dłużnik nie stosuje się do treści tego tytułu”⁴⁵³. Powyższe nie oznacza jednak, że żadne postępowanie egzekucyjne nie może zostać uznane za czyn niedozwolony. W tym przypadku głos należy oddać Sądowi Apelacyjnemu w Warszawie, który stwierdził że „w sytuacji, gdy pomiędzy wydaniem tytułu egzekucyjnego a skierowaniem go do egzekucji nastąpiły zdarzenia mające wpływ na treść obowiązku dłużnika wynikającego z tego tytułu, wskutek których wygaśł lub uległ ograniczeniu ten obowiązek, wszczęcie i prowadzenie postępowania egzekucyjnego przeciwko dłużnikowi może być uznane za sprzeczne z przepisami prawa i naruszające zasady współżycia społecznego, a więc stanowić czyn niedozwolony rodzący odpowiedzialność odszkodowawczą z art. 415 k.c.”⁴⁵⁴. Stanowisko to zostało zaakceptowane przez doktrynę⁴⁵⁵.

⁴⁵³ Wyrok SN z 24.09.2008 r., II CSK 200/08, LEX nr 470032.

⁴⁵⁴ Wyrok SA w Warszawie z 11.01.2018 r., I ACa 1551/16, LEX nr 2439587.

⁴⁵⁵ Zob. J. Studzińska, *Rozdział V. Wszczęcie postępowania egzekucyjnego i inne czynności egzekucyjne* [w:] *Postępowanie egzekucyjne, komornicy sądowi, koszty egzekucyjne*, red. J. Gołaczyński, Warszawa 2019, s. 179–180.

9.2. Skuteczność egzekucji sądowej

Znaczenie egzekucji komorniczej jest niezwykle istotne. W literaturze podkreśla się, że sądowe postępowanie egzekucyjne jest ważne nie tylko dla wierzyciela, ale również dla dłużnika. W przypadku wierzyciela skuteczna egzekucja może zapewniać mu środki utrzymania i płynność finansową. Dłużnikowi natomiast sądowe postępowanie egzekucyjne gwarantuje ochronę jego praw⁴⁵⁶, w tym przed samowolą wierzyciela. W doktrynie akcentuje się też rolę, jaką skuteczna egzekucja odgrywa dla gospodarki, zwłaszcza w kontekście jej dochodowości i konkurencyjności⁴⁵⁷.

Prawo do egzekucji stanowi element prawa do sądu⁴⁵⁸. Warto podkreślić, że w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego wskazuje się, że „zadaniem ustawodawcy jest stworzenie takiej normatywnej sytuacji, w której zapewnione będzie nie tylko prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy (wyroku), ale i możliwość jego wykonania”⁴⁵⁹. Należy dodać, że postępowanie egzekucyjne tylko wtedy będzie mogło zostać uznane za prowadzone w sposób sprawny, jeżeli będzie przeprowadzone w „rozsądnym terminie”⁴⁶⁰.

Prawo do wykonania wyroku ma swoje umocowanie również w regulacjach międzynarodowych. W tym aspekcie wskazać należy, że jednym z głównych przepisów, które regulują to zagadnienie, jest art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁴⁶¹. Prawo do egzekucji wynika bowiem z prawa do sądu⁴⁶².

Europejski Trybunał Praw Człowieka, analizując art. 6 Konwencji, wskazał, że brak zapewnienia przymusu państwowego celem wykonania prawomocnego wyroku może doprowadzić do iluzoryczności prawa do sądu⁴⁶³. Trybunał podkreślił, że zapewnienie stronie prawa do egzekucji stanowi zadanie państwa. Odniósł się

⁴⁵⁶ A. Marciniak, *Sądowe...*, s. 25–26.

⁴⁵⁷ Zob. D. M. Olczak-Dąbrowska, *Rozdział VI. Wnioski i postulaty de lege ferenda* [w:] *Wybrane zagadnienia egzekucji...*

⁴⁵⁸ Zob. K. Rydel, 2. *Prawo do sądu a prawo do egzekucji* [w:] *Konstytucyjne aspekty procesu cywilnego*, red. A. Orzeł-Jakubowska, T. Zembruski, Warszawa 2023, s. 420–423; wyrok TK z 4.11.2010 r., K 19/06, OTK-A 2010/9, poz. 96.

⁴⁵⁹ Wyrok TK z 24.02.2003 r., K 28/02, OTK-A 2003/2, poz. 13.

⁴⁶⁰ K. Rydel, 2. *Prawo do sądu...*, s. 420–421.

⁴⁶¹ Zob. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).

⁴⁶² Zob. wyrok TK z 27.05.2008 r., P 59/07, OTK-A 2008/4, poz. 64.

⁴⁶³ Zob. wyrok ETPC z 8.12.2022 r., 34349/18, M.K. i inni v. Francja, LEX nr 3440407.

również do czasu trwania postępowania egzekucyjnego, stwierdzając, że długotrwałe postępowanie może stanowić naruszenie Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁴⁶⁴.

Zwłoka w ramach postępowania egzekucyjnego według Trybunału musi być oceniana w konkretnych okolicznościach faktycznych. To, że postępowanie jest długotrwałe, nie oznacza samo przez się, że doszło do wystąpienia nieuzasadnionej zwłoki w wykonaniu wyroku. Trybunał w swoim orzecznictwie wyjaśnia, że ocena konkretnej sprawy pod kątem stwierdzenia nieuzasadnionej zwłoki musi brać pod uwagę zarówno rodzaj i charakter egzekwowanego roszczenia, zachowanie strony skarżącej, postępowanie organów egzekucyjnych, jak też kwestię złożonego charakteru sprawy egzekucyjnej⁴⁶⁵.

Zasadniczo celem wierzyciela nie jest samo prowadzenie egzekucji wobec dłużnika, ale uzyskanie należnego mu świadczenia. Osiągnięcie wskazanego celu zależy zarówno od prawidłowego kształtu rozwiązań prawnych regulujących postępowanie egzekucyjne, jak też od stanu majątkowego i możliwości zarobkowych dłużnika. Liczbę spraw egzekucyjnych wszczynanych w poszczególnych latach cechuje tendencja wzrostowa. W 2013 r. zainicjowano ich 4 922 445, w kolejnym roku – 5 607 163, zaś w 2015 r. – 7 958 864⁴⁶⁶. Z reguły wierzyciele są zainteresowani nie tyle informacjami o liczbie spraw egzekucyjnych inicjowanych w konkretnym okresie, ile poziomem skuteczności egzekucji. Pod tym pojęciem należy rozumieć egzekucję, w której toku wierzyciel zostaje zaspokojony. Badania w tym zakresie zostały przeprowadzone przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości. W ich wyniku ustalono, że w 2015 r. skuteczność egzekucji wyniosła 20,8%⁴⁶⁷. W 2020 r. wynik ten wzrósł do poziomu 23,5%⁴⁶⁸. Z powyższych badań jednoznacznie wynika, że szansa na odzyskanie przez wierzycieli ich należności wynosi mniej niż 25%.

W Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości podjęto próbę zdiagnozowania głównych przyczyn odpowiadających za niską skuteczność egzekucji. Przyczyny te podzielono w sposób dychotomiczny na przyczyny natury faktycznej oraz prawnej. Na głównym

⁴⁶⁴ Zob. wyrok ETPC z 8.12.2022 r., 34349/18, M.K. i inni v. Francja, LEX nr 3440407.

⁴⁶⁵ Zob. wyrok ETPC z 8.12.2022 r., 34349/18, M.K. i inni v. Francja, LEX nr 3440407.

⁴⁶⁶ Zob. Z. Woźniak, K. Kazimierzak, A. Antkiewicz, *1.3. Ogólne dane statystyczne dotyczące skuteczności egzekucji w Polsce* [w:] *Wybrane zagadnienia egzekucji...*

⁴⁶⁷ Zob. P. Ostaszewski, *Efektywność egzekucji komorniczej – obraz statystyczny*, Warszawa 2015, s. 4.

⁴⁶⁸ Zob. Komunikat Biura Komunikacji i Promocji Ministerstwa Sprawiedliwości, *Sukces...*

miejsu w pierwszej z wyodrębnionych kategorii umieszczono ubóstwo występujące w społeczeństwie, które powoduje, że egzekucja jest bezskuteczna z uwagi na faktyczny brak majątku dłużnika. W kategorii tej znalazły się również inne przyczyny, w tym w szczególności zatrudnienie dłużnika w szarej strefie, które pozwala mu na ukrycie posiadanych dochodów, inne działania dłużnika, w tym przykładowo wyjazd poza granice Rzeczypospolitej Polskiej, czy też brak zabezpieczenia przez wierzycieli swoich interesów przed etapem egzekucji komorniczej⁴⁶⁹.

Do istotnych przyczyn natury prawnej, które odpowiadają za niską skuteczność egzekucji, zostały zaliczone w szczególności nadmierne ograniczenia możliwości prowadzenia egzekucji z takich wierzytelności jak wynagrodzenie za pracę oraz ze środków znajdujących się na rachunku bankowym dłużnika. Ograniczenia te zostały skrytykowane jako naruszające konstytucyjną zasadę równości stron oraz jednocześnie nieposiadające aksjologicznego uzasadnienia⁴⁷⁰.

Wprowadzone w ostatnich latach zmiany kodeksu postępowania cywilnego⁴⁷¹ doprowadziły do wzmocnienia sytuacji prawnej dłużnika względem wierzyciela. Zmiany te są oceniane w sposób krytyczny w literaturze – zarzuca się im negatywny wpływ na postępowanie egzekucyjne⁴⁷². Postępowanie to ze swojej istoty powinno służyć realizacji roszczeń wierzyciela przy zapewnieniu dłużnikowi ochrony jego praw, przy czym dotyczy to nie wszystkich, lecz najbardziej elementarnych praw⁴⁷³. Zadanie to nie będzie należycie zrealizowane, jeżeli pozycja prawna dłużnika zostanie wzmocniona w postępowaniu egzekucyjnym w sposób, który doprowadzi do faktycznego ograniczenia skuteczności egzekucji.

⁴⁶⁹ Zob. Z. Woźniak, K. Kazimierczak, A. Antkiewicz, *1.10. Wnioski* [w:] *Wybrane zagadnienia egzekucji...*

⁴⁷⁰ Zob. Z. Woźniak, K. Kazimierczak, A. Antkiewicz, *1.10. Wnioski...*

⁴⁷¹ Zob. ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1469 ze zm.).

⁴⁷² Zob. M. Muliński, *System egzekucji roszczeń, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii ograniczeń egzekucji, niespójności uregulowań dotyczących egzekucji cywilnej i administracyjnej, kolejności zaspokajania wierzycieli oraz społecznych i ekonomicznych skutków egzekucji w świetle rozwiązań postulowanych w petycji (P9-31/19)*, Kancelaria Senatu. Biuro Analiz, Dokumentacji i Korespondencji, Warszawa 2020.

⁴⁷³ Zob. R. Kulski, *Wpływ regulacji anty-covidowych na sprawność egzekucji sądowej*, „Polski Proces Cywilny” 2022/1, s. 149–162.

9.3. Rygor natychmiastowej wykonalności a skuteczność egzekucji

Skuteczna egzekucja stanowi stan pożądany przede wszystkim z punktu widzenia wierzyciela. To właśnie interesy tej strony postępowania zostały naruszone poprzez zachowanie dłużnika przejawiające się w braku spełnienia ciążącego na nim zobowiązania. Zauważyć jednak należy, że nie tylko wierzyciel jest beneficjentem skutecznej egzekucji. Możliwość efektywnego egzekwowania roszczeń, przy wykorzystaniu środków przymusu państwowego, świadczy o należyтым działaniu wymiaru sprawiedliwości oraz wzmacnia zaufanie obywateli do państwa.

Skuteczność egzekucji, jak już zostało wskazane, nie zależy wyłącznie od efektywności działań organów egzekucyjnych. Brak majątku dłużnika i niski poziom zamożności części społeczeństwa stanowią jedne z głównych przyczyn bezskuteczności egzekucji⁴⁷⁴. Do przyczyn tych zalicza się także brak należytego zabezpieczenia roszczeń przez powodów – wierzycieli⁴⁷⁵. Powyższe okoliczności skłaniają do refleksji nad sposobami zwiększenia skuteczności egzekucji. Poziom tej skuteczności, oscylujący poniżej granicy 25%⁴⁷⁶, pokazuje rzeczywistą potrzebę w zakresie wprowadzenia rozwiązań prawnych, które przyczynią się do poprawy wskazanego wyniku.

Rozwiązania te powinny skupiać się przede wszystkim na wyeliminowaniu lub ograniczeniu czynników, które negatywnie wpływają na możliwość uzyskania zaspokojenia przez wierzyciela. Jednym z czynników należących do wskazanej kategorii jest nierzetelne zachowanie dłużników, przejawiające się w szczególności w dążeniu do udaremnienia przeprowadzenia skutecznej egzekucji przez komorników sądowych. Działania te mogą przybrać przykładowo formę usuwania składników majątku (w tym oddania go innej osobie na przechowanie), jego ukrywania, obciążania (zwłaszcza przez ustanowienie hipoteki na nieruchomościach) czy też zbywania. Ich wspólnym mianownikiem jest nastawienie na ograniczenie lub też całkowite udaremnienie uzyskania zaspokojenia przez wierzyciela.

Obrona wierzyciela przed opisanym nieuczciwym działaniem dłużnika jest uzależniona od momentu, w którym dłużnik będzie dążył do uzyskania stanu

⁴⁷⁴ Zob. Z. Woźniak, K. Kazimierczak, A. Antkiewicz, *I.10. Wnioski...*

⁴⁷⁵ Zob. Z. Woźniak, K. Kazimierczak, A. Antkiewicz, *I.10. Wnioski...*

⁴⁷⁶ Zob. Komunikat Biura Komunikacji i Promocji Ministerstwa Sprawiedliwości, *Sukces...*

niewypłacalności. Jeżeli działania te będą podejmowane na etapie postępowania sądowego, to skuteczna obrona powoda – wierzyciela może przybrać prawną formę postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia roszczenia, a także rygoru natychmiastowej wykonalności nadanemu wyrokowi zasądzającemu należność.

Instytucja rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków w sprawach cywilnych ma wpływ na skuteczność egzekucji. Jak już zostało wspomniane, powodzenie egzekucji zależy w znacznej mierze od stanu majątkowego dłużnika. W przypadku dłużników nierzetelnych rygor znacząco ogranicza im możliwość ukrycia lub wyprowadzenia majątku na etapie postępowania sądowego. Dłużnik mający świadomość istnienia i zasadności swojego zobowiązania może w obliczu możliwości zapadnięcia wobec niego wyroku zasądzającego roszczenie podjąć kroki celem udaremnienia egzekucji. Suspensywność apelacji, która zasadniczo odkłada w czasie możliwość wykonania wydanego w sprawie nieprawomocnego wyroku zasądzającego roszczenie, sprawia, że nieuczciwy dłużnik zyskuje więcej czasu na rozporządzenie swoim mieniem w sposób ograniczający wierzycielowi możliwość uzyskania zaspokojenia. Rygor natychmiastowej wykonalności wyroków zmienia tę sytuację. Powód-wierzyciel może przystąpić do egzekwowania wyroku, mimo że nie jest on prawomocny. Czynności dokonywane w toku postępowania egzekucyjnego i działania komornika sądowego zasadniczo ograniczają dłużnikowi możliwość ucieczki z majątkiem. Rygor natychmiastowej wykonalności wyroków stanowi więc jeden ze środków pozytywnie wpływających na skuteczność egzekucji.

9.4. Wyjątkowe stosowanie instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności

Problematyka wykonalności wyroku sądu pierwszej instancji w sprawach cywilnych pojawiała się we francuskiej doktrynie zarówno w kontekście analiz prawnych dotyczących metod służących przyspieszeniu i uproszczeniu postępowania, jak też jako element dyskusji w przedmiocie przyczyn, dla których wyrok sądu pierwszej instancji w sprawach cywilnych jest traktowany jako orzeczenie cechujące się dużym stopniem niepewności co do jego dalszych losów⁴⁷⁷.

⁴⁷⁷ Zob. F. Agostini, N. Molfessis, *Chantiers...*

Los orzeczenia zależy przede wszystkim od jego prawidłowości, a ta jest warunkowana zasadniczo kompetencjami i wiedzą orzecznika. Wymagania stawiane osobom ubiegającym się o stanowisko sędziego muszą być wysokie, ich celem jest bowiem zagwarantowanie odpowiedniej jakości pracy orzeczniczej. Wysoki poziom merytoryczny sędziów, uzupełniony doświadczeniem zawodowym, stanowi jedną z gwarancji tego, że wydawane przez nich orzeczenia są zgodne z prawem i znajdują uzasadnienie w rzetelnej analizie stanu faktycznego i dowodów. Kompetencje przekładające się na sprawiedliwe rozstrzyganie spraw budują autorytet zarówno sędziego, jak i sądów. Oczywiście jest jednak, że nawet najwyższe kompetencje i najbogatsze doświadczenie nie eliminują w całości możliwości wydania nieprawidłowego orzeczenia, jednakże w istotny sposób minimalizują takie zagrożenie. Okoliczności te stanowią jeden z czynników, który przemawia za tym, aby uznać, że orzeczenie wydane w sprawie cywilnej przez orzeczników cechujących się wysokim poziomem wiedzy i doświadczenia zasadniczo może korzystać z przymiotu natychmiastowej wykonalności.

Natychmiastowa wykonalność wyroków w sprawach cywilnych nie jest najbardziej radykalnym ze sposobów zwiększenia zakresu ochrony prawnej przysługującej stronie powodowej. Nie modyfikuje przecież zasady dwuinstancyjności postępowania. Należy zauważyć, że przede wszystkim oddziałuje ona na aspekt motywacyjny strony wnoszącej apelację. Złożenie wspomnianego środka odwoławczego jedynie w celu przedłużenia postępowania i odsunięcia w czasie grożącej egzekucji zasadniczo nie przyniesie oczekiwanego rezultatu. Wpływa to na szybkość i skuteczność wykonania orzeczenia. Natychmiastowa wykonalność wyroków nie ogranicza dostępu do kontroli instancyjnej orzeczenia, prawo strony do zaskarżenia wyroku wydanego w pierwszej instancji pozostaje nienaruszone.

Należy dodać, że natychmiastowa wykonalność wyroków minimalizuje ryzyko, że upływ czasu pomiędzy wydaniem orzeczenia a jego uprawomocnieniem się umożliwiającym przymusową egzekucję będzie na tyle duży, że umożliwi pozwanemu ukrycie lub wyprowadzenie majątku. Takie zachowanie pozwanego mogłoby w późniejszym okresie skutkować jedynie częściową możliwością zaspokojenia powoda w ramach prowadzonego postępowania egzekucyjnego lub – co gorsza – ogólną bezskutecznością egzekucji. Natychmiastowa wykonalność wyroku ogranicza

nierzetelnemu dłużnikowi prawne możliwości odroczenia w czasie przymusowego wykonania zasądzonego od niego świadczenia, wzmacniając tym samym pozycję powoda.

Skuteczność egzekucji wpływa na zwiększenie zaufania obywateli do wymiaru sprawiedliwości. Szybkość i sprawność postępowania, w tym zdecydowanie szybsze uzyskanie przez powoda możliwości wyegzekwowania należności stwierdzonej wyrokiem, przyczyniają się do pogłębienia autorytetu sądownictwa. Przekonanie, że sądy działają sprawnie i skutecznie, pozytywnie wpływa na ich ocenę społeczną.

Możliwość prowadzenia postępowania egzekucyjnego na podstawie nieprawomocnego wyroku sądu pierwszej instancji wpisuje się w dążenie, aby sądowe dochodzenie roszczeń było dla powoda szybsze i mniej uciążliwe. To, że podstawą egzekucji jest wyrok nieposiadający przymiotu prawomocności, nie zmienia faktu, że orzeczenie to zostało wydane przez kompetentny organ władzy państwowej, dający gwarancję bezstronności. Wszystko to stanowi o wysokim prawdopodobieństwie zgodności wydanego w sprawie orzeczenia z prawem.

Należy również zwrócić uwagę, że natychmiastowa wykonalność wyroku może mieć także wpływ na większą skłonność stron do zawarcia ugody. Natychmiastowa wykonalność oznacza, że w obrocie prawnym funkcjonuje orzeczenie, na podstawie którego można wobec pozwanego wszcząć i prowadzić egzekucję. Wprawdzie pozwany ma możliwość złożenia apelacji, jednakże postępowanie apelacyjne jest wielomiesięczne, co oznacza, że w tym czasie wyrok może zostać wyegzekwowany w całości lub w części. Poza tym należy uwzględnić koszty prowadzenia procesu, które stanowią dla strony dodatkowe finansowe obciążenie. Okoliczności te sprawiają, że ekonomiczna analiza sytuacji często przemawia za ugodowym załatwieniem sprawy, co w części przypadków pozwala na ograniczenie lub zminimalizowanie obciążeń finansowych. Ponadto, z uwagi na to, że sądowe rozstrzygnięcie sprawy z reguły zawiera w sobie dla strony pewną dozę niepewności co do orzeczenia, strony, zawierając ugodę, eliminują obawę, że mogłoby ono być dla nich w całości lub w pewnym zakresie negatywne. Ugoda wyłącza to ryzyko. Można się wprawdzie zastanawiać, czy natychmiastowa wykonalność wyroków, która w części przypadków może stanowić jedną z głównych przyczyn, dla których strona rozważa ugodowe załatwienie sprawy, stanowi właściwą motywację dla powyższego, jednakże rozważania

w tym zakresie znacząco wykraczają poza zakres niniejszej pracy. Należy tylko dodać, że strona pozwana, nie mając możliwości odsunięcia w czasie obowiązku zapłaty świadczenia na rzecz strony powodowej za pomocą wniesienia apelacji, może być bardziej skłonna do zawarcia ugody, w tym opracowania systemu spłaty należności.

Powyższe przyczynia się również do ograniczenia liczby apelacji stanowiących przejaw nadużycia prawa procesowego. Pod tym pojęciem należy rozumieć w szczególności „działanie w procesie na zwłokę po to, aby w tym czasie znaleźć pieniądze na zapłatę dochodzonej wierzytelności, albo w celu wytargowania od przeciwnika ustępstw, albo niedostosowanie stopnia korzystania z prawa egzekucji sądowej do gospodarczego celu tej egzekucji, tj. do wysokości należności”⁴⁷⁸. Natychmiastowa wykonalność wyroków przeciwdziała powyższemu zjawiskom, zmniejszając liczbę apelacji wnoszonych wyłącznie w celu odłożenia w czasie spełnienia świadczenia przez pozwanego. Powyższe przekłada się również na odciążenie sądów, co w efekcie skraca ogólny czas trwania postępowania w sprawach cywilnych.

Należy zwrócić szczególną uwagę na społeczne potrzeby w zakresie zwiększenia gwarancji skutecznej egzekucji w sprawach cywilnych. Strona poszukująca w sądzie ochrony ma prawo oczekiwać, że jej słuszne roszczenia zostaną potwierdzone w wyroku, który to wyrok stanie się następnie podstawą ich wyegzekwowania. Zapewnienie możliwości wykonania zapadłego w sprawie orzeczenia stanowi jedno z zadań stojących przed wymiarem sprawiedliwości.

Mechanizm natychmiastowej wykonalności wyroków nie jest pozbawiony wad. Należy w tym miejscu podkreślić, że powód nie jest zobligowany do wszczęcia i prowadzenia egzekucji na podstawie natychmiast wykonalnego wyroku. Może wstrzymać się z powyższymi czynnościami do momentu, gdy pozwanemu nie będzie przysługiwał środek zaskarżenia. Natychmiastowa wykonalność wyroku jest ustanowiona w interesie powoda, ale jednocześnie oznacza, że ponosi on odpowiedzialność wobec pozwanego w sytuacji, gdy wyrok zasądający zostanie następnie uchylony lub zmieniony.

⁴⁷⁸ K. Piasecki, *Nadużycie...*, s. 26.

Z dotychczasowych rozważań wynika, że instytucja rygoru natychmiastowej wykonalności, mimo że daje wiele korzyści, stosowana jest wyjątkowo – w ściśle określonych przez przepisy przypadkach. Wskazany mechanizm jest podobnie ukształtowany w systemach prawnych wielu państw europejskich, w tym Niemiec i Austrii. Obowiązujące obecnie w tej materii francuskie rozwiązania prawne, które wprowadziły natychmiastową wykonalność jako zasadę, a nie wyjątek, pokazują, że podejście do zastosowania konkretnego mechanizmu prawnego jako reguły lub też jako wyjątku może różnić się w zależności od systemu prawnego danego kraju. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że ukształtowanie konkretnego mechanizmu prawnego nie ma charakteru sztywnego i niezmiennego. Mechanizmy te podlegają procesowi ewolucji oraz dostosowania ich do zmieniających się potrzeb społecznych i wartości, którym dane społeczeństwo przyznaje prymat.

Ukształtowanie konkretnej instytucji prawnej jako zasady lub jako wyjątku wynika z wielu okoliczności. W przypadku stosowania rygoru natychmiastowej wykonalności jako wyjątku od ogólnej zasady, w myśl której wykonaniu podlegają jedynie orzeczenia prawomocne, rozwiązanie to znajduje oparcie w polskiej tradycji prawnej. Ogólny przekaz tej zasady nie zmienił się od czasów międzywojennych, ma on więc głębokie zakotwiczenie historyczne. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że zmiany mechanizmów prawnych wynikają często ze zmian społecznych i ekonomicznych. Instytucje prawne powinny być dopasowane do potrzeb, w tym potrzeb rynku, nawet jeżeli oznacza to konieczność zerwania z tradycją historyczną.

Sposobem na polepszenie sytuacji prawnej powodów dochodzących swoich roszczeń na drodze postępowania cywilnego jest uczynienie rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków zasadą a nie wyjątkiem. Dzięki wprowadzeniu takiego kształtu tej instytucji powodowie-wierzyciele zyskają możliwość wszczęcia i prowadzenia postępowania egzekucyjnego wobec swoich dłużników, mimo że wydane w konkretnych sprawach wyroki nie będą jeszcze prawomocne. Nie można tracić z pola widzenia tego, że skuteczna egzekucja stanowi element prawa do rzetelnego procesu i wpisuje się w definicję sprawiedliwości⁴⁷⁹.

Rozmiar i zakres skutków wprowadzenia w procesie cywilnym natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji jako zasady, a nie wyjątku, nie są

⁴⁷⁹ Zob. A. Łazarska, *Rzetelny...*, s. 308 i n.

łatwe do oszacowania. Tak istotna zmiana powinna zostać poprzedzona wprowadzeniem rozwiązań pilotażowych, które pozwolą określić czy sugerowane rozwiązanie spełni postawiony przed nim cel.

W tym miejscu należy podkreślić, że przed wprowadzeniem istotnych zmian prawnych w szerokim zakresie – warto sprawdzić na zawężonym obszarze ich przydatność do realizacji postawionych przed nimi celów oraz rezultaty, jakie wywołują. W kontekście omawianej problematyki można wskazać, że ewentualna koncepcja przeniesienia rozwiązań francuskich w zakresie wprowadzenia natychmiastowej wykonalności wyroków jako zasady w postępowaniu cywilnym powinna znaleźć swoje pole badawcze w mniejszym obszarze – w szczególności w ramach wybranego postępowania odrębnego. Podejście to umożliwi minimalizację ewentualnych negatywnych skutków zmian prawnych w przypadku, gdy praktyka zweryfikuje dane rozwiązania jako niewłaściwe. Każda zmiana w prawie niesie ze sobą ryzyko wywołania skutków nie tylko pożądanых, ale także negatywnych – w tym nieprzewidzianych. Zagrożenie to jest minimalizowane poprzez pogłębioną analizę oraz szerokie konsultacje, jednakże nie można go całkowicie wyeliminować. Patrząc z tej perspektywy na koncepcję wprowadzania możliwości nadania rygoru natychmiastowej wykonalności w szerszym zakresie niż przewidziany w aktualnym stanie prawnym, należy zauważyć, że możliwość ta z jednej strony będzie stanowić odpowiedź na potrzeby społeczne, a z drugiej – dostarczy materiału badawczego do oceny zasadności uczynienia natychmiastowej wykonalności wyroków zasadniczą regułą w postępowaniu zwykłym.

W tym miejscu należy wskazać, że postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych posiada konstrukcyjne predyspozycje do tego, aby w jego ramach wprowadzić wskazany mechanizm. Normy regulujące to postępowanie sprawiają, że wprowadzenie możliwości zastosowania rygoru natychmiastowej wykonalności jako zasady, a nie wyjątku, wydaje się mniej kontrowersyjne niż w postępowaniu zwykłym. Powyższe wynika chociażby z mechanizmów ochrony słabszej strony postępowania w sprawach gospodarczych, która ma możliwość w szczególności złożenia wniosku o rozpoznanie sprawy z pominięciem przepisów o postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych (art. 458⁶ k.p.c.). Wyrok wydany w sprawach rozpoznawanych z pominięciem wskazanych przepisów nie będzie uznany za wydany w postępowaniu

odrębnym w sprawach gospodarczych, co w konsekwencji powinno wykluczyć możliwość nadania mu rygoru na podstawie mechanizmu, o którym mowa w niniejszym opracowaniu.

Rezultaty wprowadzenia jako zasady rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków wydanych w sprawach gospodarczych będzie można analizować również w kontekście oceny zasadności dalszego poszerzenia stosowania tej instytucji w takim kształcie. Jeżeli proponowana zmiana przyniesie pozytywne i wymierne skutki, zarówno dla stron, jak też dla wymiaru sprawiedliwości, będzie można rozważać dalsze zmiany prawne w zakresie rozszerzenia stosowania natychmiastowej wykonalności również w innych kategoriach spraw.

Z uwagi na powyższe należy przyrzeć się bliżej regułom rządzącym postępowaniem odrębnym w sprawach gospodarczych, aby dokonać pogłębionej oceny zasadności wprowadzenia rygoru natychmiastowej wykonalności jako zasady w tej kategorii spraw.

Rozdział X. Natychmiastowa wykonalność wyroków jako zasada w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych

10.1. Wprowadzenie i rys historyczny postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych

Przyczyny, dla której w postępowaniu cywilnym wyodrębniono postępowania odrębne, zasadniczo należy upatrywać w dążeniu do ułatwienia powodowi w niektórych sprawach uzyskania tytułu wykonawczego, co z kolei wiąże się z możliwością przymusowego dochodzenia jego praw. Za słuszne uznano bowiem, aby w pewnych sytuacjach szybkość i sprawność postępowania miały większe znaczenie podczas rozpoznania sprawy, niż z reguły mają one w postępowaniu zwyczajnym. W literaturze podnoszono, że w przeciwnym wypadku wydany w sprawie wyrok mógłby nie zagwarantować praw dochodzonych przez powoda. Ochrona prawna wynikająca z wydanego orzeczenia mogłaby zostać udzielona zbyt późno i w związku z tym jej wartość nie byłaby dla strony istotna⁴⁸⁰. Poza tym kolejna przesłanka przemawiająca za wprowadzeniem postępowań odrębnych wynika z konieczności „dostosowania postępowania do szczególnych właściwości spraw będących przedmiotem postępowania”⁴⁸¹.

Obecnie w procesie wyróżnia się kilka postępowań odrębnych, w tym postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych⁴⁸². Zostało ono wprowadzone ustawą z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁴⁸³. Spoglądając na jego historyczne uwarunkowania, należy zauważyć, że przyczyny, które doprowadziły do wyodrębnienia w kodeksie postępowania cywilnego spraw gospodarczych oraz sądów gospodarczych jako jednostek organizacyjnych w sądach rejonowych i okręgowych, związane były w szczególności z dążeniem do przyspieszenia postępowań sądowych dotyczących wymienionej kategorii spraw⁴⁸⁴. Punkt wyjścia do analizy współczesnych rozwiązań prawnych

⁴⁸⁰ Zob. M. Allerhand, *Nadzwyczajne procesy cywilne* [w:] *Polska procedura cywilna. Projekty referatów z uzasadnieniem*, t. 2, Warszawa 1928, s. 95.

⁴⁸¹ Zob. A. Jakubecki, *Jednolitość...*, s. 14.

⁴⁸² Zob. S. Cieślak, *Aksjologiczne...*, s. 50.

⁴⁸³ Dz.U. z 2019 r. poz. 1469.

⁴⁸⁴ Zob. M. Allerhand, *Sądownictwo handlowe*, Warszawa 1929 (odbitka z „Przeglądu Prawa Handlowego” 1929, nr 4, 5–6), s. 3.

dotyczących postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych stanowią rozwiązania prawne przyjęte w okresie międzywojennym. W tym czasie opracowano bowiem podstawy postępowania w sprawach gospodarczych, które często stanowią źródło inspiracji dla obecnych rozwiązań prawnych. Wprawdzie w okresie międzywojennym nie funkcjonowało postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych, jednakże wyodrębniono wydziały handlowe w sądach oraz wprowadzono pewne odmienności w zakresie rozwiązań procesowych, którym podlegały sprawy rozpoznawane w tych wydziałach. Okolicznością, która w kontekście tematyki przedmiotowego opracowania ma istotne znaczenie, jest fakt, że dawny kodeks postępowania cywilnego umożliwiał nadanie rygoru natychmiastowej wykonalności wyrokowi wydanemu w sprawie, która mogła być rozpoznawana przez wydział handlowy⁴⁸⁵. Powyższe oznacza, że warto przeanalizować rozwiązania prawne, jak również dorobek doktryny okresu międzywojennego dotyczące prawnych powiązań między instytucją rygoru natychmiastowej wykonalności a postępowaniem w sprawach gospodarczych.

W ramach swoistej spuścizny pozaborczej w okresie międzywojennym funkcjonowały zasadniczo dwie koncepcje organizacyjne sądów gospodarczych (zwanych ówczesnie sądami handlowymi). Pierwsza z nich, najdalej idąca koncepcja austriacka, zakładała funkcjonowanie odrębnego sądu zajmującego się sprawami handlowymi, druga natomiast, zaczerpnięta z wzorców niemieckich i rosyjskich, przewidywała utworzenie odrębnych wydziałów handlowych funkcjonujących w ramach sądów⁴⁸⁶. Źródłem inspiracji dla polskich rozwiązań stała się koncepcja druga.

Jak już wspomniano, w dawnym kodeksie postępowania cywilnego nie uregulowano odrębnego postępowania w sprawach gospodarczych (handlowych), jednakże nie oznacza to, że ta kategoria spraw została potraktowana na równi z innymi sprawami cywilnymi. W tym zakresie w pierwszej kolejności należy wskazać, że art. 21 § 2 dawnego prawa o ustroju sądów powszechnych⁴⁸⁷ przyznał Ministrowi Sprawiedliwości działającemu w porozumieniu z Ministrem Przemysłu i Handlu możliwość wskazania w rozporządzeniu sądów okręgowych, w których mają być tworzone wydziały handlowe. Swoista wytyczna dla określenia takich sądów została

⁴⁸⁵ Zob. art. 355 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej – Kodeks postępowania cywilnego z 29.11.1930 r. (Dz.U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934) – dalej dawny k.p.c.

⁴⁸⁶ Zob. M. Allerhand, *Sądownictwo...*, 1929.

⁴⁸⁷ Prawo o ustroju sądów powszechnych z 6.02.1928 r. (Dz.U. Nr 12, poz. 93) – dalej: dawne p.u.s.p.

zawarta w art. 21 § 1 powołanego aktu. Przepis ten wprawdzie odnosi się do składu sądu okręgowego, który rozpoznawał w pierwszej instancji sprawy handlowe, jednakże mowa w nim o sądach okręgowych, którym podlegają miejscowości o znaczniejszym ruchu handlowym, co wskazuje, że utworzenie w danym sądzie wydziału handlowego uzależnione było od potrzeb obrotu⁴⁸⁸. Pierwsze wydziały handlowe zostały utworzone w 1929 roku w okręgu apelacyjnym katowickim (w Sądach Okręgowych w Cieszynie i Katowicach), w okręgu apelacyjnym krakowskim (w Sądach Okręgowych w Jaśle i Krakowie), w okręgu apelacyjnym lwowskim (w Sądach Okręgowych we Lwowie, Samborze i Stanisławowie), w okręgu apelacyjnym poznańskim (w Sądach Okręgowych w Bydgoszczy i Poznaniu), w okręgu apelacyjnym toruńskim (w Sądzie Okręgowym w Toruniu), w okręgu apelacyjnym warszawskim (w Sądach Okręgowych w Łodzi, Sosnowcu i Warszawie)⁴⁸⁹. W kolejnych latach, do czasu wybuchu drugiej wojny światowej, utworzono także wydział handlowy w Sądzie Okręgowym w Tarnowie⁴⁹⁰ oraz wydział handlowy w Sądzie Okręgowym w Gdyni⁴⁹¹. Po wojnie utworzono wydziały handlowe w trzech kolejnych sądach okręgowych: w Sądzie Okręgowym w Gdańsku⁴⁹², w Sądzie Okręgowym w Szczecinie⁴⁹³ oraz w Sądzie Okręgowym we Wrocławiu⁴⁹⁴. Powyższe stanowi wskazówkę co do tego, w których regionach kraju istniał zwiększony ruch handlowy⁴⁹⁵. Sprawy handlowe, które wnoszono do pozostałych sądów okręgowych, były rozpoznawane przez wydziały cywilne tych sądów⁴⁹⁶.

Sama idea sądów handlowych spotkała się z przychylnym przyjęciem przez praktyków⁴⁹⁷. Podkreślano w tym zakresie potrzebę specjalizacji sędziów orzekających

⁴⁸⁸ Zob. M. Materniak-Pawłowska, 15.3. *Sądownictwo w sprawach handlowych po unifikacji ustroju sądownictwa* [w:] *Prawo handlowe i gospodarcze II Rzeczypospolitej*, red. R. Jastrzębski, Warszawa 2019, s. 623.

⁴⁸⁹ Zob. § 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 24.12.1928 r. w sprawie utworzenia wydziałów handlowych w sądach okręgowych (Dz.U. Nr 104, poz. 947).

⁴⁹⁰ Zob. § 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 12.03.1931 r. w sprawie utworzenia wydziału handlowego w sądzie okręgowym w Tarnowie (Dz.U. Nr 31, poz. 220).

⁴⁹¹ Zob. § 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 15.01.1935 r. w sprawie utworzenia wydziału handlowego w Sądzie Okręgowym w Gdyni (Dz.U. Nr 4, poz. 28).

⁴⁹² Zob. § 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 8.05.1947 r. o utworzeniu wydziału handlowego w Sądzie Okręgowym w Gdańsku (Dz.U. Nr 39, poz. 196).

⁴⁹³ Zob. § 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 11.12.1947 r. o utworzeniu Wydziału Handlowego w Sądzie Okręgowym w Szczecinie (Dz.U. Nr 75, poz. 485).

⁴⁹⁴ Zob. § 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 28.10.1948 r. o utworzeniu Wydziału Handlowego w Sądzie Okręgowym we Wrocławiu (Dz.U. Nr 55, poz. 435).

⁴⁹⁵ Zob. art. 21 § 1 dawnego p.u.s.p.

⁴⁹⁶ Zob. M. Materniak-Pawłowska, 15.3. *Sądownictwo w sprawach handlowych...*, s. 623.

⁴⁹⁷ Zob. W. Kiedrowski, *Sądownictwo handlowe*, „Głos Sądownictwa” 1936/11, s. 882–885.

w sprawach handlowych⁴⁹⁸. W literaturze międzywojennej zwracano jednak uwagę, że utworzenie wydziałów handlowych wyłącznie w wybranych sądach nie jest właściwym rozwiązaniem. Argumentacja koncentrowała się wokół uzasadnienia, że o tym, który wydział rozpoznaje konkretną kategorię spraw, powinien decydować obiektywny czynnik w postaci tego, czy sprawa ma charakter sprawy handlowej, a nie kwestia organizacyjna sądu funkcjonującego na danym obszarze⁴⁹⁹. Podkreślano, że wprowadzenie wydziałów handlowych jedynie w wybranych sądach powoduje zróżnicowanie sytuacji stron w zależności od tego, czy w sądzie rozpoznającym sprawę utworzono wydział handlowy, czy też nie⁵⁰⁰. Powyższe wynikało w szczególności z tego, że skład sądu rozpoznający sprawę handlową w wydziale handlowym różnił się od składu sądu rozpoznającego sprawę handlową w wydziale cywilnym. W wydziałach handlowych orzekał mieszany skład sędziowski – jeden sędzia sądu okręgowego oraz dwóch sędziów handlowych, którzy nie byli sędziami zawodowymi⁵⁰¹. Skład sądu w wydziałach cywilnych sądu okręgowego stanowiło co do zasady trzech sędziów zawodowych⁵⁰². Powyższe oznacza, że takie same sprawy handlowe były rozpoznawane w różnych składach sędziowskich w zależności od tego, czy w sądzie właściwym do ich rozpoznania utworzono wydział handlowy, czy też nie⁵⁰³.

Sędziowie handlowi w założeniu powinni wspomagać wymiar sprawiedliwości swoją wiedzą i doświadczeniem wynikającymi ze znajomości praktyki obrotu gospodarczego. W literaturze wskazywano, że ich wprowadzenie miało spowodować, że w składzie orzekającym sądu znalazły się osoby dysponujące doświadczeniem handlowym, wspierające sędziego zawodowego swoją wiedzą nabytą w praktyce. Podkreślano także, że instytucja sędziów handlowych powinna przyczynić się do przyspieszenia postępowania, bowiem dysponują oni informacjami fachowymi, co w niektórych sprawach wyłączało potrzebę powołania biegłych⁵⁰⁴.

W doktrynie okresu międzywojennego sędziów handlowych zwano sędziami laikami⁵⁰⁵, a samą instytucję sędziów handlowych poddano krytyce. Wątpliwości

⁴⁹⁸ Zob. W. Kiedrowski, *Sądownictwo...*, s. 882–885.

⁴⁹⁹ Zob. A. Czerwiński, *Ustrój sądów powszechnych: wedle rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. Dz. Ust. Nr. 12, poz. 93.*, Lwów 1928, s. 12–13.

⁵⁰⁰ Zob. M. Allerhand, *Sądownictwo...*, 1929, s. 6.

⁵⁰¹ Zob. art. 21 § 1 dawnego p.u.s.p.

⁵⁰² Zob. art. 23 § 1 dawnego p.u.s.p.

⁵⁰³ Zob. A. Czerwiński, *Ustrój...*, s. 12–13.

⁵⁰⁴ Zob. W. Kiedrowski, *Sądownictwo...* s. 882–885.

⁵⁰⁵ Zob. A. Czerwiński, *Ustrój...*, s. 12–13; M. Allerhand, *Sądownictwo...*, 1929, s. 8–9.

doktryny dotyczące zasadności wprowadzenia sędziów laików jako orzeczników koncentrowały się zarówno wokół faktu, że instytucja sędziów handlowych wprowadzała różnice w składach sędziowskich rozpoznających sprawy handlowe, jak też wokół kryteriów personalnych dotyczących doboru tych orzeczników. W tym ostatnim aspekcie wskazywano, że sędziowie ci mieli doświadczenie wynikające z praktycznej znajomości obrotu handlowego i stosunków handlowych, jednakże zazwyczaj nie łączyło się ono ze znajomością prawa, a nadto było ograniczone do określonej dziedziny gospodarki⁵⁰⁶. Podkreślano także niebagatelne znaczenie wysokich kwalifikacji moralnych, jakimi powinni cechować się sędziowie handlowi, bowiem cecha ta również miała istotne znaczenie dla oceny zasadności funkcjonowania tej instytucji w praktyce⁵⁰⁷.

Sędziów handlowych mianował Minister Sprawiedliwości na okres 3 lat. Decyzja w sprawie mianowania musiała być poprzedzona opinią Ministra Przemysłu i Handlu. Kandydatów na sędziów handlowych zgłaszały izby przemysłowo-handlowe⁵⁰⁸. Warunki, jakie musiał spełniać sędzia handlowy, dotyczyły posiadania polskiego obywatelstwa, korzystania z pełni praw cywilnych i obywatelskich, bycia osobą nieskazitelnego charakteru, ukończenia 30 lat, władania językiem polskim w słowie i piśmie, oraz – co stanowi swoisty wyróżnik sędziów handlowych – posiadania praktycznej znajomości obrotu handlowego i zwyczajów handlowych⁵⁰⁹. Dodatkowe wymogi przewidziane zostały dla sędziów handlowych, którzy mieli orzekać w sprawach dotyczących górnictwa. Na marginesie należy tylko zauważyć, że wymogi te nie zostały określone w dawnym prawie o ustroju sądów powszechnych, lecz w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 24.12.1928 r. o trybie powoływania sędziów handlowych⁵¹⁰. Według tego aktu sędziowie handlowi orzekający w sprawach górniczych musieli legitymować się ukończeniem wyższego zakładu naukowego górniczego i przynajmniej dwuletnią pracą w zakładach górniczych na stanowiskach kierowniczych, lub też pięcioletnią pracą w tych zakładach bez względu na zajmowane stanowisko, albo ukończeniem średniego zakładu naukowego górniczego i przynajmniej

⁵⁰⁶ Zob. A. Czerwiński, *Ustrój...*, s. 12–13.

⁵⁰⁷ Zob. W. Kiedrowski, *Sądownictwo...*, s. 882–885.

⁵⁰⁸ Zob. art. 209 § 1 dawnego p.u.s.p.

⁵⁰⁹ Zob. art. 210 dawnego p.u.s.p.

⁵¹⁰ Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 24.12.1928 r. o trybie powoływania sędziów handlowych (Dz.U. Nr 104, poz. 939 ze zm.).

dziesięcioletnią pracą w zakładach górniczych. Służbę w urzędach górniczych uznano za równorzędną z pracą w zakładach górniczych⁵¹¹.

Warto podkreślić, że sędziowie handlowi byli niezawisli w sprawowaniu urzędu sędziowskiego⁵¹², nadto nałożono na nich obowiązek strzeżenia powagi sądu i unikania wszystkiego, co mogłoby uchybiać godności stanowiska lub zachwiać zaufanie do bezstronności sędziego⁵¹³. Dodatkowo sędziowie handlowi zobowiązani byli wypełniać swoje obowiązki zgodnie z ustawami, gorliwie i sumiennie, poświęcając im całą swą wiedzę i doświadczenie⁵¹⁴. Co ciekawe, aż w dwóch aktach prawnych wskazano, że sędzia handlowy swoje obowiązki pełnił bezpłatnie⁵¹⁵.

Założenia stojące za regulacjami prawnymi, w myśl których sędziowie handlowi mogli wspomóc sędziów zawodowych wiadomościami specjalnymi, w ocenie części praktyków, zasadniczo nie znalazły odzwierciedlenia w rzeczywistości⁵¹⁶. Sędziom handlowym zarzucano w szczególności brak wyższego wykształcenia w zakresie handlu i ekonomii, który powodował, że nie byli przygotowani do rozpoznawania szerokiego spektrum spraw handlowych. Doświadczenie w praktycznym funkcjonowaniu w życiu gospodarczym nie rekompensowało wskazanego niedostatku. Ponadto sami sędziowie handlowi traktowali obowiązki orzecznicze jako ciężar, który utrudniał im wykonywanie zajęć zawodowych⁵¹⁷. Na łamach miesięcznika „Głos Prawa” ukazał się nawet artykuł, z którego wynika, że instytucja sędziów handlowych jest szkodliwa dla szybkości i sprawności postępowania – autor określił ją bez ogródek jako „skaranie boże”, wskazując, że sędziowie handlowi zajęci są prowadzeniem własnego biznesu, stąd też nie zjawiają się w sądzie na rozprawach⁵¹⁸. Jako przykład został podany lwowski sąd okręgowy, w którym „przeważna część rozpraw wydziału handlowego doznaje z powodu absencji tych panów całkowitego udaremnienia, sędzia przewodniczący wraz z adwokatami muszą marnować drogi czas na wyczekiwaniu pp. asesorów, ignorujących najzupełniej wezwania urzędowe, a nie dających się też

⁵¹¹ Zob. § 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 24.12.1928 r. o trybie powoływania sędziów handlowych (Dz. U. Nr 104, poz. 939 ze zm.).

⁵¹² Zob. § 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 24.12.1928 r. o prawach i obowiązkach oraz odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów handlowych (Dz.U. Nr 104, poz. 940 ze zm.) – dalej r.p.o.s.h.

⁵¹³ Zob. § 5 r.p.o.s.h.

⁵¹⁴ Zob. § 6 r.p.o.s.h.

⁵¹⁵ Zob. art. 212 dawnego p.u.s.p. oraz § 4 r.p.o.s.h.

⁵¹⁶ Zob. T. Pietrykowski, *Wydziały handlowe przy sądach okręgowych w teorii a w praktyce*, „Głos Sądownictwa” 1935/12, s. 889–890.

⁵¹⁷ Zob. T. Pietrykowski, *Wydziały handlowe...*, s. 889–890.

⁵¹⁸ Autor nieznany, *Wydziały handlowe czy farsa?*, „Głos Prawa” 1931/1, s. 48.

łatwo odszukać przez umyślnych posłańców ani dowołać za pomocą telefonu. Zdarza się, że w jednym i tym samym procesie dwie, trzy i cztery po sobie następujące audjencje sądowe odraczane są z urzędu z powodu tego, że pp. sędziowie handlowi wolą w każdym razie handlować niż sądzić”⁵¹⁹.

Wszystkie te okoliczności w połączeniu z brakiem doświadczenia orzeczniczego powodowały, że w ocenie praktyków instytucja sędziów handlowych zasadniczo nie spełniała swojej funkcji⁵²⁰.

Istotną i złożoną kwestię stanowi zdefiniowanie pojęcia sprawy handlowej. Przed wejściem w życie dawnego prawa o ustroju sądów powszechnych zakwalifikowanie konkretnej sprawy do kategorii spraw handlowych uzależnione było zasadniczo od kryterium podmiotowego, czyli od tego, czy strony (lub chociażby tylko pozwany) były kupcami, i kryterium przedmiotu sporu, który musiał być związany z interesem handlowym⁵²¹. Jak podaje w swojej analizie pojęcia sprawy handlowej Maurycy Allerhand, zakwalifikowanie danej sprawy do sprawy handlowej przeszło swoistą ewolucję, bowiem początkowo o przynależności do kategorii spraw handlowych decydowało wyłącznie kryterium podmiotowe (to czy pozwany był kupcem), następnie doszło także kryterium przedmiotu sporu, aż finalnie przyporządkowanie sprawy do kategorii sprawy handlowej wymagało często jednoczesnego spełnienia obu wskazanych kryteriów⁵²².

Wejście w życie dawnego prawa o ustroju sądów powszechnych nie spowodowało rozstrzygnięcia wątpliwości co do pojęcia sprawy handlowej. Akt ten nie zawierał definicji legalnej wskazanego terminu, wskazywał jedynie, że sprawy handlowe są wskazane w ustawach⁵²³. Dookreślenie pojęcia sprawy handlowej nastąpiło wraz z wejściem w życie dawnego kodeksu postępowania cywilnego. Akt ten stanowił, że wydział handlowy sądu okręgowego rozpoznaje sprawy ze stosunków dotyczących używania firmy lub nabycia przedsiębiorstwa handlowego, sprawy między zarejestrowaną spółką handlową a jej uczestnikami, zarządcami lub innymi organami, między samymi uczestnikami w tym ich charakterze oraz między nimi a zarządcami lub

⁵¹⁹ Autor nieznany, *Wydziały...*, s. 48.

⁵²⁰ Zob. A. Czerwiński, *Ustrój...*, s. 12–13.

⁵²¹ Zob. M. Allerhand, *Sądownictwo...*, 1929, s. 15–17; M. Materniak-Pawłowska, 15.3. *Sądownictwo w sprawach handlowych...*, s. 623–624.

⁵²² Zob. M. Allerhand, *Sądownictwo...*, 1929, s. 15–17.

⁵²³ Zob. art. 21 § 1 dawnego p.u.s.p.

likwidatorami, sprawy z czynności giełdowych, z ochrony patentów, wzorów i znaków towarowych, z czynów nieuczciwej konkurencji, wreszcie ze stosunku ubezpieczenia, z wyjątkiem sporów o zapłatę premii, oraz sprawy z czynności mających charakter handlowy dla obu stron. Nadto w dawnym kodeksie postępowania cywilnego wskazano, że jeżeli spór wynikł z czynności, która tylko po stronie pozwanego jest handlowa, wniesienie sprawy przed wydział handlowy zależało od uznania powoda⁵²⁴.

Ujęcie w przepisie o właściwości wydziałów handlowych spraw wynikających z czynności mających charakter handlowy dla obu stron zostało poddane krytyce. Zarzuty formułowane w stosunku do tej regulacji koncentrowały się głównie na braku konkretyzacji wskazanej kategorii spraw. Uzasadnieniem potrzeby ich dookreślenia była okoliczność, że na różnych obszarach kraju obowiązywały różne pozaborcze akty prawne, na podstawie których możliwa była odmienna interpretacja czynności handlowej⁵²⁵. Również regulacja pozostawiająca powodowi decyzję, czy sprawę zainicjować przed wydziałem handlowym, czy też cywilnym, w sytuacji, gdy spór wynikł z czynności, która miała charakter handlowy tylko po stronie pozwanego, nie spotkała się z aprobatą doktryny. W tym zakresie wskazywano w szczególności, że pozostawienie powodowi prawa wyboru wydziału, przed którym zainicjuje sprawę, podważa motywy stojące za wprowadzeniem w sądach wydziałów handlowych⁵²⁶.

Pomiędzy rozpoznaniem spraw cywilnych oraz spraw handlowych występowały pewne odrębności procesowe. Poza omówioną różnicą w składzie sądu rozpoznającego wskazane kategorie spraw należy wskazać, że w dziale II dawnego k.p.c., zatytułowanym „Postępowanie przed sądem okręgowym”, znajdował się rozdział II dotyczący spraw handlowych⁵²⁷. Zgodnie z zawartymi w nim regulacjami powód dysponował swobodą w skierowaniu sprawy do wydziału cywilnego lub do wydziału handlowego, przy czym pozwanemu przysługiwało uprawnienie do złożenia wniosku o przekazanie do wydziału handlowego sprawy pierwotnie wniesionej do wydziału cywilnego⁵²⁸. Przewodniczący wydziału handlowego mógł sprawę skierować do wydziału cywilnego w przypadku uznania, że sprawa nie ma charakteru sprawy

⁵²⁴ Zob. art. 13 i 14 dawnego k.p.c.

⁵²⁵ Zob. M. Allerhand, *Sądownictwo handlowe podług projektu kodeksu procedury cywilnej z 1930 roku*, Warszawa 1930, s. 2–3.

⁵²⁶ Zob. M. Allerhand, *Sądownictwo handlowe...*, s. 3–4.

⁵²⁷ Zob. art. 217–220 dawnego k.p.c.

⁵²⁸ Zob. art. 218 dawnego k.p.c.; M. Allerhand, *Kodeks postępowania cywilnego. Przepisy wprowadzające kodeks postępowania cywilnego*, Lwów 1932, s. 239–240.

handlowej. Uprawnienie do przekazania sprawy przysługiwało także aż do zamknięcia rozprawy wydziałowi handlowemu⁵²⁹. Sformułowanie przepisu w taki sposób, że wynikało z niego, że to wydział handlowy przekazywał sprawę, było dość niefortunne, jednakże w doktrynie wskazywano, że należy pod nim rozumieć sąd w składzie rozpoznającym sprawę⁵³⁰. Wydział cywilny związany był zarówno zarządzeniem przewodniczącego, jak i postanowieniem sądu wydanym w wydziale handlowym w przedmiocie przekazania sprawy⁵³¹. Warto odnotować, że przewodniczącemu wydziału cywilnego oraz sądowi cywilnemu nie przysługiwało uprawnienie do skierowania z urzędu sprawy do wydziału handlowego, jeżeli sprawa ta została wniesiona do wydziału cywilnego⁵³². Znamienne było także, że przekazanie sprawy między wydziałami w drodze postanowienia sądu wyłączało możliwość złożenia przez stronę żądania przekazania jej innemu wydziałowi⁵³³. Jak wskazywano w doktrynie, regulacja ta nie wyłączała prawa do zaskarżenia postanowienia w przedmiocie przekazania sprawy⁵³⁴. Regulacje działu II rozdziału II dawnego k.p.c. dotyczące spraw handlowych wieńczył przepis art. 220, na mocy którego przepisy rozdziału miały odpowiednie zastosowanie do powództwa wzajemnego.

Przedstawiona analiza ukazuje, że w okresie międzywojennym istniały różnice procesowe dotyczące spraw cywilnych oraz spraw handlowych. Różnice te nie miały na tyle zasadniczego charakteru, aby można było mówić o postępowaniu odrębnym w sprawach handlowych, dodatkowo liczba odmienności nie była znacząca. Do najdonioślejszych należy zaliczyć zasadniczo skład sądu, który rozpoznawał sprawy handlowe w wydziałach handlowych (sędzia zawodowy oraz dwóch sędziów handlowych), oraz możliwość nadania rygoru natychmiastowej wykonalności wyrokowi wydanemu w sprawie, która mogła być rozpoznawana przez wydział handlowy⁵³⁵.

Za wyodrębnieniem wydziałów handlowych ze struktury wydziałów cywilnych stało kilka przyczyn. W pierwszej kolejności należy wskazać, że rozpoznawanie spraw handlowych wymagało pogłębionej znajomości tej kategorii spraw przez orzeczników, co obejmowało w szczególności specyfikę obrotu gospodarczego. Specjalizacja sędziów

⁵²⁹ Zob. art. 217 dawnego k.p.c.

⁵³⁰ Zob. M. Allerhand, *Kodeks...*, s. 238–239.

⁵³¹ Zob. M. Allerhand, *Kodeks...*, s. 238.

⁵³² Zob. M. Allerhand, *Kodeks...*, s. 239.

⁵³³ Zob. art. 219 dawnego k.p.c.

⁵³⁴ Zob. M. Allerhand, *Kodeks...*, s. 240.

⁵³⁵ Zob. art. 355 dawnego k.p.c.

w rozpoznawaniu spraw handlowych przyczyniała się do usprawnienia i przyspieszenia postępowania.

Istotną koncepcją, która wyłania się z analizy międzywojennych regulacji dotyczących spraw handlowych, jest powiązanie rygoru natychmiastowej wykonalności z wyrokami wydanymi w sprawach, które mogły być rozpoznawane przez wydział handlowy. Powód w tej kategorii spraw mógł domagać się, aby orzeczeniu wydanemu na jego rzecz sąd nadał rygor natychmiastowej wykonalności⁵³⁶. Sąd nie orzekał w tym zakresie z urzędu, konieczny był stosowny wniosek.

Sprawy handlowe mogły być rozpoznawane zarówno w wydziałach handlowych, jak też w wydziałach cywilnych. Z uwagi na powyższe powiązano możliwość nadania rygoru natychmiastowej wykonalności nie z tym, jaki wydział sądu wydał orzeczenie, ale z charakterem sprawy, wskazując, że rygor może zostać nadany w sprawie, która mogła być rozpoznawana przez wydział handlowy. W literaturze wyjaśniano, że powyższe oznacza, iż rygor mógł zostać nadany nawet w sytuacji, w której sprawę rozstrzygnięto w wydziale cywilnym, mimo iż w danym sądzie funkcjonował wydział handlowy. Nadto wskazywano, że wadliwe zakwalifikowanie sprawy jako handlowej i jej rozstrzygnięcie przez wydział handlowy nie umożliwiało nadania rygoru⁵³⁷.

Możliwość nadania rygoru w wymienionej kategorii sprawy została uzasadniona potrzebami gospodarczymi, a samo to rozwiązanie prawne bazowało na wzorcach francuskich, włoskich i rosyjskich⁵³⁸. W doktrynie wskazywano, że suspensywność apelacji może powodować znaczne opóźnienia w finalnym zakończeniu postępowania, zwłaszcza gdy strona przegrywająca wykorzysta swoje uprawnienia procesowe w celu jego przedłużenia⁵³⁹. Uchylenie wskazanej regulacji wiązało się ze zmianą ustroju gospodarczego, która nastąpiła w Polsce po II wojnie światowej.

Przemiany ustrojowe, jakie dokonały się w Polsce po zakończeniu II wojny światowej, miały szczególne znaczenie w obszarze gospodarki oraz – co za tym idzie – prawa, które obszar ten reguluje. Ustawa z 20.07.1950 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych⁵⁴⁰ uchylała możliwość nadania rygoru

⁵³⁶ Zob. art. 355 dawnego k.p.c.

⁵³⁷ Zob. M. Allerhand, *Kodeks...*, s. 392.

⁵³⁸ Zob. J. J. Litauer, *Rygor...*, s. 292–293.

⁵³⁹ Zob. J. Kubicz, *O przyspieszenie postępowania sądowego*, „Głos Sądownictwa” 1935/12, s. 886–889.

⁵⁴⁰ Zob. art. 1 pkt 98 ustawy z 20.07.1950 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych (Dz.U. Nr 38, poz. 349 ze zm.).

natychmiastowej wykonalności wyrokom wydanym w sprawach, które mogły być rozpoznawane przez wydział handlowy, ponadto kolejna ustawa z 20.07.1950 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych⁵⁴¹ uchylała podstawy prawne tworzenia i funkcjonowania wydziałów handlowych. Rozstrzyganie spraw dotychczas traktowanych jako gospodarcze przybrało formę dychotomiczną – sprawy, które powstały w sektorze prywatnym, nie były traktowane jako sprawy gospodarcze, zaś ich rozpoznawanie powierzono sądom powszechnym, natomiast sprawy, które powstały w sektorze publicznym, rozpoznawane były nie przez sądy powszechne, lecz przez państwowy arbitraż gospodarczy⁵⁴².

Państwowy Arbitraż Gospodarczy został powołany na mocy dekretu z 5.08.1949 r. o państwowym arbitrażu gospodarczym⁵⁴³. Wspomniany dekret stanowił podstawę prawną funkcjonowania państwowych komisji arbitrażowych, powołanych „celem zapewnienia dyscypliny wykonania narodowych planów gospodarczych, przestrzegania i ugruntowania zasad rozrachunku gospodarczego oraz zabezpieczenia wykonania umów”⁵⁴⁴. Do podstawowych zadań państwowych komisji arbitrażowych należało rozpoznawanie sporów o prawa majątkowe pomiędzy jednostkami sektora publicznego⁵⁴⁵. Jak wskazano w dekrecie, przy rozpoznawaniu spraw komisje arbitrażowe miały kierować się, poza przepisami i zasadami praworządności Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, także wytycznymi planów gospodarczych⁵⁴⁶. Orzeczeniom kończącym sprawę w postępowaniu arbitrażowym przyznano moc wyroków sądowych⁵⁴⁷, ponadto orzeczenia zapadłe w pierwszej instancji były natychmiast wykonalne. Wykonalność mogła być jednak wstrzymana przez Główną Komisję Arbitrażową do momentu uprawomocnienia się orzeczenia⁵⁴⁸.

⁵⁴¹ Zob. art. 1 pkt 13 ustawy z 20.07.1950 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. Nr 38, poz. 347).

⁵⁴² Zob. J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 2, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020, s. 1077–1081.

⁵⁴³ Zob. dekret z 5.08.1949 r. o państwowym arbitrażu gospodarczym (t.j. Dz.U. z 1961 r. Nr 37, poz. 195).

⁵⁴⁴ Zob. art. 1 d.p.a.g.

⁵⁴⁵ Zob. art. 2 d.p.a.g.

⁵⁴⁶ Zob. art. 26 d.p.a.g.

⁵⁴⁷ Zob. art. 31 d.p.a.g.

⁵⁴⁸ Zob. art. 32 d.p.a.g.

Dekret z 5.08.1949 r. o państwowym arbitrażu gospodarczym został uchylony ustawą z 23.10.1975 r. o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym⁵⁴⁹. Ustawa na nowo zdefiniowała zadania Państwowego Arbitrażu Gospodarczego, wskazując, że jest on powołany do umacniania praworządności i porządku prawnego w stosunkach między jednostkami gospodarki uspołecznionej oraz dyscypliny wykonywania przez te jednostki planów społeczno-gospodarczego rozwoju kraju, podnoszenia efektywności gospodarowania, ochrony interesu społecznego oraz interesów jednostek gospodarki uspołecznionej w stosunkach między tymi jednostkami, doskonalenia współpracy i systemów umów w stosunkach między jednostkami gospodarki uspołecznionej – zgodnie z kierunkami społeczno-gospodarczego rozwoju kraju. Państwowy Arbitraż Gospodarczy pozostawał poza strukturą sądownictwa, jednakże w literaturze wskazywano, że postępowanie arbitrażowe miało wiele punktów wspólnych z postępowaniem cywilnym⁵⁵⁰. Już w okresie PRL-u doktryna wskazywała wady konstrukcyjne arbitrażu, wysuwając postulat włączenia go w strukturę sądownictwa powszechnego⁵⁵¹.

Zasadniczo to arbitraż czerpał z dorobku sądownictwa, naśladując w części postępowanie cywilne⁵⁵². Warto zwrócić uwagę na art. 41 powołanej ustawy o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym, który stanowił o natychmiastowej wykonalności orzeczeń i ugód zawartych w toku postępowania arbitrażowego i zatwierdzonych orzeczeniami arbitrażowymi. Natychmiastowa wykonalność odnosiła się także do zarządzeń Prezesa Państwowego Arbitrażu Gospodarczego i prezesów okręgowych komisji arbitrażowych⁵⁵³. Natychmiastowa wykonalność nie miała charakteru bezwzględnego, okręgowa komisja arbitrażowa mogła w szczególności powiązać wykonalność swojego orzeczenia z momentem jego uprawomocnienia. Dotyczyło to spraw, w których wykonanie orzeczenia mogłoby spowodować dla strony niepowetowaną szkodę⁵⁵⁴.

⁵⁴⁹ Zob. ustawa z 23.10.1975 r. o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym (Dz.U. Nr 34, poz. 183 ze zm.).

⁵⁵⁰ Zob. M. Sawczuk, *Rola państwowego arbitrażu gospodarczego w gospodarce uspołecznionej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G”, vol. 29, 1982, s. 35–72.

⁵⁵¹ Zob. C. Żuławska, *I. O kształcie prawnym podstawowych rozwiązań „gospodarki planowej”* [w:] *Aurea praxis. Aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 2, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011; M. Sawczuk, *Rola...*, s. 35–72.

⁵⁵² C. Żuławska, *I. O kształcie prawnym...*

⁵⁵³ Zob. art. 41 u.P.A.G.

⁵⁵⁴ Zob. art. 41 ust. 2 u.P.A.G.

Tematyka dotycząca Państwowego Arbitrażu Gospodarczego stanowi zagadnienie obszerne, znacznie wykraczające poza zakres niniejszego opracowania. Jej poruszenie, chociażby w ograniczonym zakresie, jest jednak konieczne z uwagi na to, że rozwiązania prawne regulujące postępowanie przed komisjami arbitrażowymi zakładały natychmiastową wykonalność orzeczeń wydanych w pierwszej instancji. W tym miejscu wskazać należy, że Państwowy Arbitraż Gospodarczy nie cechował się niezależnością, a ponadto – jak wskazuje literatura – komisje orzekały nie tylko na podstawie przepisów, ale także w oparciu o akty planowania, akty typu instrukcyjnego czy wręcz polecenia służbowe⁵⁵⁵. Doktryna sygnalizowała, że „pod rządem dawnych przepisów w arbitrażu przez długi okres przeważała tendencja do wysuwania na pierwszy plan interesu ogólnonarodowego i dawania mu przewagi nad prawami podmiotowymi stron, nawet wynikającymi z wyraźnych przepisów prawa”⁵⁵⁶. Powyższe okoliczności stanowią zasadnicze powody, dla których rozwiązań procesowych Państwowego Arbitrażu Gospodarczego w zakresie natychmiastowej wykonalności nie można przełożyć na obecną sytuację prawną.

Ustawa o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym została uchylona ustawą z 24.05.1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych⁵⁵⁷, na podstawie której powołano jednocześnie sądy gospodarcze będące odrębnymi jednostkami organizacyjnymi sądów rejonowych i sądów okręgowych, powołanymi do rozpoznawania spraw gospodarczych⁵⁵⁸.

Pierwszy raz postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych zostało wprowadzone do kodeksu postępowania cywilnego ustawą z 24.05.1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych⁵⁵⁹. Jak wskazywano w literaturze, dla przedsiębiorców, których sprawy podlegają rozpoznaniu przez sąd, istotne znaczenie ma w szczególności szybkość postępowania, stąd też postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych zostało skonstruowane tak, aby uwzględniać

⁵⁵⁵ Zob. C. Żuławska, *1. O kształcie prawnym...*

⁵⁵⁶ Zob. A. Rembliński, *Tendencje rozwojowe orzecznictwa PAG w zakresie odpowiedzialności odszkodowawczej jednostek gospodarki uspołecznionej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Prawo”, t. 20, nr 124, 1982, s. 157.

⁵⁵⁷ Zob. art. 8 ust. 1 ustawy z 24.05.1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 723).

⁵⁵⁸ Zob. art. 1 ustawy z 24.05.1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 723).

⁵⁵⁹ Dz.U. z 2016 r. poz. 723, t.j. z 30.05.2016 r.

te potrzeby⁵⁶⁰. Postępowanie to, nacechowane znacznym rygoryzmem, spotkało się z krytyką w literaturze⁵⁶¹, która finalnie doprowadziła do jego zniesienia na mocy ustawy z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁵⁶². Mimo likwidacji postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych utrzymano sądy gospodarcze, przed którymi postawiono zadanie rozpoznawania spraw gospodarczych w postępowaniu zwykłym.

Należy zaznaczyć, że ważnym elementem poprzednio obowiązującego postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych był mechanizm zabezpieczający prawa powoda, określony w art. 479^{19a} k.p.c. W myśl wskazanego przepisu, w sprawach o roszczenia pieniężne albo świadczenia innych rzeczy zamiennych, wyrok sądu pierwszej instancji z chwilą wydania stanowił tytuł zabezpieczenia, wykonalny bez nadawania mu klauzuli wykonalności. Kwota zasądzona wyrokiem wraz z wymagalnymi odsetkami stanowiła sumę, której złożenie przez dłużnika do depozytu sądowego wystarczyło do zabezpieczenia. Jeżeli wyrok zobowiązywał do wydania rzeczy zamiennych, do zabezpieczenia wystarczyło złożenie sumy równej wartości przedmiotu sporu. Wskazane rozwiązanie było niezwykle istotne w kontekście zabezpieczenia roszczeń powoda.

Decyzja o likwidacji postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych została uznana za nietrafną, stąd też znaczącą nowelizacją kodeksu postępowania cywilnego, która miała miejsce w 2019 r.⁵⁶³, zdecydowano się przywrócić to postępowanie. Wpływ na tę decyzję miały względy pragmatyczne, w tym próba przeciwdziałania znacznemu wydłużeniu postępowania w sprawach rozpoznawanych przez sądy gospodarcze⁵⁶⁴.

Postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych jest krytykowane w literaturze⁵⁶⁵. Niemniej jednak wolą ustawodawcy postępowanie to zostało w 2019 r. ponownie wprowadzone do kodeksu postępowania cywilnego. Oznacza to, że mimo

⁵⁶⁰ Zob. A. M. Arkuszewska, *Postępowanie w sprawach gospodarczych – nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2007/1, s. 10–20; A. Żuk, *Postępowanie w sprawach gospodarczych*, Warszawa 2009, s. 11.

⁵⁶¹ Zob. przykładowo B. Gnela, J. Lachner, *Uwagi na temat projektowanej reformy sądownictwa gospodarczego w Polsce*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2010/2, s. 22–26.

⁵⁶² Ustawa z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 233, poz. 1381).

⁵⁶³ Zob. ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469 ze zm.).

⁵⁶⁴ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie k.p.c.

⁵⁶⁵ Zob. A. Jakubecki, *Jednolitość...*, s. 9–43; S. Cieślak, *Aksjologiczne ...*, s. 44–66.

wad tego postępowania wskazywanych przez doktrynę jego funkcjonowanie uznano za potrzebne.

10.2. Postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych – uwagi ogólne

Postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych zasadniczo przeznaczone jest dla przedsiębiorców dochodzących swoich roszczeń na drodze sądowego postępowania cywilnego. Reguły rządzące tym postępowaniem ukształtowane zostały w sposób w pewnym zakresie odbiegający od reguł, które obowiązują w postępowaniu zwykłym. Zabieg ten ma umożliwić powodowi niezwłoczne dojście do tytułu wykonawczego, a w konsekwencji możliwość wyegzekwowania należności przy wykorzystaniu przymusu państwowego.

Regulacje postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych mają w szczególności na celu skrócenie czasu trwania tego postępowania (w porównaniu z czasem trwania postępowania zwykłego) oraz zapewnienie jego sprawności i efektywności. W uzasadnieniu projektu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, którą to ustawą reaktywowano wskazane postępowanie, można przeczytać, że rozpoznawanie spraw gospodarczych w postępowaniu zwykłym jest nieadekwatne w stosunku do potrzeb obrotu gospodarczego⁵⁶⁶. Dla zobrazowania powyższej tezy warto przytoczyć podane w uzasadnieniu dane statystyczne, ponieważ dają one obraz skali skutków, jakie dla praktyki pociągnęła za sobą likwidacja postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych. „W okresie po zniesieniu odrębnego postępowania w sprawach gospodarczych wpływ spraw do sądów gospodarczych wzrósł z 1,44 mln spraw w 2012 r. do 1,97 mln spraw w 2017 r. Jednocześnie liczba spraw zaległych wzrosła ze 183 tys. spraw w 2012 r. do 400 tys. spraw na koniec 2017 r., a przeciętny czas trwania postępowania w sprawach rejestrowanych w repertoriach GC wzrósł z 9,1 miesiąca do 15,7 miesiąca w sądach okręgowych i z 6,4 miesiąca do 14,1 miesiąca w sądach rejonowych”⁵⁶⁷. Ponad roczny czas oczekiwania na załatwienie sprawy w sądzie gospodarczym to obiektywnie długi okres. Wskazane dane jasno więc

⁵⁶⁶ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie k.p.c.

⁵⁶⁷ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie k.p.c.

obrazują, że likwidacja postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych przyczyniła się do znaczącego obniżenia szybkości rozpoznawania przez sądy tej kategorii spraw.

Poprzednio obowiązujące regulacje postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych stanowiły punkt wyjścia dla opracowania nowych przepisów. Okoliczność ta nie oznacza jednakże, że regulacje te zostały przywrócone w całości. Jak wskazano w uzasadnieniu projektu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, przywrócono regulacje, które przyczyniały się do realizacji celów postępowania, część rozwiązań uprzednio obowiązujących uznano jednak za zbędne, a część zmodyfikowano⁵⁶⁸. Należy dodać, że wprowadzono także rozwiązania uprzednio niewystępujące nie tylko w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych, ale również w kodeksie postępowania cywilnego, w tym w szczególności umowę procesową, na podstawie której strony mogą wyłączyć określone dowody⁵⁶⁹. Czas, jaki upłynął od przywrócenia postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych, pozwolił już na dokonanie wstępnej oceny wskazanych regulacji. Z uwagi na powyższe – postępowanie to zostało znowelizowane na mocy ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z 9.03.2023 r.⁵⁷⁰ W uzasadnieniu projektu tej nowelizacji wskazano, że zmiany mają na celu doprecyzowanie regulacji wprowadzonych ustawą z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw poprzez wyeliminowanie wątpliwości związanych z wprowadzonymi regulacjami oraz dodatkowo przyspieszenie postępowania⁵⁷¹.

Pojęcie sprawy gospodarczej zdefiniowane jest w art. 458² k.p.c., w formie szczegółowego wymienienia, które sprawy zaliczają się do spraw gospodarczych, oraz jednoczesnego wskazania wyłączeń z tej definicji. Katalog ten został opracowany z uwzględnieniem kryterium podmiotowo-przedmiotowego. Zgodnie z § 1 tego przepisu sprawami gospodarczymi są sprawy:

⁵⁶⁸ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie k.p.c.; A. Arkuszewska, *Postępowanie w sprawach gospodarczych. Nowe rozwiązania prawne*, „Acta Iuridica Resoviensia” 2020, t. 29, s. 14.

⁵⁶⁹ Zob. S. Cieślak, 2.2. *Rozwój historyczny postępowań procesowych* [w:] *System prawa procesowego cywilnego*, t. 2, Część III. *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji. Postępowania odrębne w szczególnych kategoriach spraw*, red. S. Cieślak, Warszawa 2023, s. 75.

⁵⁷⁰ Zob. ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z 9.03.2023 r. (Dz.U. poz. 614).

⁵⁷¹ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie k.p.c.

- 1) ze stosunków cywilnych między przedsiębiorcami w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej;
- 2) określone w pkt 1, choćby którakolwiek ze stron zaprzestała prowadzenia działalności gospodarczej;
- 3) ze stosunku spółki oraz dotyczące roszczeń, o których mowa w art. 21¹²–21¹⁴, art. 291–300, art. 300¹²³–300¹³⁴ i art. 479–490 ustawy z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1467, 1488, 2280 i 2436);
- 4) przeciwko przedsiębiorcom o zaniechanie naruszania środowiska i przywrócenie do stanu poprzedniego lub o naprawienie szkody z tym związanej oraz o zakazanie albo ograniczenie działalności zagrażającej środowisku;
- 5) z umów o roboty budowlane oraz ze ściśle związanych z procesem budowlanym umów służących wykonaniu robót budowlanych;
- 6) z umów leasingu;
- 7) przeciwko osobom odpowiadającym za dług przedsiębiorcy, także posiłkowo lub solidarnie, z mocy prawa lub czynności prawnej;
- 8) między organami przedsiębiorstwa państwowego;
- 9) między przedsiębiorstwem państwowym lub jego organami a jego organem założycielskim lub organem sprawującym nadzór;
- 10) z zakresu prawa upadłościowego i restrukturyzacyjnego;
- 11) o nadanie klauzuli wykonalności tytułowi egzekucyjnemu, którym jest orzeczenie sądu gospodarczego prawomocne lub podlegające natychmiastowemu wykonaniu albo ugoda zawarta przed tym sądem;
- 12) o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego opartego na prawomocnym lub podlegającym natychmiastowemu wykonaniu orzeczeniu sądu gospodarczego albo ugodzie zawartej przed tym sądem.

Katalog spraw, które nie zaliczają się do powyższej kategorii, został określony w § 2 art. 458² k.p.c. Zgodnie ze wskazaną regulacją nie są sprawami gospodarczymi sprawy o:

- 1) podział majątku wspólnego wspólników spółki cywilnej po jej ustaniu;
- 2) wierzytelność nabytą od osoby niebędącej przedsiębiorcą, chyba że wierzytelność ta powstała ze stosunku prawnego w zakresie działalności gospodarczej prowadzonej przez wszystkie jego strony.

Katalog spraw gospodarczych jest bardzo obszerny, a ramy niniejszego opracowania i jego zakres nie pozwalają na bliższe omówienie wskazanej problematyki.

10.3. Zasadnicze cechy postępowania w sprawach gospodarczych wpływające na przyspieszenie postępowania

Postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych zawiera szereg uregulowań, które w sposób zdecydowany odróżniają postępowanie w tej kategorii spraw od postępowania zwyczajnego. Regulacje te zostały wprowadzone w celu przyspieszenia postępowania. Znaczna część z nich skupia się na usprawnieniu postępowania, co ma zostać osiągnięte poprzez stosowanie surowszych rygorów w porównaniu z postępowaniem zwykłym, krótszych terminów oraz ograniczeń w zakresie uprawnienia stron do dysponowania sprawą⁵⁷².

Do postępowania w sprawach gospodarczych stosuje się przepisy kodeksu postępowania cywilnego regulujące to postępowanie odrębne⁵⁷³ oraz unormowania innych postępowań odrębnych, przy czym te ostatnie tylko w zakresie, w jakim da się to pogodzić bez wywołania sprzeczności z regulacjami postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych. Nie dotyczy to spraw gospodarczych rozpoznawanych w europejskim postępowaniu nakazowym, europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń oraz elektronicznym postępowaniu upominawczym⁵⁷⁴. Wskazana norma kolizyjna została ustanowiona, aby wprost określić relacje procesowe pomiędzy wymienionymi postępowaniami odrębnymi⁵⁷⁵ i jednocześnie jasno wskazać, że w postępowaniach w sprawach gospodarczych rozpoznawanych w europejskim postępowaniu nakazowym, europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń oraz elektronicznym postępowaniu upominawczym prymat należy przyznać przepisom regulującym wymienione rodzaje postępowań odrębnych⁵⁷⁶. Wskazane zagadnienie

⁵⁷² Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie k.p.c.

⁵⁷³ Zob. art. 458¹–458¹³ k.p.c.

⁵⁷⁴ Zob. 458¹ § 2 zdanie 2 k.p.c.

⁵⁷⁵ Zob. A. Arkuszewska, *Postępowanie w sprawach gospodarczych. Nowe...*, s. 16.

⁵⁷⁶ Zob. T. Jamróz, P. Lewandowski, *12.1. Charakter przepisów [w:] Postępowanie cywilne po nowelizacji. Komentarz dla pełnomocników procesowych i sędziów*, red. B. Karolczyk, Warszawa 2020, s. 306.

łączy się z tematyką powiązań wewnątrzsystemowych w postępowaniu cywilnym⁵⁷⁷, której szczegółowa analiza znacząco wykracza poza zakres tego opracowania.

Elementem, który miał usprawnić postępowanie w sprawach gospodarczych, był obowiązek nałożony na strony postępowania w zakresie wskazania adresu poczty elektronicznej⁵⁷⁸. Strony, które takiego adresu nie posiadały, musiały złożyć oświadczenie w tym przedmiocie. Oznacza to, że wprowadzenie poczty elektronicznej jako formy komunikacji pomiędzy stronami a sądem stanowiło rozwiązanie fakultatywne, z którego strony nie musiały korzystać. Rozwiązanie to było aprobowane w literaturze jako przyspieszające postępowanie⁵⁷⁹. Wskazanie adresu poczty elektronicznej lub też złożenie oświadczenia o tym, że strona nie posiada takiego adresu, było elementem obligatoryjnym pozwu oraz odpowiednio pierwszego pisma procesowego pozwanego wniesionego po doręczeniu odpisu pozwu. W przypadku gdy pozew lub wymienione pismo pozwanego nie zawierały wyżej określonych elementów, uznawane było to za brak formalny pisma uniemożliwiający nadanie mu prawidłowego biegu. W doktrynie słusznie zwracano uwagę, że zastosowany rygor był zbyt surowy⁵⁸⁰.

W literaturze rozważano problem, czy wskazane unormowania dotyczą wyłącznie stron postępowania, czy też może również ich pełnomocników. Ideą omawianej regulacji było bowiem usprawnienie komunikacji pomiędzy stronami a sądem, więc zasadne byłoby, aby obowiązek podania adresu poczty elektronicznej dotyczył również pełnomocników. Stanowisko doktryny w tym przedmiocie jednoznacznie opowiadało się przeciwko uznaniu, że obowiązki wymienione w art. 458³ k.p.c. dotyczą także pełnomocników stron. Przyjęcie przeciwnej interpretacji stałoby w sprzeczności z wykładnią językową i prowadziło do nałożenia na pełnomocnika strony obowiązków, które nie wynikają wprost z przepisów⁵⁸¹. Z uwagi na surowy rygor związany z brakiem wskazania adresu poczty elektronicznej czy też złożenia oświadczenia o jej nieposiadaniu wskazane przepisy należało interpretować ściśle, co również wyłączało

⁵⁷⁷ Zob. S. Cieślak, *Powiązania wewnątrzsystemowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013.

⁵⁷⁸ Zob. art. 458³ k.p.c.

⁵⁷⁹ Zob. M. Muliński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1 B, *Komentarz. Art. 425–729*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2020, Legalis, art. 458³, Nb. 1; T. Szczurowski, *Specyfika nowego postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych*, PUG 2019/11, s. 42.

⁵⁸⁰ Zob. T. Szczurowski, *Specyfika...*, s. 42.

⁵⁸¹ Zob. T. Szczurowski, *Specyfika...*, s. 42–43; T. Szanciło [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz art. 1–458¹⁶*, red. T. Szanciło, Warszawa 2023, Legalis, art. 458³, Nb. 2.

możliwość rozszerzenia ich stosowania na pełnomocników stron na podstawie jedynie wykładni funkcjonalnej.

Wskazane regulacje mają obecnie wymiar historyczny, bowiem zostały uchylone przez art. 1 pkt 63 ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁵⁸². Warto jednak o nich wspomnieć, ponieważ użycie poczty elektronicznej do kontaktu pomiędzy stronami a sądem było właściwym środkiem usprawnienia i przyspieszenia postępowania, stąd też w literaturze wskazaną zmianę uznano za nietrafną⁵⁸³. W uzasadnieniu zmiany powołano się na zbyt rygorystyczne skutki braku wskazania przez strony adresu poczty elektronicznej lub oświadczenia o jej nieposiadaniu oraz niezasadne nadmiarowe pouczenie stron⁵⁸⁴. W treści uzasadnienia brak wskazania przyczyn, dla których nie rozważano zmiany rygoru na mniej dotkliwy lub zmiany przepisu w inny sposób, który usunąłby jego dostrzeżone mankamenty. Co istotne, w treści uzasadnienia projektu wskazano, że „celem zmian jest także ułatwienie stronom i pełnomocnikom kontaktu z sądem, ułatwienie konsumentom dochodzenia swoich praw na drodze sądowej oraz wypełnienie luk w obowiązującym prawie”⁵⁸⁵, jednakże nie wyjaśniono, jak w ten cel wpisuje się uchylenie art. 458³ k.p.c.

Kolejna istotna regulacja związana z przyspieszeniem postępowania w sprawach gospodarczych została zawarta w art. 458⁵ k.p.c., który wprowadza rygorystyczny system prekluzji dowodowej. Przepis ten reguluje obowiązek stron w zakresie powołania wszystkich twierdzeń i dowodów w ściśle określonym czasie. Powód zobligowany jest do tego w pozwie, natomiast pozwany – w odpowiedzi na pozew. Sankcją za niewykonanie powyższego obowiązku jest pominięcie spóźnionych twierdzeń i dowodów. Wprawdzie sankcja ta jest łagodzona poprzez regulację zezwalającą stronom na powołanie w toku postępowania twierdzeń i dowodów, jednakże strony muszą wtedy wykazać dodatkową przesłankę, że ich powołanie nie było możliwe albo że potrzeba ich powołania wynikła później. Ponadto strony muszą dochować terminu na ich powołanie, wynoszącego dwa tygodnie od dnia, w którym powołanie twierdzeń lub dowodów stało się możliwe lub też wynikła potrzeba ich powołania. Regulacje te dyscyplinują strony i wpływają na zapewnienie sprawności

⁵⁸² Dz.U. z 2023 r. poz. 614.

⁵⁸³ Zob. T. Szanciło [w:] *Kodeks...*, art. 458³, Nb. 6.

⁵⁸⁴ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie k.p.c.

⁵⁸⁵ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie k.p.c.

postępowania. Warto także zaznaczyć, że w stosunku do stron, które nie są zastępowane przez profesjonalnego pełnomocnika, sankcja pominięcia spóźnionych twierdzeń i dowodów może być zastosowana dopiero po pouczeniu stron przez sąd o ich obowiązkach procesowych w powyższym zakresie. W takim przypadku sąd wyznacza stronom dodatkowy termin, nie krótszy niż tydzień, do powołania twierdzeń i dowodów pod rygorem pominięcia⁵⁸⁶.

W analizowanym aspekcie warto również wskazać, że stanowisko Sądu Najwyższego w przedmiocie prekluzji dowodowej sprzeciwia się uznaniu, że prekluzja wyłącza uprawnienie sądu do powołania dowodu z urzędu. W wyroku z 22.02.2006 r., sygn. akt III CK 341/05, sąd ten wskazał, że wyłączenie możliwości powołania przez stronę dowodu z uwagi na uchybienie terminu do dokonania powyższego nie wyłącza możliwości powołania dowodu przez sąd z urzędu na podstawie art. 232 k.p.c., który to przepis przyznaje sądowi możliwość powołania dowodu niewskazanego przez stronę. W uzasadnieniu Sąd Najwyższy argumentował, że szybkość postępowania ustępuje realizacji zasady prawdy materialnej⁵⁸⁷. W tym samym orzeczeniu wyrażono tezę, że „można sądowi zarzucać niedopuszczenie jakiegoś dowodu z urzędu, mimo że zachodziły ku temu powody, nie można natomiast wytykać mu, że jakiś dowód dopuścił, czyli że skorzystał z przyznanej mu dyskrecyjnej władzy”⁵⁸⁸, co łagodzi prekluzję dowodową określoną w art. 458³ k.p.c.

Przyspieszeniu postępowania ma również służyć adresowany do pozwanego zakaz wytaczania powództwa wzajemnego oraz adresowany do powoda zakaz występowania z nowymi roszczeniami zamiast lub obok dotychczasowych. W tym ostatnim zakresie przewidziane są jednak wyjątki, bowiem w razie zmiany okoliczności powód może żądać zamiast pierwotnego przedmiotu sporu – jego równowartości lub innego przedmiotu, a w sprawach o świadczenie powtarzające się może nadto rozszerzyć powództwo o świadczenia za kolejne okresy⁵⁸⁹. Wskazane mechanizmy mają zapobiec mnożeniu zagadnień faktycznych i prawnych, z którymi zmierzyć się musi sąd podczas rozpoznania sprawy, co ma służyć szybszemu jej załatwieniu⁵⁹⁰. Nie

⁵⁸⁶ M. Manowska [w:] *Kodeks...*, art. 458(5), s. 1506–1507.

⁵⁸⁷ Zob. wyrok SN z 22.02.2006 r., III CK 341/05, OSNC 2006/10, poz. 174.

⁵⁸⁸ Wyrok SN z 22.02.2006 r., III CK 341/05, OSNC 2006/10, poz. 174.

⁵⁸⁹ Zob. art. 458³ § 1 zdanie 2 k.p.c.

ma natomiast przeszkód prawnych w zakresie ograniczenia przez powoda dochodzonego roszczenia⁵⁹¹.

Istotna regulacja ukierunkowana na przyspieszenie postępowania zawarta jest w art. 458⁸ § 2 k.p.c., który wyłącza stosowanie niektórych przepisów kodeksu do postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych. Wyłączeniu podlega zwłaszcza mechanizm fakultatywnego zawieszenia przez sąd z urzędu postępowania w sytuacji niestawiennictwa stron lub powoda, określony w art. 177 § 1 pkt 5 k.p.c. Zgodnie ze wskazanym przepisem sąd może zawiesić postępowanie z urzędu w razie niestawiennictwa obu stron na rozprawie, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, oraz w razie niestawiennictwa powoda, gdy powód nie żądał rozpoznania sprawy w jego nieobecności, a pozwany nie zgłosił wniosku o rozpoznanie sprawy. Wyłączenie możliwości zawieszenia postępowania na podstawie art. 177 § 1 pkt 5 k.p.c. oznacza, że bierność stron nie stanowi wystarczającej przesłanki do opóźnienia załatwienia sprawy przez sąd. Jak wskazuje się w literaturze, prekluzja dowodowa obowiązująca w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych sprawia, że z reguły sąd podczas rozprawy dysponuje zarówno twierdzeniami, jak i materiałem dowodowych powołanym przez obie strony, co powoduje, że zasadniczo nie występują przeszkody w rozpoznaniu sprawy⁵⁹².

Możliwość dokonania przekształceń podmiotowych w toku postępowania również została uznana za mechanizm, który nie sprzyja szybkiemu rozpoznaniu sprawy, stąd też wyłączono możliwość zastosowania w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych art. 194–196 k.p.c. i 198 k.p.c., które regulują wskazane zagadnienia. Doktryna podkreśla, że wyłączenia nie obejmują sukcesji prawnej oraz możliwości wystąpienia z interwencją główną lub interwencją uboczną⁵⁹³. Wyłączono również możliwość przekazania przez sąd rejonowy na wniosek pozwanego sprawy sądowi okręgowemu, jeżeli pozwany wytoczył przeciwko powodowi przed tym sądem powództwo wpływające na roszczenie powoda bądź dlatego, że ma z nim związek, bądź dlatego, że roszczenia stron nadają się do potrącenia (art. 205 k.p.c.). W literaturze

⁵⁹⁰ Zob. A. Osiewała, *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego – powrót postępowania gospodarczego i związane z tym praktyczne problemy*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2019/3, s. 34.

⁵⁹¹ Zob. D. Rutkowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany*, red. O. M. Piaskowska, LEX 2023, art. 458(8).

⁵⁹² M. Manowska [w:] *Kodeks...*, art. 458(8), s. 1520–1521.

⁵⁹³ Zob. M. Manowska [w:] *Kodeks...*, art. 458(8), s. 1521.

wskazuje się, że powyższe wyłączenie ma związek z zakazem powództwa wzajemnego⁵⁹⁴.

Wyrazem doniosłej roli, jaką odgrywa szybkość postępowania w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych, jest także skierowany do przewodniczącego i sądu termin instrukcyjny dotyczący rozstrzygnięcia sprawy. Termin ten, w myśl art. 458⁸ § 4 k.p.c., wynosi sześć miesięcy od dnia złożenia odpowiedzi na pozew lub usunięcia przez pozwanego braków tego pisma procesowego. W sytuacji gdy odpowiedź na pozew nie została złożona, termin sześciu miesięcy biegnie od dnia upływu terminu do jej złożenia. Możliwość zachowania powyższego terminu związana jest nie tylko ze sprawnym zorganizowaniem konkretnego postępowania, ale również ze stopniem skomplikowania i wielopłaszczyznowości sprawy, a ponadto ze stanem kadrowym sądu i jego obciążeniem sprawami⁵⁹⁵. Brak dochowania wskazanego terminu nie może być traktowany jednoznacznie z wystąpieniem w sprawie przewlekłości. Rozpoznawanie przez sąd sprawy dłużej niż pół roku może wynikać z wielu okoliczności, w tym niezależnych od sądu, a spowodowanych działaniem stron. Termin sześciu miesięcy wyznacza najbardziej pożądaný czas, w jakim postępowanie powinno się zakończyć, jednak należy mieć na uwadze, że szybkość postępowania ustępuje konieczności rzetelnego rozpoznania sprawy.

Szybkość postępowania może być wspierana przez strony poprzez korzystanie z umowy dowodowej, na podstawie której mogą się one umówić o wyłączenie określonych dowodów w postępowaniu w sprawie z określonego stosunku prawnego powstałego na podstawie umowy⁵⁹⁶. Wskazana umowa procesowa stanowi nowość w postępowaniu cywilnym, a jej wprowadzenie ma służyć usprawnieniu postępowania⁵⁹⁷. Szczegółowo analiza wskazanej problematyki, z uwagi na obszerność przedmiotu, wykracza poza ramy niniejszego opracowania. Należy także dodać, w aspekcie postępowania dowodowego, że w postępowaniu w sprawach gospodarczych przyznano priorytet dowodom z dokumentów. Świadczy o tym okoliczność,

⁵⁹⁴ Zob. M. Manowska [w:] *Kodeks...*, art. 458(8), s. 1521.

⁵⁹⁵ Tytułem przykładu można wskazać, że z danych posiadanych przez Rzecznika Praw Obywatelskich wynika, że w Sądzie Okręgowym w Warszawie XXV Wydziale Cywilnym na wyznaczenie pierwszego terminu rozprawy oczekuje się około dwóch lat – zob. pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z 29.04.2022 r. do Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-04/Do_MS_przewleklosc_28.04.2022.pdf (dostęp: 10.06.2023 r.).

⁵⁹⁶ Zob. art. 458⁹ k.p.c.

⁵⁹⁷ Zob. Ł. Błaszczak, *Umowa dowodowa jako przykład nowej instytucji w Kodeksie postępowania cywilnego (art. 458(9) k.p.c.)*, „Palestra” 2019/11–12, s. 128–164.

że zasadniczo na mocy art. 458¹¹ k.p.c. czynność strony, w szczególności oświadczenie woli lub wiedzy, z którą prawo łączy nabycie, utratę lub zmianę uprawnienia strony w zakresie danego stosunku prawnego, może być wykazana tylko dokumentem. Powyższe ograniczenie nie ma zastosowania w sytuacji, gdy strona z przyczyn niezależnych nie może takiego dokumentu przedstawić⁵⁹⁸. Z regulacją tą koresponduje ograniczenie dowodu z zeznań świadków, bowiem na podstawie art. 458¹⁰ k.p.c. dowód ten sąd może dopuścić jedynie wtedy, gdy po wyczerpaniu innych środków dowodowych lub w przypadku ich braku pozostały niewyjaśnione fakty istotne dla rozstrzygnięcia sprawy.

Ukształtowanie postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych w sposób akcentujący jego sprawność i szybkość jest przez część praktyków oceniane pozytywnie⁵⁹⁹. Postępowanie to jest bardzo rygorystyczne, jednakże dla jego złagodzenia przewidziano, że niektóre podmioty mogą domagać się pominięcia przepisów o postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych podczas rozpoznania sprawy. Do podmiotów tych zaliczają się strony, które nie są przedsiębiorcami, a także przedsiębiorcy będący osobami fizycznymi. Termin na złożenie takiego wniosku wynosi tydzień od dnia otrzymania pouczenia w tym przedmiocie, a w sytuacji, gdy wskazane pouczenie nie było wymagane – powód powinien złożyć taki wniosek w pozwie, a pozwany – w pierwszym piśmie procesowym⁶⁰⁰. Wniosek złożony przez wymienione uprawnione podmioty obliguje sąd do rozpoznania sprawy z pominięciem przepisów o postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych⁶⁰¹. Argumentacją za wprowadzeniem tak znacznego uprawnienia dla wskazanego kręgu podmiotów była okoliczność, że zasadniczo skala prowadzonej przez nie działalności nie uzasadnia traktowania ich na równi z podmiotami, które mają silniejszą pozycję na rynku⁶⁰². Skutek uchybienia terminowi jest znaczący, bowiem jest nim wygaśnięcie uprawnienia⁶⁰³. Ponieważ podmioty, które nie są zastępowane przez profesjonalnych

⁵⁹⁸ Zob. D. Chrapoński, *Odrębne postępowanie w sprawach gospodarczych – zarys regulacji*, „Palestra” 2019/11–12, s. 113–126.

⁵⁹⁹ Zob. P. Kosiński, *Nowe postępowanie w sprawach gospodarczych*, „Radca Prawny” 2019/186, s. 28–29.

⁶⁰⁰ Zob. art. 458⁶ k.p.c.

⁶⁰¹ Zob. M. Dziurda, M. Szrajter, *Postępowanie gospodarcze według nowych przepisów*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2020/1, s. 13; T. Jamróz, P. Lewandowski, 12.6. *Wylączenie stosowania przepisów o postępowaniu gospodarczym* [w:] *Postępowanie cywilne po nowelizacji. Komentarz...*, s. 326–327.

⁶⁰² Zob. T. Szczurowski, *Pojęcie sprawy gospodarczej po nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, PUG 2019/9, s. 43; uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie k.p.c.

⁶⁰³ Zob. T. Jamróz, P. Lewandowski, 12.6. *Wylączenie...*, s. 328.

pełnomocników, otrzymują od sądu pouczenie w powyższym zakresie, należy uznać, że rozwiązanie to jest prawidłowe i w sposób należyty dyscyplinuje strony do terminowego podejmowania czynności.

Regulacja umożliwiająca tylko niektórym podmiotom złożenie wiążącego dla sądu wniosku o rozpoznanie sprawy z pominięciem przepisów o postępowaniu w sprawach gospodarczych budzi zastrzeżenia w doktrynie, zwłaszcza w kontekście zasady równości stron⁶⁰⁴. Warto też wskazać na wątpliwości, jakie rodzi skorzystanie przez stronę z uprawienia, jakie daje art. 458⁶ k.p.c. w kontekście tego, że nieprawomocny wyrok sądu pierwszej instancji zasądzający świadczenie w pieniądzu lub rzeczach zamiennych stanowi tytuł zabezpieczenia⁶⁰⁵.

Skorzystanie przez stronę z uprawienia, jakie daje jej art. 458⁶ § 1 k.p.c., poprzez złożenie wiążącego sądu wniosku o rozpoznanie sprawy z pominięciem przepisów o postępowaniu gospodarczym wyłącza możliwość uznania, że wydany w sprawie wyrok korzysta z waloru tytułu zabezpieczenia. Problem leży jednak w praktycznej możliwości ustalenia przez organ egzekucyjny tego, czy wyrok sądu gospodarczego został wydany w sprawie prowadzonej na podstawie przepisów o postępowaniu w sprawach gospodarczych i stanowi tytuł zabezpieczenia, czy też sąd gospodarczy orzekał z pominięciem tych przepisów, a jego orzeczenie nie posiada wskazanego charakteru⁶⁰⁶. W literaturze zasugerowano, że możliwym rozwiązaniem opisanego problemu jest zobligowanie sądów gospodarczych do wskazywania w wydanych przez nie wyrokach, że dana sprawa została rozstrzygnięta w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych. Innym rozwiązaniem mogłoby być także wystawianie przez sąd zaświadczeń potwierdzających wydanie konkretnego wyroku w postępowaniu w sprawach gospodarczych⁶⁰⁷. Wprawdzie powyższe postulaty zostały sformułowane w poprzednio obowiązującym stanie prawnym, jednak można je uznać za aktualne również pod rządami nowych przepisów regulujących postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych.

⁶⁰⁴ Zob. T. Szczurowski, *Pojęcie sprawy gospodarczej...*, s. 44.

⁶⁰⁵ Zob. art. 458¹³ w zw. z art. 492 § 1 i 2 k.p.c.

⁶⁰⁶ Zob. T. Jamróz, P. Lewandowski, *12.6. Wyłączenie...*, s. 351; T. Szanciło [w:] *Kodeks...*, art. 458¹³, Nb. 3.

⁶⁰⁷ Zob. M. Walasik, *Wyrok wydany w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych jako tytuł zabezpieczenia po uchyleniu art. 479 (19a) k.p.c.*, PPC 2013/1, s. 95–96.

Mimo wskazanych zastrzeżeń formułowanych w zakresie omówionej powyżej regulacji ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z 9.03.2023 r.⁶⁰⁸, która w swoich założeniach miała usunąć wątpliwości związane ze zmianami wprowadzonymi ustawą z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁶⁰⁹, nie zawiera modyfikacji wskazanego przepisu. Ponieważ wskazana nowelizacja zmieniła część przepisów regulujących postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych, zabieg ten należy uznać za celowy.

10.4. Wyrok wydany w postępowaniu w sprawach gospodarczych jako tytuł zabezpieczenia

Istotne uprawnienie, jakie wiąże się dla powoda z rozstrzygnięciem sprawy w postępowaniu gospodarczym, dotyczy okoliczności, że wyrok sądu pierwszej instancji zasądający świadczenie w pieniądzu lub rzeczach zamiennych stanowi tytuł zabezpieczenia⁶¹⁰. Uzasadnienie wprowadzenia wskazanej regulacji jest dość lakoniczne i skupia się głównie na zabezpieczeniu prawa powoda do sprawnego egzekwowania jego roszczeń stwierdzonych nieprawomocnym wyrokiem⁶¹¹. W literaturze wskazuje się, że regulacja ta stanowi gwarancję praw, które przysługują powodowi⁶¹².

Artykuł 458¹³ k.p.c., który reguluje kwestie związane z tytułem zabezpieczenia, stanowi przepis odsyłający do art. 492 § 1 i 2 k.p.c. Poprzednio obowiązujące postępowanie w sprawach gospodarczych również zawierało przepis, w myśl którego w sprawach o roszczenia pieniężne albo świadczenia innych rzeczy zamiennych wyrok sądu pierwszej instancji z chwilą wydania stanowił tytuł zabezpieczenia, wykonalny bez nadawania mu klauzuli wykonalności, jednocześnie odsyłając do art. 492 § 2 k.p.c.⁶¹³ Z powyższego wynika, że obecnie odesłanie do art. 492 § 1 i 2 k.p.c. zostało uznane za wystarczające do należytego uregulowania wskazanego zagadnienia. W doktrynie wskazuje się, że odesłanie do art. 492 § 2 k.p.c. w praktyce oznacza, że sposób

⁶⁰⁸ Dz.U. z 2023 r. poz. 614.

⁶⁰⁹ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie k.p.c.

⁶¹⁰ Zob. art. 458¹³ k.p.c. w zw. z art. 492 § 1 i 2 k.p.c.

⁶¹¹ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie k.p.c.

⁶¹² Zob. T. Jamróz, P. Lewandowski, *12.6. Wyłączenie...*, s. 349.

⁶¹³ Zob. art. 479^{19a} k.p.c. dodany przez art. 1 pkt 30 ustawy z 16.11.2006 r. (Dz.U. Nr 235, poz. 1699), obowiązujący od 20.03.2007 r. do 2.05.2012 r.

wykonania nieprawomocnego wyroku sądu gospodarczego stanowiącego tytuł zabezpieczenia nie będzie się praktycznie różnił od sposobu wykonania nakazu zapłaty stanowiącego tytuł zabezpieczający⁶¹⁴.

Zgodnie z art. 492 § 1 k.p.c. nakaz zapłaty z chwilą wydania stanowi tytuł zabezpieczenia, wykonalny bez nadawania mu klauzuli wykonalności. Kwota zasądzona nakazem wraz z wymagalnymi odsetkami jest sumą, której złożenie przez dłużnika na rachunek depozytowy Ministra Finansów w rozumieniu przepisów o finansach publicznych wystarczy do zabezpieczenia. Jeżeli nakaz zobowiązuje do wydania rzeczy zamiennych, do zabezpieczenia wystarczy złożenie sumy równej wartości przedmiotu sporu. Paragraf 2 wskazanego artykułu stanowi z kolei, że powód, wnosząc o dokonanie zabezpieczenia, jest obowiązany wskazać sposób zabezpieczenia. Sąd na wniosek pozwanego może ograniczyć zabezpieczenie według swego uznania. Przepis art. 742 k.p.c. dotyczący uchylecia lub zmiany prawomocnego postanowienia, którym udzielono zabezpieczenia, oraz przepisy o ograniczeniu zabezpieczenia przeciwko Skarbowi Państwa stosuje się odpowiednio.

Odesłanie zawarte w art. 458¹³ k.p.c. sprawia, że na podstawie art. 492 § 1 i 2 k.p.c. nieprawomocny wyrok wydany w postępowaniu w sprawie gospodarczej obejmujący świadczenia pieniężne albo świadczenia rzeczy zamiennych staje się tytułem zabezpieczenia. W doktrynie wyrażono pogląd, że rozwiązanie to nieodłącznie wiąże się z reżimem postępowania zabezpieczającego⁶¹⁵.

Konstrukcja wyroku wydanego w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych jako tytułu zabezpieczenia wykonalnego bez potrzeby nadawania mu klauzuli wykonalności została przez niektórych przedstawicieli doktryny uznana za niewłaściwą. Argumentacja stojąca za powyższym stanowiskiem koncentruje się wokół tego, że mechanizm ten może stanowić nadmierne obciążenie dla pozwanego⁶¹⁶. W doktrynie wyrażono jednak i odmienne zapatrywanie, akcentujące rolę, jaką wskazana regulacja pełni w zwiększeniu możliwości zaspokojenia roszczeń powoda⁶¹⁷.

W kontekście zagwarantowania powodowi należytej ochrony jego praw należy wskazać, że nieprawomocny wyrok wydany w postępowaniu gospodarczym jest

⁶¹⁴ Zob. D. Zawistowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające. Komentarz*, Warszawa 2013, art. 479(19(a)), s. 207.

⁶¹⁵ Zob. M. Walasik, *Wyrok...*, s. 90–91.

⁶¹⁶ Zob. M. Manowska, *Postępowanie sądowe w sprawach gospodarczych*, Warszawa 2008, rozdział 4.

⁶¹⁷ Zob. T. Jamróz, P. Lewandowski, *12.10. Wyrok sądu...*, s. 350–352.

tytułem zabezpieczenia wykonalnym bez potrzeby nadawania mu klauzuli wykonalności. Jednakże trzeba podkreślić, że orzeczenie to nie stanowi podstawy egzekwowania zasądzonego nim świadczenia⁶¹⁸.

Argumentację przemawiającą przeciwko dopuszczeniu możliwości egzekwowania świadczenia zasądzonego nieprawomocnym wyrokiem będącym tytułem zabezpieczenia przedstawił Sąd Najwyższy w uzasadnieniu postanowienia z 4.09.2009 r., III CZP 55/09⁶¹⁹. Wprawdzie orzeczenie to zostało wydane pod rządami poprzednio obowiązujących przepisów dotyczących postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych, jednakże jego wywody nie straciły swojej aktualności również w bieżącym stanie prawnym⁶²⁰. Sąd Najwyższy wskazał, że nieprawomocny wyrok sądu gospodarczego zasądzający świadczenie w pieniądzu lub w rzeczach zamiennych jest tytułem zabezpieczenia, jednakże z orzeczenia tego nie wynika, w jaki sposób zabezpieczenie powinno być dokonane. Zgodnie z mającym zastosowanie w takim przypadku art. 492 § 2 k.p.c. wskazanie sposobu zabezpieczenia należy do powoda. Jego uprawnienie w tym zakresie nie jest jednak nieograniczone, musi mieścić się w ramach wyznaczonych przez przepisy kodeksu postępowania cywilnego regulujące postępowanie zabezpieczające. W tym kontekście zasadnicze znaczenie ma art. 731 k.p.c., zgodnie z którym zabezpieczenie nie może zmierzać do zaspokojenia roszczenia, chyba że ustawa stanowi inaczej. W myśl wskazanej regulacji zaspokojenie powoda w toku postępowania zabezpieczającego nie jest zasadą, lecz wyjątkiem, bowiem generalnie istotą postępowania zabezpieczającego jest tymczasowe zabezpieczenie roszczeń powoda, a nie ich pełna realizacja⁶²¹. Jak podkreślił Sąd Najwyższy, zakaz określony w art. 731 k.p.c. dotyczy zabezpieczenia zarówno roszczeń pieniężnych, jak też roszczeń niepieniężnych⁶²². Wskazać też należy, że katalog sposobów zabezpieczenia roszczeń pieniężnych jest katalogiem zamkniętym. Sposoby zabezpieczenia wskazanych roszczeń wymienione są w sposób enumeratywny w art. 747 k.p.c. W myśl wskazanego przepisu zabezpieczenie roszczeń pieniężnych następuje przez:

⁶¹⁸ Zob. postanowienie SN z 4.09.2009 r., III CZP 55/09, LEX nr 532091.

⁶¹⁹ Zob. Postanowienie SN z 4.09.2009 r., III CZP 55/09, LEX nr 532091.

⁶²⁰ Zob. M. Manowska [w:] *Kodeks...*, art. 458(13), s. 1526–1527.

⁶²¹ Zob. Z. Woźniak, J. Gołaczyński, 9. *Zakaz udzielania zabezpieczenia zmierzającego do zaspokojenia roszczenia* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające*, red. J. Gołaczyński, Warszawa 2021, s. 32–34.

⁶²² Zob. postanowienie SN z 17.02.1986 r., IV CZ 17/86, LEX nr 590557.

- 1) zajęcie ruchomości, wynagrodzenia za pracę, wierzytelności z rachunku bankowego albo innej wierzytelności lub innego prawa majątkowego;
- 2) obciążenie nieruchomości obowiązanego hipoteką przymusową;
- 3) ustanowienie zakazu zbywania lub obciążania nieruchomości, która nie ma urzędzonej księgi wieczystej lub której księga wieczysta zaginęła lub uległa zniszczeniu;
- 4) obciążenie statku albo statku w budowie hipoteką morską;
- 5) ustanowienie zakazu zbywania spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu;
- 6) ustanowienie zarządu przymusowego nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym obowiązanego albo zakładem wchodzącym w skład przedsiębiorstwa lub jego częścią albo częścią gospodarstwa rolnego obowiązanego.

Inne sposoby zabezpieczenia roszczeń pieniężnych nie są dopuszczalne.

Żaden z wymienionych w art. 747 k.p.c. sposobów zabezpieczenia nie jest skonstruowany w sposób, który byłby obliczony na zaspokojenie roszczeń powoda w całości lub w części. Okoliczność ta nie budzi wątpliwości w odniesieniu do sposobów zabezpieczenia, jakimi są zajęcie ruchomości, hipoteka przymusowa, hipoteka morska, zakaz zbywania lub obciążania nieruchomości, zakaz zbywania spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu czy też zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym obowiązanego. W przypadku zajęcia ruchomości, wynagrodzenia za pracę, wierzytelności z rachunku bankowego albo innej wierzytelności lub innego prawa majątkowego trzeba zwrócić uwagę na treść art. 752 § 1 k.p.c., zgodnie z którym zajęte pieniądze składa się na rachunek depozytowy Ministra Finansów, a zajęte papiery wartościowe sąd składa w banku. Z powyższego wynika, że ani pieniądze, ani też papiery wartościowe nie są przekazywane powodowi⁶²³. Wskazane regulacje uzupełnia w szczególności art. 752¹ § 1 k.p.c., zgodnie z którym obowiązany może w terminie trzech miesięcy od zajęcia w ramach zabezpieczenia praw z instrumentów finansowych zapisanych na rachunku papierów wartościowych lub innym rachunku w rozumieniu przepisów o obrocie instrumentami finansowymi zlecić ich sprzedaż. W takim przypadku kwota uzyskana ze sprzedaży jest umieszczana na rachunku depozytowym Ministra Finansów.

⁶²³ Zob. H. Pietrkowski, 4.2. *Zabezpieczenie roszczeń pieniężnych* [w:] *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2017, s. 489–492; G. Sikorski, 14.2.2. *Szczególne zasady dotyczące zajęcia w postępowaniu zabezpieczającym* [w:] *Egzekucja z rachunków bankowych*, Sopot 2011.

Obowiązany może także zlecić, by znajdujące się na rachunku sumy pieniężne zostały wpłacone na rachunek depozytowy Ministra Finansów. Nadto na uwadze należy mieć również artykuł 752² § 1 k.p.c., zgodnie z którym w sytuacji zajęcia rachunku bankowego pozwanego będącego przedsiębiorcą lub właścicielem gospodarstwa rolnego, pozwany może złożyć wniosek aby sąd określił jakie kwoty może on pobierać z zajętego rachunku na koszty prowadzenia działalności gospodarczej oraz na wypłaty wynagrodzeń za pracę wraz z podatkiem od wynagrodzenia i innymi ustawowymi ciężarami. W omawianym aspekcie istotna jest także regulacja, w myśl której nawet zajęcie rachunku bankowego nie uniemożliwia pozwanemu polecenia przekazania zajętych kwot na rachunek depozytowy Ministra Finansów w celu wpłacenia sumy zabezpieczenia⁶²⁴.

Zabezpieczenie roszczeń niepieniężnych nie podlega takim restrykcjom jak zabezpieczenie roszczeń pieniężnych, sąd może w takich sprawach udzielić zabezpieczenia w sposób, jaki stosownie do okoliczności uzna za odpowiedni. W szczególności może unormować prawa i obowiązki stron lub uczestników postępowania na czas trwania postępowania, ustanowić zakaz zbywania przedmiotów lub praw objętych postępowaniem, zawiesić postępowanie egzekucyjne lub inne postępowanie zmierzające do wykonania orzeczenia, uregulować sposób roztoczenia pieczy nad małoletnimi dziećmi i kontaktów z dzieckiem czy też nakazać wpisanie stosownego ostrzeżenia w księdze wieczystej lub we właściwym rejestrze⁶²⁵. Trzeba jednak zaznaczyć, że również w przypadku zabezpieczenia roszczeń niepieniężnych obowiązuje reguła, zgodnie z którą zabezpieczenie nie może zmierzać do zaspokojenia roszczenia (chyba że ustawa stanowi inaczej)⁶²⁶.

Uzasadnienia przyznania nieprawomocnemu wyrokowi wydanemu w sprawach gospodarczych mocy tytułu zabezpieczenia należy upatrywać w dążeniu do zagwarantowania praw powoda. Okoliczność, że roszczenie powoda, o którym orzeczono w takim wyroku, zostało nie tylko uprawdopodobnione, ale wręcz udowodnione (w przeciwnym razie sąd nie zasądziłby dochodzonego w sprawie roszczenia), została uznana za wystarczającą do wprowadzenia wskazanego

⁶²⁴ Zob. art. 752² § 1 k.p.c.

⁶²⁵ Zob. art. 755 § 1 k.p.c.

⁶²⁶ Zob. art. 731 k.p.c.

mechanizmu jako środka ochrony praw powoda⁶²⁷. Środek ten jednak zasadniczo nie prowadzi do zaspokojenia roszczeń powoda. Jego celem jest wyłącznie ich zabezpieczenie, co pozostaje w zgodzie z zasadniczym celem całego postępowania zabezpieczającego.

W doktrynie wskazuje się, że nakaz zapłaty wydany w postępowaniu nakazowym, który na podstawie art. 492 § 1 k.p.c. stanowi tytuł zabezpieczenia, może w większym stopniu gwarantować prawa powoda niż wyrok wydany w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych, który na podstawie tego samego przepisu również stanowi tytuł zabezpieczenia. Wynika to z faktu, że zabezpieczenie na podstawie wspomnianego nakazu zasadniczo może stanowić zaskoczenie dla pozwanego. Zabezpieczenie na podstawie wymienionego wyroku już takiego skutku zasadniczo nie osiągnie⁶²⁸.

10.5. Potrzeba zwiększenia ochrony praw powoda i efektywności postępowania w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych

To, że wyrok wydany w postępowaniu gospodarczym stanowi tytuł zabezpieczenia, nie oznacza, że prawa powoda są w tym postępowaniu chronione w sposób wystarczający. Jedną z głównych zalet, jakie dla powoda przedstawia postępowanie zabezpieczające, jest możliwość zaskoczenia pozwanego i zwiększenia dzięki temu prawdopodobieństwa zabezpieczenia roszczeń. Taka sytuacja zasadniczo nie zachodzi w odniesieniu do wyroku stanowiącego tytuł zabezpieczenia, w tym znaczeniu, że pozwany, który liczy się z możliwością zapadnięcia w sprawie niekorzystnego dla niego orzeczenia, z reguły ma świadomość wszystkich następstw, które się z tym faktem wiążą. W szczególności dotyczy to okoliczności, że wyrok wydany w postępowaniu gospodarczym zasądzający świadczenie w pieniądzu lub w rzeczach zamiennych stanowi tytuł zabezpieczenia. Pozwany może więc w toku postępowania podjąć kroki celem ukrycia majątku lub wyzbycia się go, doprowadzając do faktycznej bezskuteczności zabezpieczenia.

Czas uzyskania przez powoda tymczasowej ochrony prawnej ma decydujące znaczenie dla uznania, że postanowienie o udzieleniu zabezpieczenia może skuteczniej

⁶²⁷ Z. Woźniak, *Tytuł zabezpieczenia oparty na nakazie zapłaty w postępowaniu nakazowym* [w:] *Symbolae Andreae Marciniak dedicate*, red. J. Jagiela, R. Kulski, Warszawa 2022.

⁶²⁸ Zob. T. Jamróz, P. Lewandowski, *12.10. Wyrok sądu...*, s. 350–352.

chronić jego interesy w postępowaniu w sprawach gospodarczych niż nieprawomocny wyrok stanowiący tytuł zabezpieczenia. W pierwszej kolejności należy wskazać, że zabezpieczenie może zostać przez sąd udzielone nie tylko w toku postępowania, w tym jeszcze przed wydaniem wyroku, ale również przed wszczęciem postępowania⁶²⁹. Zgodnie z terminem instrukcyjnym określonym w art. 737 k.p.c. wniosek o udzielenie zabezpieczenia podlega przez sąd rozpoznaniu bezzwłocznie, nie później niż w terminie tygodnia od dnia jego wpływu do sądu, chyba że przepis stanowi inaczej. Ponadto w sytuacji, gdy zgodnie z ustawą wniosek musi być rozpoznany na rozprawie, powinna się ona odbyć w ciągu miesiąca od dnia wpływu wniosku. Regulacje te sprawiają, że zabezpieczenie jest w postępowaniu cywilnym sposobem na szybkie i sprawne uzyskanie ochrony praw uprawnionego. Jednocześnie należy mieć na uwadze, że zasadniczo postanowienie o udzieleniu zabezpieczenia, które podlega wykonaniu przez organ egzekucyjny, doręczane jest tylko uprawnionemu. Pozwala to na zaskoczenie obowiązanego, co w niektórych przypadkach ma istotne znaczenie dla zapewnienia możliwości skutecznej egzekucji wydanego w sprawie wyroku. Zabezpieczenie w niektórych przypadkach uniemożliwia nierzetelnemu dłużnikowi ucieczkę z majątkiem. Z uwagi na powyższe zarówno czas wydania postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia, jak też sposób jego doręczenia w istotny sposób przyczyniają się do zagwarantowania praw powoda. Elementy te nie występują w sytuacji wydania przez sąd gospodarczy nieprawomocnego wyroku stanowiącego tytuł zabezpieczenia. Jak już wspomniano, pozwany musi się liczyć z możliwością wydania przez sąd niekorzystnego dla niego orzeczenia oraz z jego skutkami, nie jest więc zaskoczony tytułem zabezpieczenia. Okoliczność ta, biorąc pod uwagę wskazane cechy postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia, przemawia za uznaniem, że orzeczenie w przedmiocie zabezpieczenia w części przypadków stanowi bardziej efektywny sposób zabezpieczenia praw powoda niż nieprawomocny wyrok stanowiący tytuł zabezpieczenia⁶³⁰.

Mechanizmem, który w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych przyczyniłby się do zwiększenia gwarancji praw powoda, jest rygor natychmiastowej wykonalności wyroków. Rygor powoduje, że nieprawomocny wyrok może podlegać przymusowemu wykonaniu. Środki uzyskane w toku egzekucji mogą trafić

⁶²⁹ Zob. art. 730 k.p.c.

⁶³⁰ Zob. T. Jamróz, P. Lewandowski, *12.10. Wyrok sądu...*, s. 351–352.

do wierzyciela (powoda), co zasadniczo nie następuje w postępowaniu zabezpieczającym. W kontekście złej sytuacji gospodarczej wielu polskich przedsiębiorców, o czym świadczy w szczególności rosnąca liczba składanych przez nich wniosków o ogłoszenie upadłości⁶³¹, warto wprowadzić mechanizmy prawne, które przyspieszą i usprawnią odzyskiwanie należności w postępowaniu w sprawach gospodarczych.

Warto wskazać, że 9.03.2023 r. została uchwalona ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁶³², która w założeniu projektodawców ma przyczynić się w szczególności do przyspieszenia postępowania cywilnego⁶³³. Ustawą tą zmieniono właściwość rzeczową sądów okręgowych, określając, że sądy te są właściwe w sprawach o prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu sporu przewyższa sto tysięcy złotych. Przed powołaną nowelizacją kwota, od której uzależniona była wymieniona właściwość sądów okręgowych, wynosiła siedemdziesiąt pięć tysięcy złotych. Wskazana zmiana została uzasadniona wzrostem liczby spraw wpływających do sądów okręgowych. Uzasadnienie projektu niestety nie zawiera danych statystycznych w tym przedmiocie ani też wskazania źródeł, w których można tęzę tę zweryfikować i poddać analizie⁶³⁴, co zostało dostrzeżone w opiniach o projekcie formułowanych przez przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości⁶³⁵.

Do konsekwencji wprowadzonej zmiany można zaliczyć zwiększenie obciążenia sądów rejonowych, co może negatywnie oddziaływać na czas rozpoznawania spraw w tych sądach. Jednocześnie następstwem wspomnianej nowelizacji może być zwiększenie liczby spraw apelacyjnych, którymi będą się zajmować wydziały odwoławcze sądów okręgowych. Powyższa okoliczność stanowi naturalne pokłosie

⁶³¹ Zob. analiza przeprowadzona przez Centralny Ośrodek Informacji Gospodarczej, *2022 upadłości firm*, https://www.coig.com.pl/2022-upadlosci-firm_grudzien.php (dostęp: 24.04.2023 r.).

⁶³² Dz.U. z 2023 r. poz. 614.

⁶³³ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie k.p.c.

⁶³⁴ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie k.p.c.

⁶³⁵ Zob. uwagi Sądu Najwyższego do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (UD156) z 29.09.2021 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12350804/katalog/12812717#12812717> (dostęp: 17.06.2023 r.); uwagi Prezesa Sądu Okręgowego w Lublinie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (UD156) z 30.09.2021 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12350804/katalog/12812717#12812717> (dostęp: 17.06.2023 r.); opinia Krajowej Rady Sądownictwa z 15.10.2021 r. w przedmiocie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12350804/katalog/12812717#12812717> (dostęp: 17.06.2023 r.).

zwiększenia liczby spraw w sądach rejonowych, a jej następstwem może być wydłużenie czasu trwania postępowań apelacyjnych w sądach okręgowych⁶³⁶.

Rygor natychmiastowej wykonalności wyroków w sprawach gospodarczych może stanowić właściwą odpowiedź na wydłużający się czas trwania postępowania odwoławczego. Mechanizm ten zagwarantuje prawa powoda, umożliwi mu również zaspokojenie jego roszczeń. Należy podkreślić, że będą to roszczenia stwierdzone wyrokiem sądu. Wprawdzie wyrokowi temu nie będzie przysługiwał przymiot prawomocności, ale sama okoliczność jego wydania świadczyć będzie o fakcie, że kompetentny organ sprawujący wymiar sprawiedliwości uznał roszczenia powoda za zasadne. Prawa pozwanego z kolei zabezpieczone są między innymi poprzez możliwość zaskarżenia postanowienia w przedmiocie rygoru natychmiastowej wykonalności, roszczenia restytucyjne, roszczenia odszkodowawcze i fakt, że powód, wszczynając egzekucję na podstawie nieprawomocnego orzeczenia, działa na własne ryzyko i musi liczyć się z obowiązkiem zwrotu wyegzekwowanego świadczenia oraz z roszczeniami pozwanego.

W tym miejscu w kontekście tematyki rozdziału wskazać również należy, że zasadność funkcjonowania szczególnych rozwiązań prawnych w zakresie dochodzenia przez przedsiębiorców przysługujących im praw na drodze sądowej – została dostrzeżona zarówno na płaszczyźnie prawa krajowego, jak też regulacji prawa unijnego. Przykładem obrazującym wskazaną tezę jest ustawa o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych⁶³⁷, którą wprowadzono do polskiego systemu prawnego w ramach implementacji dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/7/UE z 16.02.2011 r. w sprawie zwalczania opóźnień w płatnościach w transakcjach handlowych⁶³⁸. U podstaw wskazanych aktów prawnych stoi w szczególności dążenie do przeciwdziałania zatorom płatniczym w gospodarce⁶³⁹.

⁶³⁶ Zob. uwagi Prezesa Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (UD156) z 1.10.2021 r. <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12350804/katalog/12812717#12812717> (dostęp: 17.06.2023 r.).

⁶³⁷ Ustawa z 8.03.2013 r. o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1790).

⁶³⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/7/UE z 16.02.2011 r. w sprawie zwalczania opóźnień w płatnościach w transakcjach handlowych (wersja przekształcona) (Dz.Urz. UE L 48, s. 1 ze zm.).

⁶³⁹ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 8.03.2013 r. o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych, VII kadencja, druk sejmowy nr 1001, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=1001> (dostęp: 1.02.2024 r.).

Mechanizmy zawarte w ustawie koncentrują się na uregulowaniu sytuacji stron nie tyle na etapie procesowym, co w toku prowadzonej przez nie współpracy. Część z nich ma na celu skrócenie terminów zapłaty stosowanych przez strony, inne z kolei obliczone są na zdyscyplinowanie kontrahentów do terminowego regulowania swoich zobowiązań⁶⁴⁰. Nie bez znaczenia jest także przyznanie wierzycielowi uprawnienia do dochodzenia rekompensaty wynikającej z konieczności wdrożenia mechanizmów niezbędnych do odzyskania należności.

Przyczynkiem do wprowadzenia wspomnianej dyrektywy 2011/7/UE i w ślad za nią ustawy o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych była rzeczowa potrzeba związana z dążeniem do ograniczenia zatorów płatniczych na rynku. Ocenę skuteczności wskazanych aktów w realizacji tego celu mogą obrazować dane statystyczne. W Polsce w 2011 r. średnie terminy płatności wynosiły w sektorze prywatnym 36 dni, natomiast w sektorze publicznym – 38 dni⁶⁴¹. Wynik ten był zdecydowanie lepszy niż średnia w krajach Europy, wynosząca odpowiednio 56 dni w sektorze prywatnym oraz 65 dni w sektorze publicznym⁶⁴². Po siedmiu latach od wprowadzenia ustawy, która miała zapobiegać nadmiernym opóźnieniom w płatnościach, terminy te wynoszą w Polsce odpowiednio 62 dni w sektorze prywatnym oraz 79 dni w sektorze publicznym⁶⁴³. Średni wynik w krajach Europy wynosi odpowiednio 60 dni w sektorze prywatnym oraz 68 dni w sektorze publicznym. Przedstawione dane jednoznacznie świadczą o tym, że cel regulacji polegający na przeciwdziałaniu zatorom płatniczym nie został osiągnięty, co więcej – sytuacja wierzycieli uległa znacznemu pogorszeniu w stosunku do okresu sprzed wprowadzenia ustawy. W tym miejscu warto przytoczyć wyniki badań prowadzonych wśród przedsiębiorców w zakresie ich reakcji na występowanie opóźnień w należnych im płatnościach. Około 33% badanych deklaruje, że zjawisko to powoduje, że oni sami z kolei nie mogą terminowo regulować swoich należności. Konieczność ograniczania

⁶⁴⁰ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 8.03.2013 r. o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych, VII kadencja, druk sejmowy nr 1001, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=1001> (dostęp: 1.02.2024 r.).

⁶⁴¹ Zob. Intrum Justitia, *European Payment Index 2011*, <http://firstonline.info/news/files/356.pdf>, s. 33 (dostęp: 1.02.2024 r.).

⁶⁴² Zob. Intrum Justitia, *European Payment Index...*, s. 33.

⁶⁴³ Zob. Intrum, *European Payment Report 2020*, https://www.intrum.com/media/8918/european-payment-report-2020_final.pdf, s. 72 (dostęp: 1.02.2024 r.).

inwestycji deklaruje co czwarty z badanych, natomiast na potrzebę ograniczenia zatrudnienia lub cięć wynagrodzeń wskazuje 10% respondentów⁶⁴⁴.

Podane okoliczności przemawiają za koniecznością ponownego przeanalizowania zasadności i kształtu prawnych ułatwień dla przedsiębiorców służących przeciwdziałaniu zatorom płatniczym. Wynik niektórych spraw o zapłatę, a konkretniej możliwość uzyskania należności z zastosowaniem środków przymusu państwowego będąca konsekwencją prawomocnego zakończenia spraw, w części przypadków może decydować o utrzymaniu płynności finansowej przedsiębiorców i ich dalszym funkcjonowaniu na rynku. W takim ujęciu istotnym elementem jest moment uzyskania orzeczenia, na podstawie którego można wszcząć i prowadzić egzekucję. Wprowadzenie rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków zasądzających świadczenie w pieniądzu lub w rzeczach zamiennych w sprawach gospodarczych nie naruszy konstytucyjnych standardów związanych z prawem do sądu ani zasady równouprawnienia stron. Ograniczenia praw pozwanego wynikające z rygoru natychmiastowej wykonalności nie mają wymiaru, który mógłby zostać uznany za nieproporcjonalny, a ponadto powyższe nie stanowi naruszenia standardów europejskich. W tym ostatnim aspekcie należy wskazać, że rygor natychmiastowej wykonalności wyroków w sprawach cywilnych jest mechanizmem, który został wprowadzony jako zasada we Francji. Mimo głosów przeciwnych w stosunku do takiego rozwiązania, formułowanych jeszcze przed jego wprowadzeniem, francuski model nie został zmieniony⁶⁴⁵, co oznacza, że z powodzeniem funkcjonuje w tym kraju⁶⁴⁶. Wprowadzenie analogicznych rozwiązań na gruncie polskiego postępowania cywilnego w zakresie spraw rozpoznawanych w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych przyczyniłoby się do zwiększenia efektywności wyroków wydawanych przez sądy gospodarcze i zwiększyłoby gwarancje praw powoda oraz możliwość zaspokojenia jego roszczeń.

Sprawy gospodarcze stanowią szczególną kategorię spraw cywilnych, ponadto ich rezultat może wpływać na sytuację rynkową nie tylko konkretnego podmiotu będącego stroną postępowania cywilnego, ale także jego kontrahentów i partnerów biznesowych.

⁶⁴⁴ Zob. P. Białowolski, T. Napiórkowski, *Portfel należności polskich przedsiębiorstw. Informacja sygnałna, Październik 2019 r.*, <https://zpf.pl/portfel-naleznosci-polskich-przedsiębiorstw/>, s. 6 (dostęp: 1.02.2024 r.).

⁶⁴⁵ Zob. T. Le Bars, *Le principe...*

⁶⁴⁶ Zob. décret n° 2019-1333 du 11 décembre 2019 réformant la procédure civile.

To z kolei (choćby w skali lokalnej lub też skali regionalnej) przekłada się na gospodarkę jako całość.

Gospodarka oparta jest na sieci wzajemnych powiązań. Od wytwórstwa (produkcji), poprzez dystrybucję, handel, konsumpcję, finanse czy inwestycje – wymaga współdziałania podmiotów funkcjonujących na rynku i prowadzi do powstania między nimi siatki wzajemnych relacji i zależności. Ten kompleksowy system wpływa na życie społeczne, w szczególności tworząc miejsca pracy czy też generując dochód, który jest następnie przeznaczany na konsumpcję czy też inwestycje. Od gospodarki w dużej mierze zależy dobrobyt zarówno jednostki, jak i społeczeństwa.

Wszelkie nieprawidłowości w gospodarce przekładają się na funkcjonowanie życia społecznego. Zaburzenia w gospodarce, w tym kryzysy gospodarcze, prowadzą do wzrostu bezrobocia, spadku poziomu życia ludzi czy ogólnego pogorszenia nastrojów społecznych. Znaczenie gospodarki stoi za uznaniem, że postępowanie sądowe w sprawach gospodarczych wymaga szczególnych rozwiązań, które będą stanowić odpowiedź na potrzeby społeczne w tym zakresie.

Postępowanie sądowe w sprawach gospodarczych powinno uwzględniać postulaty szybkości i efektywności, tym bardziej że negatywne skutki postępowania długotrwałego mogą dotyczyć nie tylko stron postępowania, ale także innych uczestników obrotu rynkowego. W gospodarce można zaobserwować negatywne zjawisko opóźnień w płatnościach pomiędzy partnerami handlowymi, a to z kolei prowadzi do zatorów płatniczych⁶⁴⁷. Źródła tego zjawiska są różne – od problemów dłużnika z płynnością finansową, skutkującą brakiem terminowego regulowania zobowiązań, aż do wymuszania przez dłużnika posiadającego silniejszą pozycję rynkową niż wierzyciel udzielania swoistego kredytu kupieckiego, polegającego na odroczeniu terminu zapłaty za nabywane towary czy też usługi. Skutki zatorów płatniczych mogą być daleko idące – od niewypłacalności poszczególnych podmiotów, aż do stagnacji w gospodarce⁶⁴⁸. W tym miejscu warto powołać dane statystyczne w zakresie liczby przedsiębiorstw, które ogłosiły upadłość lub też wszczęły postępowanie restrukturyzacyjne w ostatnich latach. W 2021 r. upadłość ogłosiło 412 przedsiębiorstw, postępowanie restrukturyzacyjne wszczęło 1888 przedsiębiorstw,

⁶⁴⁷ Zob. Intrum, *European Payment Report...*, s. 72.

⁶⁴⁸ Zob. K. Ziętek-Kwaśniewska, *Opóźnione płatności i ich konsekwencje dla działalności przedsiębiorstw w Polsce*, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania”, 2014/2, s. 328.

w 2022 r. upadłość ogłosiło 360 przedsiębiorstw, postępowanie restrukturyzacyjne wszczęło 2379 przedsiębiorstw, w 2023 r. liczba postępowań upadłościowych przedsiębiorstw wyniosła 408, natomiast postępowanie restrukturyzacyjne wszczęło 4244 przedsiębiorstw⁶⁴⁹. Z powyższych danych wynika, że nastąpił wzrost liczby postępowań upadłościowych w 2023 r. w stosunku do 2022 r., a także bardzo wyraźny wzrost liczby postępowań restrukturyzacyjnych na przestrzeni lat 2021–2023.

Dotychczasowe próby przeciwdziałania zatorom płatniczym za pośrednictwem poszczególnych środków prawnych, w tym postępowania zabezpieczającego, nie są wystarczające. W przypadku postępowania zabezpieczającego wynika to przede wszystkim z reguł prowadzenia egzekucji w ramach tego postępowania, które nie są nastawione na zaspokojenie powoda. Odnosnie do środków prawnych mających służyć przeciwdziałaniu zatorom płatniczym w gospodarce, znajdujących się we wspomnianej już ustawie o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych, badania statystyczne unaoczniają ich nieskuteczność. Wniosek taki jest uprawniony, jako że terminy zapłaty w transakcjach handlowych po wprowadzeniu ww. aktu prawnego nie dość, że nie uległy skróceniu, to wręcz przeciwnie – są znacznie dłuższe, niż były uprzednio⁶⁵⁰.

10.6. Rygor natychmiastowej wykonalności wyroków wydanych w sprawach gospodarczych w aspekcie prawa do rzetelnego procesu

Wprowadzając postępowanie w sprawach gospodarczych do katalogu postępowań odrębnych uregulowanych w kodeksie postępowania cywilnego, ustawodawca zdecydował się na zróżnicowanie procesowej sytuacji stron tego postępowania w stosunku do sytuacji stron, których sprawy rozpoznawane są w postępowaniu zwyczajnym. W gestii ustawodawcy pozostaje możliwość procesowej optymalizacji ochrony interesów powoda w tym postępowaniu poprzez wprowadzenie możliwości nadania rygoru natychmiastowej wykonalności wyrokom wydanym w sprawach gospodarczych. Mechanizm ten może wpłynąć zarówno na szybkość postępowania,

⁶⁴⁹ Zob. *Lista upadłości firm i upadłości konsumenckiej, lista postępowań restrukturyzacyjnych 2023, 2022, 2021, 2020, 2019, 2018 r. 2017 r.*, Centralny Ośrodek Informacji Gospodarczej, <https://www.coig.com.pl/lista-upadlosci-firm.php> (dostęp: 5.02.2024 r.).

⁶⁵⁰ Zob. Intrum Justitia, *European Payment Index...* s. 33; Intrum, *European Payment Report...*, s. 72.

liczbę wnoszonych apelacji, jak też na skalę możliwości zaspokojenia roszczeń powoda w toku postępowania egzekucyjnego.

W przypadku gdy ustawodawca rozszerzyłby katalog orzeczeń, które mogą uzyskać rygor natychmiastowej wykonalności, na wyroki wydane w sprawach gospodarczych, cechą różnicującą sytuację procesową stron byłaby okoliczność, że dana sprawa toczy się w postępowaniu gospodarczym, a nie w postępowaniu zwyczajnym. Prawa pozwanego zabezpieczone byłyby w takiej sytuacji w szczególności przez zasadę dwuinstancyjności postępowania, możliwość zaskarżenia zażaleniem rygoru natychmiastowej wykonalności oraz mechanizm roszczeń restytucyjnych, przysługujących mu w sytuacji zmiany lub uchylecia wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności. Należy też zwrócić uwagę, że niektóre podmioty mogą złożyć wniosek o rozpoznanie sprawy z pominięciem przepisów o postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych⁶⁵¹, a to wyłączałoby także możliwość nadania rygoru natychmiastowej wykonalności na podstawie przesłanki wydania orzeczenia w tej kategorii spraw. Do uprzywilejowanych podmiotów należą strony niebędące przedsiębiorcami oraz przedsiębiorcy będący osobami fizycznymi. Regulacja ta dodatkowo wzmacnia sytuację procesową stron, które według ustawodawcy mogą skorzystać z prawa do złożenia wiążącego sąd wniosku o rozpoznanie sprawy z pominięciem przepisów kodeksu postępowania cywilnego regulujących postępowanie w sprawach gospodarczych. Należy również zauważyć, że sąd pierwszej instancji orzekający w sprawach gospodarczych, mając świadomość skutków ewentualnego uchylecia lub zmiany nieprawomocnego wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności, powinien się wykazywać szczególną dbałością o jakość orzecznictwa. Rygor natychmiastowej wykonalności wyroków w sprawach gospodarczych stanowić może dodatkową presję wywieraną na sąd w zakresie pieczołowitego rozpoznawania spraw.

Postulowany mechanizm uprzywilejowuje powoda. Rozwiązanie to jednak nie nosi w sobie cech nieproporcjonalności. Proponowana regulacja poprawia sytuację procesową powoda, umożliwiając mu szybsze uzyskanie zaspokojenia. Skoro sąd pierwszej instancji uznał roszczenie powoda za zasadne, oznacza to, że można założyć, że zasługuje ono na ochronę. Dojście do innego przekonania przez sąd odwoławczy jest

⁶⁵¹ Zob. art. 458⁶ k.p.c.

oczywiście możliwe, liczyć się więc należy z możliwością zmiany lub uchYLENIA nieprawomocnego orzeczenia. W tym zakresie warto przytoczyć pogląd wyrażony przez Trybunał Konstytucyjny, w myśl którego „oczekiwanie, że w jakimś systemie prawnym wszystkie wyroki ostateczne mogłyby być w pełni zgodne z prawem i sprawiedliwe, graniczyłoby z naiwnością”⁶⁵². Z uwagi na powyższe powód musi mieć świadomość ewentualnych roszczeń, w tym restytucyjnych i odszkodowawczych, przysługujących pozwanemu, zwłaszcza w kontekście tego, że egzekucja prowadzona jest na jego ryzyko.

Można oczywiście rozważać, czy ewentualne wprowadzenie możliwości nadania rygoru natychmiastowej wykonalności wyrokom wydanym w sprawach gospodarczych nie doprowadzi do nadmiernego pogorszenia procesowej sytuacji pozwanego. Nie należy jednak z pola widzenia w tym zakresie tracić tego, że postanowienie w przedmiocie rygoru natychmiastowej wykonalności jest zasadniczo zaskarżalne zażaleniem, które należy wnieść do innego składu sądu pierwszej instancji⁶⁵³. Ponadto regulacje dotyczące rygoru natychmiastowej wykonalności przewidują możliwość uzależnienia wykonalności wyroku od złożenia przez powoda stosownego zabezpieczenia⁶⁵⁴. Dodatkowo na etapie postępowania egzekucyjnego obowiązuje szereg ograniczeń odnoszących się do egzekucji z nieruchomości⁶⁵⁵. Należy też wspomnieć o przysługujących pozwanemu roszczeniach restytucyjnych oraz możliwości żądania naprawienia szkody. Powyższe, wraz z prawem do wniesienia apelacji od nieprawomocnego wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności, przemawia za uznaniem, że gwarancje procesowych praw pozwanego w odniesieniu do mechanizmu rygoru natychmiastowej wykonalności ukształtowane zostały w sposób należyty.

Podsumowując tę część rozważań, należy wskazać, że wprowadzenie możliwości nadania rygoru natychmiastowej wykonalności w stosunku do wyroków wydanych w sprawach gospodarczych nie naruszałoby prawa do rzetelnego procesu ani też krajowych czy międzynarodowych standardów ochrony praw pozwanego w postępowaniu cywilnym. Wpisywałoby się za to w obserwowany w zagranicznych

⁶⁵² Wyrok TK z 13.01.2004 r., SK 10/03, OTK-A 2004/1, poz. 2.

⁶⁵³ Zob. art. 394^{1a} § 1 pkt 3 k.p.c.

⁶⁵⁴ Zob. art. 334 § 1 k.p.c.

⁶⁵⁵ Wśród tych ograniczeń należy wymienić zwłaszcza wstrzymanie z urzędu do czasu uprawomocnienia wyroku możliwości sprzedaży lub przejęcia na własność zajętej nieruchomości (art. 334 § 3 k.p.c.).

ustawodawstwach (w tym ustawodawstwie francuskim) trend poszukiwania procesowych mechanizmów przyspieszenia i usprawnienia postępowania⁶⁵⁶.

⁶⁵⁶ Zob. P. Grzegorczyk, *Dopuszczalność...*, s. 219–322.

Uwagi podsumowujące

Wprowadzenie rygoru natychmiastowej wykonalności wyroków sądów pierwszej instancji jako zasady, a nie wyjątku, w sprawach cywilnych, przy właściwym wyważeniu praw i obowiązków stron postępowania, może stać się remedium na problemy wymiaru sprawiedliwości związane ze sprawnością postępowania cywilnego, z obciążeniem sądów okręgowych sprawami apelacyjnymi, a także ze społecznym odbiorem postępowania cywilnego jako zbyt długotrwałego. Koncepcja ta stanowi jednak radykalne rozwiązanie, które może wywołać niezamierzone, negatywne skutki. Jej wprowadzenie do postępowania cywilnego w szerokim zakresie wymaga uprzedniego wdrożenia rozwiązań pilotażowych, na zawężonym obszarze oddziaływania. Najbardziej predysponowane do tego jest postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych, co wynika zarówno z kształtu regulujących je przepisów, jak również z potrzeb społecznych.

Zmiany, które dokonały się w Polsce po 1989 r., mają charakter wielopłaszczyznowy. Transformacja ustrojowa oraz rozwój gospodarki rynkowej miały wpływ także na sferę prawną, w tym na postępowanie cywilne. Jak już wskazano, to właśnie w odpowiedzi na potrzeby rynku do kodeksu postępowania cywilnego wprowadzono postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych⁶⁵⁷.

W piśmiennictwie podkreśla się potrzebę specjalizacji sędziów w sprawach gospodarczych⁶⁵⁸. Rygorystyczne zasady tego postępowania służą nie tylko przyspieszeniu rozpoznania sprawy, ale także zagwarantowaniu realizacji praw powoda.

Rygor natychmiastowej wykonalności jest instytucją z powodzeniem funkcjonującą na gruncie przepisów kodeksu postępowania cywilnego. Warto więc postulować usprawnienie postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych poprzez wprowadzenie możliwości nadania rygoru natychmiastowej wykonalności w tej kategorii spraw. Sprawy gospodarcze wymagają bowiem uwzględnienia potrzeb obrotu gospodarczego. Z punktu widzenia przedsiębiorców szybkie dojście do tytułu umożliwiającego egzekucję może mieć wpływ na utrzymanie się danego podmiotu

⁶⁵⁷ Dz.U. z 2016 r. poz. 723, t.j. z 30.05.2016 r.

⁶⁵⁸ Zob. A. Łazarska, *Znaczenie specjalizacji sędziowskiej na przykładzie spraw gospodarczych*, „Przegląd Sądowy” 2015/2, s. 63.

na rynku. Na zasady rządzące kodeksem postępowania cywilnego nakładają się w tym kontekście zasady rządzące gospodarką rynkową.

Rozszerzenie zastosowania instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności na wyroki wydane w sprawach gospodarczych może stanowić słuszny kierunek zmian legislacyjnych w tym przedmiocie. Zdecydowanie skróci to powodowi drogę do uzyskania możliwości egzekwowania swojej należności z zastosowaniem środków przymusu państwowego i tym samym przyczyni się do usprawnienia postępowania.

Należy także wskazać, że rygor natychmiastowej wykonalności stanowi argument przemawiający przeciwko wnoszeniu apelacji jedynie w celu przedłużenia postępowania i odroczenia w czasie przymusowego wykonania orzeczenia. Trzeba zaznaczyć, że zasadniczo w apelacji można powołać dowolne zarzuty⁶⁵⁹, co sprawia, że mogą być one obliczone wyłącznie na przedłużenie postępowania. W takim kontekście instytucja ta może przełożyć się na spadek liczby wnoszonych apelacji w sprawach gospodarczych, a w konsekwencji na zmniejszenie wpływu spraw apelacyjnych i odciążenie sądów, które takie sprawy rozpoznają.

Doświadczenia francuskie wskazują, że natychmiastowa wykonalność jest środkiem usprawniającym postępowanie, obliczonym nie tylko na zapewnienie powodowi możliwości szybszego odzyskania swojej należności, ale także na odciążenie sądów odwoławczych. To ostatnie zagadnienie ma istotne znaczenie w polskich realiach, bowiem w ostatnich latach nastąpiły zmiany w zakresie wpływu spraw do sądów rejonowych i okręgowych. Jak wskazano w uzasadnieniu projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z 9.03.2023 r., w zakresie obciążenia sądów obserwowana jest „stale rosnąca dynamika wzrostu wpływu spraw do sądów okręgowych przy jednoczesnym zauważalnym zmniejszeniu tej dynamiki w odniesieniu do sądów rejonowych”⁶⁶⁰. Jak już wcześniej zauważono, rygor natychmiastowej wykonalności wyroków w sprawach gospodarczych mógłby się przyczynić do ograniczenia liczby apelacji wnoszonych wyłącznie w celu odsunięcia w czasie możliwości prowadzenia egzekucji wobec pozwanego, a tym samym doprowadziłby do odciążenia sądów okręgowych rozpoznających apelacje od wyroków wydanych w sprawach gospodarczych przez sądy rejonowe. W konsekwencji mniejsza liczba sędziów byłaby potrzebna do rozpoznawania spraw

⁶⁵⁹ Zob. wyrok TK z 13.01.2004 r., SK 10/03, OTK-A 2004/1, poz. 2.

⁶⁶⁰ Uzasadnienie projektu ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie k.p.c.

odwoławczych, co mogłoby umożliwić przesunięcia kadrowe w celu usprawnienia działania sądów.

Podkreślenia wymaga, że wyrok wydany w sprawie gospodarczej ma znaczenie nie tylko między stronami sporu, ale z uwagi na siatkę powiązań biznesowych jest istotny również dla innych podmiotów. Zatory płatnicze u odbiorcy produktu mogą powodować, że ten nie uiści należności na rzecz sprzedającego, który z kolei nie zapłaci producentowi. Uwzględnienie tych okoliczności powinno skłaniać do uznania, że rygor natychmiastowej wykonalności może być odpowiednim środkiem do ochrony praw powoda w postępowaniu gospodarczym. Należy zaznaczyć, że powód zasadniczo nie ma obowiązku prowadzenia wobec pozwanego postępowania egzekucyjnego na podstawie nieprawomocnego wyroku zaopatrzonego w rygor natychmiastowej wykonalności. Mając świadomość, że taka egzekucja prowadzona jest na jego ryzyko, może poczekać do uprawomocnienia się orzeczenia.

Rygor natychmiastowej wykonalności jest mechanizmem inwazyjnym, znacząco wkraczającym w sferę praw i obowiązków stron postępowania. Największe zagrożenie związane z tym rozwiązaniem dotyczy zmiany lub uchylenia wyroku, któremu nadano rygor, a które to orzeczenie stanowiło podstawę prowadzonej wobec pozwanego egzekucji. Sytuacja taka niesie za sobą znaczące reperkusje, może stać się także bazą kolejnego sporu między stronami. Nie ma jednak podstaw, aby uznać, że skutki te są bardziej dolegliwe niż sytuacja, w której powód nie może uzyskać zaspokojenia swoich słuszných roszczeń. W skrajnych przypadkach stan ten może spowodować spiralę zadłużenia skutkującą niewypłacalnością prowadzącą do upadłości niektórych podmiotów.

W podsumowaniu prowadzonych rozważań należy wskazać, że rygor natychmiastowej wykonalności wyroków w sprawach gospodarczych może być właściwym środkiem do usprawnienia postępowania w tej kategorii spraw. Nawet jeżeli jego zastosowanie jest obarczone możliwością wywołania negatywnych skutków w sytuacji, gdy wyrok zostanie uchylony lub zmieniony, to korzyści, jakie niesie dla stron postępowania, przeważają nad ewentualnymi problemami związanymi z jego zastosowaniem. Sprawy rozpoznawane w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych stanowią właściwą kategorię, w stosunku do której rygor mógłby zasadniczo mieć zastosowanie. Sądom rejonowym należałoby jednak przyznać

możliwość odmowy jego nadania przy jednoczesnym ukształtowaniu go w formie mechanizmu fakultatywnego, który sąd może, ale nie musi zastosować na wniosek powoda. Katalog przyczyn odmowy nadania rygoru należy ukształtować jako katalog otwarty, pozostawiając w tym zakresie decyzję do uznania sądu. Sędziowie rozpoznający konkretną sprawę znają jej stan faktyczny i prawny, stopień skomplikowania, sytuację powoda i pozwanego, stąd też ich ewentualna decyzja powinna być należycie osadzona w realiach i dostosowana do sytuacji.

Z praktycznego punktu widzenia zasadne byłoby, aby wyroki wydawane w sprawach gospodarczych, które zaopatrzone w rygor natychmiastowej wykonalności, zawierały wyraźne wskazanie, że zostały wydane w sprawach gospodarczych oraz że są natychmiast wykonalne. Pozwoli to uniknąć wątpliwości, których podstawą jest okoliczność, że sądy gospodarcze mogą wydać wyroki z pominięciem przepisów o postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych. Dalsze ukształtowanie przepisów rygoru natychmiastowej wykonalności w sprawach gospodarczych mogłoby zostać opracowane z uwzględnieniem zarówno obowiązujących regulacji kodeksu postępowania cywilnego w zakresie rygoru natychmiastowej wykonalności, jak też wzorców francuskich, ze szczególnym wzięciem pod uwagę tych rozwiązań, które w tym kraju sprawdziły się w praktyce, skutkując usprawnieniem postępowania cywilnego i zmniejszeniem zaległości w sądach.

Zmiany wprowadzane w kodeksie postępowania cywilnego przynoszą nowe wyzwania w praktyce. Skoro ustawodawca zdecydował o przywróceniu postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych, to warto postulować, aby postępowanie to zostało ukształtowane w sposób jak najpełniej realizujący jego cele i gwarantujący prawa powoda. Proponowana koncepcja stanowi odpowiedź w szczególności na długi czas rozpoznawania spraw gospodarczych, z którym mogą wiązać się dla powoda utrudnienia w uzyskaniu skutecznego wyegzekwowania jego praw z użyciem przymusu państwowego. Zastosowanie wskazanego mechanizmu pozwoli osiągnąć większą sprawność postępowania oraz zmniejszenie liczby składanych apelacji bez ograniczania stronom prawa do zaskarżenia wyroku wydanego przez sąd pierwszej instancji.

Proponowane rozwiązanie ma istotne znaczenie głównie w pryzmacie postulatów szybkości i efektywności postępowania, ale jednocześnie stanowi istotną gwarancję praw powoda. Nie podlega dyskusji, że rygor natychmiastowej wykonalności wyroków

w sprawach gospodarczych istotnie wpłynie na prawa stron. Umożliwi on uzyskanie szybszego zaspokojenia przez powoda, co może przełożyć się na zmniejszenie zatorów płatniczych w gospodarce. Wskazane rozwiązanie jest użyteczne, a korzyści z niego płynące mają wymiar wielopłaszczyznowy. Naturalnie nie można pominąć również zagrożeń związanych z tą instytucją, ale z porównania zagrożeń i korzyści wypływa wniosek o przewadze tych ostatnich. Oczywiście potrzebna jest szersza dyskusja nad możliwością wprowadzenia postulowanych rozwiązań, ponieważ każda zmiana postępowania cywilnego wymaga namysłu, rozważań i szeroko zakrojonych konsultacji. W doktrynie wysunięto już nawet dalej idący pomysł, aby rozważyć możliwość wprowadzenia natychmiastowej wykonalności jako zasady, od której istnieją wyjątki⁶⁶¹, co w ogólnym kształcie pokrywałoby się z mechanizmem, jaki obecnie obowiązuje we Francji.

Ograniczenie postulowanych zmian do wybranego postępowania odrębnego podyktowane jest przede wszystkim ich śmiałym charakterem, który przemawia za tym, że ich wprowadzenie na szerszą skalę powinno zostać poprzedzone pogłębioną analizą w wymiarze praktycznym. Stąd zasadne jest wprowadzenie rozwiązań pilotażowych, które ograniczą skutki proponowanej zmiany do węższej kategorii spraw. Jeżeli zmiany te przyniosą spodziewane rezultaty, będzie to przesłanka do dalszego rozszerzenia zastosowania instytucji rygoru natychmiastowej wykonalności w postępowaniu cywilnym.

Warto więc mieć na uwadze postulaty zawarte w niniejszej dysertacji w kontekście dyskusji o proponowanych zmianach w zakresie prawa postępowania cywilnego, pamiętając jednocześnie, że „jeśli strona wygra proces, ale nie może uzyskać zaspokojenia od dłużnika, idea sprawiedliwości traci swój sens”⁶⁶².

⁶⁶¹ Zob. P. Grzegorzczak, *Dopuszczalność...*, s. 219–322.

⁶⁶² A. Łazarska, *Rzetelny...*, s. 309.

BIBLIOGRAFIA

I. Literatura

- Agostini F., Molfessis N., *Chantiers de la Justice. Amélioration et simplification de la procédure civile*, http://www.justice.gouv.fr/publication/chantiers_justice/Chantiers_justice_Livret_03.pdf (dostęp: 16.03.2021 r.).
- Allerhand M., *Kodeks postępowania cywilnego. Przepisy wprowadzające kodeks postępowania cywilnego*, Lwów 1932.
- Allerhand M., *Nadzwyczajne procesy cywilne* [w:] *Polska procedura cywilna. Projekty referatów z uzasadnieniem*, t. 2, Warszawa 1928.
- Allerhand M., *Sądownictwo handlowe*, Warszawa 1929 (odbitka z „Przeglądu Prawa Handlowego” 1929, nr 4, 5–6).
- Allerhand M., *Sądownictwo handlowe podług projektu kodeksu procedury cywilnej z 1930 roku*, Warszawa 1930.
- Arkuszevska A., *Postępowanie w sprawach gospodarczych – nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2007/1, s. 10–20.
- Arkuszevska A., *Postępowanie w sprawach gospodarczych. Nowe rozwiązania prawne*, „Acta Iuridica Resoviensia” 2020, t. 29, s. 13–26.
- Autor nieznany, *Wydziały handlowe czy farsa?*, „Głos Prawa” 1931/1.
- Bamdé A., *L'exécution provisoire des décisions de justice (jugements, ordonnances): régime juridique*, <https://aurelienbamde.com/2019/07/23/lexecution-provisoire-des-decisions-de-justice-jugements-ordonnances-regime-juridique/> (dostęp: 18.04.2023 r.).
- Bączyk M., *Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia w postępowaniu zabezpieczającym* [w:] *Aurea praxis. Aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 2, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011.
- Berutowicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978.
- Błaszczak Ł., *Czy jest możliwe zastosowanie sankcji w postaci odrzucenia lub zwrotu apelacji wniesionej w warunkach nadużycia prawa procesowego?*, „Palestra” 2022/1–2, s. 247–262.

- Błaszczak Ł., *Powództwo oczywiście bezzasadne. Art. 191(1) k.p.c.*, Warszawa 2021.
- Błaszczak Ł., *Umowa dowodowa jako przykład nowej instytucji w Kodeksie postępowania cywilnego (art. 458(9) k.p.c.)*, „Palestra” 2019/11–12, s. 128–164.
- Bodio J., Graliński W., *Znaczenie zasady równouprawnienia stron w procesie cywilnym*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016/1.
- Broniewicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2005.
- Canella M. G. [w:] *Commentario breve al codice di procedura civile*, red. F. Carpi, V. Colesanti, M. Taruffo, 2023, s. 2073–2085.
- Capponi B., *Orientamenti recenti sull’art. 282 c.p.c.*, <https://www.judicium.it/wp-content/uploads/saggi/356/B.%20Capponi.pdf>, (dostęp: 31.05.2025 r.).
- Castanier K., *Les nouvelles dispositions issues du décret n° 2019-1333 du 11 décembre 2019 relatives à l’exécution provisoire des jugements*, <https://www.actu-juridique.fr/civil/procedure-civile/les-nouvelles-dispositions-issues-du-decret-n-2019-1333-du-11-decembre-2019-relatives-a-l-execution-provisoire-des-jugements/> (dostęp: 28.03.2021 r.).
- Chochowski K., *Aksjologia w prawie administracyjnym* [w:] *Aksjologia prawa administracyjnego Tom I*, red. J. Zimmermann, Warszawa 2017.
- Chrapoński D., *Odrębne postępowanie w sprawach gospodarczych – zarys regulacji*, „Palestra” 2019/11–12, s. 113–126.
- Ciepla H. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 4, Artykuły 730–1088, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021.
- Cieślak S., 2.2. *Rozwój historyczny postępowań procesowych* [w:] *System prawa procesowego cywilnego*, t. 2, Część III. *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji. Postępowania odrębne w szczególnych kategoriach spraw*, red. S. Cieślak, Warszawa 2023.
- Cieślak S., *Aksjologiczne uzasadnienie postępowań odrębnych w procesie cywilnym*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022/5.
- Cieślak S., *Formalizm postępowania cywilnego*, Warszawa 2008.
- Cieślak S., *Powiązania wewnątrzsystemowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013.
- Cieślak S., *Założenia aksjologiczne postępowania cywilnego – propozycja sformułowania kryteriów aksjologicznej oceny regulacji procesowej* [w:]

- Założenia aksjologiczne nowelizacji KPC z 4 lipca 2019 r.*, red. S. Cieślak, Łódź 2020.
- Cordelier E., *Conséquences de l'infirmité d'une décision assortie de l'exécution provisoire* (obs. sous Cass. 2e civ., 21 mars 2019, n° 17-31.395, n° 393 D), <https://publications.ut-capitole.fr/id/eprint/42061/> (dostęp: 18.04.2023 r.).
- Cordelier E., *Exécution forcée d'un titre exécutoire à titre provisoire et indemnisation du débiteur* (obs. sous Cass. 2e civ., 17 sept. 2020, n° 19-17.721, n° 843 P + B + I), <https://publications.ut-capitole.fr/id/eprint/42007/> (dostęp: 18.04.2023 r.).
- Czerwiński A., *Ustrój sądów powszechnych: wedle rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. Dz. Ust. Nr. 12, poz. 93.*, Lwów 1928.
- Dąbrowicz P. E., *Umowa dowodowa w świetle konstytucyjnych praw i wolności* [w:] *Konstytucyjne aspekty procesu cywilnego*, red. A. Orzeł-Jakubowska, T. Zembrzusi, Warszawa 2023, s. 225-253.
- Dąbrowski M., *Dostęp do apelacji i zakres kognicji sądu odwoławczego w postępowaniu cywilnym w Polsce na tle rozwiązań w innych państwach Unii Europejskiej – Austria, Niemcy i Szwajcaria*, Warszawa 2017, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/D%C4%85browski-M-Dost%C4%99p-do-apelacji-i-zakres-kognicji-s%C4%85du-odwo%C5%82awczego-w-post.-cywilnym-w-Polsce-na-tle-rozwi%C4%85za%C5%84-w-innych-pa%C5%84stwach-UE-Austria-Niemcy-i-Szwajcaria.pdf> (dostęp: 14.03.2024 r.).
- Dębkowska K., Kłosiewicz-Górecka U., Szymańska A., Zybertowicz K., *Szok pandemiczny, szok wojenny, czyli jak firmy reagują na kryzysy*, Warszawa 2022.
- Drabarz A., *Komparatystyka prawnicza a umiędzynarodowienie obrotu krajowego* [w:] *Umiędzynarodowienie krajowego obrotu prawnego*, red. M. Perkowski, W. Zoń, Białystok 2016.
- Duchstein M., *Schadensersatz- und Bereicherungsansprüche wegen fehlerhafter Vollstreckung* [w:] *Zwangsvollstreckungsrecht*, Berlin, Heidelberg 2020, s. 587-592.
- Dziurda M., Szrajer M., *Postępowanie gospodarcze według nowych przepisów*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2020/1, s. 12–24.
- Elzer O., *Teilanfechtung: Umfang der Rechtskraft*, „Monatsschrift für Deutsches Recht”, 2022 vol. 76, no. 5, s. 294.

- Ereciński T., Weitz K., 3. *Zasada równości stron jako zasada postępowania cywilnego* [w:] Cieślak S. i in., *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego*, LEX 2010.
- Fenichel Z., *Odpowiedzialność za szkodę w razie zmiany względnie uchYLENIA wykonanego orzeczenia*, „Głos Adwokatów” 1937/10, s. 306–314.
- Flaga-Gieruszyńska K., *Szybkość, sprawność i efektywność postępowania cywilnego – zagadnienia podstawowe*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2017/3.
- Florczak-Wątor M. [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, LEX 2021.
- Fries M., *Verbraucherrechtsdurchsetzung*, Rottenburg/N., 2016.
- Fruchs H., *Rygor natychmiastowej wykonalności*, „Głos Prawa” 1932 (całość), s. 506–517.
- Gapska E., *Czynności decyzyjne sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010.
- Gil I., Gil P., Borys A. [w:] *Regulacje służące usprawnieniu cywilnego postępowania rozpoznawczego*, red. I. Gil, Warszawa 2020.
- Gliszczyńska-Grabias A., Sękowska-Kozłowska K., Wieruszewski R. [w:] *Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych. Komentarz*, red. R. Wieruszewski, Warszawa 2012.
- Gnela B., Lachner J., *Uwagi na temat projektowanej reformy sądownictwa gospodarczego w Polsce*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2010/2, s. 22–26.
- Golec S., *Zasada proporcjonalności jako podstawa orzeczenia sądu administracyjnego w sprawie dotyczącej zobowiązań podatkowych*, ZNSA 2021/3–4, s. 63–85.
- Golec S., *Zasada proporcjonalności jako podstawa rozstrzygnięcia sądu administracyjnego w sprawach podatkowych*, Białystok 2018, <http://hdl.handle.net/11320/7589> (dostęp: 5.12.2021 r.).
- Gołąb S., *Projekty polskiej procedury cywilnej. Powstanie – uzasadnienie – zdania odrębne*, Kraków 1930.
- Gołąb S., *Uwagi o ochronie posiadania de lege ferenda*, RPEiS 1930/3, s. 399–404.
- Góra-Błaszczkowska A., *Postępowanie w sprawach o naruszenie posiadania, czyli o konieczności ograniczenia ilości postępowań odrębnych w Kodeksie*

- postępowania cywilnego. Wybrane zagadnienia*, „Studia Prawnicze KUL” 2021/3, s. 83–103.
- Grzegorzcyk P., *Dopuszczalność i kształt apelacji w postępowaniu cywilnym – perspektywy przyszłej regulacji z uwzględnieniem standardów konstytucyjnych i międzynarodowych* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014.
- Grzegorzcyk P., Jędrzejewska M., Weitz K. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016.
- Grzegorzcyk P., Weitz K., *Art. 78 Prawo do zaskarżania orzeczeń i decyzji* [w:] *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Gudowski J. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 2, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2020.
- Gudowski J., *Kodeks postępowania cywilnego. Orzecznictwo. Piśmiennictwo*, t. 3, Warszawa 2020.
- Gudowski J., Bieniek G. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Zobowiązania. Część ogólna*, red. J. Gudowski, Warszawa 2018.
- Gudowski J., Jędrzejewska M. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016.
- Ignaczewski J., 7.2. *Rygor natychmiastowej wykonalności* [w:] H. Ciepla, J. Ignaczewski, J. Skibińska-Adamowicz, *Komentarz do spraw rodzinnych*, LEX 2014.
- Iwulski J. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, *Artykuły 367–505(39)*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021.
- Izdebski H., *Zasada proporcjonalności a władza dyskrecyjna administracji publicznej w świetle polskiego orzecznictwa sądowego*, ZNSA 2010/1, s. 9–24.
- Iżykowski M., *Zabezpieczenie roszczeń jako forma tymczasowej ochrony prawnej w sądowym postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1998/8–9.
- Jagięła J., *Tymczasowa ochrona prawna w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2007.
- Jakubecki A. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz do art. 730–1217*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2017.

- Jakubecki A. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021.
- Jakubecki A., *Jednolitość czy różnorodność postępowania cywilnego? Optymalny model kodeksu postępowania cywilnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022/5.
- Jakubecki A., *Nadużycie prawa procesowego cywilnego w postępowaniu zabezpieczającym* [w:] *Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, red. P. Grzegorzczak, M. Walasik, F. Zedler, Warszawa 2019.
- Jakubecki A., *Restitutio in integrum w sądowym postępowaniu cywilnym (art. 338 § 1, 415 i 422 § 1 k.p.c.)*, Lubin 2020.
- Jakubecki A., *Tymczasowa ochrona prawna* [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. T. Ereciński, t. 5, *Postępowanie zabezpieczające*, red. A. Jakubecki, M. Walasik, Warszawa 2016.
- Jamróz T., Lewandowski P., *12.1. Charakter przepisów* [w:] *Postępowanie cywilne po nowelizacji. Komentarz dla pełnomocników procesowych i sędziów*, red. B. Karolczyk, Warszawa 2020.
- Jamróz T., Lewandowski P., *12.6. Wylączenie stosowania przepisów o postępowaniu gospodarczym* [w:] *Postępowanie cywilne po nowelizacji. Komentarz dla pełnomocników procesowych i sędziów*, red. B. Karolczyk, Warszawa 2020.
- Jamróz T., Lewandowski P., *12.10. Wyrok sądu pierwszej instancji jako tytuł zabezpieczenia* [w:] *Postępowanie cywilne po nowelizacji. Komentarz dla pełnomocników procesowych i sędziów*, red. B. Karolczyk, Warszawa 2020.
- Jaroni B., *Wniosek egzekucyjny*, „Palestra” 4/2018, s. 30-37.
- Jodłowski J., Lapierre J. [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016.
- Karaszewski G. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, Warszawa 2019.
- Kiedrowski W., *Sądownictwo handlowe*, „Głos Sądownictwa” 1936/11, s. 882–885.
- Kölz Ch., *Die Vollstreckung von Nichtgeldleistungstiteln durch indirekten Zwang im schweizerischen Zivilverfahrensrecht*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2192386>, (dostęp: 31.05.2025 r.).
- Korycka-Zirk M., *Teorie zasad prawa a zasada proporcjonalności*, LEX 2012.

- Kosiński P., *Nowe postępowanie w sprawach gospodarczych*, „Radca Prawny” 2019/186, s. 28–29.
- Kruszelnicki F., *Zarys systemu polskiego prawa egzekucyjnego i zabezpieczającego*, Warszawa 1934.
- Krzyżanowski H., *Zasady postępowania sądowego cywilnego*, Warszawa 1864.
- Kubat P., *Covid-19: French rules of civil procedure have been adapted*, <https://www.soulier-avocats.com/en/covid-19-french-rules-of-civil-procedure-have-been-adapted/> (dostęp: 5.04.2021 r.).
- Kubicz J., *O przyspieszenie postępowania sądowego*, „Głos Sądownictwa” 1935/12, s. 886–889.
- Kulski R., *Wpływ regulacji anty-covidowych na sprawność egzekucji sądowej*, „Polski Proces Cywilny” 2022/1, s. 149–162.
- Laskowska-Hulisz A., *Zakres orzekania sądu pierwszej instancji w procesie cywilnym*, Warszawa 2018.
- Le Bars T., *Le principe de l'exécution provisoire des décisions de première instance*, <https://www.lexbase.fr/article-juridique/69692279-actes-de-colloques-le-principe-de-l-execution-provisoire-des-decisions-de-premiere-instance> (dostęp: 14.03.2023 r.).
- Lemalle J.-C., *L'exécution provisoire (articles 514 à 524 du Code de procédure civile – Applicable à compter du 01/01/2020)*, https://jcl06-fr.translate.google/lexexecution-provisoire/?_x_tr_sl=fr&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=sc (dostęp: 16.04.2021 r.).
- Litauer J. J., *Rygor natychmiastowej wykonalności wyroków w kodeksie postępowania cywilnego*, „Głos Prawa” 1931/7.
- Lorencka M., Urbaniak M., *Prawo do sądu we Włoszech*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016/3, s. 223–243.
- Łazarska A., *Procesowa dopuszczalność restitutio in integrum w postępowaniu nakazowym*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2017/7, s. 45–58.
- Łazarska A., *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012.
- Łazarska A., *Znaczenie specjalizacji sędziowskiej na przykładzie spraw gospodarczych*, „Przegląd Sądowy” 2015/2, s. 63.

- Łojewski B., *Odpowiedzialność Skarbu Państwa za szkody wyrządzone nieprawomocnym orzeczeniem sądu cywilnego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 2009/308, s. 313-358.
- Machowska A., *Kognicja sądów powszechnych w sprawach cywilnych – Francja*, Warszawa 2017.
- Manowska M. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Art. 1–477(16), red. M. Manowska, Warszawa 2021.
- Manowska M., *Postępowanie sądowe w sprawach gospodarczych*, Warszawa 2008.
- Manowska M., *Rozdział IV. Postępowanie w sprawach o naruszenie posiadania* [w:] M. Manowska, *Postępowania odrębne w procesie cywilnym*, Warszawa 2008.
- Marciniak A. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz do art. 205¹–424¹²*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019.
- Marciniak A., *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 2023.
- Markus A. R., Wuffli D., *Rechtskraft und Vollstreckbarkeit: zwei Begriffe, ein Konzept?*, „Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins” 2015/2, s. 75–120.
- Materniak-Pawłowska M., 15.3. *Sądownictwo w sprawach handlowych po unifikacji ustroju sądownictwa* [w:] *Prawo handlowe i gospodarcze II Rzeczypospolitej*, red. R. Jastrzębski, Warszawa 2019.
- Mazur E., *Jeszcze o wniosku restytucyjnym*, „Palestra” 1968/12/1, s. 95-98.
- Mazur E., *Wniosek restytucyjny*, „Palestra” 1966/10/3-4, s. 26-31.
- Mądrzak H., *Natychmiastowa wykonalność wyroków w procesie cywilnym PRL*, Wrocław 1965.
- Mądrzak H., Krupa D., Marszałkowska-Krześ E., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1997.
- Misiurek G. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, *Artykuły 367–505(39)*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021.
- Muliński M. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1 B, *Komentarz. Art. 425–729*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2020.
- Muliński M. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Art. 730–1217*, red. J. Jankowski, Warszawa 2015.

- Muliński M., *Postępowanie o nadanie klauzuli wykonalności krajowemu tytułowi egzekucyjnemu*, Warszawa 2005.
- Muliński M., *System egzekucji roszczeń, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii ograniczeń egzekucji, niespójności uregulowań dotyczących egzekucji cywilnej i administracyjnej, kolejności zaspokajania wierzycieli oraz społecznych i ekonomicznych skutków egzekucji w świetle rozwiązań postulowanych w petycji (P9-31/19)*, Kancelaria Senatu. Biuro Analiz, Dokumentacji i Korespondencji, Warszawa 2020.
- Nowicki M. A., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2021.
- Nunner-Krautgasser B., *The Effect of Enforceability*, „LeXonomica”, 2021/13(1), s. 17--28.
- Oberhammer P., *Civil Enforcement in Austria*, „European Business Law Review”, 2006/17, s. 595-617.
- Oberto G., *An outline of the Italian system of enforcement proceedings in civil matters*, <https://www.giacomooberto.com/enforcement/reportoberto.htm> (dostęp: 13.03.2024 r.).
- Olczak-Dąbrowska D. M., *Rozdział VI. Wnioski i postulaty de lege ferenda* [w:] *Wybrane zagadnienia egzekucji sądowej*, red. D. M. Olczak-Dąbrowska, Warszawa 2016.
- Olejniczak A. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Zobowiązania – część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014.
- Osiewała A., *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego – powrót postępowania gospodarczego i związane z tym praktyczne problemy*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2019/3, s. 34.
- Ostaszewski P., *Efektywność egzekucji komorniczej – obraz statystyczny*, Warszawa 2015.
- Paulus Ch. G., Hess B. [w:] *Zivilprozessordnung und Nebengesetze. Großkommentar, Band 4/Teilband 1, §§ 704-807*, red. B. Wieczorek, R. A. Schütze, Berlin–New York 1999.
- Piasecki K., *Nadużycie praw procesowych przez strony*, „Palestra” 1960/11.

- Piasecki K., *Zwrot spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia i przywrócenie stanu poprzedniego*, „Palestra” 1969/3, s. 30–44.
- Piaskowska O. M. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz*, red. O. M. Piaskowska, Warszawa 2020.
- Pietrzykowski T., *Wydziały handlowe przy sądach okręgowych w teorii a w praktyce*, „Głos Sądownictwa” 1935/12, s. 889–890.
- Pietrzkowski H., 4.2. *Zabezpieczenie roszczeń pieniężnych* [w:] H. Pietrzkowski, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2017.
- Pietrzkowski H., *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2021.
- Pietrzykowski T., Wojciechowski B., *Równość, prawda i sprawiedliwość w procesie cywilnym. Rozważania na tle nowelizacji k.p.c.*, „Palestra” 2004/9–10, s. 11–24.
- Pizzella A., *Esecutività della sentenza di primo grado e sua inibitoria (prima e) dopo la riforma Cartabia*, „IL DIRITTO PROCESSUALE CIVILE ITALIANO E COMPARATO” 2023/4, s. 788–800.
- Płocha E. [w:] *Postępowanie cywilne po nowelizacji. Vademecum*, red. G. Jędrejek, Warszawa 2020.
- Proces prawotwórczy w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Wypowiedzi Trybunału Konstytucyjnego dotyczące zagadnień związanych z procesem legislacyjnym*, oprac. Biura Trybunału Konstytucyjnego, współpraca w wyborze i przygotowaniu: I. Chojnacka, Warszawa 2015.
- Prokop K., *Szwajcaria* [w:] *Systemy ustrojowe państw współczesnych*, red. S. Bożyk, M. Grzybowski, Białystok 2012, s. 215–244.
- Radkiewicz T. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021.
- Reiser H., *Schweizweiter Arrest, neuer Arrestgrund – praktische Handhabung*, „Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht”, 2011/2012, s. 1–7.
- Rembliński A., *Tendencje rozwojowe orzecznictwa PAG w zakresie odpowiedzialności odszkodowawczej jednostek gospodarki społecznej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Prawo”, t. 20, nr 124, 1982.

- Resich Z., Lapierre J. [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016.
- Resich Z., Misiuk-Jodłowska T. [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016.
- Roth J., *Vorläufige Vollstreckbarkeit und Vollstreckung Ab wann und unter welchen Voraussetzungen sind Vollstreckungsmassnahmen in das Vermögen des Schuldners möglich?*, AJP 2011/6, s. 771-787.
- Rufibach M., *Dispositiveröffnung von kantonalen Rechtsmittelentscheiden und die Probleme im Zusammenhang mit ihrer Rechtskraft und Vollstreckbarkeit*, „Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht” 2023/68, s. 228-242.
- Rutkowski D. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany*, red. O. M. Piaskowska, LEX 2023, art. 458(8).
- Rydel K., 2. *Prawo do sądu a prawo do egzekucji* [w:] *Konstytucyjne aspekty procesu cywilnego*, red. A. Orzeł-Jakubowska, T. Zembrzuski, Warszawa 2023.
- Rydel K., *Skuteczne postępowanie egzekucyjne jako element konstytucyjnego prawa do sądu w dobie pandemii* [w:] *Konstytucyjne aspekty procesu cywilnego*, red. A. Orzeł-Jakubowska, T. Zembrzuski, Warszawa 2023.
- Rylski P., *O nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego ustawą z 4.07.2019 r. w ogólności*, „Palestra” 2019/11–12, s. 15-35.
- Rzewuski M., *Nowelizacja procedury cywilnej z dnia 4 lipca 2019 r. – problemy praktyczne*, „Studia Prawnoustrojowe” 2023, nr 55, s. 281-295.
- Sadowski K., 3.2. *Prawo do rozpoznania sprawy bez zbędnej zwłoki jako zasada konstytucyjna* [w:] *Przewlekłość postępowania w sprawach cywilnych*, red. O. M. Piaskowska, K. Sadowski K., Warszawa 2016.
- Sancandi S., *French reform on provisional enforcement by Law and why it matters to civil and commercial disputes strategy in France*, <https://www.charlesrussellspeechlys.com/en/news-and-insights/insights/litigation--dispute-resolution/2020/french-reform/> (dostęp: 6.04.2021 r.).
- Sawczuk M., *Rola państwowego arbitrażu gospodarczego w gospodarce uspołecznionej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G”, vol. 29, 1982, s. 35–72.

- Sawczuk M., *Tradycja a postęp w nowelizacji cywilnego prawa sądowego (in statu nascendi)*, „Teka Komisji Prawniczej – OL PAN” 2008.
- Schreiber U., *Réforme de la procédure civile: exécution provisoire de droit des décisions de justice* (dostęp: 16.05.2023 r.).
- Schumacher H., *Zu Inhalt und Bestimmtheit von Schiedssprüchen und Vollstreckungsanträgen*, „ASA Bulletin” 2007/40, s. 493-507.
- Siedlecki W. [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2003.
- Siemaszko A., Ostaszewski P., Włodarczyk-Madejska J., *Tendencje wpływu spraw do polskich sądów powszechnych. Analizy wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2019, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2019/05/IWS-Siemaszko-Ostaszewski-W%C5%82odarczyk-Madejska-Tendencje-wp%C5%82ywu-spraw-do-polskich-s%C4%85d%C3%B3w-powszechnych.pdf> (dostęp: 16.06.2023 r.).
- Sikorski G., 14.2.2. *Szczególne zasady dotyczące zajęcia w postępowaniu zabezpieczającym* [w:] G. Sikorski, *Egzekucja z rachunków bankowych*, Sopot 2011.
- Silvestri E., *Enforcement of Civil Judgments and Orders in Italy: An Overview*, „Bond Law Review” 2000/12, s. 183–192.
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Sławicki P. [w:] P. Sławicki, P. Sławicki, *Postępowanie klauzulowe. Art. 776–795 k.p.c. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Sokońska K., *Natychmiastowa wykonalność orzeczeń co do istoty sprawy w procesie cywilnym*, Warszawa 2023.
- Stawarska-Rippel A., *Trzy transformacje w procedurze cywilnej w Polsce w XX wieku. Wzorce rozwiązań*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2011/11.2.
- Stefańska E. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Art. 1–477(16), red. M. Manowska, Warszawa 2021.
- Studzińska J., 2.2.5. *Zasada równości uczestników postępowania* [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2017.
- Studzińska J., *Rozdział V. Wszczęcie postępowania egzekucyjnego i inne czynności egzekucyjne* [w:] *Postępowanie egzekucyjne, komornicy sądowi, koszty egzekucyjne*, red. J. Gołaczyński, Warszawa 2019.

- Sutter-Somm T., *Die neue Schweizerische Zivilprozessordnung (ZPO)*, „Ritsumeikan Law Review” 2012, s. 81–105.
- Szanciło T. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz art. 1–458¹⁶*, red. T. Szanciło, Warszawa 2023.
- Szczurek Z., *1.2. Sądowe postępowanie egzekucyjne* [w:] Z. Szczurek, *Egzekucja sądowa w sprawach cywilnych*, Sopot 2011.
- Szczurowski T., *Pojęcie sprawy gospodarczej po nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, PUG 2019/9, s. 39–44.
- Szczurowski T., *Specyfika nowego postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych*, PUG 2019/11, s. 41–47.
- Szymaniak P., *MS ożywia trupa. Zmiany w posiedzeniu przygotowawczym mają zachęcić do jego stosowania*, Dziennik Gazeta Prawna z 7 grudnia 2020 r., s. B8.
- Szymański T., *Czy do wszczęcia egzekucji na podstawie wyroku zaopatrzonego rygorem natychmiastowej wykonalności niezbędna jest klauzula wykonalności?*, „Nowy Proces Cywilny” 1933/20, s. 636–637.
- Szymczykiewicz R., *Rozdział V. Włochy* [w:] P. Banaszak, K. Buczkowski, K. Burdziak, M. Jankowski, R. Szymczykiewicz, *Struktura organizacyjna i zakres zadań podmiotów uczestniczących w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w wybranych systemach sądownictwa państw europejskich – raport z badania*, Warszawa 2019, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2019/09/IWS_Zesp%C3%B3%C5%82_Struktura-organizacyjna-i-zakres-zada%C5%84-podmiot%C3%B3wuczestnicz%C4%85cych-w-sprawowaniu-wymiaru-sprawiedliwo%C5%9Bci.pdf (dostęp: 13.03.2024 r.).
- Śledzińska-Simon A., *Analiza proporcjonalności ograniczeń konstytucyjnych praw i wolności. Teoria i praktyka*, Wrocław 2019, <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/102713> (dostęp: 24.09.2021 r.).
- Świeczkowski J., *Rygor natychmiastowej wykonalności a zasada równości stron*, „Studia Prawnicze” 2015/1, s. 151–165.
- Telenga P. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–729*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2017.
- Trinks M., *Die Berechnung nach § 708 Nr. 11 Var. 2 ZPO*, „Juristische Rundschau”, 2016/12, s. 673–676.

- Walaśnik M., *Wyrok wydany w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych jako tytuł zabezpieczenia po uchyleniu art. 479 (19a) k.p.c.*, PPC 2013/1, s. 95–96.
- Wałaszowska M. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Zobowiązania. Część ogólna* (art. 353–534), red. M. Frasz, M. Habdas, Warszawa 2018.
- Warcieński M., *Ochrona posiadania nieruchomości i służebności gruntowych*, „Prawo w Działaniu” 2013/15, s. 223–268.
- Warcieński M., *Podstawa odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną wykonaniem natychmiast wykonanego orzeczenia* [w:] *Aurea praxis. Aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 2, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011.
- Wartenberg-Kempka B. [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Frasz, M. Habdas, Warszawa 2021.
- Warzocha E., *Natychmiastowa wykonalność wyroków sądu drugiej instancji w sprawach cywilnych*, Warszawa 2003, <https://iws.gov.pl/analizy-i-raporty/raporty/> (dostęp: 5.12.2021 r.).
- Waśkowski E., *Podręcznik procesu cywilnego. 1. Ustrój sądów cywilnych. 2. Postępowanie sporne*, Wilno 1932.
- Waśkowski E., *Przyszłość skarg posesoryjnych*, „Palestra” 1937/1–2, s. 10–32.
- Waśkowski E., *System procesu cywilnego*, Wilno 1932.
- Weitz K. [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016.
- Weitz K. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 3, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016.
- Weitz K., *Nadużycie „prawa” procesowego cywilnego*, PPC 2020/1, s. 7–39.
- Weitz K., 4. *Wniosek restytucyjny* [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom III. Środki zaskarżenia*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, Warszawa 2013.
- Wengerek E., *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do części drugiej kodeksu postępowania cywilnego*, t. 1, Warszawa 1994.
- Węgrzynowski Ł., *Odpowiedzialność cywilna z tytułu wadliwego aktu stosowania prawa* [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 1169–1182.

- Woźniak Z., Gołaczyński J., 9. *Zakaz udzielania zabezpieczenia zmierzającego do zaspokojenia roszczenia* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające*, red. J. Gołaczyński, Warszawa 2021.
- Woźniak Z., Kazimierczak K., Antkiewicz A., 1.3. *Ogólne dane statystyczne dotyczące skuteczności egzekucji w Polsce* [w:] *Wybrane zagadnienia egzekucji sądowej*, red. D. M. Olczak-Dąbrowska, Warszawa 2016.
- Woźniak Z., Kazimierczak K., Antkiewicz A., 1.10. *Wnioski* [w:] *Wybrane zagadnienia egzekucji sądowej*, red. D. M. Olczak-Dąbrowska, Warszawa 2016.
- Woźniak Z., Kazimierczak K., Antkiewicz A., *Rozdział II. Skuteczność egzekucji sądowej* [w:] *Wybrane zagadnienia egzekucji sądowej*, red. D. M. Olczak-Dąbrowska, Warszawa 2016.
- Woźniak Z., *Tytuł zabezpieczenia oparty na nakazie zapłaty w postępowaniu nakazowym* [w:] *Symbolae Andreae Marciniak dedicate*, red. J. Jagieła, R. Kulski, Warszawa 2022.
- Wyrzykowski M., Ziółkowski M., *Konstytucyjne zasady prawa i ich znaczenie dla interpretacji zasad ogólnych prawa i postępowania administracyjnego* [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 2, *Konstytucyjne podstawy funkcjonowania administracji publicznej*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2012, s. 1–47.
- Zacharzewski K., *Domy składowe i dowody składowe de lege derogata*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2012/2, s. 43–47.
- Założenia aksjologiczne nowelizacji KPC z 4 lipca 2019 r.*, red. S. Cieślak, Łódź 2020.
- Zasada proporcjonalności (w odniesieniu do prawa publicznego) w tezach Trybunału Konstytucyjnego*, Biuro Trybunału Konstytucyjnego Zespół Orzecznictwa i Studiów, https://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/dokumenty/Zestawienie_tez_dotyczacych_zasady_proporcjonalnosci_w_zakresie_pawa_publicznego.pdf (dostęp: 24.09.2021 r).
- Zawistowski D. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, *Artykuły 367–505(39)*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021.
- Zawistowski D., *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające. Komentarz*, Warszawa 2013.

- Zembrzuski T., *Kilka uwag o funkcjach egzekucji sądowej* [w:] *Prawa wierzyciela a ochrona dłużnika. Teoria i praktyka*, red. H. Bednorz-Godyń, A. Marciniak, Warszawa 2022.
- Ziemiński Z., *Tworzenie a stanowienie i stosowanie prawa*, RPEiS 1993/4.
- Zimmermann J., *Przedmowa* [w:] *Aksjologia prawa administracyjnego Tom I*, red. J. Zimmermann, Warszawa 2017.
- Ziętek-Kwaśniewska K., *Opóźnione płatności i ich konsekwencje dla działalności przedsiębiorstw w Polsce*, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania” 2014/2, s. 319–334.
- Ziółkowski M., *Zasada równości w prawie*, „Państwo i Prawo” 2015/5, s. 94–111.
- Zulberti M., *La provvisoria esecutività della sentenza di primo grado*, Revista da Faculdade de Direito da Universidade Federal de Minas Gerais, 2021, s. 229–257.
- Żuk A., *Postępowanie w sprawach gospodarczych*, Warszawa 2009.
- Żuławska C., *I. O kształcie prawnym podstawowych rozwiązań „gospodarki planowej”* [w:] *Aurea praxis. Aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 2, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011.

II. Wykaz powołanych aktów prawnych

- Austriacka ordynacja egzekucyjna – Gesetz vom 27. Mai 1896, über das Executions- und Sicherungsverfahren (Exekutionsordnung – EO). StF: RGBI. Nr. 79/1896.
- Austriacki kodeks postępowania cywilnego – Gesetz vom 1. August 1895 über das gerichtliche Verfahren in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten (Zivilprozessordnung).
- Bundesgesetz über das Bundesgericht vom 17. Juni 2005, SR 173.110.
- Décret n° 2019-1333 du 11 décembre 2019 réformant la procédure civile, JO 12/12/2019.
- Dekret z 5.08.1949 r. o państwowym arbitrażu gospodarczym (t.j. Dz.U. z 1961 r. Nr 37, poz. 195).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/7/UE z 16.02.2011 r. w sprawie zwalczania opóźnień w płatnościach w transakcjach handlowych (wersja przekształcona) (Dz.Urz. UE L 48, s. 1 ze zm.).

Francuski kodeks postępowania cywilnego (Décret no 75-1123 du 5 décembre 1975
Code de Procédure Civile, JORF n°0285 du 9 décembre 1975).

Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE 2007 C 303, s. 1 ze zm.).

Konstytucja Federalna Konfederacji Szwajcarskiej z 18.04.1999 r. (Bundesverfassung
der Schweizerischen Eidgenossenschaft), Systematische Sammlung des
Bundesrechts SR 101.

Konstytucja Republiki Włoskiej z 27.12.1947 r., (Costituzione della Repubblica
Italiana), „Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana” 1947, No. 298.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona
w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz
uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu
w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

Niemiecki kodeks postępowania cywilnego – Zivilprozessordnung z 30.01.1877 r.,
BGBl I S. 3202.

Prawo o ustroju sądów powszechnych z 6.02.1928 r. (Dz.U. Nr 12, poz. 93).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 6.08.2014 r. w sprawie określenia
brzmienia klauzuli wykonalności (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 2324).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 28.10.1948 r. o utworzeniu Wydziału
Handlowego w Sądzie Okręgowym we Wrocławiu (Dz.U. Nr 55, poz. 435).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 11.12.1947 r. o utworzeniu Wydziału
Handlowego w Sądzie Okręgowym w Szczecinie (Dz.U. Nr 75, poz. 485).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 8.05.1947 r. o utworzeniu wydziału
handlowego w Sądzie Okręgowym w Gdańsku (Dz.U. Nr 39, poz. 196).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 15.01.1935 r. w sprawie utworzenia
wydziału handlowego w Sądzie Okręgowym w Gdyni (Dz.U. Nr 4, poz. 28).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 12.03.1931 r. w sprawie utworzenia
wydziału handlowego w sądzie okręgowym w Tarnowie (Dz.U. Nr 31, poz. 220).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 24.12.1928 r. w sprawie utworzenia
wydziałów handlowych w sądach okręgowych (Dz.U. Nr 104, poz. 947).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 24.12.1928 r. o prawach i obowiązkach oraz odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów handlowych (Dz.U. Nr 104, poz. 940 ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 24.12.1928 r. o trybie powoływania sędziów handlowych (Dz.U. Nr 104, poz. 939 ze zm.).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1950 r. Nr 43, poz. 394 ze zm.), w brzmieniu z 1.01.1933 r.

Szwajcarski kodeks postępowania cywilnego – Schweizerische Zivilprozessordnung (Zivilprozessordnung, ZPO) z 19.12.2008 r., AS 2010 1739.

Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja 1949 r. (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland), BGBl. Nr 1, s. 1.

Ustawa z 9.03.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 614).

Ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469 ze zm.).

Ustawa z 8.03.2013 r. o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1790).

Ustawa z 16.11.2000 r. o domach składowych oraz o zmianie Kodeksu cywilnego, Kodeksu postępowania cywilnego i innych ustaw (Dz.U. Nr 114, poz. 1191).

Ustawa z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 233, poz. 1381).

Ustawa z 24.05.1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 723).

Ustawa z 23.10.1975 r. o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym (Dz.U. Nr 34, poz. 183 ze zm.).

Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.).

Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.).

Ustawa z 20.07.1950 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych (Dz.U. Nr 38, poz. 349 ze zm.).

Ustawa z 20.07.1950 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. Nr 38, poz. 347).

Włoski kodeks postępowania cywilnego, Codice di Procedura Civile, Regio Decreto 28 ottobre 1940, n. 1443, Gazzetta Ufficiale n. 253.

Włoski kodeks postępowania cywilnego z 14.04.1806 r.,
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5772912j/f6.item.texteImage> (dostęp: 1.07.2022 r.).

III. Orzecznictwo polskie

Wyrok TK z 11.05.2016 r., SK 16/14, OTK-A 2016, nr 21.

Wyrok TK z 18.03.2014 r., SK 53/12, OTK-A 2014/3, poz. 32.

Wyrok TK z 12.07.2012 r., SK 31/10, OTK-A 2012/7, poz. 80.

Wyrok TK z 12.07.2012 r., P 24/10, OTK-A 2012/7, poz. 79.

Wyrok TK z 4.11.2010 r., K 19/06, OTK-A 2010/9, poz. 96.

Wyrok TK z 24.02.2009 r., SK 34/07, OTK-A 2009/2, poz. 10.

Wyrok TK z 27.05.2008 r., P 59/07, OTK-A 2008/4, poz. 64.

Wyrok TK z 23.04.2008 r., SK 16/07, OTK-A 2008/3, poz. 45.

Wyrok TK z 1.04.2008 r., SK 77/06, OTK-A 2008/3, poz. 39.

Wyrok TK z 28.11.2007 r., K 39/07, OTK-A 2007/10, poz. 129.

Wyrok TK z 14.03.2006 r., SK 4/05, OTK-A 2006/3, poz. 29.

Wyrok TK z 28.07.2004 r., P 2/04, OTK-A 2004/7, poz. 72.

Wyrok TK z 13.01.2004 r., SK 10/03, OTK-A 2004/1, poz. 2.

Wyrok TK z 24.02.2003 r., K 28/02, OTK-A 2003/2, poz. 13.

Wyrok TK z 19.02.2003 r., P 11/02, OTK-A 2003/2, poz. 12.

Wyrok TK z 21.09.1999 r., K 6/98, OTK 1999/6, poz. 117.

Wyrok TK z 6.05.1998 r., K 37/97, OTK 1998/3, poz. 33.

Wyrok TK z 16.12.1997 r., K 8/97, OTK 1997/5–6, poz. 70.

Wyrok TK z 5.11.1997 r., K 22/97, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego Zbiór Urzędowy” 1997/3–4, poz. 41.

Postanowienie TK z 24.10.2001 r., SK 10/01, OTK 2001/7, poz. 225.

Orzeczenie TK z 31.01.1996 r., K 9/95, OTK 1996/1, poz. 2.

Orzeczenie TK z 21.11.1995 r., K 12/95, OTK 1995/3, poz. 15.

Orzeczenie TK z 17.10.1995 r., K 10/95, OTK 1995/2, poz. 10.

Orzeczenie TK z 26.04.1995 r., K 11/94, OTK 1995/1, poz. 12.
 Uchwała SN z 29.06.2016 r., III CZP 25/16, OSNC 2017/5, poz. 53.
 Uchwała SN z 11.12.2013 r., III CZP 78/13, OSNC 2014/9, poz. 87.
 Uchwała SN(7) z 11.07.2012 r., II PZP 1/12, OSNP 2013/5–6, poz. 49.
 Uchwała SN z 7.10.2009 r., III CZP 68/09, OSNC 2010/4, poz. 52.
 Uchwała SN(PS) z 15.07.1974 r., Kw Pr 2/1974, OSNC 1974/12, poz. 203.
 Uchwała SN z 24.03.1967 r., III PZP 42/66, OSNC 1967/7–8, poz. 124.
 Wyrok SN z 11.01.2018 r., III CSK 290/16, LEX nr 2510658.
 Wyrok SN z 27.05.2014 r., II PK 242/13, LEX nr 1488901.
 Wyrok SN z 30.01.2014 r., IV CSK 237/13, LEX nr 1441275.
 Wyrok SN z 16.07.2009 r., I CSK 30/09, LEX nr 584184.
 Wyrok SN z 24.09.2008 r., II CSK 200/08, LEX nr 470032.
 Wyrok SN z 28.03.2007 r., II CSK 523/06, LEX nr 253425.
 Wyrok SN z 22.02.2006 r., III CK 341/05, OSNC 2006/10, poz. 174.
 Wyrok SN z 10.06.2005 r., II CK 712/04, LEX nr 180865.
 Wyrok SN z 6.06.2001 r., V CKN 1240/00, OSNC 2002/4, poz. 51.
 Wyrok SN z 12.12.2000 r., V CKN 175/00, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2001/7–8, poz. 116.
 Wyrok SN z 24.11.1967 r., III CR 2477/67, LEX nr 1632745.
 Wyrok SN z 18.07.1967 r., I PR 227/67, „Informacja Prawnicza – zeszyty karne” 1967/11, poz. 11.
 Postanowienie SN z 10.02.2012 r., II PK 180/11, LEX nr 1165813.
 Postanowienie SN z 25.02.2010 r., II PZ 3/10, LEX nr 585788.
 Postanowienie SN z 4.09.2009 r., III CZP 55/09, LEX nr 532091.
 Postanowienie SN z 17.02.1986 r., IV CZ 17/86, LEX nr 590557.
 Orzeczenie SN z 19.12.1929 r., C 1111/28, LEX nr 1636123.
 Wyrok SA w Lublinie z 8.10.2020 r., I AGa 78/19, LEX nr 3101890.
 Wyrok SA w Warszawie z 11.01.2018 r., I ACa 1551/16, LEX nr 2439587.
 Wyrok SA w Szczecinie z 6.04.2016 r., I ACa 1078/15, LEX nr 2388037.
 Wyrok SA w Szczecinie z 18.11.2015 r., I ACa 879/15, LEX nr 2020173.
 Wyrok SA w Białymstoku z 17.10.2012 r., I ACa 457/12, LEX nr 1235960.
 Postanowienie SO w Rzeszowie z 25.06.2014 r., V Cz 469/14, LEX nr 1868625.

Postanowienie SA w Szczecinie z 9.08.2011 r., I ACz 525/11, „Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Szczecinie” 2012/2, poz. 103–111.

Postanowienie Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy z 16.09.1965 r., II CZ 107/65, LEX nr 1726273.

IV. Orzecznictwo zagraniczne

Wyrok ETPC z 8.12.2022 r., 34349/18, M.K. i inni v. Francja, LEX nr 3440407.

Sąd Apelacyjny Bordeaux, 12.03.2020 r., nr 19/00189.

Sąd Apelacyjny Bordeaux, 2.04.2020 r., nr 20/00001 i nr 20/00022.

Sąd Apelacyjny Caen, 7.04.2020 r., nr 20/00009.

Sąd Apelacyjny Grenoble, 27.04.2020 r., nr 20/00038.

Sąd Apelacyjny Reims, 13.05.2020 r., nr 20/00001.

Sąd Apelacyjny Versailles, 28.05.2020 r., nr 20/00148.

Sąd Kasacyjny, cywilny, Izba Cywilna 2, 17.09.2020 r., 19-17.7211, https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000042579682?init=true&page=1&query=19-17.721&searchField=ALL&tab_selection=all (dostęp: 8.04.2022 r.).

V. Inne

Analiza przeprowadzona przez Centralny Ośrodek Informacji Gospodarczej, 2022 *upadłości firm*, https://www.coig.com.pl/2022-upadlosci-firm_grudzien.php (dostęp: 24.04.2023 r.).

Białowolski P., Napiórkowski T., *Portfel należności polskich przedsiębiorstw. Informacja sygnałna, Październik 2019 r.*, <https://zpf.pl/portfel-naleznosci-polskich-przedsiębiorstw/> (dostęp: 1.02.2024 r.).

Boguszewski R., *Spoleczne oceny wymiaru sprawiedliwości*, Komunikat z badań CBOS nr 31/2017, <https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty.php> (dostęp: 5.04.2021 r.).

Intrum, *European Payment Report 2020*, https://www.intrum.com/media/8918/european-payment-report2020_final.pdf (dostęp: 1.02.2024 r.).

Intrum Justitia, *European Payment Index 2011*, <http://firstonline.info/news/files/356.pdf>
(dostęp: 1.02.2024 r.).

Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości, *Średni czas trwania postępowania sądowego w latach 2011 – I kwartał 2022 – wybrane repertoria*,
<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>
(dostęp: 26.06.2023 r.).

Sami swoi, reż. S. Chęciński, 1967.

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Banku Centralnego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, *Unijna tablica wyników wymiaru sprawiedliwości z 2020 r.*, Bruksela 10.07.2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52020DC0306> (dostęp: 25.06.2021 r.).

Komunikat Biura Komunikacji i Promocji Ministerstwa Sprawiedliwości, *Sukces reformy komorniczej – rekordowa skuteczność egzekwowania alimentów*,
<https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/sukces-reformy-komorniczej--rekordowa-skutecnosc-egzekwowania-alimentow> (dostęp: 17.12.2023 r.).

Krajowe sądy powszechne. Austria,
https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-at-maximizeMS-pl.do?member=1 (dostęp: 14.03.2024 r.).

Krajowe sądy powszechne. Francja, https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-fr-pl.do?member=1 (dostęp: 8.04.2022 r.).

Krajowe sądy powszechne. Włochy,
https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-it-maximizeMS-pl.do?member=1 (dostęp: 16.03.2023 r.).

L'exécution provisoire de droit: réforme majeure de procédure civile,
<https://www.simmons-simmons.com/en/publications/ckdaff0ldkeh0926m98obj7t/l-ex-cution-provisoire-de-droit-r-forme-majeure-de-la-proc-dure-civil?fbclid=IwAR1byjA-tlrm9Qe8Fmg8HveykE3HECFUEswSbM8HgD7QPHOn4AlqqlkQCaQ>
(dostęp: 16.03.2021 r.).

Lista upadłości firm i upadłości konsumenckiej, lista postępowań restrukturyzacyjnych 2023, 2022, 2021, 2020, 2019, 2018 r. 2017 r., Centralny Ośrodek Informacji

- Gospodarczej, <https://www.coig.com.pl/lista-upadlosci-firm.php> (dostęp: 5.02.2024 r.).
- Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii, Departament Handlu i Współpracy Międzynarodowej, *Francja, informacja o sytuacji gospodarczej i stosunkach gospodarczych z Polską*, 2021, <https://www.gov.pl/attachment/18066489-8cbd-4889-9887-24bdf111e026> (dostęp: 20.06.2022 r.).
- Opinia Krajowej Rady Sądownictwa z 15.10.2021 r. w przedmiocie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12350804/katalog/12812717#12812717> (dostęp: 17.06.2023 r.).
- Opracowanie wykonane przez Ministerstwo Sprawiedliwości – Departament Strategii i Funduszy Europejskich Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej, *Podstawowa informacja o działalności sądów powszechnych – 2016 rok na tle poprzednich okresów statystycznych*, Warszawa 2017, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje> (dostęp: 2.11.2020 r.).
- Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z 29.04.2022 r. do Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-04/Do_MS_przewleklosc_28.04.2022.pdf (dostęp: 10.06.2023 r.).
- Rodzaje zawodów prawniczych. Francja*, https://e-justice.europa.eu/content_legal_professions-29-fr-maximizeMS-pl.do?member=1 (dostęp: 30.03.2023 r.).
- Stabilność załatwiania spraw w sądach powszechnych – opracowania jednoroczne*, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-jednoroczne/> (dostęp: 6.04.2021 r.).
- Uwagi Prezesa Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (UD156) z 1.10.2021 r. <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12350804/katalog/12812717#12812717> (dostęp: 17.06.2023 r.).
- Uwagi Prezesa Sądu Okręgowego w Lublinie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (UD156) z 30.09.2021 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12350804/katalog/12812717#12812717> (dostęp: 17.06.2023 r.).

- Uwagi Sądu Najwyższego do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (UD156) z 29.09.2021 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12350804/katalog/12812717#12812717> (dostęp: 17.06.2023 r.).
- Uzasadnienie projektu ustawy z 9.03.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, IX kadencja, druk sejmowy nr 2650, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2650> (dostęp: 25.05.2023 r.).
- Uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, VIII kadencja, druk sejmowy nr 3137, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3137> (dostęp: 17.06.2021 r.).
- Uzasadnienie projektu ustawy z 8.03.2013 r. o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych, VII kadencja, druk sejmowy nr 1001, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=1001> (dostęp: 1.02.2024 r.).
- Uzasadnienie projektu ustawy z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/wgdruku/4332> (dostęp: 16.06.2023 r.).
- Uzasadnienie projektu ustawy z 24.05.1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/732FC7A427F823C0C125714F003CA04A/\\$file/484-uzasadnienie.doc](http://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/732FC7A427F823C0C125714F003CA04A/$file/484-uzasadnienie.doc) (dostęp: 18.06.2023 r.).
- Wysocka S., *Zakończyła się najdłuższa cywilna sprawa sądowa we Włoszech. Trwała pół wieku*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/zakonczyla-sie-najdluzsza-cywilna-sprawa-sadowa-we-wloszech-trwala-pol-wieku> (dostęp: 16.03.2024 r.).